

BOTIM I UNIVERSITETIT MESDHETAR TË SHQIPËRISË

EUROMEDITERRANEAN

Revistë periodike shkencore

7

Dhjetor 2013

Tiranë, Dhjetor 2013

© UMSH PRESS

EUROMEDITERRANEAN

Revistë shkencore

Botim i UNIVERSITETIT MESDHETAR TË SHQIPËRISË

Nën Drejtimin e Akad.Asoc. Prof. Dr Anastas ANGJELI

Bordi i Nderit

Prof.Dr.Arben Puto
Prof.Dr.Artistotel Pano
Prof.Dr.Sabah Hilmija
Prof.Dr.Ilia Kristo
Prof.Dr.Emin Riza
Prof.Dr.Vasil Tole

Bordi Drejtues-Shkencor -Editorial

Kryetar
Prof.Dr.ANASTAS ANGJELI
Akademik i Asoc.

Anëtarë

Prof.Dr.Kosta Bajraba
Prof.Dr Ilia Kristo
Prof.Dr. Esmeralda Uruçi
Prof.Dr. Stefan Çapaliku
MA. Ben Blushi
Prof.Asoc. Mimoza Manxhari
Prof.Dr.Orfea Dhuci
Dr. Hysen Çela
Dr. Altin Hoti
Dr. Fatos Ibrahim
Dr.Skender Demaliaj
MA. Gjergj Teneqexhi
MA. Ardian Petollari
MA. Nevila Rama
MA Jona MARASHI
MA. Ilir Aliaj
MA.Besnik Leskaj
MA. Kriton Kuci
MA. Etleva Vertopi
MA.Merita Myftari
MA. Emilio Cika

Kryeredaktor

MA. Ilir HEBOVIJA

Redaktorë Shkencore

MA.Nevila RAMA
MA.Kriton KUÇI

Kopertina Quick Advertise

Faqesja: Dafina Stojko

© UMSH PRESS

Shtypyr: GEER, 2013

Scientific Committee:

Professor Justin Yifu LIN- (former World Bank Vice President) University of Beijing, China, Chair
Professor Anastas ANGJELI – Mediterranean University of Albania, Albania
M.A. Greta ANGJELI - Mediterranean University of Albania, Albania
Volker TREICHEL – The World Bank, USA
Professor Nabil AYAD – Rector of London Academy of Diplomacy, United Kingdom
Professor Kosta BARJABA – Mediterranean University of Albania, Albania
Professor Vincenzo SCOTTI – President Link Campus University, Italy
Professor Vassilis DAGDILELIS – University of Macedonia, Thessaloniki, Greece
Professor Fernando Merino De LUCAS – University of Murcia, Spain
Professor David FARAGGI – University of HAIFA, Israel
Professor Sulo HADERI – University of Tirana, Albania
MA. Ilir HEBOVIJA – Mediterranean University of Albania, Albania
Professor Erich HOEDL – Vice President of European Academy of Sciences and Arts, Brussels
Professor Natasha HODAJ – Agricultural University of Tirana, Albania
Professor Ilia KRISTO – University of Tirana, Albania
MA Kriton KUCI Mediterranean University of Albania, Albania
Dr. Etleva LESKAJ – University of Tirana, Albania
Professor Joseph MIFSUD – London Academy of Diplomacy, United Kingdom
Professor Aristotel PANO- Mediterranean University of Albania, Albania
D.r.Nevila RAMA- Mediterranean University of Albania, Albania
Dr. Mamica SKENDERI – SEERC- Thessaloniki, Greece
Professor Piergiorgio VALENTE - Link Campus University, Italy

PËRMBAJTJA

ASIMETRIA MIDIS RRITJES EKONOMIKE DHE PUNËSIMIT DHE SINERGJIA MIDIS MIGRIMIT DHE ZHVILLIMIT

EKONOMIA BUJQËSORE DHE PUNËSIMI NË BUJQËSI

Natasha Hodaj, Etleva Dashi, Nertila Arapaj 11

MODELI I RRITJES EKONOMIKE DHE SIGURIMET SHOQËRORE

Koco Broka 25

ITALI-GREQI: PËRQASJE KRAHASUESE E NDRYSHIMEVE NË SISTEMIN POLITIK SI PASOJË E KRIZËS EKONOMIKE

Kriton Kuci, Edon Qesari.....50

NDIKIMI I KRIZËS NË MARRËDHËNIET NDËRSHTETËRORE NË BASHKIMIN EVROPIAN.

Dritan Hoti, _Nevila Rama 61

PUNËSIMI, PAPUNËSIA DHE VARFËRIA, PËRTEJ DEBATIT POLITIK.

Emilio Çika, Artan Lila.....69

KRIZA EKONOMIKE FINANCIARE-IMPAKTI SOCIAL	
Drita Luzo, Irena Boboli, Lorenc Kociu	78
KAPITALI SOCIAL DHE NDIKIMI NE ZHVILLIMI EKONOMIK	
Evis Pano, Petrit Dollani, Sllavka Kurti, Arjan Qefalia.....	94
REM ITANCAT NE SHQIPERI: KANALET E DERGIMIT DHE LUHATJA E FLUKSIT TE TYRE NE KOHET E SOTME TE KRIZES FINANZIARE.	
Sonila Celoaliaj	100
MIGRIMI NDËRKOMBËTAR SI PROCES: NJË ANALIZË KRITIKE	
Brikena Balli.....	117
KENDVESHTRIME SOCIALPSIKOLOGJIKE TË FAMILJEVE SHQIPTARE SOT QË LIDHEN ME VARFËRINË.	
Skënder Demaliaj	132
ROLI I SHTETIT NE KEQ-SHPERNDARJEN TE FAKTOREVE TE RRIJTJES EKONOMIKE NE SHQIPERINE POST-KOMUNISTE.	
Ardian Hackaj.....	140
ZGJERIMI I LIRISË EKONOMIKE PËRMES REFORMAVE RREGULLATORE	
POLITIKA E BASHKIMIT EVROPIAN PER MJEDISIN DHE ZHVILLIMI I SAJ NE PERIUDHEN E KRIZES GLOBALE.	
Merita Malile, Eduard Sulo	160
INFRASTRUKTURA SI MJET APO SI QËLLIM PËR TË KALUAR KRIZËN.	
Ilir Hebovija	164
REFORMAT RREGULLATORE SI LEHTESUESE DHE NXITESE TE ZHVILLIMIT EKONOMIK.	
Ilir Aliaj	172

LIRIA EKONOMIKE DHE KULTURA SI NXITËS TË ZHVILLIMIT
EKONOMIK.

Rudina Ramaj, Ilirjan Lipi, Etleva Leskaj 188

SHQIPËRIA: LIBERALIZIMI I TREGUT NË KONTEKSTIN
REGIONALANALIZË KRAHASUESE ME VENDET E EVROPES
JUGLINDORE.

Arjola Mitaj, Ariana Konomi, Anila Klimi, Artan Lila 207

PËRMIRËSIMI I INFRASTRUKTURES LIGJORE DHE RREGULLATORE
NE FUNKSION TE PRONESISE SE PERFITUESIT.

Roland Subashi 222

HYRJE

Ky numër i ri i revistës shkencore EUROMEDITERRANEAN përmbledh punimet shkencore të prezantuara në katër sesionet tematike të Konferencës Ndërkombëtare Shkencore “Albania and the crisis. What’s next? Revisiting the growth model” të organizuar nga Universiteti Mesdhetar i Shqipërisë në datat 15-16 dhjetor 2012.

Dita e parë e konferencës konsistonte në Sesionin plenar ku merrnin pjesë akademikë, politikanë, profesorë vendas dhe të huaj, studiues, studentë dhe të ftuar të tjerë. Në këtë session plenar mbajtën referate, mbi çështjet thelbësore të konferencës, Rektori i Universitetit Mesdhetar të Shqipërisë Prof. Dr. Anastas Angjeli, Profesor Justin Yifu Lin, ish zv. President i Bankës Botërore, Z. Edmond Haxhinasto, Ministër i Ekonomisë, Tregëtisë dhe Energjitikës së Republikës së Shqipërisë, Dr. Volker Treichel, Drejtor për Afrikën në Bankën Botërore, z. Besim Beqaj, Ministër i Zhvillimit Ekonomik të Republikës së Kosovës, Prof. Dr. Erich Hoedl, Zv. President i Akademisë Evropiane të Shkencave dhe Arteve, Profesor Vincenzo Scotti, President i Link Campus University në Itali, Profesor Piergiorgio Valente i Link Campus University, Profesor Nabil Ayad dhe Joseph Mifsud nga London Academy of Diplomacy, Profesor David Faraggi, rektor i Universitetit të Haiffas në Izrael, Profesor Fernando Merino de Lucas nga Universiteti i Murcias në Spanjë dhe Profesor Vasilis Dagdilelis nga Universiteti i Maqedonisë në Selanik të Greqisë.

Në ditën e dytë të konferencës u organizuar 4 sesione tematike ku referuan mbi 70 profesorë vendas dhe të huaj.

**ASIMETRIA MIDIS RRITJES
EKONOMIKE DHE PUNËSIMIT
DHE SINERGJIA MIDIS MIGRIMIT
DHE ZHVILLIMIT**

EKONOMIA BUJQËSORE DHE PUNËSIMI NË BUJQËSI

Natasha Hodaj

Universiteti Bujqesor i Tiranës
natashahodaj@yahoo.com

Etleva Dashi

Universiteti Bujqesor i Tiranës

Nertila Arapaj

Universiteti Bujqesor i Tiranës

ABSTRACT

Agriculture is a very important sector of the Albanian economy, not only because of the contribution in the GDP (about 17%), but also for the fact that half of the population provides the basis of income through this sector. Agriculture grows at about two times lower than economic growth. Labor Force Survey for 2010 shows that the sector of agriculture, forestry and fishing was the dominant sector of employment in Albania between 2007 and 2010, with a slight decline from 47.6 percent in year 2007 to 43.9 percent in 2008, and in 42.5 percent in 2010. The number of people employed in agriculture has declined during the period 2000-2007, has increased during the period 2008-2009 and has declined during the period 2009-2012. Problematic development of agriculture has a direct impact on the level of employment in the village as well as at the country level.

Keywords: agriculture, employment, Albania

Hyrje

Bujqësia vazhdon të jetë një nga sektorët kryesorë të ekonomisë sonë, duke kontribuar me rreth 21% të PBB-së¹. Familjet rurale vazhdojnë të mbizotërojnë me mbi 50% të popullsisë dhe bujqësia përbën alternativën kryesore të zënies me punë të njerëzve në këto zona. Statistikat tregojnë se rritja mesatare reale në bujqësi gjatë pesë viteve të fundit është vlerësuar të jetë rreth 3-3.5%/vit.

Anketa e Forcës së Punës për vitin 2010 tregoi se sektori i bujqësisë, pyjeve dhe peshkimit ishte sektori mbizotërues i punësimit në Shqipëri. Numri i të punësuarve në bujqësi ka pësuar rënie gjatë periudhës 2000-2007, është rritur gjatë periudhës 2008-2009 dhe ka ardhur në rënie gjatë periudhës 2009-2012. Pra, zhvillimi problematik i bujqësisë ka një ndikim të drejtpërdrejtë në nivelin e punësimit në fshat si edhe në nivel vendi.

Në këto kushte analiza dhe problematika e punësimit në bujqësi konsiderohet si një nga pikat kyçe që do të ndikojë në përmirësimin e nivelit të jetesës së popullsisë së zonave rurale.

Ky referim është i ndërtuar në disa pjesë. Së pari paraqitet një vëzhgim i shpejtë i situatës së bujqësisë dhe roli i saj në ekonominë kombëtare, së dyti paraqitet metodologjia e përdorur, së treti analizohen faktorët që ndikojnë në punësimin e zonave rurale dhe efektet e tyre dhe së fundi do të jepen konkluzionet dhe rekomandimet.

1. Bujqësia, vendi dhe roli i saj në ekonominë kombëtare

Realiteti bujqësor në zonat rurale tregon se **bujqësia është e dominuar nga ferma me sipërfaqe të vogël (mesatarisht 1.2² ha) dhe të copëzuara në mesatarisht 3.9 parcela/fermë**, gjë që përbën një pengesë të rëndësishme për rritjen e produktivitetit të tokës dhe zhvillimin eficient të sektorit bujqësor. Fermat me madhësi të vogël janë më të përhapura në pjesën malore dhe veriore të vendit, si në prefekturat e Kukësit, Dibrës, Shkodrës dhe Lezhës (me mesatare respektivisht prej 0.54 ha, 0.55 ha, 0.85 ha dhe 0.94 ha).

Parcelizimi i tokës bujqësore ka bërë që përdorimi në shkallë të gjërë i mekanikës bujqësore të jetë i kufizuar. Nga ana tjetër, lëvizjet e parreshtura migratore nga zonat rurale në drejtim të qendrave të mëdha të banuara, kanë bërë që sipërfaqe të konsiderueshme toke bujqësore të lihen djerrë.

Bazuar në llogaritë kombëtare, vlera e shtuar e produkteve bujqësore dhe e

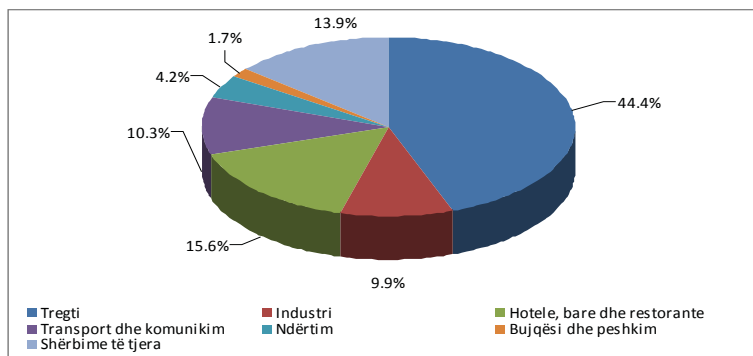
1 Sipas të dhënave të MBUMK, 2010

2 Vjetari statistikor, MBUMK 2010

zhvillimit rural është rreth 155 miliard Lek. Pretendohet që në bujqësi të jenë punësuar përafërsisht rreth 756,000 por nga të dhënat e fundit rezulton të jetë ulur në rrethe në 560 000 njerëz dhe vlera e shtuar vjetore për një të punësuar është afërsisht 200 mijë Lek ose 1,700 €. Kjo vlerë është mjaft e ulët, krahasuar me rreth 26,000 € për 15 vendet e BE-së (BE15) dhe 6,500 € për vendet e reja anëtare të BE-së.

Kjo situatë shtron pyetjen, **cili është niveli i punësimit real në bujqësi?** Pse në zonën e studimit³ tonë **rritja e sektorit bujqësor është nën mesataren kombëtare dhe, njëherësh, larg potencialeve reale**. Kjo vjen si rezultat i problemeve me të cilat përballet sektori, ku mbizotërojnë ato të lidhura me eksodin rural, sipërfaqen e kufizuar të fermave dhe pronësinë mbi token, marketingun e produkteve, ujitjen dhe kullimin, nivelin e ulët të teknologjive të përdorura, organizimin e dobët të fermerëve, nivelin e ulët të zhvillimit të industrisë agro-ushqimore dhe pesha e ulët që zë bujqësia në këtë hallke të sistemit etj., **duke zbehur në këtë mënyrë interesin për investime serioze në fushën e agrobiznesit**, në dobi të nxitjes së punësimit dhe rritjes së nivelit të prodhimit të produkteve bujqësore e blegtorale, si dhe përpunimin e tyre të mëtejshëm.

Figura : Shpërndarja e bizneseve sipas sektorëve, 2010

2. Metoda e punës

Analizimi i problemeve të punësimit në zonat rurale është një nga debatet më të mprehta sot, jo vetëm për faktin se fermerët konsiderohen si të vetë punësuar por dhe për sa i përket numrit të konsiderueshëm të popullsisë që jeton falë aktiviteteve bujqësore.

Në këto kushte pyetja kryesore që shtrohet është: të rinjtë a do ta vazhdojnë

3 Studimi përfshinte prefekturat Tiranë, Berat, Shkodër, Dibër, Elbasan, Lezhë.

të ndjekin rrugën e prindërve, apo do të zhvendosen në drejtim të zonave urbane si një alternativë me e mirë për punësim?

Gjithashtu studimi është realizuar, nëpërmjet një analize faktoriale, duke u nisur nga fenomene dhe raste konkrete të faktoreve kyç të Strategjisë së Punësimit në Shqipëri. Kjo analizë do të shpjegojë fenomenin në përgjithësi, me qëllim vlerësimin e asaj që është bërë dhe dhënien e parashikimeve për të ardhmen. Baza e këtyre fenomeneve janë të gjitha të dhënat statistikore që egzistojnë sot në METE dhe MBUMK.

3. Mbështetja e bujqësisë, një sfidë apo ...?

Veçori të ndryshme të bujqësisë si besimi i fortë tek faktori tokë si një faktor prodhimi dhe natyra e fragmentarizuar e pronësisë së tokës e bëjnë bujqësinë rezistente ndaj depërtimit të kapitalit. Deri

Së pari, kapitali qarkullon ngadalë në bujqësi për shkak të natyrës së saj organike që do të thotë varësi në sezonet e rritjes, ciklet e zgjatura të rritjes, rrisqet që shoqërojnë prodhimin si sëmundjet, moti etj. Koha e prodhimit është më e gjatë se koha e punës (Gasson. R dhe Errington. A 1993). Në këtë këndvështrim, kapitali është më atraktiv në ato industri ku koha e prodhimit mundet në mënyrë të suksesshme të pakësohet dhe kontrollohet më me lehtësi.

Një arsye e dytë pse bujqësia është relativisht jo atraktive ndaj kapitalit industrial, është që ekonomitë e shkallës arrihen me vështirësi. Fermat shumë të mekanizuara shfaqen si njësitë më efçente në shumicën e vendeve të Evropës (Djurfeld 1992).

Së treti, disekonomitë e distancës së bashku me variacionet në pjellorinë e tokës, topografia, dhe klima, e bëjnë më të vështirë manaxhimin e ndërmarrjeve të mëdha sesa në industri të tjera. Në rastet kur toka nuk përbën më një faktor përcaktues në prodhim, si psh në sektorët si: i derit, shpendëve shtëpiake, serave, mbarështim peshku ose ushqyerja e lopëve, kapitali është në gjendje të depërtojë dhe ristrukturojë industrinë duke dhënë rezultate të dukshme.

Në afatin e gjatë, zhvillimi i kapitalit në bujqësi tenton të nënvleftësojë rëndësinë e tokës si faktor prodhimi (Goodman dhe Redclift 1986). Besojmë dhe kemi të gjitha argumentat të theksojmë se argumentat e mësipërme nuk nëkuptojnë që të "braktiset" bujqësia, por investimet kapitale do të duhet të orientohen drejt atyre aktiviteteve ku ciklet e prodhimit janë të shkurtra, inputi tokë është i pakët ose cilësisht uniform (e gjithë sipërfaqja të ketë të njëjtën cilësi), dhe është e mundur mbikqyrja direkte e punës. Në këtë kategori aktiviteteve hyjnë tregu i perimtarisë, fruti-viticultura, olivicultura, serat, blegtoaria etj.

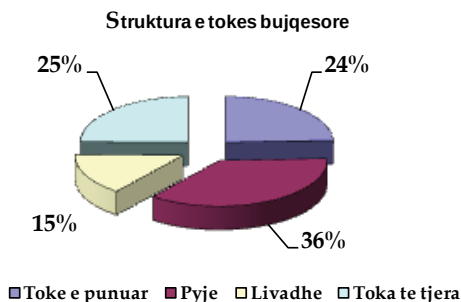
Karakteristikat bazë të marrëdhënieve agrare në Shqipëri:

Analizimi i marrëdhënieve agrare në Shqipëri, që nga viti 1991 dhe deri më sot, ka dy karakteristika të cilat meritojnë vëmendje:

E para, krijimi i një strukture pronësie me pronarë të vegjël (fermat familiare) dhe që siç dihet, janë rrjedhojë e zbatimit të Ligjit “Për Tokën” Nr. 7501, të datës 19.07.1991. Cilatdo qofshin mangësitë e përmbytjes dhe të zbatimit të këtij Ligji, **nuk mund të nënvlerësohet revolucioni social-ekonomik thelbësor që ai solli në bujqësi, oportunitetet që ai ofron në dobi të përdorimit me efikasitet të një faktori bazë të prodhimit në bujqësi dhe që për fat të mirë nuk është në ofertë të kufizuar-PUNA, për të orientuar zhvillimin e bujqësisë në sensin e një kopshtarie intensive.** Duke ju referuar praktikës së ndjekur në vendet në tranzicion, mund të thuhet se Lituania⁴, apo edhe ndonjë vend tjetër, ka bërë përpjekje për një reformë agrare të ngjashme me ne. Ndërsa, po të kthehemi prapa në kohë mund të përmendet rasti i reformës së tokës në Japoni në vitet 1940-1950, reforma e tokës në Egjipt nga mesi i viteve '50 etj. Fermat e vogla familjare sigurisht që kanë mundësi të kufizuara prodhimi për eksport dhe nga kjo pikëpamje, pronarët e vegjël të fermave nuk mund të përfaqësojnë rrugën drejt përparimit⁵, por **nga pikpamja e stabilitetit social, një vend me pronarë të pronave të vogla qëndron shumë më lart se ç’ka qenë më parë.**

Në grupin e faktorëve që nxisin shitblerjen e tokës mund të përmenden: **fragmentarizimi i theksuar i tokës dhe domosdoshmëria e konsolidimit të saj; nevoja e arritjes së parametrave optimale në madhësinë e fermave; tendenca që shfaqet tek brezi i ri për të mos u angazhuar me aktivitet bujqësor etj.**

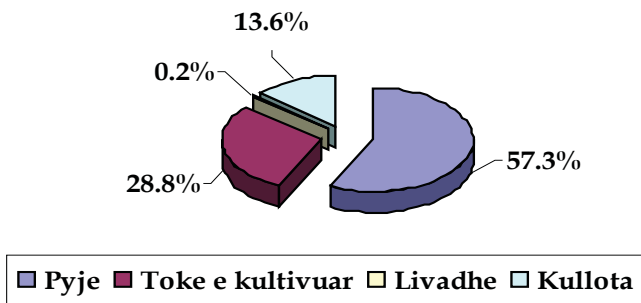
Në strukturën e tokës bujqësore në shkallë vendi, sikundër mund të shihet nga të dhënat e grafikëve të mëposhtëm, toka are perbën vetëm 24% të sipërfaqes totale, ndërkohë që pyjet dhe kullotat përbëjnë rreth 51%.

4 Valletta, W. (2000), FAO Legal Papers Online, No.11, Rome.

5 Vidal, J. (2003) Fermeret po shuhen, The Guardian, 7 Gusht.

Struktura e tokes per zonen ne studim

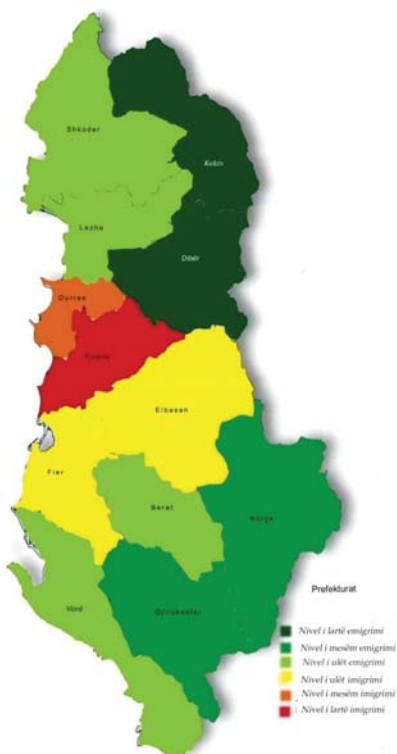

Dukeju referuar të dhënave të mësipërme, mund të nxirren disa konkluzione: Kraheluar me treguesit në shkallë vendi, në zonën në studim vërehen

dallime të theksuara në strukturën e zërave që përbejnë tokën bujqësore, ku pyjet dhe kullotat kanë një peshë të konsiderueshme. Në këtë kontekst, përdorimi i këtyre kapaciteteve prodhuese në nivel familje, të shoqatave që mund të organizohen, apo në nivel komuniteti, do të përbënin mundësi të medha potenciale zhvillimi dhe që me të drejtë mund të konsiderohet si një mundësi reale për rritjen e nivelit të punësimit.

Karakteristika e dytë, dhe që ka lidhje të drejtpërdrejtë me të parën, është **migrimi i popullsisë** dhe në këtë kontekst, shfaqja e një zhvillimi të shpejtë urban dhe tendenca për rritje e tregut të tokës. Vlen të përmendet fakti se ky zhvillim urban nuk rezulton të jetë uniform në të gjithë territorin e vendit, pasi ka qënë më tepër i fokusuar në rajonin Tiranë – Durrës, si dhe në jug të vendit.

Në këto kushte eksodi rural në përqendrimin në Shqipëri sipas prefekturave

Harta 1. Shkalla e migrimit dhe e përqendrimit në Shqipëri sipas prefekturave

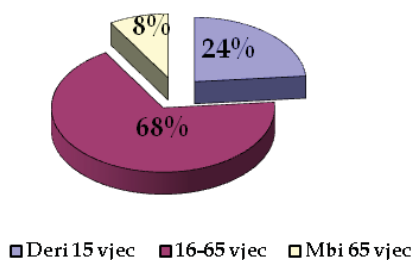
Shqipëri bëri që popullsia të drejtohej gjithmonë e më shumë drejt zonave të ulta duke rritur masën e qyteteve të mëdha por edhe të qyteteve lokale si dhe duke zbrazur zonat rurale veçanërisht ato malore **kryesisht nga forcat aktive të punës** dhe pse popullsia rurale vazhdon të mbetet e lartë.

4. Popullsia, struktura moshore dhe edukimi

Statistikat aktuale tregojnë se familja bujqësore në Shqipëri përbëhet mesatarisht nga rreth 4.8 persona⁶ dhe tendencat janë drejt zvogëlimit të madhësisë së familjes. Kjo tendence është shfaqur që me fillimet e viteve '90 dhe me e theksuar kjo pas vitit 1997. Gjatë periudhes 1997-2005⁷ është shfaqur më dukshëm rënia e numrit mesatar të anëtarëve të familjes dhe i popullsisë rurale. Në zonën rurale dominojnë familjet me 3-5 anëtarë, të cilat përfaqësojnë rreth 56% te totalit të numrit të familjeve gjithsej ose 47.5% të popullsisë rurale.

Ajo që vlen të theksohet është fakti se popullsia rurale në vend vazhdon të dominohet nga mosha e re.

Struktura moshore e popullsisë rurale ne shkalle vendi

Burimi: Vjetari statistikor MBUMK

Sikundër mund të shihet nga grafiku, rreth 24% e popullsisë rurale është e moshës deri në 15 vjeç, 67% e moshës 16-65 vjeç dhe vetëm 9% në moshën mbi 65 vjeç. Mbeshtetur në këtë përbërje të popullsisë, mund të themi që në zonat rurale ka një brez të ri të aftë për punë, por që është pak i angazhuar me aktivitetet bujqësor dhe se ferma përbën burimin kryesor të punësimit, por duke mos harruar se niveli i disponimit të kapaciteteve prodhuese është shumë

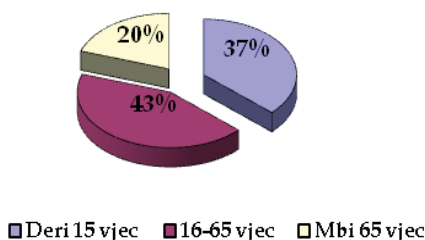
6 Micro-Economic Analysis of farm Restructuring in Central And Eastern Europe (ALBANIA) EU, PHARE Programme. July 2001

7 INSTAT, & MoAF Statistics, 2003

i ulët. është kryesisht për këtë arsye, por jo vetëm, që theksojmë se, çështja e punësimit në bujqësi duhet parë tërësisht e inkluduar në kuadër të politikave dhe të strategjive të zhvillimit të bujqësisë.

Ndërkohë, duke ju referuar të dhënave të zonës në studim, duke konsideruar vetëm numrin e familjeve që janë në nevojë, (dhe që për hir të së vërtetës nuk janë pak) kemi këtë tablo të strukturës moshore:

Popullsia sipas grupmoshave (zona në studim)

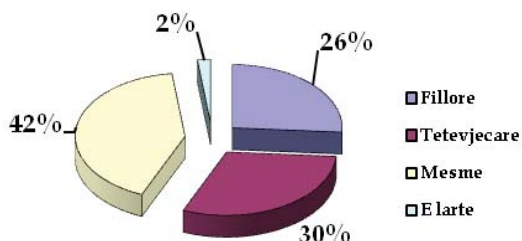

Duke ju referuar të dhënave të mësipërme mund të nxirren disa konkluzione:

- Grup mosha 16-65 vjeç, e konsideruar si popullsi në moshë pune, në shkallë vendi përbën rreth 67%, tregues tepër pozitiv ky, ç'ka tregon për potencialet prodhuese që egzistojnë në bujqësi dhe se **puna mund dhe duhet të përbëjë një faktor nxitës të intensifikimit të prodhimit dhe rritjen e nivelit të të ardhurave**. Duke konsideruar faktin e mësipërm, mund të nxjerrim konkluzionin se në shkallë vendi, **puna përbën nga të paktët faktorë jo kufizues të prodhimit**.
- Duke ju referuar strukturës moshore të popullsisë për familjet që janë në nevojë, lehtësisht mund të dallojmë se këto **potenciale janë dukshëm më të ulëta**.
- Krahasuar me treguesit në shkallë vendi, për zonën në studim, popullsia në moshë pune 16-65 vjeç është rreth 24% më e ulët, ndërkohë që popullsia në moshë mbi 65 vjeç rezulton të jetë rreth 11% më e madhe. Te dy treguesit e mësipërm konfirmojnë **problematikën me të cilën perballen familjet në nevojë**.

Ajo që vlen të theksohet në kuadër të analizës vlerësuese ka të bëjë me predispozicionin e familjeve fshatare për edukimin e fëmijëve.

Niveli i edukimit te femijeve

Të dhënat e grumbulluara në kuadër të këtij studimi kanë treguar se rreth 42% vazhdojnë arsimin e mesëm dhe rreth 2% vazhdojnë arsimin e lartë.

5. Forca e Punës, Punësimi dhe Papunësia

Tregu i punës në Shqipëri karakterizohet nga një pjesëmarrje e ulët dhe norma të ulëta punësimi, dallime të mëdha ndërmjet femrave dhe meshkujve në tregun e punës si dhe vihet re papunësi afatgjatë. Tabela e mëposhtme paraqet treguesit kryesorë për Shqipërinë gjatë viteve 2005-2011:

Tabela1: Treguesit bazë të tregut të punës (2005-2011)

Viti Treguesit Kryesorë	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Popullsi në moshë pune (15-64 years)	2.003.000	1.917.000	2.101.000	2.126.000	2.146.000	2.166.000	n/a
Forca e punës	1.085.000	1.084.000	1.082.000	1.114.000	1.041.000	1.059.000	1.070.000
Totali %	54.2	56.5	51.5	52.4	48.5	48.9	n/a
Femra %	44.1	41.9	40.8	40.8	39.2	40.3	n/a
Meshkuj %	63.8	66.6	62.2	64.1	57.9	57.5	n/a
Punësim	932.000	935.000	939.000	974.000	899.000	916.000	928.000
Totali%	45.3	45	44.7	45.8	41.9	42.3	n/a
Femra %	34.3	34.2	34.1	34.3	32.5	33.5	n/a

Meshkuj %	56.6	55.8	55.2	57.4	51.3	51.0	n/a
Papunësia	153.000	150.000	143.000	140.000	142.000	143.000	142.000
Totali %	14.1	13.8	13.2	12.5	13.6	13.6	13.3
Femra %	17.2	16.8	16.3	15.9	16.7	16.7	14.3
Meshkuj %	12.1	11.8	11.2	10.4	11.5	11.5	12.4

Burimi: Të dhënat e INSTAT-it për Treguesit Social (popullsia, punësimi dhe papunësia), Gusht 2012

Sipas të dhënave të INSTAT-it për treguesit Social (Gusht 2012), niveli i pjesëmarrjes së fuqisë punëtore për grup-moshën 15-64 vjeç në vitin 2010 arrin në 48.9%, me një prirje në rënie. Normat sipas gjinisë tregojnë dallime të larta mes meshkujve (57.5%) dhe femrave (40.3%) me prirje në rënie në të dyja gjinitë. Shkalla e punësimit sipas të dhënave nga viti 2010 ishte 42.3% tregon një ndryshim të rëndësishëm midis meshkujve (51%) dhe femrave (33.5%). Ndërsa situata e punësimit të femrave ka qenë një stanjacion relativ, niveli i punësimit mes meshkujve ka rënë gjatë viteve 2005-2010. Kur bëhet fjalë për normën e papunësisë, të dhënat administrative tregojnë zhvillim të ndaluar deri diku të normës totale të papunësisë dhe ndryshimi në nivelet e papunësisë mes gjinive është më i vogël nëse e krahasojmë po këtë raport në aspektin e punësimit dhe pjesëmarrjes së fuqisë punëtore. Në vitin 2011 shkalla e papunësisë është regjistruar 13.3%, 12.4% për burrat dhe 14.3% për gratë.

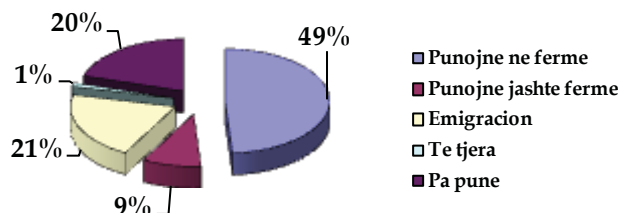
Punësimi sipas sektorëve ekonomikë

Nga viti 2000 rritja e punësimit është zhvilluar në sektorët jo-bujqësore (ndërmjet 2000-2011 nga 116,000 të punësuar në 256,000) dhe rënia ka qenë dominuese në sektorin shtetëror (191,000-169,000) dhe në sektorin bujqësor (761,000-506,000). Pavarësisht nga ulja e ndjeshme në punësimin në sektorin bujqësor, ky sektor ka ende një rol dominues si burim punësimi në Shqipëri.

Duke ju referuar statistikave që lidhen me punësimin rezultojnë se në shkallë vendi, rreth 73% e krahëve të afta për punë janë punësuar në bujqësi (janë apo mund?, besojmë se mund), 6% janë punësuar në biznese jo bujqësore, 6% në aktivitete agroindustriale dhe 3% në punë të tjera.

Por cila është situata e punësimit të familjeve në zonën e studimit dhe cilat janë disa nga kufizimet? Të dhënat e grafikut të mëposhtëm ofrojnë një përgjigje për këtë pyetje.

Te dhena per punesimin ne zonen ne studim

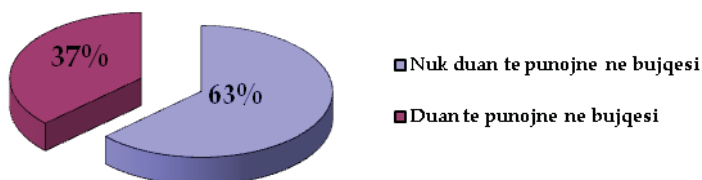

Duke konsideruar të dhënat e mësipërme, ne mund të konkludojmë se:

- Ferma familjare vazhdon të përbëjë drejtimin kryesor të punësimit të familjeve fshatare. Fakti që në zonën e studimit, **është e punësuar në fermë rreth gjysma e popullsisë në moshë pune**, flet qartë për pamundësitë që ofrojnë për punësim potencialet prodhuese të fermës.
- Emigracioni përbën padyshim një drejtim të rëndësishëm të punësimit. Në kushtet kur rreth 21% e popullsisë në moshe pune punojnë në emigracion, mund të flitet për një lloj jetese (le të themi) parazitare (familjet jetojnë me të ardhurat e siguruar nga emigracioni).
- Vlen të theksohet fakti që vëmendja duhet të përqëndrohet gjithnjë dhe më tepër tek aktivitetet jashtë ferme. Sipas informacioneve të grumbulluara rezulton se numri i këtyre njësive shërbimi është i kufizuar.
- Puna në fermë përbën pothuajse të vetmen alternativë punësimi të popullsisë në moshë pune, por kjo rezulton të jetë pak e shfrytëzuar.
- Vlerësimi i problemeve që lidhen me nivelet e punësimit të të rinjve përbëjnë një moment jo pak të rëndësishëm.
- Si konkluzion i përgjithshëm mund të thuhet se **grup-moshat 16-30 vjeç kanë pak lidhje me fermën**.
- Mbeshtetur në statistika të përafërta rezulton se **vetëm rreth 50% e të rinjve në shkallë vendi punojnë në fermë**.

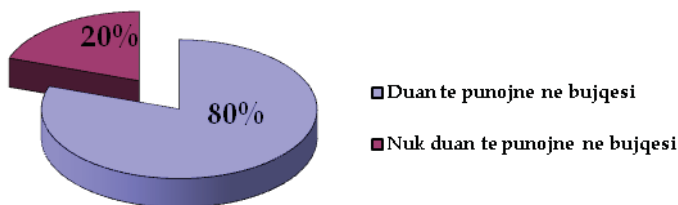
Sikundër shihet nga të dhënat e grafikut të mëposhtëm, në shkallë vendi, janë të predispozuar për t'u angazhuar me aktivitete bujqësore vetëm 37% e të rinjve dhe kjo për shkak të nivelit të ulët të fitimeve sipas shkallës që ofron aktiviteti në fermë, apo dhe me probleme të tjera që lidhen me sigurinë e pronësisë mbi tokën, finacimin e veprimtarive bujqësore etj.

Te rinjte qe duan te punojne ose jo ne bujqesi (Te dhena ne shkalle vendi)

Në të kundërt, në zonën e studimit ky tregues është edhe më i ulët.

Te rinjte qe duan te punojne ose jo ne bujqesi (Zona ne studim)

Sipas informacioneve të grumbulluara rezulton se **janë të predispozuar për t'u angazhuar me aktivitete bujqësore në këtë zonë rreth 15-20% e të rinjve** dhe kjo përbën padyshim problem për të ardhmen. Disa nga arsyet që të rinjtë nuk dëshirojnë të angazhohen me aktivitete bujqësore, janë:

- Mungesa e dëshirës për tu marrë me bujqësi;
- Nuk e konsiderojnë bujqësinë si burim jetese;
- Niveli i të ardhurave që mund të sigurojnë në bujqësi është i ulët;
- Çmimet e inputeve bujqësore janë të larta;
- Duan të emigrojnë;
- Mungesa e mjeteve financiare për t'u marrë me bujqësi;
- Pëlqejnë të tjera alternativa;
- Mungesa e mjeteve mekanike;
- Niveli i ulët i rendimenteve në bujqësi;

- Probleme mentaliteti, etj.

Situata e mësipërme është kushtëzuar kryesisht nga mungesa e një vizioni të qartë lidhur me strategjitë e zhvillimit. Ne vazhdojmë të jemi ende peng i strategjisë së zhvillimit të kushtëzuar

Strategjia Europa 2020 ka të bëjë me “ardhjen e zhvillimit që duhet të jetë në vetvete: rritje inteligjente, nëpërmjet investimeve të duhura në fushën e arsimit, hulumtimit dhe inovacionit; rritje e qëndrueshme falë një lëvizjeje vendimtare drejt ekonomisë pa ndotje nga CO₂; rritje gjithëpërfshirëse me një theks të veçantë në krijimin e vendeve të punës dhe uljes së varfërisë. Strategjia fokusohet në 5 synime largpamëse në fushat e punësimit, inovacionit, arsimit, uljes së varfërisë dhe Klimës/energjisë.” (Faqja e internetit e Komisionit Evropian, e përdorur në Qershor 2012).

Konkluzione dhe rekomandime

Respektivisht rëndësi duhet t’i jepet mundësive të punësimit dhe përfshirjes sociale në tregun e punës me anë të lehtësimit të integritimit në tregun e punës të rinjve, femrave, romëve, të papunëve afatgjatë si dhe grupeve të shënjestruar; kjo do të arrihet me përmirësimin e shprehive, me lehtësimin e rrugës drejt punësimit dhe mbajtjes së personave të punësuar si të tillë.

Duhet të ofrohet punë- formim, programe komunitare punësimi në punë publike, dhe gjithashtu krijimin e vendeve të reja të punës.

Duhet të rriten mundësitë e punësimit të grupeve të shënjestruara, si në rastin e punëkërkuesve të papunë, duke iu ofruar trainim për aftësitë që kërkohen nga tregu i punës më shumë përfituesve sesa c’kanë përfituar deri më sot.

Duhet të zbatohen programe të nxitjes së punësimit për të përmbushur objektivat e përfshirjes sociale të grupeve të shënjestruara.

Bibliografia

1. Gasson. R dhe Errington. A 1993
2. Djurfeld 1992
3. Goodman dhe Redclift 1986
4. Valletta, W. (2000), FAO Legal Papers Online, No.11, Rome.
5. Vidal, J. (2003) Fermeret po shuhen, The Guardian, 7 Gusht
6. Vjetari statistikor MBUMK
7. Micro-Economic Analysis of farm Restructuring in Central And Eastern Europe (ALBANIA)
8. EU, PHARE Programme. July 2001
9. INSTAT, & MoAF Statistics, 2003
10. Faqja e internetit e Komisionit Evropian, e përdorur në Qershor 2012).

MODELI I RRITJES EKONOMIKE DHE SIGURIMET SHOQËRORE

Koco Broka

Universiteti i Tiranës

kocobroka@hotmail.com

ABSTRACT

This paper supports the hypothesis that: the economic growth model implemented during the transition period based mainly on remittances immigration has not generated employment to respond to the interests of Albanian citizens, and that the country needs a new growth model. This hypothesis is compared with the current thesis, that the current model, especially that of small government, and the flat tax has “resisted the biggest crisis that the continent has seen in 80 years. In this context, through positive analysis, the conclusion is that : Stagnation of budget revenues, the decline in public investment, deepening wealth inequality among Albanians, the decline in business profits and profit tax, the decline in new loans for businesses , the growth of public debt, the limited number of opening new jobs in non-agricultural private sector and enforcing immigration, the decline in remittances but also FDI make clear that the country needs a new economic model.

Keywords: economic growth model, Albania, social security

Debati që po zhvillohet në gazetën “Panorama”, me nismën e Universitet Mesdhetar, për të konkluduar në Konferencën Shkencore me temë “Shqipëria dhe kriza, çfarë vjen pas? Rishqyrtimi i modelit të rritjes.”, pa dyshim është një ngjarje e spikatur jo vetëm për Universitetin në fjalë, shtypin, mendimin ekonomik, por për mbarë jetën ekonomike sociale në vendin tonë. Ajo pritet të jetë vazhdim, reflektim e njëkohësisht thellim i konferencës ndërkombëtare “Për një model të ri ekonomik” të zhvilluar dy vjet më parë.

Në atë konferencë (deri në atë kohë, mazhoranca nuk pranonte as efektin e krizës globale në ekonominë e vendit tonë) u shtrua qartë se nga njëra anë, modelet e rekomanduara nga ndërkombëtarët në fillimet e tranzicionit për ndërtimin e ekonomisë së tregut, u shartuan me mentalitetin dhe qëndrimet personale të aktorëve kryesorë të politikës shqiptare dhe nuk u morën në konsideratë sugjerime të tilla, si ai i Lionel Storel, i cili tërhoqte vemendjen që në vitin 1990 se nuk mund të ndërtohet një ekonomi funksionale tregu duke ruajtur njëkohësisht dhe “gjalpin e socializmit”. (Me “gjalpin e socializimit”, midis të tjerash, kupto “aftësinë” çudibërëse të shtetit për të dhënë pension apo përfitime sociale e për t’i rritur ato, pavarësisht faktorit ekonomik, kontributit të ndërmarrjeve apo kooperativave, të punonjësve apo firmave.) Nga ana tjetër, u konkludua se modeli i rritjes ekonomike, i realizuar gjatë periudhës së tranzicionit - mbështetur kryesisht në emigracion e remitanca - nuk ka gjeneruar punësim për t’iu përgjigjur interesave të qytetarëve shqiptarë dhe, në kushtet kur ai po shteron potencialet e veta, vendit i duhet një model i ri rritjeje ekonomike. Sa më shpejt të realizohet ai, aq më mirë është për shumicën e shqiptarëve.

Përkundrajt edhe sa më sipër, tashmë në tërësi pohohet se kriza ekonomik globale e cila pritet të vazhdojë gjatë, ka ndikuar e nuk mund të mos ndikojë edhe mbi ekonominë tonë. Por megjithatë, edhe në kushtet kur eurozona po bie në recesionin e dytë brenda tre vjetëve, theksohet se në vendin tonë modeli aktual i rritjes ekonomike, mbështetur në qeverisjen e vogël e taksën e sheshtë, (e cila në fakt nënkupton sidomos masat për të barazuar tatimin mbi fitimin me tatimin mbi të ardhurat personale, duke hequr dorë nga tatimi progresiv që realizohej më parë ndaj këtyre të fundit dhe disa ndërhyrje për uljen e kontributit të sigurimeve shoqërore, që paguajnë punëmarrësit), ka sfiduar vetë krizën globale.

Theksohet po ashtu se e vërteta është që në Shqipëri, si në asnjë vend tjetër, “rrogat dhe pensionet jo që nuk u ulën, por u rritën në mënyrën më të vazhdueshme që nga fillimi i krizës së 2008-s; ekonomia shqiptare ka pësuar

vetëm një ngadalësim modest të rritjes ekonomike...në sajë të politikave të përshtatshme dhe veprimeve të kujdeshme ekonomike". Thuhet më në fund se kjo ekonomi e vogël, por dinamike, "po i reziston mrekullisht krizës më të madhe që kontinenti ka njohur në 80 vitet e fundit, në rafshin ekonomik e financiar...dëshmi e performancës dhe funksionimit të modelit ekonomik të kësaj mazhorance", etj.

Shtrohet pyetja: A është konfirmuar hipoteza se modeli ekzistues po i shteron potencialet e veta? Larg retorikës politike, mbështetur në metodën pozitive të analizës ekonomike (si ishte, si është, si do të jetë?) le t'u drejtohem faktëve e të dhënave. Kryesorja është që realiteti të shihet drejtpërdrejt në sy, jashtë këndvështrimeve dhe optikave të politizuara, duke iu referuar të dhënave e treguesve të matur dhe jo thjesht të vlerësuara dhe sa më pak të kontestuar.

Emigracioni

Një tiparet kryesore të modelit ekzistues të realizuar gjatë të tranzicionit është mbështetja e tij e gjerë tek emigracioni, për të mundësuar punësimin, si dhe për të siguruar "karburantin" e konsumit dhe rritjes ekonomike.

Le të fillojmë nga treguesit për emigracionin dhe krijimi i vendeve të reja të punës. Në se iu hidhet një sy të dhënave për emigracionin shqiptar, bazuar në statistikat zyrtare italiane, rezulton se numri i shqiptarëve në Itali ka shënuar një rritje, që ka vazhduar dukshëm dhe vitet e fundit. Sipas të dhënave të publikuara nga sociologu Rando Devole⁸, të konfirmuara edhe nga Ambasadorit Italian në Shqipëri, rezulton se numri i shqiptarëve të pajisur me lejqëndrimi nga autoritet përkatëse, është rritur nga 2034 vetë në vitin 1990, në 142066 vetë në vitin 2000, në 441 396 në fund të vitit 2008 dhe 491 495 në fund të vitit 2011, pra rreth 500 mijë vetë ose gjysmë milionë.

Mbështetur në dokumentin "Shqipëria. Profili vjetor i zgjeruar i Migracionit 2010" publikim i Ministrisë së Punës, Çështjeve Sociale dhe Shanseve të Barabarta, rezulton se sipas tabelës përmbledhëse të migracionit, të dhënat për emigrantët mungojnë⁹. Por mbështetur në të dhënat e këtij dokumenti, rezulton se sipas Regjistrimit Kombëtar të Gjendjes Civile, popullsia e regjistruar në 1 Nëntor 2010, ka qënë 4 253 430 vetë. Ndërsa sipas INSTAT, bazuar në regjistrimin e popullsisë në Tetor 2011, popullsia që banon në territorin e

8 Rando Devole- Përtej Krizës Ekonomike-Puna e shqiptarëve në Itali, faqe nr 2.

9 Shqipëria Profil vjetor i zgjeruar i Migracionit 2010, publikim i Ministrisë së Punës, Çështjeve Sociale dhe Shanseve të Barabarta

Shqipërisë është 2 831 741 banorë. Kjo do të thotë se jashtë Shqipërie kanë emigruar rreth 1 milion e katërqind e pesëdhjetë vetë deri në fund të vitit 2011; ose nga 4 253 430 shqiptarë në gjendjen civile, pra në 2 shqiptarë që kanë mbetur të tërëtorin e Republikës, 1 ka emigruar.

Punësimi

Ndërsa numri i punonjësve shqiptarë në Itali, si ata me kontratë me kohë të caktuar, ashtu edhe ata me kohë të pacaktuar - përfshirë ata stinorë - deri në fund të vitit 2011, ka qënë 260 225 vetë.¹⁰ (Këtu nuk përfshihet numri i sipërmarrësve shqiptarë prej 24 987 vetë.)

Sipas të dhënave të INSTAT, të pakontestuara nga askush, numri i forcave të punës në sektorin privat jobujqësor (krijuar në Shqipëri pas vitit 1990), në tremujorin e katërt 2011, ka qënë 260.724.

Tabela përkatëse

Ecuria e punësimit në sektorin privat jobujqësor paraqitet në tabelën e mëposhtme:

Tabela nr 1

Punësimi në sektorin privat jobujqësor

Numër mesatar

Emertimi	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
I-Të punësuar në sek.priv.jobujqësor	205.267	207.742	211.169	213.000	214.935	224.058	229.900	238.975	236838	244.255	256.288
II-Të punësuar në sektorin shtetëror	188.965	186.065	181.417	176.065	175.015	169.000	167.100	166.543	166.250	166.000	165.100
I+ II	394.232	393.807	392.586	389.065	389.950	393.058	397.000	405.518	403.088	410.255	421.388

Burimi: INSTAT dhe përllogaritur

Nga të dhënat e tabelës, rezultojnë disa konstatime interesante. Numri i

¹⁰ Rando Devole - Përtej Krizës Ekonomike-Puna e shqiptarëve në Itali, faqe nr 3

të punësuarve në sektorin privat jo bujqësor, është rritur nga 205 267 veta në vitin 2001, në 256 288 veta të punësuar, me një shtesë prej 51021 vetë. Por kjo shtesë e të punësuarve në sektorin privat, ka ndodhur në kushtet e rrudhjes të të punësuarve, në sektorin shtetëror dhe atë bujqësor. Numuri i të punësuarve në sektorin shtetëror ka rënë nga 188965 vetë në vitin 2001, në 165 100 vetë në vitin 2011; ose 26066 vetë, kjo kryesisht si rezultat i privatizimit. Pra, shtesa e të punësuarve neto rezulton vetëm 25 mijë vetë.

Një situatë e tillë ka ndodhur në kushtet kur gjatë kësaj periudhe norma e kontributit të sigurimeve shoqërore, është ulur nga 42.5 % në vitin 2001, në 38.5 % në vitin 2002, 29.5 % në vitin 2006 dhe 24.5 % në vitin 2009. Ndërkohë, gjatë kësaj periudhe janë rritur penalitetet. Niveli i gjobës për mosdeklarimin e punonjësve të siguruar, është rritur nga 10 000 lekë në 100 000 lekë dhe tani së fundi deri në 500 000 lekë. Është e tepërt të thuhet se efekti i këtyre masave fiskale dhe penaliteteve, ka qënë minimal. Numri i shtesës të të punësuarve në ekonominë shqiptare, është i shumë i vogël, gjë që konfirmon në të njëjtën kohë se tipar sinjifikativ i rritjes ekonomike në modelin ekzistues, është rritja e Produktit të Brendshëm Bruto pa punësim.

Nga ana tjetër, kjo do të thotë se në thelb, në Shqipëri, numri i vendeve të reja të krijuara gjatë viteve të tranzicionit, ku shqiptarët kanë mundur të punësohen, në kushtet e rrudhjes të punësimit ekzistues në bujqësi apo sektorin shtetëror, është vetëm sa ai i shqiptarëve në Itali dhe shumë më pak se ata që janë punësuar në emigracion. Numrit të të punësuarve në Itali, i duhen shtuar ai i emigrantëve të punësuar në Greqi, SHBA, Mbretëria e Bashkuar, Gjermani, Kanada, etj. Pra, numuri i shqiptarve të punësuar jashtë shtetit gjatë periudhës së tranzicionit, ka qënë 2-3 fishi i të punësuarve në ekonominë shqiptare.

Ky është një tipar tjetër i reagimit të modelit ekonomik ekzistues ndaj dukurive ndërkombëtare të mondializmit dhe globalizimit ekonomik. Këtu ia vlen të mbahet parasysh ajo që evidenton Pierre Calamene në librin e vet "EKONOMIA NË SHEKULLIN XXI. Pikëpamje. Analiza Reflektive.", sipas të cilit "...globalizimi ekonomik buron nga një sërë rrethanash historike të veçanta, që përputhen me interesa gjithashtu të veçanta. Ky globalizëm është modeluar me gjakftohtësi dhe me cinizëm nga aktorët më të fuqishëm, sikurse e tregon dhe tregtia e energjisë deri tani e vendosur jashtë OBT-së e kur fermerët amerikanë dhe evropianë janë mbështetur hapur sipas parimeve të sovranitetit, çka u mohohet aktorëve më pak të fuqishëm." ¹¹

Duke u interesuar për sigurimin, informacionin mbi profilin statistikor të

11 Pierre Calame "EKONOMIA NË SHEKULLIN XXI. Pikëpamje. Analiza. Reflektive.", faqe 24

emigracionit shqiptar në vendet pritëse apo vetëm numrin e të punësuarve në këto shtete, rezultatet ishin zhgënjyese. Ato nuk mund të siguroheshin dot pa një angazhim serioz dhe të plotë të organeve shtetërore. Duke iu referuar dokumentit zyrtar “Shqipëria. Profili vjetor i zgjeruar i Migracionit 2010”, hartuar nga Ministria e Punës Çështjeve Sociale dhe Shanseve të Barabarta, të dhënat për emigracionin dhe për punësimin e tyre mungojnë(!) Kjo duket qartë në tabelën e mëposhtme të këtij dokumenti.

Tabela përmbledhëse e migracionit ¹²

Viti	Imigrantë	Emigrantë	Diferenca në migrim	Shtetasit e huaj rezidentë në Shqipëri (1Janar)	
				Numuri	% e totalit të popullsisë
2006	3111	Mungojnë të dhënat	-	3111	0.99
2007	4086	Mungojnë të dhënat	-	4086	1.30
2008	5807	Mungojnë të dhënat	-	5807	1.83
2009	6793	Mungojnë të dhënat	-	6793	2.13
2010	5663	Mungojnë të dhënat	-	5663	1.77

Të dhënat nga burime të tjera ose ishin shumë të vjetra ose mungonin; pavarësisht se sipas nenit nr. 8 të Kushtetutës së Republikës së Shqipërisë: “1. Republika e Shqipërisë mbron të drejtat kombëtare të popullit shqiptar që jeton jashtë kufijve të saj. 2.Republika e Shqipërisë mbron të drejtat e shtetasve shqiptarë me banim të përkohshëm ose të përhershëm jashtë kufijve të vet. 3.Republika e Shqipërisë u siguron ndihmë shtetasve shqiptarë që jetojnë e punojnë jashtë shtetit për të ruajtur e për të zhvilluar lidhjet me trashëgiminë kulturore kombëtare.”

Mungesa e të dhënave, mosevidentimi dhe mospublikimi i numrit të shqiptarëve që punojnë si emigrantë jashtë vendit, gjithsej dhe sipas shteteve, nga institucionet tona shtetërore të ngarkuara me ligj, është një mangësi elementare dhe shprehje e defekteve të modelit aktual ekonomik që operon në vendin tonë.

Remitancat

Emigracioni, nga njëra anë ka shërbyer si valvolë shkarkuese, për përballimin

12 SHQIPËRIA Profili vjetor i zgjeruar i Migracionit 2010, Tiranë 2010, faqe 14

e kërkesave për punësim. Por ndërkohë, ai ka shërbyer si një “karburant” i mirëfilltë financiar, për rritjen e konsumit dhe produktit të brendshëm bruto.

Për të patur një ide më të qartë mbi ecurinë e tyre, mjafton të shohim të dhënat e mëposhtme me burim Bankën e Shqipërisë.

Tabela nr. 2

Ecuria e remitancave dhe eksportit gjatë viteve 2004-2011

Milion Euro

Emërtimi	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Remitancat	774	802	937	952	833	781	690	688
Eksporte	486	530	631	786	917	751	1172	1406

Siç shihet nga të dhënat e tabelës nr 2, niveli i remitancave ka ardhur nga një vit në vitin tjetër në rritje, duke arritur nivelin më të lartë kulmor të tyre në vitin 2007, që ishte 952 milionë euro. Sidomos gjatë pesë viteve të para të dekadës së kaluar, por në tërësi për më se 15 vjet vjet, niveli i të ardhurave nga remitancat ka kaluar të ardhurat nga eksporti. Në vitin 2008, që është dhe viti i fillimit të krizës ekonomike-financiare globale, vihet re fillimi i rënies së remitancave, (më të ulëta se sa të ardhurat valutore nga eksporti). Në vitin 2009, kriza globale është shfaqur me një rënie të të ardhurave nga eksporti më të madhe se sa rënia e remitancave. Në vitet 2010-2011, vazhdimi i rënies të të ardhurave nga remitancat nga njëra anë dhe rritja e eksportit nga ana tjetër, bënë të mundur që këto të fundit të tejkalojnë nivelin e të ardhurave valutore të siguruara nga remitancat.

Megjithatë, këtu do patur parasysh se të ardhurat valutore nga remitancat, janë të ardhura valutore neto, ndërsa të ardhurat valutore nga eksporti, janë bruto, nuk llogariten si neto por si bruto. Kjo bën të nevojshme që treguesi i eksportit të llogaritet jo vetëm si tregues bruto por dhe në terma neto. Ndërkohë, rënia e remitancave si në terma absolute ndaj vetvetes, por dhe në terma realative në % ndaj PBB, është një dukuri e pritshme, jo vetëm shqiptare dhe ndërkafq, një shprehje e qartë e dobësimit të këtij faktori si një ndër “karburantet” kryesore të modelit ekzistues. Ky “karburant” veç pakësohet e pakësohet.

Investimet e huaja direkte

Një ndër elementët e rëndësishëm të modelit ekzistues, sidomos atij të

realizuar me zbatimin e taksës së sheshtë, është ai i nxitjes së investimeve të huaja direkte. Mbështetur në të dhënat e Bankës së Shqipërisë, ecuria e tyre paraqitet si më poshtë:

Tabela Nr. 3

Investimet e Huaja Direkte

Në milion Euro

Emertimi	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
IHD	156.6	224.2	250.3	463.7	620	688.7	788.5	716.8

Siç shihet nga të dhënat e tabelës nr. 3, rezulton se IHD kanë patur një rritje të dukshme pas zbatimit të taksës së sheshtë. Nga viti 2000 deri në vitin 2005, investimet e huaja direkte janë rritur me luhatje rritëse dhe rënëse, me prirje të qartë rritjeje, duke arritur nivelin e 224.3 milionë euro në vitin 2005. Më pas, vazhdimi i rritjes është shoqëruar me një përsheptim të shtimit të investimeve të huaja direkte. Krahësuar me vitin 2005 në vitin 2007 IHD u dyfishuan duke arritur 463.7 milion euro; në vitin 2009 trefishi i tyre, duke arritur 688.7 milion euro; në vitin 2010 3.5 fishi i tyre duke arritur 788.5 milion euro. Dhe për gjashtëmujorin e parë, investimet e huaja direkte janë më të larta se sa vitin e kaluar.

Një ecuri e tillë e tyre, ishte rezultat jo thjesht i politikës liberale që është realizuar gjatë gjithë viteve të tranzicionit në vendin tonë, por edhe si rrjedhojë e drejpërdrejtë e politikave të ndjekura në vitet e fundit, rezultat i zbatimit të taksës së sheshtë ose më saktë të uljes së tatim-fitimit. Treguesi i tatim-fitimit para zbatimit të taksës së sheshtë, ishte në nivelin e 20 % në vendin tonë, 31.4% në Itali, 22/25 % në Greqi, 30-33 % në Gjermani.

Në këto kushte, ulja e tatim-fitimit në 10 % në vendin tonë, nuk mund të mos kontribuonte si nxitje për rritjen e IHD, kur edhe nivelit i të ardhurave personale apo kontributit të sigurimve shoqërore të partnerët tanë tregtarë dhe investorët më të mëdhenj të huaj, ka qenë dhe mbetet shumë më i lartë. Ajo do të shërbente në të njëjtën kohë si një ndër aspektet e politikës ekspansioniste, por edhe si amortizator i efekteve të krizës globale ekonomike, të cilat gjithsesi u bënë evidente që në fund të vitit 2008 dhe gjatë vitit 2009.

Borxhi i Huaj Publik

Një ndër aspektet kryesore të reagimit të modelit ekzistues ndaj krizës

ekonomike globale, ishte politika ekspansioniste e nivelit të lartë të investimeve publike, mbështetur te rritja e borxhit publik e sidomos atij të huaj. Sipas të dhënave të Ministrisë së Financave, të paraqitur në tabelën nr. 4, pavarësisht efektit të kursit të këmbimit, rezulton që stoku i borxhit të jashtëm në lek, për 5 vjet, 2002-2007, të jetë shtuar me 16.9 miliardë lek ose me një rritje vetëm

Stoku i borxhit të jashtëm

Tabela nr. 4

Njësia	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
milionALL	130557	127533	128762	140697	145802	147495	195427	267518	307944	333944
Milion euro					1176.69	1211.16	1578.56	1939.1	2219.49	2402.52
Milion USD	979.6	1200.4	1389.9	1358.7	1548.2	1782.4	2220.7			

Burimi: Ministria e Financave, Borxhi-Treguesit e Borxhit

prej 113.0 %, ndërsa për 4 vjet 2007-2011, është shtuar me 186.4 miliard lekë, ose 226.4 %.

Pra, modelit ekzistues të ndjekur gjatë 22 viteve të tranzicionit, iu shtua vitet e fundit një politikë ekspansioniste që është karakterizuar nga një rritje e shpejtë e inputeve në trajtën e investimeve publike të mbështetur gjërësisht në rritjen galopante të borxhit publik e sidomos atij të huaj, por edhe Investimeve të Huaja Direkte. Është e qartë se inputet, shtimi i tyre dhe rritja ekonomike, janë mbështetur jo aq në rezultatet reale të zhvillimit të biznesit shqiptar, sesa në burimet e huaja, remitancat dhe, vitet e fundit, në IHD dhe Borxhin e Jashtëm, të cilat kanë për të shprehur kundërefektet e tyre në mënyrë të sfazuar dhe në një fazë të mëvonshme.

Stanjacioni i të ardhurave buxhetore

Pa u ndalur në disa elemente të tjerë të rëndësishëm të inputeve, siç janë fitimi, kredia bankare, të cilat do i trajtoj më vonë, le të shohim se cili është outputi i inputeve.

Ecuria e produktit të brendshëm bruto

Modeli ekonomik, por dhe efektet e krizës globale ekonomike e financiare, janë materializuar në ecurinë e Produktit të Brendshëm Bruto. Tashmë pranohet gati nga të gjithë se ekonomia shqiptare e ka humbur ritmin e lartë të rritjes. Në se deri në vitin 2010, nuk pranoheshin nga mazhoranca në pushtet as efektet negative të krizës globale ekonomike financiare, tashmë pranohet se

presioni i saj ka dhënë impakt të padiskutueshëm mbi ekonominë shqiptare. Për të shmangur, sado që të jetë e mundur, politizimet rreth ritmeve të rritjes së Produktit të Brendshëm Bruto (duke mbajtur parasysh se INSTAT ka rritur nivelin e ritmit të rritjes të PBB-së në vitin 2010 gjatë rishikimit që i ka bërë këtij treguesi dhe nuk e ka shpallur ende se sa ka qënë rritja ekonomike për vitin 2011,) nuk është vështirë të konstatohet se tiparit të rritjes së PBB-së pa rritje të punësimit, po i shtohet një karakteristikë tjetër, rritje ekonomike pa rritje të të ardhurave buxhetore.

Ezaurimi i potencialeve të rritjes së modelit aktual, bëhet më i qartë nëse i drejtohem një treguesi të matshëm (jo thjesht llogaritës) siç është ai i të ardhurave buxhetore dhe rritjes së tyre për vitet 2011 dhe 2012. Gjatë vitit 2011, të ardhurat buxhetore nominale u rritën krahasuar me vitin parardhës 2010 me një ritëm rritjeje prej 1.8 % (shih Ministria e Financave) kur inflacioni mesatar është rritur mesatarisht 3.5 %. Ndërsa në periudhën janar - tetor 2012, të ardhurat buxhetore janë rritur me një ritëm rritjeje prej 2.0 %, kur inflacioni mesatar gjatë kësaj periudhe ka qënë 1.95 %

Mbështetur në këta tregues të publikuar nga Ministria e Financave, konstatohet lehtë se rritja e të ardhurave buxhetore është vetëm në terma nominale, ndërsa në terma reale, ato kanë pësuar rënie. Gjatë viteve 2011, 2012, nuk ka rritje të të ardhurave buxhetore në terma reale, krahasuar respektivisht me vitet 2010 e 2011. Për rrjedhojë, mund të konkludohet se dhe ajo rritje ekonomike reale që ka ndodhur, ka qënë pa rritje të të ardhurave buxhetore.

Në këto kushte, rritja e pagave, pensioneve është bërë dhe bëhet jo me frymën e shenjtë apo falë rolit çudibërës të shtetit dhe qeverisë, por me borxh dhe nëpërmjet rritjes së tij kreshendo. Mjafton të mbahet parasysh se ndërsa borxhi publik ishte 715.5 miliard lekë në fund të vitit 2010, në Shtator 2012, ai arriti në 814.1 miliard lekë me një rritje prej 13.7 %, ku ritmi i rritjes të borxhit të jashtëm ka qënë 15.9 %. Në këto rrethana lind pyetja tjetër: A mund të vazhdohet gjatë me këtë model, kur ritmi i rritjes së borxhit publik, është dukshëm më i lartë se sa ritmi i rritjes të të ardhurave buxhetore në terma nominale dhe me një stanjacion e rënie të tyre në terma reale?!

Unë mendoj se jo pa ndryshuar modelin aktual të rritjes ekonomike. E ndërkaq, mund të konstatohet se edhe në kushtet e politikës ekspansioniste, në katërmujorin e fundit, është vënë re nga njëra anë rrudhja e ritmeve të rritjes të të ardhurave buxhetore dhe nga ana tjetër rritja e normës së inflacionit, krahasuar me periudhën e parë të vitit. Gjatë periudhës janar - tetor 2012, të ardhurat buxhetore gjithsej janë shtuar 5455, milion lekë, që është i barabartë vetëm me shtesën vetëm shpenzimet korrente që janë shtuar 5 miliardë e 547 milionë lekë.

Pra, të ardhurat shtesë në terma nominale mbulojnë vetëm shpenzimet korente shtesë të pashmangshme, (si rritje e shpenzimeve të sigurimeve shoqërore, rritja e pagave për efekt të inflacionit). Por ato nuk mbulojnë rritjen e pagimit të principalit të borxhit të jashtëm prej 3 miliardë e 177 milionë lekë të tjera gjatë kësaj periudhe.

Në këto kushte, gjatë vitit 2012 janë pakësuar investimet publike - krahasuar si me buxhetin e aprovuar dhe me nivelin e tyre në të njëjtën periudhë të vitit të kaluar - pa bërë fjalë për rritjen e mospagimit dhe detyrimet përkatëse të buxhetit ndaj biznesit. Pra, nga një spirale rritjeje, po kalohet në stanjacion dhe më tej, në një qerthull të të ardhurave buxhetore ndaj shpenzimeve. Ky qerthull, nuk mund të mos ketë ndikimet e veta në rënien e mëtejshme të të PBB dhe vetë të ardhurave buxhetore. Për më tepër, ky qerthull është konstatuar edhe në kushtet e një politike ekspansioniste të bazuar në rritjen e borxhit me ritme më të larta se ato të të ardhurave buxhetore dhe rritjen e investimeve të huaja direkte.

Edhe nga kjo situatë e të ardhurave buxhetore, mund të konkludohet se modeli ekzistues po i ezauron potencialet e rritjes. Një situatë e tillë bëhet më e dukshme për cilindo nëse i referohet njërës prej instrumentave të hartuara nga vetë qeveria për menaxhimin ekonomik financiar të ekonomisë: Kuadrit Makroekonomik e Fiskal tre-vjeçar, të paraqitur në tabelën nr. 5.

Tabela Nr 5.

Ecuria e të ardhurave buxhetore sipas Kuadrit Makroekonomik e Fiskal (në miliard lek)					
	2008	2009	2010	2011	2012
Parashikimi VKM nr 21, datë 14,1,2009	298.2	334.8	371	411.8	456.3
Realizmi VKM, nr 544 datë 1,8,2012	291.2	298.9	324.7	330.5	344.1
Msrealizimi	7	35.9	46.3	81.3	112.2

Sipas Kuadrit Makroekonomik dhe Treguesve Fiskalë, për periudhën 2010-2012, të miratuar nga Këshilli i Ministrave me Vendimin nr. 21, datë 14.1.2009, pra kur ishte bërë evidente kriza globale financiare dhe ndikimi i saj dhe në ekonominë shqiptare, (rënia e depozitave nga 667 miliardë lekë në shtator, në

619 miliardë në fund të vitit 2008, kishte ndodhur), ritmi mesatar e rritjes reale të GDP ka qënë parashikuar mbi 6 %, (mund të vazhdojmë “të hedhim valle në gojën e ujkut”, d.mth. të krizës globale finaciare ekonomike) ndërsa të ardhurat buxhetore janë parashikuar me një ritëm sikurse të mos kishte ndodhur gjë; janë prezantuar sipas të dhënave në rreshtin nr. 1 në tabelën nr. 5. Kushdo mund të shohë se krahasuar me parashikimin, për tre vjet nga 2008 në 2011, shtesa e të ardhurave buxhetore, në terma nominale, ishte po aq sa është realizuar kjo shtesë në vitin 2008 ndaj 2007. Ndërsa parashikimi i të ardhurave buxhetore për vitin 2012, rezulton mbi 110 miliardë lekë krahasuar me të pritshmin e realizimit të të ardhurave buxhetore në vitin 2012.

Siç shihet nga këto të dhëna zyrtare, për vitin 2012 priten të realizohen 344 miliardë lekë, nga 456.3 miliardë të parashikuara ose 112 miliardë lekë më pak se prognozë-parashikimi. Këtu nuk po ndalem në atë se me ecurinë e muajve të fundit, zor se do të realizohet edhe niveli prej 344 miliardë lekë i të ardhurave buxhetore. (Vlerësimi im është se të ardhurat buxhetore nuk do realizohen më shumë se 337 miliardë lekë) Për sa më sipër, del qartë se nuk mund të vazhdohet më me ecurinë e parashikimeve në të ardhurat buxhetore. Politika nuk është dhe nuk duhet të jetë vetëm retorikë, ajo është dhe duhet të jetë para së gjithash e mbi të gjitha administrim.

Në kushtet e stanjacionit dhe të rënies reale të të ardhurave buxhetore, rritja dhe zhvillimi nuk mund të mbështeten në rritjen me ritme të larta të borxhit.

Pra, vendin e rritjes ekonomike me ritme të larta, e ka zënë një rritje minimale që po shkon drejt zeros; (në dy tremujore të shkëputura rritja e PBB-së ka qënë negative gjatë kësaj periudhe). Këtë dukuri nuk e ka zhbërë rritja kreshendo e borxhit publik e sidomos atij të huaj dhe rritja e IHD. Ndërkohë, rritja aktuale e PBB i dedikohet kryesisht këtyre faktorëve të fundit, por pa mundur të ndryshojë prirjen e qerthullin në të ardhurat buxhetore.

Gjatë procesit të huamarrjes, borxhi i jashtëm shërben si një injektim dhe stimul jo i vogël, si për rritjen e shpenzimeve të qeverisë që e merr këtë borxh, por edhe për mbështetjen e biznesit e të konsumatorëve apo për rritjen e ritmeve të rritjes ekonomike dhe të ardhurave buxhetore. Ndërkohë, krijohet edhe një iluzion optik ekonomiko- financiar mbi ecurinë e ekonomisë, duke fshehur efektet e rënies së plotë të ritmeve të rritjes ekonomike. Nuk mund të mohohet se këtë iluzion optik financiar, qeveria e ka përdorur me “mjeshtëri” dhe jo pak.

E kundërta ndodh gjatë procesit të shlyerjes së borxhit e sidomos atij të jashtëm. Për rrjedhojë, merr rëndësi të posaçme të shqyrtohet fakti në se ekonomia po i afrohet atij limiti, ku nuk mund të nxitet më tej duke rritur

borxhin publik e sidomos borxhin e jashtëm. Kredithënia dhe huamarrja, si në sektorin privat edhe në atë publik, nuk janë dhe nuk mund të jenë një panace, jashtë zhvillimit cilësor të burimeve njerëzore dhe teknologjisë që mundëson rritje reale të PBB-së, fitimit të biznesit dhe të ardhurave buxhetore. Kredia e borxhi duhet të shlyhen; dhe jo vetëm për interesat, por dhe për principalin. Rritja e vazhdueshme e kredive me probleme në sektorin privat, është një këmbanë që ia vlen të mbahet parasysh dhe në sektorin publik. Në këtë rafsh, heqja e kufirit ligjor tavan për borxhin publik, të ndërmarrë në fund të nëntorit, është një precedent mjaft i rrezikshëm dhe potencial shpërthimi për stabilitetin ekonomik e financiar të vendit.

Fitimi i biznesit - motori më i natyrshëm i financimit të rritjes ekonomike

Në këtë situatë, e rëndësishme është të mbahet parasysh se si ka qënë ecuria e fitimit, si burimi më i natyrshëm i financimit të rritjes së biznesit por dhe gjithë ekonomisë. Ky tregues hedh dritë mbi efektet e modelit ekzistues, por dhe të efekteve të asaj që quhet taksë e sheshtë, të vendosur në kulmin e rritjes galopante të kredimarrjes nga biznesi. Për këtë, po i referohem të dhënave të Ministrisë së Financave, si dhe Kuadrit Makroekonomik e Fiskal për periudhën 2013-2015, mbi tatim-fitimin.

Tabela nr. 6.

Ecuria e tatim-fitimit

Në milionë lekë

2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
22258	21077	18108	17149	17606	19712	15089	15880	16726	17616

Shënim: Burimi, Ministria e Financave, Treguesit Fiskalë; Kuadri Makroekonomik e Fiskal për periudhën 2013-2015. Në vitin 2007 tatim-fitimi ishte 20 %. Pas këtij viti, duke filluar nga viti 2008, tatim-fitimi ka qënë 10 %.

Nga tabela nr. 6, mbi ecurinë e tatim-fitimit, evidentohen disa dukuri interesante. Ishte e pritshme ulja e tatim-fitimit në vitin 2008, kur u zbatua taksa e sheshtë, kur u ul tatimi mbi fitimin nga 20 % në 10 %. Por ndërkohë, si rezultat i kesaj mase, pritej rritje e fitimit dhe tatim-fitimit, krahasuar së paku me vitin-bazë, atë 2008. Por nuk është vështirë të shihet se kjo pritshmëri e taksës së sheshtë nuk është realizuar.

Ndërsa niveli i këtij tatim-fitimi në vitin 2008 ka qënë 18108 milionë lekë, vetëm në vitin 2011 ai qe 19712 milionë, duke rënë në 15089 në vitin 2012 dhe, duke parashikuar gjithaq luhatje të tij edhe në vitin 2015, arrin vetëm në 17 616

milion lekë. Pra, më pak se sa ai u realizua në vitin e parë të aplikimit të taksës së sheshtë. Këtu nuk mund të mos mbahet parasysh se të dhënat janë në terma nominale. Ndërsa në terma reale, ka një rënie jo të vogël, mbi 20 %.

Siç shihet, taksa e sheshtë ka patur efekt pozitiv në rritjen e IHD, por jo të njëjtin efekt në fitimin e biznesit (përfshirë dhe atë të IHD). Një situatë e tillë, të grish për analiza dhe reflektim mbi efektet e modelit ekzistues të rritjes ekonomike dhe atë të taksës së sheshtë. Një gjë është e qartë, taksa e sheshtë nuk ka mundur rritjen e fitimit, por përkundrazi aplikimi i saj është shoqëruar me një rënie të tatim-fitimit e për rrjedhojë, dhe fitimit. Ky është një aspekt tjetër mjaft i rëndësishëm që dëshmon se modeli ekzistues po i shteron ose i ka shteruar tashmë potencialet e veta të rritjes dhe zhvillimit ekonomik.

Natyrshëm shtrohet pyetja: Ku duhet të mbështet rritja e mëtejshme e PBB-së dhe e të ardhurave buxhetore, punësimi dhe mirëqenia e shqiptarëve, në rritjen e fitimit të biznesit apo në rritjen e borxhit publik dhe IHD. Personalisht, jam i gjykimit se rritja e PBB-së dhe e të ardhurave buxhetore duhet mbështetur në një model ekonomik që bazohet në radhë të parë e mbi të gjitha në rritjen e fitimit të biznesit e jo në rritjen e borxhit publik e veçanërisht atij të huaj, me terma tregtare apo qoftë në IHD. Stanjacioni dhe rënia e të ardhurave buxhetore në terma reale, duke mos iu përgjigjur shtesave të shpenzimeve të pashmangshme - siç janë ato të rritjes së deficitit të sigurimeve shoqërore, pagesave të principalit të borxhit dhe interesave të tij, punësimit të shqiptarëve në Shqipëri - është nën ndikimin edhe të efekteve të krizës globale ekonomike financiare, por në radhë të parë të shterjes së potencialit të rritjes të modelit aktual ekzistues.

Për këtë, hedh dritë edhe analiza e disbalancave midis punësimit dhe rritjes së deficitit të sigurimeve shoqërore apo dukurisë së shtimit të depozitave, shoqëruar me rënien e dukshme të ritmit të rritjes së kredisë dhe sidomos fillimin e dukurisë të rënies së kredisë së re.

Punësimi dhe disbalancat midis të ardhurave kontributive dhe shpenzimeve të sigurimeve shoqërore

Realizimi i një niveli të ulët punësimi në sektorin joprivat jobujqësor, diferencat midis kontribuesve në skemën e detyrueshme të siguruesve nga fermerët me numrin e tyre të deklaruar nga INSTAT, emigracioni i lartë dhe defektet serioze të skemës së sigurimeve shoqërore, si disa nga tiparet kryesore të modelit ekzistues, kanë patur dhe kanë një ndikim të drejtpërdrejtë në disbalanca të mëdha midis të ardhurave kontributive dhe shpenzimeve të sigurimeve shoqërore e për rrjedhojë deficitin e saj.

Tabela nr. 7

Ecuria e deficitit të sigurimeve shoqërore në vitet 2005-2010 dhe 10 mujorin

2011-2012

në milion lekë

2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	10-mujori 2011	10-mujori 2012	10-mujori 2012 /2011
33066	35743	37662	42775	44344	45041	48400	40588	41205	101,50%
49006	53783	60824	65823	73744	79316	85317	69926	73656	105,30%
15940	18040	23162	23048	29400	34275	36917	-29338	-32451	106,10%

Burimi: Ministria e Financave dhe përllogaritur.

Referuar të dhënave të buxhetit fiskal të konsoliduar për vitin 2011, rezulton se deficit i sigurimeve shoqërore është rritur në mënyrë kreshendo vitet e fundit nga 15.9 miliard lekë në vitin 2005 në 36.9 miliard lekë në vitin 2011. Ky deficit vazhdoi të thellohet në vitin 2012, në kushtet kur të ardhurat nga sigurimet shoqërore janë rritur vetëm 1.5 %, kur shpenzimet 5.3 % dhe për rrjedhojë deficitit 6.1 %.

Këto disbalanca vijnë duke u rritur kreshendo, pavarësisht moshës së re të popullsisë shqiptare, rritjes së vjetërsisë së punës që kërkohet për përfitimin e pensionit nga 15-20-25 vjeç në monizëm, në 35 vjeç aktualisht apo rritjen e moshës së daljes në pension mbi 5 vjet, deri në 60 vjeç për gratë dhe 65 vjeç për burrat. Seç përfaqëson kjo rritje e moshës së daljes në pension, bëhet më e qartë ngase jetëgjatësia në Shqipëri rezulton 73 vjeç për burrat dhe 78 vjeç për gratë¹³. Një jetëgjatësi e tillë, përjashton tani për tani mundësinë e rritjes së daljes së moshës në pension.

Deficiti i sigurimeve shoqërore po thellohet pavarësisht stimulimit të punëdhënësve duke ulur kontributin e pjesës së tyre në kontributin e sigurimeve shoqërore, masat për rritjen e gjobave për rastet e punonjësve të pasiguruar deri në 500 000 (pesëqind mijë) lekë¹⁴, apo kalimit nga një ekstrem në tjetrin në rritjet e pensioneve apo frenimin e rritjes të tyre, duke iu afruar nivelit të indeksimit të inflacionit. Sipas relacionit për buxhetin e shtetit të vitit 2013 të Ministrisë së Financave, ndërsa numuri i përfituesve është parashikuar të qëndrojë në vend, rritja e shpenzimeve për sigurime shoqërore është parashikuar të jetë 3.3 %, kur inflacioni është parashikuar të jetë 3 %.

Problematika e deficitit të sigurimeve shoqërore, nuk është e panjohur. Për

13 Burimi :Shqipëria Profil vjetor i zgjeruar i Migracionit 2010, faqe 13.

14 Projektligj: për disa ndryshime dhe shtesa në ligjin nr.9920, datë 19.5.2008, “për procedurat tatimore në republikën e shqipërisë”, të ndryshuar.

më tepër që në prag të zgjedhjeve të 2009, në 31 maj 2009, Ministri i Financave do të deklaronte: "Reforma e pensioneve u draftua gjatë vitit 2007 dhe pjesërisht gjatë vitit 2008. Drafti ka qënë i gatshëm për t'u miratuar në Parlament dhe për të nisur implimentimin e tij. Ka qënë Banka Botërore hartuese dhe ndërmjetëse e këtij drafti, që është miratuar në Komitetin e Planifikimit Strategjik të Qeverisë, ka shkuar në Parlament dhe i janë kushtuar disa takime; por nga ana e opozitës nuk ka pasur ndonjë qëndrim luajal për të mbështetur këto reforma dhe për ta përfunduar sa më parë atë." ¹⁵

Nga intervista të tilla, u kalua në program Qeveritar. Në programin e vet, qeveria angazhohej: "Reformim i sistemit të kontributeve shoqërore sipas modelit miks. Vazhdim i rritjes së pensioneve. Për të arritur një nivel dinjitoz të pensioneve, qeveria do të punojë për ristrukturimin dhe reformimin e sistemit ekzistues një shtyllës "pay as you go" për të bërë një lidhje më të drejtpërdrejtë midis kontributeve dhe pensioneve dhe duke synuar kalimin gradual drejt një sistemi shumë-shtyllës të pensioneve. Do të ndërmerren të gjitha masat për një rritje graduale të kontributeve, në krahasim me rritjen e përfitimeve për të forcuar kështu qëndrueshmërinë fiskale të skemës së sigurimeve shoqërore. Do të vazhdojë rritja e diferencuar e masës së pensioneve për qytetin dhe fshatin drejt barazimit të kushteve të tyre në vitin 2013; për këtë do të vazhdojë subvencionimi i pensioneve të fermerëve. Pensionet do të vazhdojnë të rriten me një ritëm mesatar 10% për qytetin dhe 15% për fshatin, ndërsa të ardhurat do të rriten me 12-15% në vit duke arritur që në vitin 2013, krahasuar me vitin 2005, ato të jenë 50% më të larta, duke rritur kështu aftësinë vetmbajtëse të skemës së sigurimeve shoqërore.

Nxijtja e nismës private në fushën e sigurimeve. Qeveria do të nxisë dhe lehtësojë nismën private në fushën e sigurimeve shoqërore dhe njëherësh do të krijojë sisteme të përgjegjshme e të sigurta të kontrollit ndaj institucioneve të licensuara, që do të operojnë në tregun e sigurimeve shoqërore." "

Maxhoranca dhe Qeveria e Integritit European kanë si objektiv madhor krijimin e 160 mijë vendeve te reja te punës."

Në vënd të reformës të plotë të sigurimeve shoqërore në përputhje me kërkesat e ekonomisë së tregut, në vënd të ballafaqimit të realizimeve me këtë angazhim programor, gjithsesi e keqja shikohet tek "mungesa e luajalitetit të opozitës", se...mjafton ky luajalitet dhe gjithçka mund të zgjidhet(!?) Për rrjedhojë, vëndin e realizimit të programit qeveritar, e zuri rikthimi në deklarimet se maxhoranca e ka në sirtar draft-ligjin, por zbatimi i reformës së pensioneve nuk po realizohet sepse nuk është siguruar konsensusi i opozitës(?!)

15 Intervistë e Ministrit të Financave, te gazeta "Panorama", 31 Maj 2009.

Natyrshëm lind pyetja: Nëse mazhoranca e ka që prej 2-3 vjetesh në sirtar draft-ligjin për reformën e pensioneve, a nuk do të ishte konstruktive që ajo të vihej në dispozicion të publikut të gjerë, por edhe të debatit të hapur këto kohë në gazetën “Panorama”? Vullneti politik, politika, ligjvënësit, duke qënë krijuesit e problemit (legjislacionit mbi sistemin e sigurimve shoqërore) kanë rolin e determinues dhe janë vërtet hallka kryesore për të hapur dritën e gjelbër për gjetjen e zgjidhjes më të mirë të këtij problemi; për rrjedhojë edhe atë të konturimit të modelit të ri.

Është ky vullnet, kjo vendimarrje që kanë krijuar një sistem të sigurimeve shoqërore i cili mishëron një amalgamë inkoherente, sa nga “gjalpi” i socializmit, zgjidhjet afatshkurtra për t’iu përgjigjur një situatë të caktuar vështirësish financiare, etheve elektorale, deri tek interesat e ngushta të politikanëve, por edhe pritshmëritë joreale të elektoratit ndaj politikës.

Sistemi aktual i sigurimeve shoqërore jo që nuk u shndërrua në vetmbajtës, por nuk është as vetëm një sistem njëshpyllës “pay as you go”. Ai, në fakt, paraqitet si një amalgamë që përbëhet nga sistemi i sigurimit të detyrueshëm, ai vullnetar, sistemi suplementar i personave që kryejnë funksione kushtetuese dhe punonjësit e shtetit, sistemi suplementar për ushtarakët e forcave të armatosura e deri tek institutet private të pensioneve.

Përsa i përket shtyllës “pay as you go”, modeli ekonomik i realizuar në vendin tonë me ecurinë e emigracionit, punësimit, e ka minuar Projektionin e Popullsisë së Shqipërisë 1995-2010, të hartuar nga INSTAT në nëntor 1996, qoftë edhe për skenarin e projekcionit lindshmëri e ulët dhe emigracion i lartë, duke minuar vetë shtyllën “pay as you go”. Sipas këtij projekcioni, parashikimi për popullsinë në vendin tonë për vitin 2010, ishte 3 666 877 vetë¹⁶. Ndërsa sipas rregjistrimit të popullsisë në tetor 2011, rezultoi 2 831 741 banorë. Një situatë e tillë, ka efektet e veta në këtë shtyllë të sigurimeve shoqërore. Gjatë viteve të tranzicionit, ka pasur rënie radikale në numrin e lindjeve. Ja një pasqyrë e kësaj ecurie (gjatë viteve të tranzicionit).

Tabela nr. 8

Ecuria e lindjeve gjatë viteve të tranzicionit

1990	1995	2000	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
82125	72081	51242	45515	47012	43022	39612	34229	33163	36251

Burimi: INSTAT. Popullsia. Të Lindurit gjallë.

Siç shihet, gjatë viteve të tranzicionit vihet re një rënie e madhe e lindjeve,

16 Shih “Projeksionet e Popullsisë së Shqipërisë 1995-2010, faqe 104, botim i INSTAT Tiranë, Nëntor 1996

nga 82125 vetë në vitin 1990, në 72081 në vitin 1995; dhe 51242 vetë në vitin 2000, për të mbëritur në 36251 në vitin 2008. Në këto kushte, ndërsa niveli i lindjeve në përmasa absolute shtohet nga një periudhë në tjetrën dhe kishte sens zbatimi i parimit "pay as you go" - që do të thotë se pensionet aktuale paguhen mbi bazën e pensioneve të brezit që punon aktualisht dhe që ishte shumë më i madh se sa ai i pensionistëve - piramida është përmbysur, duke shpërpjestuar dhe për efekt të këtij faktori raporti kontribues përfitues. Përderisa lindjet janë gati dy herë më të vogla se sa më parë, kjo e minon zbatimin e skemave të sigurimeve shoqërore mbi bazën e parimit "pay as you go".

Në këto rrethana, pretendimi për vazhdimin e shtyllës "pay as you go" si më parë është, më e pakta, jo realist; dhe sistemi i pensioneve-sigurimeve nuk mund të përmirësohet me arnime të pjesshme, duke u mbështetur në "gjalpin" e socializmit e aq më tepër me shumimin e tyre edhe në kushtet e ekonomisë së tregut.

"Gjalpi i socializmit" dhe tejkalimi i tij në kushtet e ekonomisë së tregut

Fillesat e pensioneve dhe sigurimeve shoqërore në vendin tonë datojnë në vitet '20-30. Por, gjithsesi, zor se mund të bëhet fjalë për një sistem të pensioneve-sigurimeve shoqërore, përderisa ai ishte shtrirë vetëm te nënpunësit e administratës shtetërore dhe ushtarakët. Por nuk mund të thuhet e njëjta gjë për krijimin e tij në vitin 1947, me aprovimin e Ligjit Nr. 528 datë 26-8-1947 "Mbi sigurimet shoqërore të punëtorëve nënpunësve dhe funksionarëve". Pavarësisht tipareve specifike që kanë të bëjnë me ndikimet e rendit ekonomik shoqëror, sistemi i sigurimeve shoqërore dhe pensioneve ishte mbështetur në themel në kontributin e sigurimeve të bazuar në punën. Sipas këtij ligji, "Punëtorët, nënpunësit, dhe funksionarët kanë të drejtë të përfitojnë nga sigurimet shoqërore në rast sëmundje, barrë, lindje, aksidenti në punë, invaliditeti, pleqërie dhe vdekje. Iu nënshtrohen detyrimisht sigurimeve shoqërore shtetërore të gjithë personat që punojnë me pagë...Sigurimi i detyrueshëm fillon ditën e marrjes në punë dhe mbaron ditën e largimit nga puna."

Pra, përfitimi i sigurimeve nga sigurimet shoqërore, ishte rrjedhojë e punës dhe pagimit të kontributit përkatës të sigurimit. Sipas nenit të 37-të të këtij ligji, për grupin e tretë, grupimin masiv në punë të zakonshme, të drejtën e pensionit të pleqërisë e fiton "c) i siguruari që ka punuar 25 vjet në punë të tjera (jo punë shumë të rënda e të rënda-shën. i imi) dhe ka mbushur 65 vjet, kur është burrë dhe 60 vjet kur është grua."¹⁷ Ndërsa përsa i përket nivelit të përfitimit të pensioneve sipas Urdhërësës përkatëse në funksion të zbatimit

17 Ligj Nr 528 datë 26-8-1947 Mbi sigurimet shoqërore të punëtorëve, nënpunësve dhe funksionarëve.

të këtij ligji, rezulton se “Sasia e pensionit, sipas kategorisë në të cilin hyn i siguruari caktohet në këtë masë: Kategoria e a) I-rë 60 % e pagës mesatare mujore; Kategoria e II-të 55 % të pagës mesatare mujore; Kategoria e tretë 50 % të pagës mesatare mujore.” Ndërsa kontributi i sigurimeve shoqërore ishte në varësi të kategorizimit të punës, duke filluar nga “8% për punëtorët e minierave, 7% ata të Industrisë, Transportit, Shëndetësisë, Sektorit privat, 5% për nënpunësit e arsimit dhe kulturës.”

Pra, pavarësisht tipareve idelogjike, në thelb, bazat e sistemit të sigurimeve shoqërore shtetërore, ishtin mbështetur mbi kontributin e të siguruarit. Parimi ishte i thjeshtë dhe i qartë; kushdo dinte sa do të paguhej për të ose sa do të paguante por dhe sa do të përfitonte. Shteti në monizëm vendosi fillimisht sigurimin e pensioneve vetëm për punëtorët, nënpunësit, funksionarët. Ndërkaq, përjashtohej fshatarësia që përbënte dhe pjesën dërmuese të popullsisë dhe punonjësve. Pra, mund të thuhet se fillimisht në ndërtimin e sistemit të sigurimeve shoqërore në monizëm është siguruar sensi ekonomik, sidomos po të mbahet parasysh mosha e daljes në pension dhe jetëgjatësia e popullsisë. Roli i shtetit ka konsistuar kryesisht në përcaktimin e rregullave të funksionimit të jetës ekonomike duke mbajtur parasysh realitetin ekonomik.

Ndërkohë ai mbante vulën e sistemit ekonomik e shoqëror dhe duke e konsideruar kontributin për sigurimet shoqërore si mbi pagë-pjesë e mbipunës, sanksionohej se kontributin duhej ta paguanin vetëm punëdhësit, qofshin ata privat ashtu shtetëror dhe jo punëmarrësi. Me kalimin e viteve dhe krijimin e nje ekonomie socialiste duke ofruar gjalpin e socializmit, u ndryshuan parametrat e sigurimeve shoqërore, si për sa i përket rritjes së përfitimit, duke e shtrirë nivelin e pensionit deri te 70 % të pagës, me nivele dysHEME dhe tavan, ashtu dhe duke ulur moshën e daljes në pension. Sistemi i pensioneve u shtri në gjithë popullsinë, pra edhe për kooperativat bujqësore. Roli rishpërndarës i shtetit u thellua jashtë dhe pavarësisht potencialit ekonomik të bujqësisë dhe të ekonomisë në tërësi.

Në kushtet kur produktiviteti i punës në bujqësi ishte shumë më i ulët se sa në sektorin shtetëror dhe kur në të dy sektorët, për shkak të veprimit të ligjit të të ardhurave zbritëse, produktiviteti pas viteve 1975-1980 filloi të ulej, skema e sigurimeve shoqërore filloi të ketë deficite të mëdha, gjithnjë në rritje. Kjo ka ndodhur megjithëse trendi kontribues pensionist ishte ende në raportet 4:1, kur sot është 1.4 me 1. Këto deficite të sigurimeve shoqërore dhanë efektet e tyre në buxhetin e shtetit, rënien e investimeve, frenimin e rritjes ekonomike, rënien e nivelit të jetesës duke kontribuar deri në dështimin e plotë të socializmit.

Konkluzioni ishte dhe është i qartë: Rruga e zgjidhjes së problemeve

ekonomike dhe sociale, nuk është “gjalpi” i socializimit, rishpërndarja e gjerë pa sens ekonomik e realizuar nga shteti, e pabazuar dhe e pambështetur në rritjen e produktivitetit dhe konkurrueshmërisë së vendit. Vetëm këto të fundit janë baza e zgjidhjes së problemeve ekonomike e sociale. Historia ekonomike e vendit tonë konfirmon se rritja e gjerë e mirëqenies të gjithë popullsisë nuk mund t’i atribuohet rishpërndarjes direkte nga një pjesë e popullsisë të një tjetër, por punësimit dhe rritjes së produktivitetit. Kalimi nga punësimi i gjerë masiv me rënie të produktivitet që u realizua sidomos në vitet ‘80, te mungesa e punësimit qoftë dhe me një rritje të produktivitetit të asaj pjese minimale të punësuar, që është realizuar me modelin ekzistues të realizuar pas vitit 1990, nuk mund të mos minojë skemën e sigurimeve shoqërore, njëherësh të mos ezaurojë vete potencialet fillestare të këtij modeli.

Megjithatë, shteti, në vend që të nxirrte mësim nga dështimi i socializmit, nuk hezitoi që në modelin ekzistues ta përdorë edhe më shumë praktikën e “gjalpit” të socializmit, duke vendosur subvencione në kontributin e fermerëve dhe duke pretenduar se do të vazhdojë “rritja e diferencuar e masës së pensioneve për qytetin dhe fshatin drejt barazimit të kushteve të tyre në vitin 2013; për këtë, do të vazhdojë subvencionimi i pensioneve të fermerëve.”

Tashmë që jemi në pragu e vitit 2013, ky pretendim jo vetëm që nuk është realizuar dhe nuk mund të realizohet, por i vetmi kontribut i këtij zgjerimi të “gjalpit” të socializimit edhe në modelin ekzistues, është që skema e sigurimeve shoqërore të mos jetë jo motivuese për pagimin kontributit të sigurimeve shoqërore, dhe në tërësi të shoqërohet me ato dukuri që pasoi thellimi i deficitit të sigurimeve shoqërore në monizëm.

Nuk është e rastit që tashmë pohohet nga vetë deputetët-ligjvënësimitaruesit e sistemeve amalagamë të sigurimeve shoqërore se skema aktuale e sigurimeve shoqërore-pensioneve- “është e denatyrar, jo e drejtë, jo atraktive jo motivuese”. Por nuk është e tepërt të thuhet se kjo situatë nuk mund të riparohet me retorika dhe akuza të ndërsjellta politike apo me simplifikime se kjo mangësi nga më kryesoret e modelit ekzistues, mund të zgjidhet, mjafton që kryeministri të urdhërojë ISSH për ndryshimet ligjore.

Ligjvënësit kanë qenë dhe janë të vetëdijshëm se skema e sigurimeve të detyrueshme, nuk mundëson një koeficient zëvendësimi (raporti përfitim/kontribut, pension/pagë) as $1/3-1/4$ e kontributit të dhënë për pagat e larta. Por për të “eliminuar” këtë mangësi, nëpërmjet ligjit Nr. 7943, Datë 1.06.1995 “Për pensionet suplementare dhe institutet private të pensioneve”¹⁸ për të tretë, sidomos ata në sektorin privat kanë sanksionuar parimin se kush paguan

18 Shih Ligj Nr 7943, Datë 1.06.1995 “Për pensionet suplementare dhe institutet private të pensioneve” ndryshuar, neni 7.

më shumë përfiton më shumë, se “skema e sigurimit suplementar mbështet në sistemin e kontributeve”. Krejt ndryshe është vepruar në aktin “Për pensionet shtetërore suplementare të personave që kryejnë funksionë kushtetuese dhe të punonjësve të shtetit”, “Për Sigurimin Shoqëror Suplementar të ushtarakëve të forcave të armatosuara të Republikës së Shqipërisë”, etj. Në to, sanksionohet se “Përfitimet shtetërore suplementare që jepen sipas këtij ligji financohen a) nga buxheti i shtetit; b) nga kontributi që derdhin personat e punësuar”¹⁹. Është e tepërt të thuhet se këtu nuk ka asgjë të përbashkët me zbatimin e parimeve të “taksës së sheshtë”, aq të trumbetuar “kriter dhe nivel i njëjtë normë pagese, normë tatimi”.

Nëpër studio televizive, ata (ligjvënësit) nuk hezitojnë të bashkohen me ekspertë të tjerë e të flasin për “deficitin e madh të skemës suplementare të sigurimeve”; por nga ana tjetër, janë duke i rezervuar vetes disa privilegje të posaçme. Dhe me konkretisht: Sipas ligjit nr 8097, datë 21.03.1996, deputetët e Kuvendit, Anëtarët e Gjykatës Kushtetuese, pas mbushjes së moshës 55 vjeç, masa shtetërore e përfitimit është “...për 2 vjet shërbim 20 përqind e pagës referuese dhe 5 përqind më shumë për çdo vit shërbim mbi këto 2 vjet”.²⁰ Më konkretisht, nëse sot një deputet, me pagesën e kontributeve të bërë për më se 35 vjet, si gjithë të tjerët në skemën e sigurimeve të detyrueshme, mund të përfitojë një pension maksimal aq sa është pensioni maksimal, p.sh. prej 23 512 lekë për vitin aktual, por me një koeficient zëvendësimi rreth 25-26 % ndaj kontributeve të paguara, ai përfiton një pension suplementar më të madh, rreth 30 000 lekë, vetëm për 2 vjet shërbimi, duke derdhur në të njëjtën kohë një nivel kontributesh prej 4 %, kur në skemën e detyrueshme derdh një kontribut prej 9.5 nga paga e tij.

Natyrisht, këtu nuk është thjesht çështja për subvencionimin e 1000 apo 2000 vetëve, por për sanksionimin e një sistemi sigurimesh shoqërore të detyrueshme të denaturuar jo motivues me shpërpjestime të theksuara midis kontributit dhe përfitimeve. Në biseda në televizion, deputetët, pra ligjvënësit, vendimarrësit, pranojnë se skema aktuale është jo e drejtë, jo atraktive; por praktikisht ata nuk janë të gatshëm të heqin dorë nga skemat e sigurimeve shoqërore me privilegje dhe ta vendosin atë mbi bazë e me kriteret e njëjta kontributive për të gjithë. Për rrjedhojë, reforma e pensioneve dhe sigurimeve shoqërore zvarritet e zvarrihet duke shpikur mungesën e luajalitetet dhe konsensusit pozitiv-opozitiv...

Një gjë është e qartë, derisa sistemi amalgamë i sigurimeve shoqërore

19 Shih Ligj Nr 8097, datë 21.03.1996 “Për pensionet shtetërore suplementare të personave që kryejnë funksione kushtetuese dhe të punonjësve të shtetit” neni 4.

20 Ligj Nr 8097, datë 21.03.1996 Për pensionet shtetërore suplementare të personave që kryejnë funksione kushtetuese dhe punonjësve të shtetit” neni 8 dhe 9.

të ruajë privilegjet për disa ose për grupe të caktuara, në kurriz të grupeve të tjera që paguajnë kontribute, me një rishpërndarje pa sens ekonomik, zor se mund të ketë ndonjë ndryshim serioz në eliminimin e deficititeve dhe disbalancave serioze në sigurimet shoqërore, por dhe në rritjen e të punësuarve të formalizuar. Këto të fundit, nuk mund të zgjidhen as me retorika apo akuza dhe mburrje artificiale të tipit Nano për antistejtizëm, të përdorura si tymnajë për të koracuar këtë model joekonomik, por as me shumëfishimin aktual të gjobave. Ajo kërkon një distancim real nga “gjalpi” i socializmit, roli i pakufishëm i rishpërndarjes së shtetit - i pambështetur në kritere ekonomike - duke realizuar një rishpërndarje të thellë brendapërbrenda grupeve të sistemit të sigurimeve shoqërore dhe, në të njëjtën kohë, duke u mburur për taksën e sheshtë-nivel të njëjtë norme tatimi, midis tatimit mbi të ardhurat personale dhe tatim-fitimit(!) Një situatë e tillë nuk mund të mos e denatyrojë skemën e sigurimeve shoqërore, të rrisë disbalancat e deficitin e saj, por dhe të frenojë përpjekjet për punësim të formalizuar e produktiv.

Për një komunikim të hapur dhe transparent të agjensive shtetërore, ISSH dhe INSTAT

Koracimi i modelit ekzistues, e sidomos mostejkalimi i tij, bëhet dhe nga mungesa e një qëndrimi të hapur e transparent të ISSH dhe INSTAT. Këtu nuk e kam fjalën për atë se p.sh. ISSH, nuk flet për deficitet e skemës së sigurimeve shoqërore apo qoftë për reformimin e saj. Paradoksalisht, ndërsa flet edhe për sa më sipër, nuk jep një informacion të saktë dhe të qartë mbi numrin e kontribuesve reale të drejtpërdrejtë dhe atyre që paguajnë kontribute vullnetare apo të prapambetura. Në këtë rafsh, zor se mund të njohësh numrin fizik të kontribuesve ruralë në skemën e detyrueshme të sigurimeve shoqërore, pra sa prej të punësuarve në bujqësi paguajnë sigurime shoqërore dhe sa nuk paguajnë.

Duke u interesuar për shkaqet e deficitit të skemes të sigurimeve shoqërore, rezulton se numri i kontribuesve të sigurimeve shoqërore fizikë rurale për vitin 2011, është 137 mijë vetë (136882) dhe jo 261 mijë vetë (), sa pretendohen në statistikat e ISSH. Edhe kur janë pyetur për këtë çështje, në debate publike televizive, drejtuesit e ISSH nuk kanë bërë sqarimet e nevojshme për publikun. Për rrjedhojë, ata nuk thonë përse ndodh ai evazion i madh në pagimin e kontributeve rurale të sigurimeve shoqërore, ku ndryshe nga sektori privat, shkalla përfitim /kontribute është e përmbysur në favor të përfitimeve. Si shpjegohet që nga 506.6 mijë vetë të punësuar në bujqësi, paguajnë vetëm 137 mijë vetë vetëm diçka më shumë se ¼? Sa është numri real i të punësuarve

në bujqësi? Pa një përgjigje të qartë dhe të saktë nga INSTAT, zor se mund të ndërmerret një reformë e plotë dhe serioze për një sistem të qëndrueshëm të sigurimeve shoqërore.

Është e njohur se pagesën e kontributit të sigurimeve shoqërore një i ri e fillon ta paguajë sot, por pensionin e përfiton vetëm pas 40 vjetësh. Në këto kushte, për të njohur se sa paguan dhe sa do të përfitojë kujtdo i duhet të njohë ecurinë e inflacionit, se sa është rritur ai p.s.h nga viti 1990 deri në vitin 2011. Por me gjithë kërkesën që mund të bësh në INSTAT, për këtë tregues nuk mëson dot. Në këto rrethana, s'ka si të marrë zhvillim skema private e pensioneve dhe as të vitalizohet skema e sigurimeve shoqërore të detyrueshme.

Pa këtë qëndrim transparent dhe informues, zor se mund të ketë një kulturë kontributive dhe një zhvillim të skemave të sigurimeve shoqërore private vullnetare, të cilat, siç dihet, nuk kanë marrë jetë. U ndalëm në këtë aspekt se ky është një shprehje mjaft e rëndësishme e raportit midis rolit rishpërndares dhe informues të shtetit në kushtet e ekonomisë së tregut. Një ekonomi funksionale tregu, përfshirë këtu dhe atë që quhet ekonomi sociale tregu, mund të realizohet vetëm në kushtet e një informimi të plotë e transparent të shtetit, ku roli rishpërndarës ka sens sa social aq edhe ekonomik, duke motivuar këdo për rritjen e produktivitetit dhe rritjen e konkurrueshmërisë së ekonomisë.

Nga thellimi i pabarazisë ekonomike, në disbalancën midis depozitave dhe kreditimit

Një tipar tjetër i modelit ekzistues është thellimi i pabarazisë ekonomike e pasurore. Sipas të dhënave të Agjensisë së Sigurimit të Depozitave, kjo pabarazi ka ardhur duke u rritur nga një vit në tjetrin sidomos pas realizimit të taksës së sheshtë. Për vitin 2011 vetëm 5% e depozituesve kanë patur 58% të totalit të depozitave bankare, ndërsa 95% e tyre kanë vetëm 42% të tyre.²¹ Ndërkohë volumi i depozitave të këtyre të fundit është rritur me një ritëm prej 11.8%, ndërsa numri i depozitave të individëve gjithsej është rritur me një rritëm prej 1%; pra, ritmi i rritjes të depozitave të 5 përqindshit është shumë më i lartë.

Kjo pabarazi ekonomike pasurore po shoqërohet me dukurinë që nga njëra anë depozitat janë rritur me një ritëm mjaft të kënaqshëm, tre vitet e fundit. Në fund të tetorit 2012, niveli i tepricës të depozitave arriti rreth 933 miliard lekë, nga 875 miliard lekë që ishin ato në fund të dhjetorit, pra me një shtesë prej 58 miliardë lekë.

Por ndërkohë "rritja" rritja e tyre është shoqëruar me rënie të dukshme të ritmeve të rritjes së tepricës së kredisë, stanjacion i tyre dhe me pakësim të

21 Agjencia e Sigurimit të Depozitave, raportim në Kuvendin e Shqipërisë Maj 2012.

kredisë së re. Ne se në fund të dhjetorit 2011, teprica e kredisë për ekonominë ishte 541.9 miliardë lekë, në maj të vitit 2012 arriti 553.3 miliardë lek dhe në tetor ishte 552.2 miliardë lekë(!) Një situatë e tillë ka ndodhur kur pritshmëria e Bankës së Shqipërisë për ecurinë e kredisë për ekonominë, që ishte parashikuar të rritej gjatë vitit 2012 me 11.8%, “si pasojë e përmirësimit të kushteve të financimit dhe rikuperimit të kërkesës për kredi”, është shumë larg performancës reale të kreditimit. Kjo do të thotë se teprica e shtesës se kredise pritej që gjatë këtij viti të ishte rreth 65 miliard lekë.

Nëse teprica e kredisë ka një rritje minimale, kredia e re jo vetëm që nuk ka pësuar rritje, por shënon ulje. Gjatë 9 muorit të parë të vitit 2012, kredia e re shënoi vlerën prej 185.5 miliardë lekë, nga 200.5 miliardë lekë që ishte ajo në të njëjtën periudhë të 2011; ose me një pakësim prej 15 miliardë lekë, duke u shoqëruar me një pakësim për kredinë e re për biznesin e sidomos për investimet. Kredia e re për investime gjatë nëntëmujorit 2011, ishte 36.1 miliardë lekë Lekë, ndërsa gjatë nëntëmujorit 2012, ishte 30.7 miliardë lekë.

Në këto kushte, jemi në një situatë të tillë kur sistemi bankar dhe politika aktuale e BSH, mundësojnë rritjen e depozitave, nga shtesa e depozitave në vetvete nga interesat bankare, rritjen e të ardhurave monetare të depozituesve (pavarësisht kreditimit të biznesit dhe ekonomisë) duke mundësuar rritjen e pabarazisë ekonomike, sidomos në dobi të 5 përqind depozitues të mëdhenj, pa stimuluar rritjen ekonomike. Në këto rrethana, më e pakta që mund të bëjë Banka e Shqipërisë është publikimi i asaj se sa shtesa e depozitave është produkt i rritjes në vetvete për shkak të interesave bankare, dhe sa është rrjedhojë e hyrje-daljeve të depozitave bankare.

Një situatë e tillë e shoqëruar nga rënia e investimeve publike, stanjacioni dhe rënia e fitimit, rënia e ritmit të rritjes së ekporteve, rënia e kredisë së re, e sidomos mungesat e stimujve të biznesit dhe sipërmarrësve për të investuar, për të riskuar, dëshmojnë se ekonomia jonë po shkon drejt stanjacionit dhe recensionit ekonomik, si rezultat edhe i krizës globale ekonomike financiare, por edhe për shkak se modeli aktual i rritjes po i ezauron gjithnjë e më tepër potencialet veta të zhvillimit e të rritjes. Periudha e stanjacionit dhe recensionit, nuk është e largët.

Nga sa më sipër, po bëhet e qartë se ekonomia shqiptare nuk i është përgjigjur rritjes së konkurrencës ndërkombëtare në kushtet e globalizimit dhe konfirmohet hipoteza se modeli ekzistues i rritjes po i ezauron ose i ka ezauruar potencialet e veta. Stanjacioni i të ardhurave buxhetore, rënia e investimeve publike, thellimi i pabarazisë pasurore midis shqiptarve, rënia e fitimit të

biznesit dhe tatim-fitimit që e shoqëron atë, rënia e kredisë së re për biznesin, ulja e saj sidomos për investime, rritja e borxhit publik, numri i kufizuar i hapjes së vendeve të reja të punës në sektorin privat jobujqësor dhe imponimi për emigrim, grishin se nevojitet një model i ri zhvillimi e rritjeje ekonomike, që t'i përgjigjet kërkesave të shqiptarëve, rritjes së konkurrueshmërisë ndërkombëtare, por dhe krizës globale e sidomos asaj europiane.

Modeli aktual duhet zëvendësuar me një model të ri rritjeje ekonomike. Reforma e sigurimeve shoqërore dhe një politikë monetare që të stimulojë jo thjesht depozitat, por rritjen e kreditimit të ekonomisë dhe për rrjedhojë rritjen e saj, nuk duhen shtyrë pas zgjedhjeve elektorale të vitit 2013. Nuk kemi kohë për të humbur.

ITALI-GREQI: PËRQASJE KRAHASUESE E NDRYSHIMEVE NË SISTEMIN POLITIK SI PASOJË E KRIZËS EKONOMIKE

Kriton Kuci

Universiteti Mesdhetar i Shqipërisë
kritonkuci@umsh.edu.al

Edon Qesari

Universiteti Mesdhetar i Shqipërisë
edoncesari@yahoo.it

ABSTRACT

The global economic crisis had a significant impact on the economic, social and political development in most of the European Union countries. This paper analyzes the political impact of the global economic crisis in two countries affected by the crisis: Italy and Greece. The paper focuses on the changes that the political systems of the two countries suffered as a result of the economic crisis. The emergence and strengthening of new political parties, the rise of new social movements, the weakening of the traditional political parties, the technical governments, the impact on democratic institutions are some of the political developments analyzed in this paper. The paper consists of three parts, the first part focuses on the developments in Greece, the second part focuses on the developments in Italy and the third part is a comparative approach of the situation in both countries, in order to detect the similarities and the differences of the two cases.

Keywords: economic crisis, political impact, political crisis, Italy, Greece, level of democracy

Rasti i Greqisë.

Qëllimi kryesor i kësaj pjese të punimit nuk është të zbardhë shkaqet e krizës ekonomike në Greqi por të analizojë ndryshimet që kriza ekonomike solli në sistemin politik të Greqisë. Pra shndërrimin e krizës ekonomike në krizë politike. Si pikënisje e krizës politike më duket e drejtë të merret data 2 shtator 2009, ditë kur kryeministri i atëhershëm Kostas Karamanlis shpalli zgjedhjet e parakohshme për në datën 4 tetor 2009.

Por le të bëjmë një përmbledhje të karakteristikave kryesore të sistemit politik të Greqisë, sistem që sic mbështes në këtë punim ka pësuar ndryshime të rëndësishme si pasojë e krizës.

Periodha e historisë së re të Greqisë e cila fillon me rënien e diktaturës së kolonelëve në vitin 1974 emërtohet në greqisht si “Metapolitefsi”²². Kjo periudhë e historisë së re greke, për shumë studiues dhe vëzhgues të zhvillimeve në Greqi konsiderohet si e përfunduar me realitetin e ri të shkaktuar nga kriza e rëndë ekonomike²³. Një krizë e cila tronditi nga themelet shoqërinë greke dhe ndryshoi mënyrën e të konceptuarit të politikës nga qytetarët grekë (proces që është akoma në vazhdim) dhe që duket se përveç kostos së rëndë sociale po shoqërohet edhe me një proces katharsis²⁴ së klasës politike që drejtoi vendin për rreth 35 vjetë me rradhë. Por cilat ishin karakteristikat e sistemit politik të krijuar në Greqi gjatë kësaj periudhe?

Epoka e re që pasoi menjëherë rënien e diktaturë ushtarake në Greqi u shoqërua me një demokratizim të përgjithshëm të jetës politike, me reforma radikale dhe me një intensifikim të marrëdhënieve të ngrira me Komunitetin Evropian. Në referendumin e mbajtur në vitin 1974 qytetarët grekë votuan pro ndryshimit të sistemit nga monarki në republikë parlamentare. Partia Komuniste Greke (KKE), e jashtëligjshme që nga fundi i luftës civile, u legalizua. Por ajo që ishte më e rëndësishme për sistemin politik grek ishte lindja e dy partive kryesore që për 35 vitet në vazhdim do të qeverisnin

22 Metapolitefsi (Μεταπολίτευση) në greqisht do të thotë “Ndryshim i formës së sistemit politik”.

23 Antonis Manidakis. Το άδοξο τέλος της Μεταπολίτευσης και οι όροι ανάδυσης μιας νέας μεταπολιτευτικής περιόδου. Sipas autori,t është pikërisht data 3 maj 2010, data e nënshkrimit të Marrëveshjes për lehtësimin e kreditimit, që simbolizon datën e përfundimit të periudhës së Metapolitefsis.
http://lawconstitution.web.auth.gr/manidakis/files/end_of_dictatorship052012.pdf

24 Vetëm gjatë muajit mars janë dhënë dy dënime të rënda për ish funksionarë të lartë: burgim të përjetshëm për ish Kryetarin e Bashkisë së Selanikut, Vassilis Papageorgopoulos, për abuzim me fondet publike dhe 6 vite burgim si dhe konfiskim të një pjese të pasurisë për ish ministrin e mbrojtjes Akis Tsioxatzopoulos.

vendin, Demokracisë së re (Nea Dimokratia) të themeluar nga Konstandinos Karamanlis dhe të Lëvizjes Panhelenike Socialiste (PASOK) të themeluar nga Andrea Papandreu. Trajta dy partiake e sistemit politik e kombinuar më një sistem electoral që i jepte partisë që fitonte shumicën në zgjedhje një bonus prej 50 vendesh në parlament siguroi qeveri të qëndrueshme për të gjithë këtë periudhë (me përjashtim të vitit të trazuar politikisht 1989). Demokracia e Re i përkiste qendrës së djathtë dhe përfaqësonte, në përgjithësi, shtresën e mesme, të fokusuar në vlera konservatore por pro evropiane. Nga ana tjetër PASOK e formuar nga lideri karizmatik Papandreu përfaqësonte në fillim të majtën radikale dhe e gjente mbështetjen te shtresa jo të privileguara të shoqërisë, aspironte një shoqëri barazitare dhe progresiste dhe kishte një orientim anti amerikan dhe euroskeptik. Parti të tjera të rëndësishme ishin, sic përmenda më sipër, Partia Komuniste Greke dhe që nga vitit 1989 SYNASPISMOS (paraardhësja e SYRIZA).

Dy partitë kryesore kanë fituar gjatë gjithë kësaj periudhe (1974-2010) shumicën dërrmuese²⁵ të votave. Ky faktor i kombinuar edhe me një gjendje ekonomike relativisht të mirë i dha qëndrueshmëri sistemit politik. Pavarësisht se dy partitë kryesore kishin dallim të rëndësishëm ideologjik (dallim që si në pjesën tjetër të botës u zbeh pas përfundimit të luftës së ftohtë) praktikiteti i tyre nuk ndryshonte rrënjësisht kur ato vinin në pushtet. Qeveritë përgjatë gjithë këtyre viteve kanë ushtruar politika që shpesh herë qëllim kryesor kishin jo reformimin e nevojshëm por oportunitetin politik. Përjashtim bën ndoshta vetëm qeveria e kryesuar nga Konstantinos Mitsotakis (1990-1993) e cila u përpoq dhe ndërmoi reforma për të ulur shpenzimet publike, për të rivendosur në ekuilibër financat publike dhe për të privatizuar disa nga ndërmarrjet e rëndësishme publike, pra reforma me karakter jo popullor²⁶.

Bipolariteti partiak është karakteristika kryesore e sistemit politik grek në periudhën e Metapolitefsis. Ky bipolaritet partiak mori fund në vitin 2012, ndoshta viti më i vështirë për Greqinë në që nga viti 1974. Gjendja ekonomike e vështirë e detyroi kryeministrin Jorgo Papandreu në prill të

25 Zgjedhje 1996 PASOK 41,49% ND 38,12, Zgjedhje 2000 PASOK 43,79% ND 42,74%, Zgjedhje 2004 ND 45,36, PASOK 40,55, Zgjedhje 2007 ND 41, 84, PASOK 38,10%, Zgjedhje 2009 PASOK 43, 92, ND 33,47%

[http://www.ypes.gr/el/Elections/NationalElections/Results/](http://wwwypes.gr/el/Elections/NationalElections/Results/)

26 Politika e ndjekur nga qeveritë greke gjatë këtyre viteve nuk duhet e parë e shkëputur nga konteksti grek dhe ai ndërkombëtar. Mund të jetë shkruar shumë për nepotizmin në sistemin politik, për administratën e fryrë, për abuzimet por nuk duhet harruar se Greqia gjatë këtyre 35 viteve ka bërë hapa gjigande si në ekonomi dhe infrastrukturë ashtu edhe në aspektin social dhe kulturor. (Sidoqoftë ky nuk është thelbi i analizës së këtij punimi)

vitit 2010 të kërkonte ndihmë nga Bashkimi Evropian dhe nga Fondi Monetar Ndërkombëtar. Pakënaqësia popullore ishte në kulm dhe jeta ekonomike në vend ishte thuajse e pezulluar për shkak të recesionit dhe të grevave të përgjithshme të organizuara nga sindikatat kryesore si kundërpërgjigje ndaj masave shtrënguese të ndërmarra nga qeveria Papandreu. Në 10 nëntor 2011 Jorgo Papandreu jep dorëheqjen nga posti i kryeministrit. Formohet kështu një qeveri teknike me mbështetjen e PASOK, ND dhe LAOS dhe kryeministër Lukas Papadhimos. Qeveria e re megjithëse u emërtua teknike dhe si qëllim kryesor kishte zbatimin e reformave dhe marrjen e masave me karakter shtrëngues, ishte kryesisht politike nga përbërja. Në zgjedhjet parlamentare të zhvilluara në 6 maj 2012 rezultatet nxorën fituese Demokracinë e Re me 18,85% dhe në vazhdim SYRIZA 16,78%, PASOK 13%,18, Greket e Pavarur 10,61%, KKE 8,48 dhe Agimi i arte 6,97%. Ky ishte edhe fundi i bipolaritetit partiak në Greqi. Humbjet më të mëdha ishin sigurisht për dy partitë kryesore të cilat nuk kishin arritur kurrë rezultate kaq të ulëta. Sidoqoftë në zgjedhjet e zhvilluara një muaj më vonë (sepse nuk u arrit të formohej një koalicion) PASOK do të arrinte një rezultat akoma edhe më të ulët. Rezultate e këtyre zgjedhjeve nxorën në vend të parë Demokracinë e Re me 29,66% dhe në vazhdim SYRIZA 26,89%, PASOK 12,28%, Grekët e Pavarur 7,51, Agimi i Arte 6,92, E Majta Demokratike me 6,25% dhe KKE 4,5%. Pas negociatave të vështira koalicioni qeveritar u formua midis Demokracisë së Re, PASOK dhe së Majtës Demokratike dhe kryeministër u vendos Antonis Samaras.

Partia kryesore e opozitës, pas këtyre zgjedhjeve, është SYRIZA. Në vetvete SYRIZA (Koalicioni i së Majtës Radikale) përbëhet nga një shumëllojshmëri partish të spektrit të majtë dhe kryesohet nga karizmatiku Aleksis Tsipras. Kjo parti ishte fituesja e vërtetë e këtyre zgjedhjeve sepse nga një parti që fitoi 4,6% të votive në 2009 u shndërrua në partinë kryesore të opozitës. E vecanta e zgjedhjeve të 2012 ishte se për herë të parë në historinë e metapolitefsis hyri në parlamentin grek një Parti me karakteristika neonaziste, Agimi i Artë. Duket se pakënaqësia e popullit ndaj masave shtrënguese të qeverisë teknike u drejtua ndaj tre partive kryesore të koalicionit të qeverisë teknike me kryeministër Lukas Papadhimos (Demokracia e Re, PASOK dhe LAOS). Kjo e fundit nuk arriti të futej në parlament kurse PASOK sic e pamë pësoi humbjen më të rëndë të historisë së tij dhe u arrit deri atje sa të flitej për shbërbërje të partisë. Votat e pakënaqësisë shkuan për tre partitë që ishin shprehur kundër memorandumit dhe (SYRIZA, Grekët e Pavarur dhe Agimi i Artë) që në retorikën e tyre politike në fushatën zgjedhore por jo vetëm ishin pozicionuar kundër atyre që konsideronin si politikave hegjemoniste të Gjermanisë. Në situatë të ngjashme

kur niveli i jetesës ulet, kur shteti social pëson goditje të rënda, kur papunësia sa vjen e rritet elektorati është i prirur të shkojë drejt zgjedhjeve më ekstreme. Kjo gjë u vërtetua edhe në rastin e Greqisë. E megjithëse gjendja ishte kritike dhe zgjedhjet parlamentare u konsideruan si një referendum për qëndrimin ose jo në Eurozonë institucionet e demokracisë greke u treguan në lartësinë e duhur. Gjatë gjithë kësaj periudhe nuk është vërejtuar asnjë devijim nga ajo cka parashikohet në kushtetutë, qoftë gjatë fushatës elektorale, procesit zgjedhor apo procesit të formimit të koalicioneve qeveritare. Ndryshimi më i madh i vërejtur është në atë që mund të quajmë sistem partiak dhe jo në sistemin politik në tërësi.

Rasti i Italisë

Përcjellja e pasojave politike që shkaktoi kriza financiare globale fill pas zanafillës së saj në vitin 2008, që një proces i cili, të paktën në dukje, që i ngadaltë në Itali. Në fillimet e saj, kriza nuk prodhoi analiza të cilat të vinin pika analogjie mes periudhës aktuale dhe shembjes së sistemit politik që prodhoi, vetëm dy dekada më parë, rënia e Murit të Berlinit në vendin antar të NATO-s dhe BE-së me partinë komuniste më të fuqishme në krejt botën perëndimore. Pavarësisht se nuk kemi të bëjmë me një rënie të sistemit tërësor, Italia e vitit 1993, me rënien e së ashtëquajturës “Republikë të parë” (1946-1993), u bë dëshmitare e një shndërrimi të jashtëzakonshëm politiko-institucional i cili që shembulli më i përafërshëm në Perëndim me rënien e gjithanëshme të tërësisë politiko-ekonomike që pësuan vendet ish-komuniste të Europës Lindore dhe ish-Bashkimi Sovietik. Asokohe, kriza italiane, rrjedhim i procesit gjyqësor të përqëndruar në hetimet e një grupi gjyqtarësh në Milano – i njohur me emrin “Mani pulite” – mund të përkufizohej fare mirë si gryka e të paktën tre krizave të tjera: një krizë institucionale, e cila në thelb preku parlamentarizmin duke vënë theksin mbi pushtetin gjyqsorin që kthehej tashmë në një protagonist të vërtetë politik, një krizë të sistemit partiak, me statujat e partive të vjetra që përfundimisht rrëzoheshin në favor të një ligji të ri elektorale, dhe një krizë të vërtetë kombëtare e cila lidhej drejtëpërsëdrejti me krijimin e entiteteve të reja politiko-lokaliste (rasti më i famshëm do të bëhej ai i “Lidhjes së Veriut” të Umberto Bossi-t) në vazhden e programeve, ku më shumë e ku më pak, federalistë që ato përçonin²⁷.

E parë në këtë këndvështrim, tundimi për të hequr vija analogjike mes dy

27 Sergio Romano, *Storia d'Italia dal Risorgimento ai nostri giorni*, (nuova ediz.), Mondadori, Milano, 1995, passim.

periudhave do të qe i justifikueshëm, por jo objektiv. Në ndryshim nga kriza e fillim-viteve '90, ajo bashkëkohorja qe më pak gjithëpërfshirëse dhe, të paktën deri tani, ajo ka cënuar më së shumti figura politike – në mënyrë mëse të qartë – por jo fenomenet politike dhe formacionet partiake që shkojnë përtej këtyre figurave. E kthyer në një shembull konkret, një nga pasojat politike të krizës ekonomike ka qenë në mënyrë të padyshimtë dalja nga skena e Umberto Bossi-t – shkaku gjendet në *affaire*-t korruptive të disa figurave partiake të afërta me të – megjithse partia e tij, në vetevete, duket se po përpiqet t'i rezistojë uraganit që mori me vete *leader*-in e saj, nëpërmjet një nga figurave më pak të kompromentuara, siç është ish-ministri i Brendshëm Roberto Maroni. Madje, për të qenë të saktë deri në detaj, fenomeni i rënies së figurave kryesore politike, përveçse jo i plotë, ka qenë në vetvete i ngadaltë. Do duhet të presim deri në fundin e vitit 2011, pra rënien e qeverisë Berlusconi dhe prologun e ekzekutivit të drejtuar nga Mario Monti, për të vënë re shenjat e para të ridimensionit të *entourage*-eve kryesore partiake.

Para se të kthehej në krizë politike, dhe përpara se të merrte ngjyrimet e një krize të vërtetë të sistemit partiak, fenomeni i lëvizjeve në politikën italiane mund të përkufizohet si krizë besueshmërie në të shpejt-pagëzuarën Republikë e Dytë. Në psektrin e majtë të politikës italiane, një çarje e tillë u vu re që me rënien e qeverisë Prodi dhe fitoren në zgjedhjet elektorale të vitit 2008 të koalicionit të qendrës së djathtë që pruri përsëri në krye ekzekutivin e drejtuar nga Silvio Berlusconi. Partia Demokratike, formacioni më i madh politik i së majtës, e rrjedhur nga bashkimi i ish partisë komuniste Demokratët e Majtë (*Democratici di Sinistra*) dhe katolikëve të moderuar të *Margherita*-s, pikërisht në sajë të përzierjes së paqartë që pati në thelbin e elementëve të saj, nuk arriti të gjente trajta unifikuese në figurën e kryetarit të ri Ëalter Veltroni. Brenda kufinjve të një viti, ky i fundit u largua nga kryesimi i partisë pas humbjes që pësoi formacioni i tij politik në zgjedhjet administrative të 2009-ës, posaçërisht në rajonin autonom të Sardegna-s, atje ku humbja e Partisë Demokratike dukej thuasjse e pamundur. Karriera politike e pasardhësit të tij të drejtpërdrejtë, Dario Franceschini qe edhe më e vetëtimtë. Brenda pak muajsh, po në vitin 2009, edhe ky i fundit nuk arrin të gëzojë mbështetje të mjaftueshme brenda-partiake, ndërkaq që Partia Demokratike kishte filluar aplikimin rigoroz e skemës amerikane të *primaries* në zgjedhjen e kryetarit të partisë. Fill pas organizimit të tyre, figura që del gjithmonë e më shumë në pah, është ajo e Pierluigi Bersani-t, një ish-ministër i sferës ekonomike në qeverinë e fundit të Prodi-t (saktësisht, ministër pa portofol i Zhvillimit Ekonomik), figurë kyçe e një prej reformave të cilësuara si më të guximshme, edhe pse e dështuar

pjesërisht, të libëralizimit të aktiviteteve të vogla sipërmarrëse (e ashtëquajtura “paketa e liberalizimeve Bersani”). Mandati i kryetarit të ri, në bazë të një refletimi *a posteriori*, me shumë vështirësi mund të cilësohet si i sukseshëm. Pavarësisht se Bersani çmohet për përpjekjes e organizimit të një federate ndër-opozitare e cila do të mund të përmbliidhte gjithë forcat antagonistike ndaj qeverisjes Berlusconi – që nga demokristianët e UDC, tek radikalët dhe partia e ish-gjyqtarit të Mani Pulite Di Pietro e deri tek komunistët dhe ambientalistët e Vendola-s dhe Diliberto-s – pak gjasa pati që një skemë kaq optimiste të mund të realizohej. Vetë Bersani dhe figura e tij në mënyrë tejet modeste karizmatike, duket se nuk arriti të pushtonte zemrat e një elektorati jo pak të ndikuar nga figura tejet mediatike e kryeministrit të atëhershëm Silvio Berlusconi. Edhe me rënien e qeverisë së këtij të fundit, Bersani do ta ketë shumë të vështirë mbijetesën e tij në krye të Partisë Demokratike, i rrethuar nga skepticizmi dhe kritikizmi i diktuar nga qenia e tij në politikbërjen kombëtare prej më shumë se 20 vjetësh. Në fund të vitit 2012, në *primaries* të rradhës lëkundja ndaj tij do të shprehet hapur nëpërmjet figurës së Matteo Renzi-t, ylli i ri i së majtës italiane, kryebashkiak i sukseshëm i qytetit të Firenze-s dhe njëkohësisht figurë aspak e lidhur me të shkuarën komuniste të Partisë Demokratike.

Ndërkaq që e majta është, ende në ditët e sotme, në kërkim të vazhdueshëm të një identiteti të ri politik, qoftë edhe përsa i përket identifikimit të saj në një figurë të përbashkët individuale, problematikat e qendrës së djathtë italiane janë tërësisht të tjera. Prej mëse dy dekadash e pushtuar nga prania shumë-dimensionale e Silvio Berlusconi-t, qendra e djathtë italiane dhe veçanërisht partia Populli i Lirive (*Popolo della Libertà*), fill pas krizës së 2008-ës, kanë vuajtur kundërshtinë që i bëhet, kombëtarisht dhe ndërkombëtarisht, qëndrimit të ish-shefit të qeverisë italiane në politikë. Vetë kriza ekonomike italiane, në baze edhe të ndikimit të pati shtypi ndërkombëtar në analizën specifike të rastit italian, duket se gjeti identifikimin e vet qendror në kokëfortësinë e Berlusconi-t për të vazhduar të qeverisi, ndërkaq që shume homologë të tij në vendet e prekura nga kriza të Eurozonës tashmë qenë larguar nga skena (Papandreu në Greqi, Zapatero në Spanjë etj.). Ndërkaq që kriza ekonomike perceptohej gjithmonë e më shumë si krizë e besueshmërisë së institucioneve italiane për t’i bërë ballë asaj në mënyrë të përshtatshme, dorëheqja e Berlusconi-t dhe e ministrit të tij të plot-fuqishëm të Ekonomisë, Giulio Tremonti, nga shumëkush u perceptua si hap i parë i domosdoshëm drejt zgjidhjes. Kontestimet nga figurës së tij nuk munguan edhe përpara shfaqjes së egër të krizës financiare, atëherë kur bashkëthemeluesi i partisë – e cila, mos harrojmë, ishte një shkrirje mes berlusconianes *Forza Italia* dhe ish-fashistëve të *Aleanza Nazionale* – Gianfranco

Fini, njëkohësisht kryetar i Dhomës së Ulët parlamentare, kundërshtoi leadershipin e kryeministrit duke e akuzuar për tendenca autoritariste. Ngjarja nuk shkoi sipas përlllogaritjes së mbështetësve të Fini-t brenda partisë, të cilët në 2010 do të dilnin prej saj dhe do të themelonin “Të Ardhmen dhe Lirinë” (Futuro e Libertà) tjetër formacion opozitar me tendenca drejt qendrës. Në fund të 2010-ës, Silvio Berlusconi goditet nga një mocion mosbesimi, prej të cilit shpëton vetëm në sajë të disa spostimeve parlamentare të minutës së fundit, megjithse që nga ai çast, karriera e tij politike në krye të ekzekutivit do të jetë vazhdimisht në lëkundje. Nëntori i 2012-ës dhe qeveria e re teknike e Mario Monti-t do të shenjojnë përfundimisht daljen e tij nga skena, edhe pse, shoqëruar me goditje të njëpasnjëshme mediatike, leader-i i qendrës së djathtë italiane asnjëherë s’do e bëjë përfundimisht të qartë heqjen dorë nga ambiciet politike, pavarësisht moshës së tij tashmë të shtyrë në vite.

Kriza nisi të merrte një karkater paksa të ndryshëm në çastin kur, në dhjetor të 2012-ës, kryeministri Monti paraqiti dorëheqjen në selinë e Presidentit të republikës, Giorgio Napolitano. Shkak u bënë disa sulme që paralajmëronin një tërheqje të mbështetjes parlamentare nga ana e forcës politike të drejtuar prej Silvio Berlusconi-t. I pavendosur për t’i dhënë fundin karrierës së vet politike dhe i diktuar nga disa zëra që kërkonin hapje të reja procesesh nga ana e magistraturës kundrejt personit të tij, leader-i i qendrës së djathtë italiane, brenda vjeshtës, ishte tërhequr nga skena për t’u futur sërish në qendrën e debatit politik vetëm pak javë më vonë pas vendimit të parë. Vendosmëria e tij për të qnëdruar i patundur në politikë, shtyu njerëzit pranë tij, në veçanti sekretarin e përgjithshëm të PDL-së, Angelino Alfano, të shpeshtonin kritikën ndaj masave anti-krizë të ndërmarra prej Monti-t. Kur u vu re qartë se përpjekja synonte drejt një *ribaltone* (term i huazuar nga politika italiane i cili nënkupton një pozicionim katërcipërisht të kundërt me politikën e udhëhequr nga një palë), zgjedhjet e parakohëshme u dukën në horizont.

Të rejat e kësaj faze ishin të gjithëanëshme. Në rradhë të parë, Monti hyri në politikë tashmë si kandidat zyrtar i një liste civike që mbante emrin e tij, shoqëruar me mbështetjen centriste të Fini-t dhe partisë demokristiane të Casini-t. Një lëvizje e tillë, në njëfarë mënyre, kërkonte të mbushte një *vacuum* të krijuar përgjatë gjithë karrierës njëvjeçare të ekzekutivit Monti, i cili përfaqsohej nga ajo shtresë politike e cila valëviste flamurin e përgjegjësisë përpra detyrimeve që Italia kishte kundrejt Europës dhe tregjeve financiare. Natyrisht ishte një peshë e rëndë për t’u mbajtur dhe mbështetja e dy partive centriste të sipër-përmendura, të cilat kishin vuajtur nga një zbehje e rolit tyre publik dhe e figurave kryesore politike përgjatë krizës, sigurisht nuk

mund të mjaftonte. Një rrugëtim i tillë u shoqërua me një ngritje të figurës së Berlusconi-t nëpër sondazhet e botuara përgjatë gjithë janarit dhe shkurtit. Paraqitja e tij mediatike dhe vizitat e njëpasnjëshme që leader-i i moshuar por tejet energjik i të djathtës kreu në mënyrë tejet dinamike u panë si çelësi i këtij suksesi të papritur. Në të njëjtën kohë, mori trajta titanësh ndërmarrja politike që prej pak vitesh udhëhiqej nga një aktor komik i mirënjohur në gjithë Italinë, Beppe Grillo. Lëvizja e këtij të fundit, shpesh e parë si nyje e një proteste popullore – shpesh me trajta inati të vërtetë populist – prej kohësh trazonte skenën politike të vendit. Në disa kthesa elektorale të mëparëshme, Lëvizja Pesë Yjet (Movimento Cinque Stelle), emri i formacionit të Grillo-s, kishte arritur disa rezultate jo pakmbresëlënëse. Dy prej tyre, të denja sipas analistëve për t’u shënuar në analet e historisë politike të viteve të fundit, ishte fitorja e bashkisë së qytetit të Parma-s (nyje e rëndësishme industriale e veriut italian) dhe një fitore e gjerë administrative në zgjedhjet rajonale siciliane. Në prag të zgjedhjeve, fuqia elektorale e Grillo-s dukej gjithmonë e më shumë në rritje të papaërmbajtshme. Gjykohej se programi i tij esencial – i cili nuk përtonte të merrte në konsideratë një dalje të Italisë qoftë edhe nga Eurozona – mund të mbliidhte rreth vetes një masë të madhe të të pakënaqurve nga shtrëngesat anti-popullore të politikave fiskale të Monti-t, ashtu si edhe një pjesë jo të vogël të elektoratit italian i cili nuk lodhej së akuzuari klasën tradicionale që prej dy dekadash mbretëronte në skenën e politikës italiane. E gjithë kjo, duke adoptuar shpesh disa slogane politike që në shumë raste e identifikonin Lëvizjen Pesë Yjet me pasëthirrma tipike të së djathtës ekstreme anti-europeiste (refuzimi i dhënies së nënshtetësisë italiane për fëmijët e emigrantëve), ashtu si edhe me disa pika programatike kundër burokracisë së Brukselit, të përbashkëta me majtizmin no-global.

Rezultati i zgjedhjeve pjesërisht pohoi ndryshimet shpesh të shpresuara dhe shpesh të anatemuara që kriza italiane pati përcjellur deri më atë çast. Dy partitë kryesore PD e Bersani-t dhe PDL e Berlusconi-t i mbijetuan furtunës, madje duke shënuar, në rastine të dytit një rezultat të denjë për *miracolo* (mrekulli) sipas bestytnive të një vendi që vazhdon të mbetet katolikisht i theksuar në kulturën e tij popullore. Megjithatë, bashkë me zhdukjen nga skena të ekstremeve, të njëjtin fat pësuan edhe formacionet centriste të Fini-t dhe Casini-t. Të njëjtin fat pati edhe Lidhja e Veriut, e mbijetuar vetëm falë aleancës së çastit të fundit me partinë belusconiane. Vetë Monti nuk arriti të shkontë në më shumë se 10% të elektoratit duke shënuar rënien e filozofisë së tij të përgjegjesisë kombëtare, politike e cila natyrisht do të vuante (edhe pse nuk pritej kaq shumë) pasojat e llogores anti-popullore në të cilën kishte qëndruar prej mëse një viti duke

zbatuar ato që perceptoheshin si “direktiva gjermane” për kalimin e krizës. Është për t’u shënuar që Berlusconi-i arriti një rritje befasuese të votave në favor të partisë së tij pikërisht duke marrë trajtat e politikanit “anti-gjerman” *par excellence*. Jo vetëm! Duke i premtuar italianëve rikthimin e shumës të cilën ata e kishin paguar përgjatë një viti si tatim mbi pronësinë e shtëpisë (IMU), Berlusconi arriti të godiste në shenjë në atë çfarë një popullatë e gjunjëzuar nga taksimi tejte e rënduar po perceptonte si dëshpërimin më të madh të një krize së cilës nuk po i dukej fundi.

Megjithatë, surpriza më shtangëse për ata që guxuan të hidhnin ndonjë parashikim mbi zgjedhjet italiane që rezultati marramendës i Lëvizjes Pesë Yjet. Me 25 % mesatarisht të elektoratit vendas, partia e Grillo-s doli e para në vlerë absolute. Edhe pse fituesi ishte Bersani me koalicionin e tij të qendrës së majtë, vetëm pak orë pas mbylljes së kutive u pa qartë se asnjë qeveri nuk i kishte votat e duhura në parlamentin dy-dhomësh të Italisë për të formuar një qeveri të qëndrueshme. Me një rezultat të tillë, i cili sa e pohonte po aq e mohonte ndryshimin epokal aq të pritur (fundja dy dinosaurët politikë mbetën në jetë, megjithse tashmë s’mund të vepronin më pa bashkëpunimin e forcave të reja) dy faktorë u bënë mëse të qartë: nevojshmëria e ndryshimit të ligjit elektorat, shkaku kryesor i fragmentizimit të parlamentit fill pas zgjedhjeve dhe nevoja e konsultimeve për krijimin e një qeverie që deri në çastin në të cilin po shkruajmë nuk ka gjasa të ndodhi. Ashtu si edhe Greqia jo shumë e largët, Italia duket e shenjuar drejt përsëritjes së zgjedhjeve me prespektivën e një fragmentizimi të mëtejshëm edhe më të rrezikshëm për jetën e saj politike dhe sidomos ekonomike.

Përfundimet

Nga paraqitjet thelbësore të dy situatave që sapo u shtjelluan në analizë, çka autorëve u ra në sy është natyrisht karakteri më i plotë i krizës greke në krahasim me kundëranën italiane. Në të dyja vendet – gjithmonë nëse shëmbulli italian i paszgjedhjeve do ta verifikojë këtë fakt – duket se janë përsëri partitë tradicionale të cilat marrin në dorë formimin e qeverive, por nga Greqia në Itali kemi një dallim thelbësor: në rastin e parë PASOK dh Nea Demokratia arrijnë që të mblidhen rreth një koalicioni mbijetues nën rrezikun e një rritjeje të vazhdueshme të jo-tradicionalistes SYRIZA. Në Itali, mesa duket nuk do të ketë një marrëveshje mes Bersani-t dhe Berlusconi-t, pa marrë parasysh faktin që asnjëra nga dy sundueset e vjetra të politikës italiane nuk pësoi një dëm të

tillë elektoral aq sa ta largonte përfundimisht nga protagonizmi i dorës së parë, si rasti i PASOK në Greqi. Ky element i fundit sidomos, përtej rëndësisë së daljes apo jo nga skena të figurave qëndrore, e tkurr mundësinë e Italisë për të çarë drejt themelimit të një "republike të tretë". Ndoshta përsëritja e zgjedhjeve pa fitues të shkurtit 2013 do t'i jepnin rendit politik shkundjen që duhet për të yshtur drejt shndërrimit të tij në diçka tjetër përtej atij aktual. Megjithatë, duket se në të dyja vendet shënohet një fitore e vërtetë morale e forcave politike anti-sistem, nëse në këtë mënyrë mund të përmbledhim filozofinë qëndrore të partive si ajo e Cipras apo Grillo-s, në sajë të natyrës së tyre thelbësisht sfiduese ndaj politikave si të qeverive para krizës ashtu edhe atyre teknike. Këto të fundit sidomos, si në rastin e suksesit relativ në Itali, ashtu edhe në rastin e dështimit të saj në Greqi, konsiderohen viktimat e vet politikave të tyre, pshmangshmërisht anti-popullore. Në këtë mënyrë, merr formë edhe identifikimi i tyre me Gjermaninë, e cila, gjithmonë e më shumë ruan rolin e padronit të ekonomisë dhe ligjeve në një BE, që shihet si shkakatarja kryesore e rrënimit të ekonomisë së rënduar tashmë nga vetë përmasat alarmante të krizës në dy vendet. Në përfundim, as roli i Presidentit të Republikës, disi më karizmatik dhe i ndjekur nga opinioni publik në Itali sesa në Greqi, do të mundet në fund të ruajë qetësinë e një shtate e cila, në epilog të zgjedhjeve, paraqitet mëse e përçarë në dy vendet e marra në analizën tonë.

Bibliografia

Antonis Maniatakis. Το άδοξο τέλος της Μεταπολίτευσης και οι όροι ανάδυσης μιας νέας μεταπολιτευτικής περιόδου.

http://lawconstitution.web.auth.gr/maniatakis/files/end_of_dictatorship052012.pdf

Sergio Romano, *Storia d'Italia dal Risorgimento ai nostri giorni*, (nuova ediz.), Mondadori, Milano, 1995

Nikos Kotzias . *Η πολιτική της σωτηρίας ενάντια στην τρόικα Κρίση κυριαρχίας και δημοκρατίας: Κοινωνία και πολιτική διεξοδος*. Εκδοτικός Οίκος Α. Α. Λιβάνη, 2011

NDIKIMI I KRIZËS NË MARRËDHËNIET NDËRSHTETËRORE NË BASHKIMIN EVRO- PIAN

Nevila Rama

Universiteti Mesdhetar i Shqipërisë
nevilarama@umsh.edu.al

Dritan Hoti

Universiteti Mesdhetar i Shqipërisë
dritanhoti@hotmail.com

ABSTRACT

The global economic crisis has had a great impact on all aspects of public life in the major part of the countries all over the world. Despite the term "economic crisis" its political and social impact is very significant too. International relations are also affected by this multi-dimensional crisis. This paper focuses on the changes that the crisis has brought to the international relations within the European Union. In the recent years there has been a relative change in the balance of power within the European Union. The hegemonic role of Germany and the changes in the foreign policy of other European Union countries in order to adapt to a new EU political reality are two very important issues discussed in this paper.

Keywords: economic crisis, international relations, Germany, France, EU

Ndërlidhja midis diplomacisë dhe ekonomisë përbëjnë një nga objektet e reflektimit dhe studimit nga më pasionante nga ana e mendimtarëve të spikatur e studiuesve të afirmuar.

Termi modern I marrëdhënieve ndërkombëtare, që nënkupton marrëdhëniet ndërmjet shteteve është prodhim i kongresit të Vienës (1815), pasi pikënisjes si fushë studimi mund t'i referohemi marrëdhënieve ndërmjet qytet-shteteve greke të antikitetit apo shekuj me vonë raporteve midis shteteve apo e thënë më saktë ndërmjet shteteve italiane të kohës së Rilindjes evropiane. Po cili është korrelacioni e bashkë me të impakti I ekonomisë mbi marrëdhëniet ndërkombëtare.

Ekonomia dhe diplomacia mund ta pohojmë në mënyrë të sigurtë, janë 2 instrumentet më të ndërlidhura të shtetit. Historia na ka mësuar se asnjë shtet nuk mund të ushtrojë një diplomaci të fortë apo dinjitoze duke qenë I dobët apo inferior ekonomikisht, në krahasim me rivalët.

Ai shteti mund të ketë korrur suksese në politikën e tij të jashtme si rrjedhojë e konjunkturave, pra duke qenë pjesë e aleancave me shtetet e fuqishme, apo duke u vendosur në patronazhin e këtyre fuqive, e tillë tingëllon zgjidhja e çështjes shqiptare në dy dekadat e fundit.

Një ekonomi performante prodhon një strukturë industriale prej ku rrjedh kapaciteti ushtarak, ajo që Hans Morgenthau e cilëson si "fuqia që ka një komb, e cila përcakton edhe limitet e politikës së tij të jashtme"²⁸.

Mund të pohojmë se ekonomia si mekanizëm I fuqisë së kombeve kishte një peshë specifike në sistemin mbizotërues evropian me pikënisje traktatin e Vestfalisë shekulli I XVII e deri në perfundim të luftes së II botërore, sistem I mbeshtetur në ekuilibrin e forcave thelbi I së cilës qëndronte në rivalitetin e fuqive evropiane që vërtitej rreth aleancave ushtarako-diplomatike.

Si pasojë në një Evropë politikisht të fragmentarizuar aksioni ekonomik I një shteti diktohej e kondicionohej nga synimet e veprimet diplomatike të një strategjie strikte kombëtare e interesave të momentit. Mund të konkludojmë se pothuajse në të gjitha kohërat, ekonomia I ka shërbyer nevojave të shtetit, shkurt ka qenë e ndërvlarur nga politika.

3 shekuj rivalitetesh e luftërash ciklike, si apogje I të cilave mund të citohen 2 luftërat njëpas -njëshme botërore, vecmas rrënimeve katastrofike shterruan burimet e kombeve evropiane për t'ju përmbajur filozofisë së tyre tradicionale të trajtimit të marrëdhënieve ndërkombëtare.

Me një fjalë shtetet evropiane ishin bërë të ndërgjegjshme, për atë që Emanuel Kant e quan: "Kotësia e luftërave"²⁹. Mbi keto baza u konceptua ndoshta projekti më revolucionar që planeti të ketë njohur, ai I Bashkimit Evropian.

Shtyllat kurrizore të këtij projekti ishin Franca dhe Gjermania, synimet e të cilave mëkoheshin nga e shkuara e tyra historike. Fillimisht vendet

28 Hans J. Morgenthau: "Politika ndërmjet kombeve", fq177

29 Imanuel Kant: "Projet de paix perpetuelle" Paris 2002

evropiane e konsideronin si mënyrën e vetme për t’ju dhënë fund njëherë e përgjithmonë rivaliteteve ndërshkatërruese. Franca, nga ana e saj nëpërmjet integritit evropian mëtonte ta shmangte drithmën që I kishte shkaktuar nacionalizmi gjerman, kurse Republika Federale gjemane j’u bashkëngjit idealit të një Evrope të integruar për t’u diferencuar nga pjesa lindore e Gjermanisë. Drejtuesit gjermanë të epokës ishin të disponueshëm për të përthelluar procesin e integritit, bashkimit politik të kontinentit me synimin sic u shpreh një ditë kancelari Helmut Kohl : “për të shpëtuar Gjermaninë nga vetvetja³⁰”. Nuk kishte mjedis gjeopolitik më favorizues për materializimin e idesë panevropiane sesa ai I botës së pas-luftës së ftohtë, që prodhoi edhe ribashkimin e Gjermanisë si dhe hapjen e Evropës përkundrejt botës. Në një botë kur për herë të parë në historinë e saj, një sistem ekonomik I integruar ka zënë vend në një rang botëror dhe kur tregjet e të gjithave kontinenteve janë në një ndërveprim konstant, ndërkohë që inovacioni teknologjik ka njohur një progres të pakrahasueshem me shekujt e mëparshëm të shoqërisë njerëzore, ku si rrjedhojë dhe njëkohshmëria e informacionit I lidh kontinentet e rajonet e mbarë planetit në menyrë të menjëhertë, dukej se materializimi I idesë panevropiane, pra ai I bashkimit ekonomiko-politik e institucional të kontinentit të vjetër do të kryhej me një lehtësi të paparashikuar. Traktati I Maastrichtit 1992, I mbështetur fuqimisht nga Gjermania dhe kancelari I saj Helmut Kohl, I cili I konsakrohej bashkimit ekonomik dhe parashikonte monedhën e përbashkët euro; ndërkohë që lëkundej në lidhje me unionin politik që buron prej marrëveshjes të vitit 1963, ndërmjet De Gaulle dhe Adenauer, e cila konsistonte të evitonte që personaliteti I dy kombeve të mos zhdukej përbrenda një strukture egalitariste të depolitizuar. Koncepti I sipërpërmendur, a mund të zbatohet në një Evropë të përbërë nga 27 anëtarë për më tepër që historia e këtij koncepti nuk është vetëm tekniko-institucionale, gjithashtu politiko-strategjike. Në momentin kur si rrjedhojë e arsyeve të sipërpërmendura, globalizimi lejoi tronditjen deri-diku e rolit të shtetit-komb, I konsideruar si strumbullari kryesor I mirëqënies dhe ekzistencës së një shoqërie, duke lënë të mendohej gjithashtu se kompleksiteti ekonomik po kapërcente kapacitetet e politikës bashkohore, u shfaq kriza e fundit ekonomiko-financiare. Në fakt në kulmin e globalizimit, shteti-komb roli I te cilit u lëkund, I rezistoi “gërryerjes” totale qoftë duke u përkulur përkundrejt presioneve të globalizimit, qoftë duke i rezistuar e ngritur kundër tyre³¹.

Kriza pati një shtrirje gati universale dhe karakter kryesisht ekonomiko-financiar, e ndjerë në mënyrë shumë herë më dramatike në mesin e shteteve

30 Zbigniew Brzezinski: “Le vrai choc”, p 190, Odile Jacob, Paris 2004

31 Irnerio Seminatori: “L’Europe et l’Allemagne dans un monde multipolaire”, Paris 3/11/2010

në jugun e Evropës, i tillë rasti i Greqisë, Spanjës, Portugalisë, Italisë, në përputhshmëri me specifikat autentike. Nuk ka disiplinë tjetër si ekonomia, përpos ndërhyrjeve ushtarake, që ta influencojnë natyrën e marrëdhënieve ndërkombëtare përbrenda një rajoni. Pikërisht mekanizmi që do t'a shndërronte për herë të dytë në epiqendër të diplomacisë evropiane ishte ekonomia, apo e thënë ndryshe zotësia e Gjermanisë për t'i rezistuar krizës së fundit, duke vazhduar rolin e saj promotor të ekonomisë evropiane. Ndërsa flasim për herë të parë, aty bëhet fjalë për vullmin e zhvillimit ekonomik të afishuar nga Gjermania, sakaq bashkimi I saj I parë 1870 e deri në vigjilje të luftës së parë botërore 1914, ku dinamizmi ekonomik në kontekstin gjeopolitik ku gjendej Europa I shërbente përsosjes së potencialit të saj ushtarako-industrial e bashkë me të duke rritur peshën e saj diplomatike. Herën e dytë, pra në ditët tona, superioriteti ekonomik I mveshi Gjermanisë rolin e "violinës së parë", për sa I përket mbikqyrjes së punës evropiane, rol të cilin e kishte deri pak kohë më parë pretenduar Franca, tashmë e skualifikuar prej tij, konsekuencë kjo e inferioritet të saj ekonomik përkundrajt ish-rivalit tradicional si dhe aleatit pragmatik të 50 viteve të fundit.

"Berlini, tashmë operacionin e shpëtimit të euros, e bashkë me të të Evropës, gjithcka shëmbëllen e ndryshme me të mëparshmen. Presidenti krenar francez, Nicolas Sarkozy dëshironte të ndihmohej gjatë fushatës së fundit presidenciale në Francë, prej kancelares Merkel. Britanikët lexojnë me qejf librin "gjenia gjermane", kurse presidenti amerikan Barack Obama I var në qafë koleges se tij, Merkel, nivelin më të lartë të dekoratës, medaljen e lirisë." -shkruante analisti gjerman Greogor Peter Schmitz në gazetën-Der Spiegel³². Për më tepër historiani kompetent britanik, Thimoty Garton Ash, qysh në celjen e një konference mbi misionin e ri të Gjermanisë në Evropë, e paraqiste pozitën e saj si vijon: "Roli drejtues I Gjermanisë në Evropë po ndjek the (law of unintended consequences) pra ligjin e pasojave të padëshiruara"³³. Pyetja e mëposhtme është : si u kalua nga kriza ekonomiko-financiare në përmbysje, nëse mund ta perdorim këtë term, të ekuilibrave përbrenda arkitekturës evropiane.

Në Evropë sipas analistit për le Monde diplomatique Perry Anderson "një llogjikë e ndryshme, krahasimisht me strukturën e kapitalizmit amerikan, është aplikuar me ribashkimin e Gjermanisë, projekt i një unioni monetar I dalë nga traktati I Maastrit-it, madje nga pakti I stabilitetit, që të dyja të formatuara përputhshëmrisht me egzigjencat gjermane". Duke synuar zonën e re monetare, ekonomia gjermane tashmë e zgjeruar në vendet e Evropës së lindjes, pikërisht në kufijtë e saj, solli një shpërthim ofertash për punëtorë me

32 Gregor Peter Schmitz: "Deutschlands neu Rolle, Weltmacht wieder Willen", Der Spiegel 03/02/2012

33 Ibid

kosto të ulët meqenëse cmimi I ribashkimit ishte I lartë, rrjedhojë direkte e të cilit ishte një plogështi e rritjes ekonomike të Gjermanisë në dekadën e fundit të shekullit të XX.

Për të rigjetur drejtpeshimin, kapitalizmi gjerman vuri në aplikim, një politike të mirëfilltë shtrëngimi përkundrejt rrogave, e pranuar edhe nga vetë sindikatat gjermane nën trysinë e delokalizimit në rritje drejt Polonisë, Sllovakisë e vendeve të tjera të Evropës qendrore³⁴. Si rrjedhojë, skenari I pasojave ekonomike për vendet e Evropës së jugut ishte I parashikuar, nga njëra anë, rritja e prodhimit manifaktural e shoqëruar me rënie relative të kostonë së punës, industritë eksportuese gjermane u bënë më kompetitive se kurrë, duke përvetësuar pjesën më të rëndësishme të zonës së euros. Kësodore, në periferinë e kesaj zone, pjesa korresponduese e kompetivitetit e ekonomive lokale u paralizua nga vërshimi I kapitalit me kosto më të leverdishme, me interesa të fiksuara në një menyrë virtualisht uniforme në të gjitha vendet përbërëse të unionit monetar, në sinkron me rregullat e imponuara nga Gjermania. Ndërkohë kur kriza e mbifinancimit e lindur në Shtetet e Bashkuara goditi Evropën, besueshmëria e këtij borxhi periferik e thërmua, madje duke ngritur edhe siparin e falimentimit zinxhir të disa shteteve.

Ndërkaq në Shtetet e Bashkuara, plane masive të shpëtimit publik mund të përdoshin për të shmangur falimentimin e bankave, kompanive të sigurimeve, dy pengesa thelbësore e stoponin zbatimin e një filozofie të tillë në euro-zone. Jo vetëm që statusi I bankës qendrore evropiane, I përcaktuar në Traktatin e Maastricht-it, I cili e ndalonte formalisht këtë të fundit të blente borxhet e vendeve anëtare, për më tepër nuk ekzistonte duke përdorur terminologjinë weberiane të "Schicksals Gemeinschaft", komuniteti I fateve të përbashkët që I lidhte qeverisësit dhe të qeverisurit në një rend politik të përbashkët, ku të parët mund të paguanin edhe cmimin e mosdijes së tyre të plotë për nevojat e qenësishme për të dytët³⁵.

Si rrjedhojë kur kriza goditi brenda strukturës federative evropiane, kohezioni I euro-zonës mund të mbahej, jo nëpërmjet shpenzimeve sociale, por me anë të diktatit politik. Vënia në përdorim nga ana e një blloku shtetesh të vogla nordike me në krye Gjermaninë, e programeve të rrepta, e pakonceptueshëm për vetë qytetarët e saj, drejt vendeve të jugut të Evropës, të gjendur tashmë në pamundësi për të rigjetur kompetivitetin ekonomik, për shkak të zhvlerësimit ekonomiko-financiar të pësuar.

Nën këtë trysni, qeveritë e këtyre vendeve si Greqia, Spanja, Irlanda,

34 Perry Anderson: "L'Europe face a l'hégémonie allemande"-Le Monde diplomatique, Decembre 2012

35 Ibid

Portugalia u rrëzuan qysh në fillimin e krizës duke u zevëndësuar nga kabinete politiko-teknokratike me objektiva të qarta për kapërcimin e krizës. Një gjë duhet të jetë e qartë për cilindo që rreket të analizojë filozofinë e shtetit bashkë me të diplomacinë e tij si dhe influencën që mund të ushtrojë ekonomia mbi të, se politika e jashtme e cdo shteti demokratik apo edhe jo-demokratik, në të gjitha etapat e historisë vërtitet përreth interesit kombëtar edhe në një botë të globalizuar si e jona. Brezi I drejtuesve politike gjermane pas-daljes nga skena të Helmut Kohl kishin lindur e formuar pas luftës së II botërore duke mos përjetuar tmerret e saj dhe si rrjedhojë në përceptimet e tyre, Gjermanisë I binte të luante një rol në përputhshmëri me dimensionet e saj politiko-ekonomike dhe intelektuale. Ndërrthurja e diplomacisë tradicionale me atë integruese nuk mund të kqyret kurrkund tjetër, përpos taktikave të diplomacisë gjermane të pas ribashkimit. Ndërsa politika e integritit evropian dhe multilateralizmi përbën vektorët kryesorë të diplomacisë së re të Gjermanisë, diplomacia gjermane me shumë zell dhe pa asnjë kompleks perkrahu shkëputjen e Sllovenisë e Kroacisë nga Jugosllavia sipas referencës të së shkuarës historike e strategjike, shtriu aktivitetin e saj ekonomik gjeopolitik e kulturor në vendet balltike në Evropën qëndrore e ballkanike.

Gjermania e shihte veten shumë aktive në gjirin e Nato-s, duke përcaktuar pozitën e saj si një urë lidhëse me Shtetet e Bashkuara, diplomacia e saj ripërtëriu konceptin e Bismarkut të një aleance pragmatike me Rusinë dhe te tre kancelarët e pas-ribashkimit; Helmut Kohl, Gerhard Schroeder e Angela Merkel I qendrojnë asaj me besnikëri. Me arsyetimin e mos-mbajtjes se asnjë marrëveshje nga ana e Greqisë, Gjermania në pikun e krizës kërkoi, dorëzimin e sovranitetit nga Greqia për ta transferuar atë drejt Brukselit, apo një mëkëmbësi të caktuar prej tij. Procedura e paraqitur nga Gjermania do të kishte qenë një proces normal, nëse Greqia do të ishte një korporatë apo individ, dhe në raste të tilla, një mbikqyrës mund të emërohej për të garantuar, që korporata apo individ në fjalë do të sillej në mënyrë prudente në të ardhmen³⁶.

Mirëpo një shtet-komb, e tillë Greqia, është I ndryshëm. Ai bazohet në 2 premisa: pikësëpari kombi përfaqësohet nga një bashkësi legjitime, anëtarët e së cilës ndajnë interesa e vlera të përbashkëta, pikësëdyti: shteti është I ndërtuar në një farë mënyre përreth vullnetit popullor dhe vetëm ai, pra vullneti I popullit zotëron të drejtën për të përcaktuar veprimet e shtetit. Përgjatë historisë së saj, grekët e kishin humbur sovranitetin e tyre përkundrejt perandorisë romake, asaj otomane si dhe nën pushtimin gjerman në luftën e II botërore, kujtimi I së

36 George Friedman: Germany's Role in Europe and the european Debt Crisis, Strat for Global Intelligence, 31/01/2012

cilës ende nuk është fashitur.

Zhveshja nga sovraniteti do të kishte pasojat e mëposhtme: Qeveria greke së bashku me komisionerin mbikqyrës, do të cilësoheshin nga qytetaret grekë si armiq të kryesorë të interesave kombëtare, me pasojat politike shpërthyes. Përmbysjet e ekuilibrave gjeopolitikë, apo modifikimi i fizionomisë së marrëdhënieve ndërkombëtare brenda një rajoni apo kontinente gjenerojnë analiza e komente, skema që ofrohen. Sipas jurisitit gjerman Heinrich Triepel, funksioni drejtues në gjirin e një sistemi federal, i takon shtetit më të fortë, në rastin në fjalë Gjermanisë, pozita aktuale e së cilës, do të duhet t'i përngjajë misionit dhe pozitës së Prusisë përbrenda Gjermanisë.

Duke u nisur nga ky arsyetim, unionit evropian i duhet që shteti që mbizotëron me popullsinë dhe pasurinë, t'i japë atij kohezionin dhe drejtimin, shkurt Evropa ka nevojë për hegjemoninë gjermane, ndërsa gjermanët duhet të heqin dorë nga qëndrimet e tyre të ndrojtura³⁷ që burojnë nga e shkuara historike. Ideja e bashkimit të shteteve evropiane rrodhi nga mësimet e historisë që na ofron recetat e saj nëpërmjet analogjisë dhe jo-identifikimit dhe thelbësorja është: se në rikonfigurimin e ri gjeopolitik botëror në krijim e sipër, e thënë ndryshe, në rendin e ri botëror që po formohet, toni të cilit do t'i jepet nga 6 fuqi duke përfshirë edhe Bashkimin evropian me kushtin e vetëm që ai të paraqitet si një pol i bashkuar, në të kundërt, rivalitetet tradicionale të pashlyera ende në kujtesën e kombeve do të riktheheshin me gjithë forcën e tyre duke i dhënë kontinentit të vjetër një filozofi të të bërit diplomaci, të ngjashme me atë të shekullit të XIX apo gjysmës së parë të shekullit të XX.

Për më tepër Evropa si një nga 2 përbërësit e megakontinentit Evro-azisë do të ishte zbuluar nga turbullirat e ardhura nga mjedisi gjeopolitik rrethues dhe kjo me rreziqe shumë herë më të mëdha duke patur parasysh përsosmërinë e shkencës dhe teknologjisë.

Le të shpresojmë që arsyeja të predominojë në kontinentin tonë.

Bibliografi

1. Aron Raymond : Les Etapes de la pensee sociologique, Gallimard, Paris 1967
2. Brzezinski Zbigniew: Le vrai choix, Odile Jacob, Paris 2004
3. Kissinger Henry: La nouvelle puissance americaine, Fayard, Paris 2003
4. Morgenthau J.Hans: Politika ndërmjet kombeve, Insituti I studimeve ndërkombëtare, Tiranë 2008
5. Anderson Perry: L'Europe face a l'hegemonie allemande, Le Monde diplomatique, decembre 2012
6. Friedman George: Germany's Role in Europe and the european Debt Crisis, Strat for global Intelligence, 31/01/2012
7. Schmitz Peter Gregor: Deutschland neu Rolle, Weltmacht wieder Willen, Der Spiegel, 3/02/2012
8. Seminatore Irnerio: l'Europe et l'Allemagne dans un monde multipolaire, Paris, 3/11/2010

PUNËSIMI, PAPUNËSIA DHE VARFËRIA, PËRTEJ DEBATIT POLITIK

Emilio Çika

Universiteti Mesdhetar i Shqipërisë

emiliocika@umsh.edu.al

Artan Lila

Universiteti i Elbasanit

tani_lila@yahoo.com

ABSTRACT

This study aims to analyze and take a comparative perspective on the labour market impact on EU countries and Albania, of the financial and economic crisis that began on 2008. Although the financial and economic downturn that begun on 2008 was global the impact of the crisis in timing and nature was different. The factors that influenced in the labour market were different that's why we have still much to learn in order to limit the labour market consequences of the financial crisis.

It is paid special emphasis to the fact that the high rates of unemployment raised that level of poverty, and without the decrease of the unemployment we can not decrease the poverty.

At the same time it examines the impact in to the Albanian labour market of the financial crisis in Greece.

Keywords: poverty, employment, unemployment, economic growth, financial global crisis, EU crisis

Papunësia si një rrezik për demokracinë por edhe për mirëqënien Europiane është një fenomen i hershëm. Kriza e cila shpërtheu vullshëm në 2008 ishte indikator i cili detyroi të vinte në lëvizje të gjitha vendet anëtare, institucionet europiane dhe mekanizmat e tyre për përballjen me efektet dramatike të saj. Nivelet e papunësisë që prej krizës së viteve 70³⁸ tregonin një rritje të vazhdueshme. Pas viteve 90 është edhe më e dukshme se problem i papunësisë është zhndërruar më shumë në problem strukturor se sa në problem të përkohshëm ku grupe të caktuara popullsie janë të papunë për një kohë të gjatë madje shpesh herë nuk kthehen më kurrë më në punësim aktiv³⁹. Është e qartë që vendet e Bashkimit European kanë nivele të ndryshme papunësie ku goditjen më të madhe e kanë vendet që u prekën më fortë nga kriza finaciare si Greqia, Spanja, Italia dhe në përgjithësi vendet e Europës Jugore.

Papunësia, duke qënë jo vetëm problem individual por kolektiv, vlerësohet prej qytetarëve europian si një prej problemeve më të mëdha me të cilat ata përballen.

Por sigurisht si një problem i madh social papunësia është një temë e nxehtë politike edhe në aspektin e gjerë europian. Për këtë arsye Bashkimi European, shtetet anëtare por edhe shoqëria civile janë përpjekur për të gjetur formulën për uljen e papunësisë dhe të diskriminimit social. Kështu që në vitet 80 Komisioni European për të promovuar një bashkëpunim më të ngushtë midis vendeve anëtare në fushën e punësimit adoptoi “ Udhëzimin Komunitar për Politikën e Tregut të Punës” si edhe një sërë rezolutash dhe programesh në fushën e punësimit. Këto rezoluta të Këshillit kishin si objektiv:

- Një veprim të përbashkët për të luftuar papunësimin
- Promovimin e punësimit për të rinjtë
- Luftën kundrej papunësisë së grave
- Mbështetjen e iniciativave lokale në luftën kundrejt papunësisë.
- Marrjen e masave në luftën kundrejt papunësisë afatgjatë
- Promovimin e integritit ose ri integritit të grave në tregun e punës
- Mbështetjen e të papunëve afatgjatë

38 Kriza e viteve 70 soli rrëniën e të ashtëquajturës “Vite të Arta”. Vitet e Arta ishin vitet e rritjes dhe zhvillimit ekonomik të pas Luftës së Dytë Botërore ku në Shtetet e Bashkuara të Amerikës dhe Europën Perëndimore u adoptuan politikën ekonomike neoliberales. Shpesh Kriza e viteve 70 u vlerësua si një goditje e vlerave neoliberales brenda sistemit Kapitalist.

39 Marco Giunni, “The contentious Politics of Unemployment In Europe. Welfare states and Political Opportunities”, 2010, Shtëpia Botuese Palgrave Mac Millan, Londër, fq 1-3

Duhet theksuar se edhe pse këto rezoluta nuk kanë patur një karakter detyrues përsëri efekti i tyre ka qënë me rëndësi të vecantë. Ndikimi i tyre në adoptimin e politikave për rritjen e punësimit tek të rinjtë pati impakt edhe në kompanitë dhe bizneset europiane. Rezoluta për papunësinë afatgjatë i dha frytet e saj në krijimin e një programi për të papunët aftgjatë (ERGO). Komisioni gjithashtu inicioi ndërtimin e një sistemi për shkëmbimin e informacionit për iniciativat e punësimit lokal (ELISE) dhe programin për mbështetjen e skemave inovative për krijimin e vendeve të punës në nivel lokal dhe rajonal (SPEC).

Duke patur si bazë këto eksperiencia Komisioni prezantoi elementët e strategjisë për fuqizimin e Iniciativave Lokale për Zhvillimin e Punësimit. (LDEI)⁴⁰. Kjo strategji krijoi një shtysë dinamike duke dhënë impaktin e saj në të gjithë territorin e Bashkimit Europian duke kombinuar diversitetin e punësimit në nivel lokal.

Por papunësia nuk mund të luftohej në shkallë të gjerë vetëm në bazë të këtyre iniciativave. Kështu që në vitet 1990 ishte koha që, së bashku me zhndërrimin e Komunitetit Europian në Bashkimin Europian, të hidheshin bazat për krijimin e politikave aktive për tregun e punës. Kështu cdo lloj instrumenti i cili ka ndikim në tregun e punës si, sistemi i edukimit, ligjet mbi nxitjen e punësimit, kontratat e punës, sistemi i sigurimeve shoqërore etj duhej që ti jepeshin një rëndësi të vecantë në mënyrë që të jepeshin rezultate pozitive.

Që prej viteve 90 iniciativa të reja u ndërmorën. Traktati i Maastricht ku u themelua dhe Bashkimi Europian vendosi dhe objektiva të reja duke u përqëndruar tek punësimi i plotë dhe progresi social. Shtetet anëtare por edhe vetë BE duhet të punoj për zhvillimin e një strategjie të koordinuar për punësimin dhe vecanërisht për të një forcë punëtore të mirë trajnuar me kushtet e reja të ndryshimeve ekonomike në tregun e punës.

Strategjia Europiane për punësimin së bashku me politikat sociale të përbashkëta Europiane të cilat përfshinin si aktorët politik ashtu edhe aktorët social ishin ndër iniciativat të cilat i dhanë një hov të ri përpjekjeve për zbutjen e papunësisë. Vënia në zbatim e Metodës së Koordinimit të Hapur për politikat e punësimit ishte pjesë e kësaj strategjie të re dhe kishte si objektiv integrimin e të gjithë aktorëve (shtetëror dhe jo shtetëror) për gjetjen e zgjidhjeve më efektive.

Aktorëve shtetëror u kërkohet të rrisin nivelin e punësimit dhe të ulin pasojat e papunësisë. Qeveritë e vendeve anëtare ishin të ngarkuara me detyrat më të mëdha për realizimin e këtyre objektivave. Politikat për zbatimin e kësaj strategjie ndoqën dy linja. Së pari, qeveritë u përpoqën të zhvillonin rregulla të reja për papunësinë. Kjo ka të bëjë kryesisht me detyrat dhe të drejtat e punëkërkesve të mbështetur kryesisht tek të ashtëquajturat masa aktive

40 http://europedia.moussis.eu/books/Book_2/5/13/03/02/?all=1

në kundërshtim me masat pasive (subvencionime financiare të ndryshme shtetërore për të papunët). Kjo politikë u ndoq në mënyrë që të mund të maksimizohet mundësia për gjetjen e një pune duke e rifituar punëkërkuesin përsëri në tregun e punës.

Kjo arriti të kryhet nëpërmjet strategjive të ndryshme si hapja e shërbimeve publike për punësimin, me programe të ndryshme trajnimit të punë kërkuësve, financimi shtetërore të bizneseve të cilat hapnin vende të reja pune etj. Nga ana tjetër shteti duhej të ndërhynte dhe vetë në tregun e punës duke rritur fleksibilitetin, duke patur si objektiv lehtësimin në hyrjen në tregun e punës dhe ndërkohë përmirësimin e konkurrencës e kompanive Europiane në periudhën e globalizimit. Një objektivi i cili është ende në fuqi.

Këshilli European ka ndërtuar një bazë të fortë ligjore aktiviteteve të Komisionit European për Strategjinë Europiane të Punësimit në lidhje me analizat, bashkëpunimet dhe veprimet në fushën e punësimit (vendimi 98/171)⁴¹. Kështu në vitin 1999 në adoptimin e udhërrefyesit për punësimin, Këshilli European krijoi procedurat për monitorimin e udhërrefyesit nga shtetet anëtare. Këta udhërrefyes ndihmojnë shtetet anëtare të zhvillojnë strategjitë e tyre rreth punësimit dhe përmirësimit të kushteve të punësimit. Komisioni European monitoron Strategjinë e Punësimit të ndërtuar nga vendet anëtare dhe publikon një raport vjetor për nivelet e punësimit duke vlerësuar se sa cdo shtet anëtar ndihmon në arritjen e objektivit për uljen e niveleve të punësimit.

Gjatë viteve 2007-2013 Bashkimi European nëpërmjet Programit për Punësimin dhe Solidaritetin Social mbështet financiarisht implementimin e objektivave në fushën e punësimit dhe çështjeve sociale (vendimi 1672/2006)⁴². Programi ka si qëllim arritjen e objektivave të mëposhtëm :

- Të përmirësoj dijen dhe kuptimin e situatës që mbizotron në Shtetet Anëtare dhe vendet e tjera nëpërmjet analizës, vlerësimit dhe monitorimit të politikave.
- Të mbështeti zhvillimin e veglave dhe metodave statistikore
- Të mbështeti dhe monitoroj implementimin e të drejtës Europiane, objektivave që kanë vendet anëtare dhe të mbështeti impaktin e tyre.
- Të promovoj rritjen e rrjetit, identifikimin e praktikave pozitive dhe përjasjeve inovatore në nivel European.

Programi për Progresin është i ndarë në pesë sektorë:

41 http://www.europarl.europa.eu/factsheets/4_8_3_en.htm

42 <http://eurlex.europa.eu/Notice.do?checktexts=checkbox&val=435670%3Acs&pos=2&page=1&lang=en&pgs=10&nbl=2&list=444453%3Acs%2C435670%3Acs%2C&hwords=&action=GO&visu=%23texte>

- a) Punësimi
- b) Kujdesi Social dhe Përfshirja
- c) Kushtet e Punës
- d) Diversiteti dhe anti-diskriminimi
- e) Barazia Gjinore

Kriza e solli Europën përballë sfidave ekonomike dhe atyre sociale me të cilat do të duhet të përballlet në një të ardhme. Kështu GDP e BE- së ra ne 4% për 2009, prodhimet industriale rranë në nivelet e viteve 1990. Në këtë kuadër Bashkimi European ndërmorri një sërë politikash dhe objektivash lehtësuese, duke e shpallur vitin 2010 si vitin kunder varfërisë dhe izolimit social, si dhe duke prezantuar strategjinë e re ekonomike.

Kështu, Komisioni European prezantoi Europën e 2020⁴³. Një strategji për një zhvillim ekonomik të zgjuar, të qëndrueshëm dhe gjithpërfshirës. Në një periudhë transformimi, ku e gjithë bota po intesifikon përballjen me sfidat e globalizimit Bashkimi European duhet të marri në dore fatin e së ardhmes së tij. Prioritetet e strategjisë së 2020⁴⁴ do të jenë:

Së pari, një zhvillim ekonomik i zgjuar duke e mbështetur ekonominë në dije dhe inovacione.

Së dyti, një zhvillim ekonomik i qëndrueshëm duke i dhënë përparësi resurseve më eficiente dhe një ekonomie të gjelbër dhe kompetitive.

Së treti, një zhvillim ekonomik gjithëpërfshirës, duke krijuar vende të reja të punës si dhe krijimin e një kohezioni social dhe territorial.

Që kjo strategji të rezultoj e sukseshme do të duhet që secili vend anëtar ti transformoj synimet e kësaj strategjie në objektiva kombëtare. Si rrjedhojë objektivat prioritarë do të jenë:

Së pari, “ Inovacionet e BE-së ” ku do të percaktohen kornizat financiare për akordimin e fondeve për kërkimin dhe inovacionet, ku do ti jepet prioritet ideve të cilat do të shndërohen në produkte dhe shërbime të cilat do të krijojnë rritje ekonomike si dhe vende pune.

Së dyti, “ Rinia në Levizje ”, në kuadrin e së cilës do të rritet performanca e sistemeve arsimore duke nxjerrë brezin e ri në tregun e punës me bagazhet e nevojshme edukative.

Së treti, “ Një axhende dixhitale për Europën ”, ku do të synohet dixhitalizimi i metejshëm i sistemeve si dhe përhapja e internetit duke përfutur në këtë mënyrë nga tregu i parbashkët tashme i dixhitalizuar.

43 Emilio Cika “ Europa 2020 dhe modeli I ri ekonomik I Shqipërisë”, Gazeta Shqip, dt 01/05/2010

44 Marlier, Eric / Natali, David (eds.) with Rudi Van Dam, “Europe 2020 Towards a More Social EU?”, 2010, Shtëpia botuese: P.I.E Peter Lang, Oxford, fq 33-57

Së katërti, “ Një Europe me burime të mjaftueshme ”, të arrihet një zhvillim ekonomik duke përdorur materiale të riciklueshme duke u orientuar drejt një ekonomie të gjelbërt.

Së pesti, “ Një politike industriale në erën e re të Globalizimit ”, duke përmirësuar klimën për bizneset në mënyrë që tu ofrohet mbështetje e fortë dhe e qëndrueshme që keto biznese të jenë konkurrese në tregjet globale.

Së gjashti, “ Një axhende për profesionet e reja ”, duke ofruar një modernizim të tregut të punës nepermjet shtytjes që do ti jepet kërkeses dhe ofertës në tregun e punës.

Së shtati, “ Platforma Europiane kundrejt varferisë ”, do të siguroj një kohezion social dhe territorial në mënyrë të tillë që benefitet e rritjes ekonomike si dhe hapjes së vendeve të reja të punës do ti sigurojnë popullsisë së vendeve anëtare të jetojnë me dinjitet duke u berë pjese aktive e shoqërisë.

Kështu një prej objektivave të strategjisë Europa 2020 është të rrisi nivelin e punësimit në grup moshën 20 deri në 64 vjec nga 69 % tek të paktën 75 % deri në 2020. Për arritjen e këtij objekti nevojitet, fuqizimi i punësimit në BE, zbatimi i politikave edukative dhe trajnimeve si edhe promovimin e sistemeve për mbrojtjen sociale duke rritur pjesëmarrjen në punësim dhe uljen e punësimit strukturor, rritjen e përgjegjësisë sociale në korporata, ofrimin e kujdesit për fëmijët për prindrit që janë të punësuar, luftë kundër varfërisë dhe uljen e pabarazisë në aksesin për kujdesin e shëndetit, promovimin e kohezionit social,

Implementimi i kësaj strategjie përfshin: udhërrëfyes të qartë për BE-në të kombinuara me plan kohor të qartë për arritjen e objektivave të afat shkurtër, afat mesëm dhe afat gjatë, adoptimin e këtyre udhërrëfyesve në politika kombëtare dhe rajonale, monitorim periodik, vlerësim të qartë.

Megjithatë Bashkimi European duhet të lozi një rol të rëndësishëm duke ofruar një forum ku një strategji e gjerë rreth punësimit duhet adoptuar dhe së dyti duke mbështetur iniciativat e vendeve anëtare për mbështetje të detyrueshme financiare.

Kriza Greke dhe ndikimi saj në tregun e punës në Shqipëri.

Të dhënat e fundit prej agjensisë zyrtare për statistikën (Eurostat) tregojnë për një qëndrueshmëri dhe një trend në rritje të nivelit të recensionit brenda Bashkimit European. Dhe një prej indikatorëve kryesor për këtë është rritja e vazhdueshme e papunësisë në kontinentin European. Papunësia vlerësohet të ketë arritur në muajin Dhjetor 2012⁴⁵ në nivelin e 25.926 milion meshkuj dhe

⁴⁵ http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Unemployment_statistics

femra në 27 vendet e Bashkimit European (EU-27), ku 18.715 milion prej tyre janë në vendet e EU 17⁴⁶. Duke u krahasuar me të dhënat e një viti më parë (Dhjetor 2011) papunësia u rrit me rreth 1.763.000 milion në EU-27.⁴⁷

Brenda kësaj vorbulle recensioni dhe niveli të lartë papunësie në Eurozonë, padyshim ekonomia Shqipëtare pati ndikim. Në vitin 2008 Greqia filloi të shfaqti shenjat e para të një krize të thellë ekonomiko- financiare. Rreziku i një fenomeni domino brenda Eurozonës bëri që Bashkimi European dhe Fondi Monetar Ndërkombëtar të marrin një serë masash shtrënguese për ekonominë Greke në mënyrë që të mundin ta shpëtojnë nga rruga e sigurtë e falimentit. Sigurisht dhe padyshim që ekonomia Shqipëtare po ndjen efektet e krizës Greke dhe asaj Italiane në ekonominë e saj duke patur parasysh ndikimin dhe peshën e shkëmbimeve ekonomike të këtyre dy vendeve, si dy partnerët kryesor ekonomik, me vendin tonë. Ndikimet e para në Shqipëri do të shfaqeshin në rënien e nivelit të shkëmbimeve të produkteve dhe shërbimeve, në nivelin e investimeve, rënien e remitançave dhe sigurisht në riatdhesimin e shumë bashkombësave tanë.⁴⁸ Tashmë është gjerësisht e pranuar që ekonomia Shqipëtare është e ndikuar prej kryesisht prej krizës Greke. Megjithatë është ende i paqartë fakti nëse ky ndikim do të jetë afat mesëm ose afat gjatë.

Por një prej ndikimeve më të mëdha nga kriza e Eurozonës dhe vecanërisht ajo Greke është ajo e kthimit pas të mijra emigrantëve kryesisht prej Greqisë dhe më pak prej Italisë. Pas rrënies së komunizmit në vitet 90 Shqipëria pati një largim të vrullshëm emigrantësh kundrejt vendeve të rajonit kryesisht Greqia Italia por edhe drejt vendeve të tjera të Europës Perëndimore dhe Shteteve të Bashkuara. Të dhënat për numrin e saktë të emigrantëve të larguar nga Shqipëria janë të pakta dhe kryesisht jo të sakta. Të dhënat kryesore vijnë prej statistikave të vendeve fqinje. Kështu në Greqi sipas Censurit të vitit 2001 jetonin rreth 438.036 Shqipëtar (rreth 58% e të gjithë emigrantëve). Në 2006 numri i emigrantëve Shqipëtar të pajisur me dokumentacion të rregulltë qëndrimi në shtetin Grek ishin rreth 73% e të gjithë emigrantëve. Në vitin 2007 sipas burimeve të shtetit Grek jetonin rreth 700.000 emigrant Shqipëtar (në këtë shifër përfshihen vetëm emigrant të ligjshëm dhe jo ata të paligjshëm).⁴⁹

Efeki i pasojave të krizës Greke në psikologjinë e emigrantëve Shqipëtar

46 Në EU-27 bëjnë pjesë të 27 vendet e Bashkimit European, ndërsa në EU-17 bëjnë pjesë 17 vendet të cilat janë vende anëtare të Eurozonës.

47 Labour market Developments in Europe 2012, 2012, European Commission, European Union.fq 2

48 "Study on the economic impact of the Greek crisis in Albania", 2012, The Albanian Center for Competitiveness and International Trade. Tirana, fq 7

49 Ibid, fq 12

u reflektua në tërheqjen e një pjese të mirë të depozitave të tyre prej bankave Greke dhe depozitim të tyre në Bankat Shqipëtare. Rritja ishte mëse e dukshme me rreth 17 % më shumë në vitin 2011 duke u krahasuar me një vit më parë. Emigrantët ishin ata të cilët morrën goditjen e parë prej efekteve të krizës duke humbur në masë vendet e tyre të punës por edhe duke patur humbje të mëdha ose dhe mbyllje të sipërmarrjeve të tyre të vogla të cilat kishin krijuar. Ky fakt bëri të mendojnë kthimin pas në atdhe. Të dhënat zyrtare flasin për një kthim të emigrantëve nga shteti Grek në vitin 2011 drejt Shqipërisë në nivelin e 30.000 personave dhe brenda 2012 ky numër parashikohet të shkojë në 60.000. Por është e vështirë të matet numri i atyre që janë kthyer përsëri pas në shtetin Grek duke patur parasysh që shumica e emigrantëve të cilët janë kthyer në Shqipëri mbajnë ende lidhje të forta me Greqinë.

Pjesa më e madhe e emigrantëve të kthyer janë të interesuar për të investuar fitimet e tyre në biznese dhe kryesisht në ato biznese në të cilat ata ishin të punësuar gjatë viteve të emigracionit. Kështu, vihet re një investim në bujqësi dhe në biznese të vogla me karakter ofrimin e shërbimeve ushqimore. Por duke u përballur me një mungesë të qartë strategjie shtetërore për ri integrimin e tyre në tregun e punës, në shoqëri dhe me hijen e dyshimeve të së shkuarës (firmat piramidale) një pjesë e mirë e tyre pas një kohe të shkurtër marrin sërish rrugën e kthimit drejt Greqisë ose të largimit në një shtet tjetër.

Një faktor i rëndësishëm që duhet marrë parasysh është edhe ri integrimi i tyre social. Një pjesë shumë e mirë e fëmijëve të emigrantëve të kthyer nuk flasin gjuhën shqipe dhe adoptimi i tyre në sistemin arsimor në Shqipëri është mëse i vështirë duke patur parasysh mungesën e politikave të qarta por edhe të mungesës së shkollave të cilat ofrojnë mësimin e gjuhës Greke.

Situata financiare në vendin fqinj me gjithë ndihmën e BE vazhdon që të jetë e vështirë dhe viti 2013 do të jetë viti vendimtar nëse Greqia do të arrijë të rrimëkëmbet ose të kthehemi tek skenari i një Grexit.⁵⁰ Sigurisht duke qënë si një prej partnerëve tanë strategjik dhe me numrin më të madh të emigrantëve Shqiptarë, ekonomia Shqipëtare do të vazhdojë të ndikohet nga ulje ngritjet e ekonomisë Greke. Si rrjedhojë zhvillimi, adoptimi dhe implementimi i strategjive të qarta nga shteti Shqipëtar, duke u bazuar në modelet Europiane, për integrimin e emigrantëve të kthyer është një domosdoshmëri.

50 Grexit u mbiquajt mundësia e daljes së Greqisë prej zonës Euro.

Bibliografia

- 1.Federico Foders, Rolf J. Langhammer (Eds.), 2011, Shtëpia Botuse: Springer, New York.
- 2.Marco Giunni, "The contentious Politics of Unemployment In Europe. Welfare states and Political Opportunities", 2010, Shtëpia Botuse Palgrave Mac Millan, Londër
3. Marlier, Eric / Natali, David (eds.) with Rudi Van Dam, "Europe 2020 Towards a More Social EU?", 2010, Shtëpia botuese: P.I.E Peter Lang, Oxford
- 4.Robert A. Hart, Thomas Moutos, "Human Capital, Employment and Bargaining", 2008, Shtëpia botuese : Cambridge University Press, Cambridge
- 5.Ronald G Ehrenberg, Robert S. Smith, "Modern Labor Economics: Theory and Public Policy", 2011, Shtëpia botuese :Pearson Education, London
- 6.Labour market Developments in Europe 2012, 2012, European Commision, European Union.
- 7.Study on the economic impact of the Greek crisis in Albania", 2012, The Albanian Center for Competitiveness and International Trade, Tiranë

Burime në Internet

1. www.oecd.org
2. www.imf.org
3. www.worlbank.org
4. www.eurostat.ec.europa.eu
5. www.europarl.europa.eu
6. www.bankofalbania.org

KRIZA EKONOMIKE FINANCIARE-IMPAKTI SOCIAL

Drita Luzo

Universiteti "Eqrem Cabej"

drita_llvm@yahoo.com

Irena Boboli

Universiteti "Eqrem Cabej"

irena_boboli@yahoo.com

Lorenc Kociu

Universiteti "Eqrem Cabej"

kociulorenc@yahoo.com

ABSTRACT

Financial - economic crisis affecting the whole world, has already reached a sharp stage. This crisis is affecting advanced economies, which are trying to face various economic, political measures.

The impact of the crisis are being seen in our neighbor countries and with no doubt the same situation is being experienced even in Albania, the crisis is associated with its social effects that have affected and are affecting broad layers and social groups. This paper will study the social impact of the crisis in Albania. Except the modern literature, the paper will be based even in the questionnaire created specifically for this work performance. From these questionnaires we obtained data about the level of income, consumption, saving, to individuals or families.

At the end of this paper we will try to give reasons why the global crisis had and will have social consequences, which may deteriorate in the future if not appropriate measures are not to be taken to address this crisis.

Keywords: economic crisis, social effect, living standard, income level, consumption, savings.

Hyrje

Kriza, e cila ka pushtuar gjithë ekonominë është shpalosur tashmë në shumë dimensione, krizë ekonomike, financiare, shoqërore, mjedisore apo dhe e energjisë. E ndërsa theksi vendoset në krizën ekonomiko-financiare dhe gjetjen e modeleve të reja të daljes nga kriza e të zhvillimit, shumë pak flasin për pasojat sociale të saj. Papunësia, kriminaliteti, vetëvrasjet e të tjera si këto janë fenomene të përditshme.

Kriza duket të rinjtë e sapodiplomuar që kërkojnë të dëshpëruar një punë dhe shohin dita ditës se munda të sakrifikojë viteve të studimit kanë shkuar dëm, apo kur përpiqen të gjejnë rrugëzgjidhje në emigrim. Sipas Bankes së Shqipërisë papunësia në vitin 2011 ishte 13.3%, krahasuar me vitin 2010 ka një ulje prej 0.5%. Nëqdo ta shikojmë sipas gjinise, atëherë mund të themi se për femrat niveli i papunësisë është 15.9% dhe për meshkujt është 12.2%.

Kriza duket të familjet të cilat nuk mund të plotësojnë as kushtet minimale të jetesës e të shkollimit të fëmijëve të tyre, e jetojnë në kufijtë e varferisë.

Një pjesë tjetër e rëndësishme e jetës shoqërore është dhe kriminaliteti, i cili ndikohet nga keqësimi i situatës ekonomike. Njerëzit do të shfaqin veprime kriminale, në përpjekjet e tyre për mbijetesë.

Sipas Organizatës Botërore të Shëndetësisë, shëndeti përcaktohet jo vetëm si mungesë e sëmundjeve por dhe mirëqenia psiko-shoqërore. Është e kuptueshme që në kohë krize, të ndikohet negativisht jo vetëm gjendja fizike, por dhe ajo psikologjike e shoqërore.

Kur gjithandëj flitet për krizën, është më se normale që cdokush të ndjejë ankth, të stresohet e të ndjejë pasiguri e frikë për të ardhmen. Ndikohen negativisht lidhjet ndërpersonale, familjare. Humbja e vendit të punës trondit personalitetin e njeriut, aq më tepër kur në kohët moderne jeta mbështetet në punë dhe gjendjen ekonomike.

Pa dyshim, që kriza globale me të gjitha dimensionet e saj është ndier dhe në Shqipëri, edhe pse sipas Instat, Shqipëria paraqet një rritje të GDP, për arsye të implikimit të ulët të ekonomisë shqiptare në atë botërore. Ekonomia e Shqipërisë ka lidhje direkte me ekonominë e vendeve të rajonit, dhe për më tepër me vendet fqinje anëtare të BE, Italia e Greqia e cila po përjeton një nga periudhat më të vështira ekonomike. Në ndikimin e masave të rrepta dhe kontrollit që imponohen nga institucionet evropiane e ndërkombëtare në kërkim të një rrugëzgjidhjeje, ndikimet sociale janë të pashmangshme, sidomos në shtresat e varfra dhe tek emigrantët. Përmendim shtetet fqinje dhe për faktin se në to jetojnë e punojnë një numër i konsiderueshëm emigrantësh shqiptarë.

1. Kriza ekonomike ne eurozone

“Kriza ekonomike që filloi në vitin 2007-2008 ka qenë sa e parashikueshme aq dhe e pashmangshme. Kjo krizë shënon një kthesë të thellë, të përhershme pas disa dekadash zhvillim- pas një periudhe kur ekonomistët përhapën mendësinë e gabuar se rritja ekonomike e vazhdueshme është e nevojshme dhe e mundur për tu arritur.” Richard Heinberg”

Kriza tashme ka pushtuar gjithë ekonomite është shpalosur ne shume dimensione, krize ekonomike, financiare, shoqerore, mjedisore apo dhe e energjiise. E ndersa theksi vendoset ne krizen ekonomiko-financiare dhe gjetjen e modeleve te reja te daljes nga kriza e te zhvillimit, shume pak flasin per pasojat sociale te saj. Papunesia, kriminaliteti, vetevrasjet e te tjera fenomene si keto jane fenomene te perditshme.

Jetojme ne nje kohe te vecante ku sistemi kapitalist eshte me i fuqishem se kurre, me i gjere se kurre dhe ne ato permasa qe nuk i ka pasur kurre me pare. Por disa nga motoret kryesore te ketij sistemi kane veshtiresi dhe probleme serioze. Eurozona eshte e pllakosur nga nje krize, nje nder faktoret e se ciles eshte euro, por me thelle, shkak me themelor i saj eshte edhe efekti i globalizmit, apo, me fjale te tjera, kompetitiviteti i injoruar, ne nje menyre apo ne nje tjetër. Kjo eshte krize afatgjate, qe ne te vertete ka te beje me thelbin e konkurrences”.

Në vazhdim të krizës ekonomike në vendet anëtare të eurozonës edhe Hungaria ka vendosur të kërkojë ndihmë nga Fondi Monetar Ndërkombëtar me qëllim që t’i bëjë ballë krizës ekonomike me të cilën po përballet.

Britania është duke punuar që të mos gjendet e pa përgatitur në rast të një kolapsi eventual të euros, çka mund të çojë në një dyndje masive vlerash monetare dhe njerëzish drejt ishullit, që nuk është pjesë e eurozonës.

2. Kriza ekonomike - financiare në rajon

Cilat janë shenjat e krizës ekonomike dhe financiare në rajon? Rajoni i Ballkanit është rajon me tregje financiare jo shumë të zhvilluara. Por rajoni i ballkanit nuk është rajon i mbyllur. Rrugët dhe kanalet e komunikimit të ekonomisë rajonale me atë europiane dhe më gjërë janë mjaft të shumta dhe shumë intensive.

Në vija të përgjithshme, mund të konkludojmë se kriza në vendet tona është e pranishme për shumë arsye, ndër të cilat përmendim:

Së pari, rënia e ndjeshme e konsumit familjar. Është një refleks i individëve, është një qëndrim i natyrshëm për shkak të asaj që quhet sjellja e kontrolluar e njerëzve në kohë krizash, reagim i natyrshëm për shkak të

frikës. Kjo ka shpjegimet e veta. Njerëzit kur mësojnë opinionet dhe vlerësimet e institucioneve dhe të specialistëve, mendojnë gjithnjë për të ardhmen, fokusohen te kursimet. Rezulton se ka rënë konsumi në vendet tona nga 7 deri 11,4 %. Shtimi i depozitave të familjarëve dhe të bizneseve në sportelet e bankave është njëherësh parametri që tregon se nga njëra anë bankat kanë më shumë likuiditete në dispozicion, por kanë edhe më shumë detyrime ndaj depozituesve, të cilët nga ana e tyre kërkojnë interesa.

Së dyti, në vëndet tona ka një rënie të ndjeshme, gjithashtu të të ardhurave nga remitancat. Emigracioni dhe të ardhurat nga emigracioni kanë patur dhe kanë peshë të rëndësishme në vëndet e rajonit të Ballkanit. Ato kanë shërbyer për mjaft vite si karburanti që ka vënë në punë makinën ekonomike të ekonomive tona. Të gjitha vëndet në botë kanë të ardhura nga remitancat, por vecoria në vëndet tona të Ballkanit qëndron në faktin se të ardhurat nga emigracioni kanë patur dhe kanë peshë të rëndësishme në ekuilibrat e ekonomisë. Më i theksuar ky fenomen ndihet të jetë në Shqipëri, në Bosnjë Hercegovinë dhe në Kosovë. Por, jo pa ndikim është edhe në vëndet e tjera ballkanike. Rënia e remitancave, ka përkeqësuar, nga njëra anë bilancet familjare, c'ka reflektohet në rënien e konsumit familjar, dhe nga ana tjetër, ka përkeqësuar burimet e ballancimit të bilanceve të tregëtisë me jashtë të tyre dhe në vecanti të bilanit të pagesave me jashtë. Për tre vitet e fundit, të ardhurat nga emigracioni, kanë rënë mesatarisht 12-29 %.

Së treti, rënia e ritmeve të rritjes ekonomike, rritja e papunësisë, rënia e investimeve, rritja e inflacionit. Vëndet e Ballkanit nuk janë tipike lidhur me ritmet e ulëta të rritjes ekonomike. Në fakt, për pothuaj të gjitha vëndet tona, norma vjetore e rritjes ekonomike të PBB për periudhën e krizës në Europë dhe në BE (vitet 2008-2011) manifeston një rënie të dukshme, por të sfazuar në kohë.

Tabela 1: Norma mesatare e rritjes ekonomike në vëndet e Ballkanit Perëndimor 1992-2010

Periudha	1992 - 2000	2000 - 2009	1992 - 2009	2010	2011, parashikim
Shqipëria	6.35	5.67	6.17	3.5%	2,2 - 2,8 %
Bosnia -Herzegov	21.47	1.10	7.55	0.8%	- 1 %
Kroacia	3.52	3.89	3.67	-1.37%	-1 - 1,5 % %
Serbia - Mali i Zi	-0.16	4.17	1.26	1.76%	0,5 - 0 %
Ish-R Maqedonise	1.27	3.18	2.12	0.7%	- 1 %
Mali i Zi	-	-	-	1.07%	0,4 - 0,8 %
Mesatarja	6.49	3.60	4.15	1.076%	0,3 %

Burimi: Kombet e Bashkuara UNCTAD, 2010, te dhenat e FMN

Tabela 2. Norma e papunesise 2010

Periudha	2010
Shqiperia	13.49%
Bosnia & Herzegovina	29.2%
Kroacia	16.8%
Serbia	27%
Ish-RJ e Maqedonise	32%
Mali i Zi	20.3%
Mesatarja	23.13%

Burimi: OECD

Tabela 3: Norma e inflacionit 2010

Periudha	2010
Shqiperia	3.6%
Bosnia & Herzegovina	3.1%
Kroacia	1.3%
Serbia	10.3%
Ish-RJ e Maqedonise	1.6%
Mali i Zi	3.4%
Kosova	3.5%
Mesatarja	3.87%

Burimi: OECD

Së katërti, rritja e përqindjes së kredive të pakthyera në kohë, është një parametër që shpreh një shqetësim real dhe mat më mirë faktin që ekonomia është në vështirësi

Së pesti, përkeqësimi i të ardhurave të buxheteve publike dhe thellimi i deficitit buxhetor, është një shqetësim tjetër dhe një tregues tjetër që shpreh faktin që ekonomitë e vëndeve tona janë në vështirësi.

Deficiti buxhetor është një shqetësim i njohur për krizën e sotme, jo vetëm në vëndet tona të Ballkanit. Rënia ekonomike ka provokuar rënie njëherësh edhe të të ardhurave të buxheteve respektive.

Së gjashti, shkalla e lartë e ndikimit në ekonominë rajonale të krizës greke

dhe të krizës italiane. Jo vetëm ekonomia shqiptare, por edhe ajo Maqedone kanë shkallë të lartë interferimi dhe komunikimi me ekonominë greke. Pa asnjë dyshim shkalla e lartë e vështirësive të ekonomisë greke dhe kriza e thellë financiare e saj, kanë tendencën të ndikojnë në këto dy ekonomi. Por, po kështu, edhe ekonomia italiane ka pasur dhe ka vështirësi dhe që ndikon në vëndet e tjera të rajonit si Mali i Zi, Kroacia, e kështu me rradhe.

3. Kriza financiare globale, ndikimet në Shqipëri dhe rrugët e shpëtimit prej saj

Pa dyshim, qe kriza globale me te gjitha dimensionet e saj eshte ndier dhe ne Shqiperi, edhe pse sipas Instat, Shqiperia paraqet nje rritje te GDP-se, per arsye te implikimit te ulet te ekonomise shqiptare ne ate boterore. Ekonomia e Shqiperise ka lidhje direkte me ekonomite e vendeve te rajonit dhe per me teper me vendet fqinje anetare te BE, Italia e Greqia e cila po perjeton nje nga periudhat me te veshtira ekonomike. Nen ndikimin e masave te rrepta dhe kontrollit qe imponohen nga institucionet evropiane e nderkombetare ne kerkim te nje rruge zgjidhjeje, ndikimet sociale jane te pashmangshme, sidomos ne shtresat e varfra dhe tek emigrantet. Permendim shtetet fqinje dhe per faktin se ne to jeton e punon nje numer I konsiderueshem emigrantesh shqiptare.

Efektet e para të krizës do të ndihen nga ulja e fluksit hyrës të parave nga emigrantët që do të dalin të papunë dhe nga ulja e ritmit të eksporteve. Siç e dimë, kriza globale financiare është krizë recesioni, e cila e ka zanafillën e saj në SHBA, vendi më i zhvilluar i botës.

Kjo erdhi për shumë arsye, ku ndër më kryesoret mund të përmendim:

1. Ofertën e madhe të parasë në qarkullim, duke dhënë kredi pa kriter dhe mospërdorimin e saj për investime, por kryesisht për konsum personal.

2. Ngecjen e ritmeve të rritjes së ekonomisë amerikane e për rrjedhojë, tkurrjen e saj, e cila në një moment të caktuar nuk po rigjeneronte të ardhura marginale për të rinovuar teknologjinë, rritjen e pagave, rritjen e mirëqenies etj. Kjo krijoi paaftësinë për kthimin e kredive të marra nga bankat, të cilat u detyruan të ulnin ofertën e parasë në qarkullim.

3. Rritja artificiale e çmimit të naftës nga vendet e OPEC-ut gjatë vitit 2007, çoi në grumbullimin e monedhës nga këto vende, duke varfëruar xhepat e konsumatorëve.

4. Shkurt, mund të themi se flukset dalëse të parasë ishin më të mëdha se flukset hyrëse të saj dhe kjo uli aftësinë blerëse në treg, e cila po shkon drejt një recesioni të plotë në të gjithë botën.

Në Shqipëri kjo krizë erdhi disi me vonesë për vetë specifikat që ka ekonomia

shqiptare. Vlen të përmendet fakti se vendi ynë është vend në zhvillim dhe aktivitetet kryesore janë: bujqësia, turizmi, ndërtimi dhe të ardhurat e emigrantëve. Në këtë mënyrë, nisur nga përvoja botërore industritë që janë prekur më shumë nga recesioni janë industritë e rënda dhe ato të prodhimit të makinave, që për fat të keq dhe “të mirë”, në Shqipëri nuk ekzistojnë. Efektet e para të krizës do të ndihen nga ulja e fluksit hyrës të parave nga emigrantët që do të dalin të papunë dhe nga ulja e ritmit të eksporteve. Kjo sigurisht që do të ndikojë deri diku në recesionin e ekonomisë, por nisur nga fakti që rreth 70 për qind e të ardhurave financiare të popullatës shkon për konsum privat, ky faktor nuk do të ketë ndonjë ndikim të madh, pasi konsumi personal do të ekzistojë dhe para së gjithash konsumatorët do të heqin dorë nga sendet e luksit e pastaj do të reduktojnë konsumin. Kriza ka prekur sektorët kryesorë të ekonomisë në vendin tonë. Banka e Shqipërisë konfirmon se gjatë 3 mujorit të trete të vitit që po lamë pas, kostoja e jetesës ka pësuar rritje të ndjeshme, ndërsa e kundërta ka ndodhur me sektorët e industrisë, ndërtimit dhe shërbimet, të cilët shfaqën një vlerësim negativ për gjendjen e tyre por dhe të ekonomisë në përgjithësi. E ndërsa Banka nuk parashikon ndonjë përmirësim të dukshëm për vitin e ardhshëm, qytetarët presin përkeqësim të gjendjes ekonomike duke parashikuar rritje çmimesh dhe papunësi më të madhe. Në raportin e saj për 3 mujin e trete të vitit 2012, BSH bën të ditur se gjatë kësaj periudhe, vlerësimi i konsumatorëve për situatën financiare të familjeve të tyre dhe situatën e përgjithshme ekonomike në vend, pësoi rënie në krahasim me rritjen e regjistruar gjatë dy tremujorëve paraardhës. “Kostoja mesatare e jetesës në tremujorin e trete të vitit aktual, vlerësohet të jetë rritur, si në krahasim me tremujorin e mëparshëm ashtu edhe me një vit më parë. Konsumatorët presin rritje të çmimeve në tremujorin e parë të vitit 2013 dhe gjatë 12 muajve në vijim. Konsumatorët presin rritje të nivelit të papunësisë në gjashtëmujorin e ardhshëm”, thuhet në raport.

Industria

Vlerësimi i bizneseve të sektorit të industrisë për ecurinë e ekonomisë në total dhe për gjendjen e përgjithshme të bizneseve të tyre u keqësua gjatë tremujorit të katërt të vitit 2011. Të dyja këto balanca kanë shënuar një prirje të theksuar rënese që nga tremujori i dytë i vitit 2011. Vihet re se vlerësimi i bizneseve të industrisë për situatën e përgjithshme të ekonomisë është më pesimist se sa për gjendjen e tyre të biznesit. Vlerësimet e bizneseve për kërkesën për produkte industriale gjatë tremujorit të katërt të vitit 2011, mbetën pothuaj në të njëjtin nivel me atë të një tremujori më parë. Ecuria historike e kësaj balance gjatë

vitit 2011 tregon për një rënie të theksuar të kërkesës në tremujorin e dytë të vitit 2011 dhe një rikuperim të vogël të saj në tremujorin e tretë dhe të katërt. Bizneset në këtë sektor e kanë vlerësuar në rënie kërkesën e huaj për produktet industriale në tremujorin e fundit të vitit 2011. Bazuar në opinionet e bizneseve, çmimet e produkteve industriale kanë rënë gjatë tremujorit të katërt të vitit 2011.

Ndërtimet, në gjendje kritike

Spektori i ndërtimit duket se ka kaluar një gjendje tejte të rëndë gjatë gjithë vitit të shkuar. Të dhënat e BSH për këtë sektor tregojnë se në tremujorin e katërt të vitit 2011, bizneset ndërtuese kanë ulur vlerësimin e tyre për situatën e përgjithshme ekonomike në vend dhe kanë vijuar të vlerësojnë negativisht gjendjen e përgjithshme të biznesit të tyre. Ashtu si dhe në tremujorin e mëparshëm, rënia e theksuar e besimit në sektorin e ndërtimit është shkaktuar nga ndikimi negativ i ardhur nga problemet e lidhura me faktorë të tjerë, si mungesa e lejeve të ndërtimit, korrupsioni dhe ekonomia informale. Sipas BSH, gjatë vitit 2011 vihet re një përkeqësim i vazhdueshëm i besimit në ndërtim, duke shënuar në tremujorin e fundit të vitit vlerën më të ulët historike, -26.2 %. Banka e Shqipërisë vlerëson se rënia e këtij treguesi në tremujorin e fundit të vitit 2011 u shkaktua nga vlerësimi negativ i të gjitha balancave përbërëse të tij.

Ndërtuesit: Kërkesa dhe punësimi, negative dhe për 6 mujorin e parë 2012 Krahas vlerësimit negativ të situatës së prodhimit, bizneset e ndërtimit kanë raportuar se shkalla e shfrytëzimit të kapaciteteve ndërtuese në tremujorin e katërt të vitit 2011 ishte rreth 62.5 %, rreth 4.6 pikë përqindjeje nën mesataren afatgjatë. Krahasuar me tremujorin e mëparshëm, norma e shfrytëzimit të kapaciteteve në ndërtim rezulton në rënie me 4.4 pikë përqindjeje. Gjatë tremujorit të katërt të vitit 2011, rreth 78.4 % e bizneseve të sektorit të prodhimit shprehën se niveli aktual i shfrytëzimit të kapaciteteve është i mjaftueshëm, duke konsideruar nivelin e kërkesës, kontratat dhe porositë për 12 muajt e ardhshëm. Ndër faktorët kryesorë që pengojnë shfrytëzimin e kapaciteteve në ndërtim, bizneset vijnë të vlerësojnë pamjaftueshmërinë e kërkesës dhe kufizimet financiare. Pritjet për aspekte të ndryshme të biznesit si prodhimi, kërkesa dhe punësimi në tremujorin e parë të vitit 2012 janë negative. Rreth 85.4% e bizneseve ndërtuese nuk parashikon të kryejë investime të reja në gjashtëmujorin e ardhshëm.

Shërbimet, asnjë investim gjatë periudhës janar-qershor

Treguesi i besimit në shërbime (TBSH) regjistroi rënie të theksuar me 10.4 pikë përqindjeje në tremujorin e katërt të vitit 2011, duke arritur në nivelin më të ulët që nga fillimi i matjes së tij. Keqësimi i treguesit në tremujorin e

katërt pason dy tremujorë, gjatë të cilëve besimi i bizneseve në këtë sektor kishte njohur rritje. Niveli aktual i TBSH-së qëndron 11.4 pikë përqindjeje poshtë mesatares së tij afatgjatë. Keqësimi i TBSH-së është shkaktuar nga rënia e vlerësimeve të bizneseve për të tre komponentët përbërës të tij: gjendjen e përgjithshme të biznesit, për punësimin dhe për gjendjen financiare. Norma e shfrytëzimit të kapaciteteve në sektorin e shërbimeve regjistroi vlerën 70.8 për qind e cila përkthehet në një rënie me 7.7 pikë përqindjeje nga tremujori i kaluar dhe 1.3 pikë përqindjeje nga tremujori i katërt i një viti më parë. 91.4 për qind e bizneseve mendojnë se niveli aktual i shfrytëzimit të kapaciteteve të tyre është i mjaftueshëm, duke konsideruar nivelin aktual të kërkesës dhe porosinë në të ardhmen. Si rrjedhim, edhe investimet e reja gjatë gjashtëmujorit të dytë të vitit 2011 si dhe planet për investime të mundshme gjatë këtij viti janë në nivele shumë të ulëta. Ndërsa pritjet e bizneseve të shërbimeve janë pesimiste edhe për tremujorin e parë të vitit 2012.

4. Rast studimor

Në kuadër të këtij punimi, në lidhje me efektet sociale të krizës është kryer një studim në rrethin e Gjirokastrës . Për këtë qëllim është hartuar një pyetësor me anën e të cilit kërkohet opinione në lidhje me efektet e krizës. Janë anketuar 350 persona nëpërmjet intervistës direkte. Periudha e intervistimit është periudha prill-maj 2012. Të anketuarit ishin të grupmoshave të ndryshme mbi 18 vjeç.

Më poshtë po paraqesim disa prej rezultateve të përgjigjeve të pyetësorit:

1) Si është niveli i jetesës dhe si e konsideroni atë ? 17% e të intervistuarve e konsiderojnë nivelin e tyre të jetesës shumë mirë, 35% mjaftueshëm, 39% mirë dhe 9% keq (grafiku 1 dhe 2)

2) Si e përcaktoni këtë nivel në krahasim me vitet e kaluara 2010- 2011? Nga përgjigjet rezulton se 58% e konsiderojnë gjendjen të pandryshueshme, 30% më mirë, ndërsa 12% u përgjigjën se gjendja e tyre është përkeqësuar. (Grafiku 3 dhe 4)

3) Sa janë të ardhurat e disponueshme mujore ? Nga përgjigjet rezulton se 10.6% e të anketuarve ka të ardhura minimale të nivelit 20 mijë, 26.3% të nivelit 20-35 mijë, 36.5 % të nivelit 35 -65 mijë, 22.3 % të nivelit 65-90 mijë dhe vetëm 4.3% ka të ardhura mbi 90 mijë. (tabela 1 dhe grafiku 5)

4) Si mund të ndryshoni gjendjen tuaj ekonomike? 27% nga të intervistuarit mendojnë të ndryshojnë gjendjen ekonomike duke qëndruar në të njëjtin vend pune, 37% duke kërkuar një vend pune më të mirë, dhe 36% duke emigruar,

(grafiku 6 dhe 7)

5) Ndërkohë që nga ata që mendojnë të emigrojnë, 47% mendojnë të emigrojnë në SHBA, 38% në një nga vendet e BE përveç Greqisë dhe 15% kudo që të jetë.

6) Sa të sigurt e ndiejnë veten për vendin e tyre të punës, 55% e tyre nuk janë aspak të sigurt, 37% jo shumë të sigurt dhe vetëm 8 % janë shumë të sigurt për të. (grafiku 8 dhe 9)

7) Ndërkohë ata që nuk janë aspak të sigurt për vendin e punës, 47 % punojnë në administratën publike dhe 53% në biznese private.

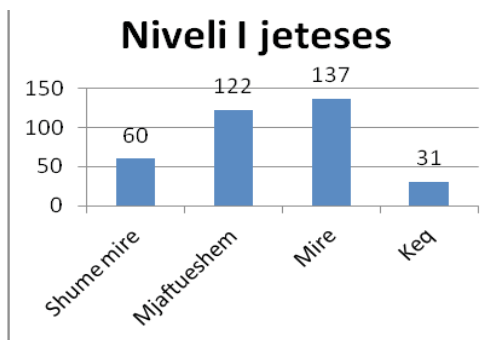
8) Sa është numri i të papunëve në familje përfshirë dhe të anketuarin, vitin e fundit? Nga përgjigjet rezultoi se 27.4% e familjeve kanë një person të papunë, 48% deri në dy persona dhe 24.6 % kane 2-3 persona të papunë vitin e fundit.

9) Në një ndarje sipas nivelit të arsimimit rezultoi se 60% jane me arsim te larte, 28% jane me arsim te mesem, dhe 12% jane me arsim 8vjecar. Perqindja e te papuneve ne total eshte ne nivelin 19%. Interesant eshte fakti qe sipas nje ndarje ne lidhje me grupmoshat, rezulton se niveli papunesise eshte me I larte ne grupmoshat 50-60 vjeç, e nivelit 50%. Ndersa ne grupmoshat 18-45 vjeç, rezulton se niveli i papunesise eshte I nivelit 18%, por eshte me I larte tek te personat me arsim te larte.

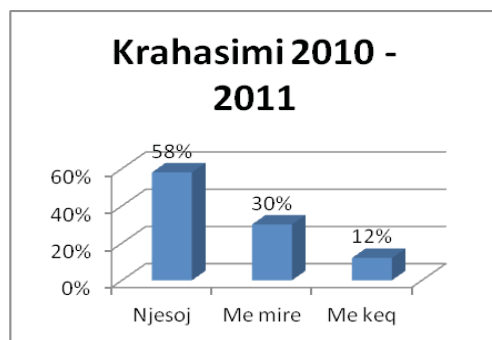
10) A argëtohen këta persona ose shkojnë me pushime? Nga përgjigjet rezultoi se 56% argëtohen pak, 38% nuk argëtohen fare, ndërkohe që vetëm 6% shkon me pushime cdo vit

11) Cila është gjendja juaj emocionale, në lidhje me ndryshimin e kësaj situatë ekonomike për vitin 2012 e në vazhdim, 32 % jane optimistë dhe mendojnë se situata do të përmirësohet, 47% mendojnë se gjendja nuk do te ndryshojë dhe 21% janë pesimistë për të ardhmen.

1) Si është niveli i jetesës, si e konsideroni atë?

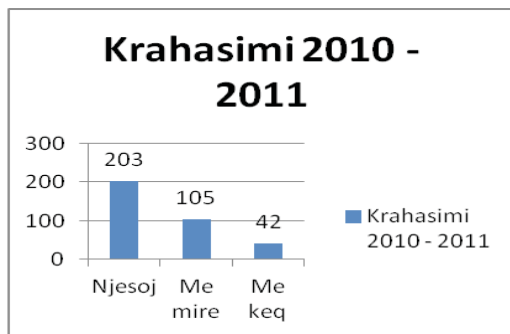

Grafiku 1

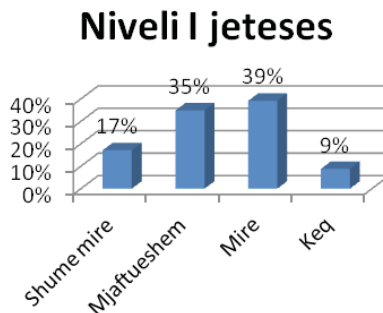

Grafiku nr 2

2) Ku e vendosni veten në krahasim 2010 – 2011?

Grafiku nr 3

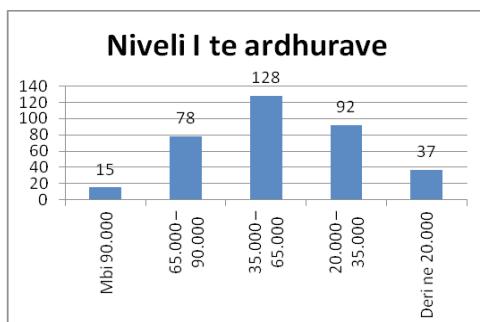

Grafiku nr 4

3) Sa janë të ardhurat e disponushme mujore?

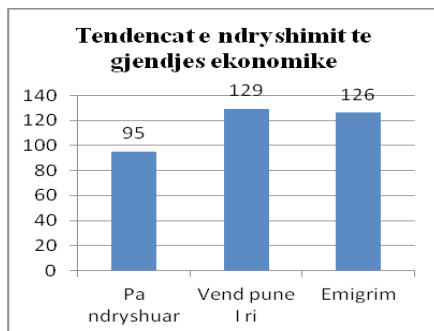
Tabela nr 1.

Niveli i te ardhurave mujore	Te intervistuarit	
	Persona	Ne %
Mbi 90.000	15	4.30%
65.000 – 90.000	78	22.30%
35.000 – 65.000	128	36.50%
20.000 – 35.000	92	26.30%
Deri ne 20.000	37	10.60%

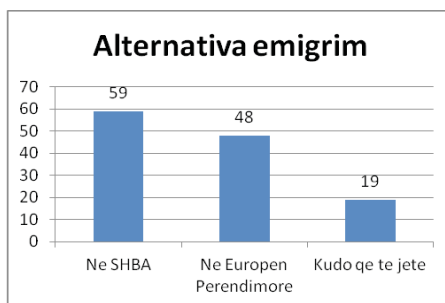
Grafiku nr 5

4) Si mund te ndyshoni gjendjen tuaj ekonomike duke qendruar ne te njejtin vend pune, duke kerkuar nje vend pune me te mire, apo duke emigruar?

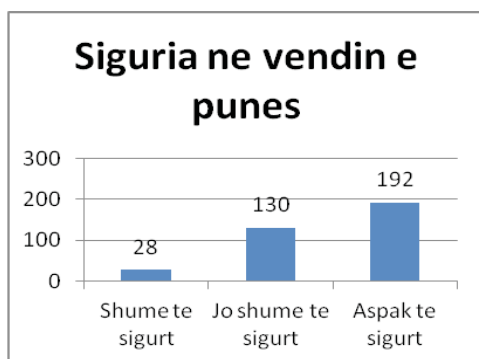
Grafiku nr 6

5) Nderkohe qe nga ata qe mendojne te emigrojne: 59 persona mendojne te emigrojne ne SHBA, 48 persona mendojne te emigrojen ne nje nga vendet e BE pervec Greqise dhe 19 perosna mendojne te emigrojne kudo qe te jete (grafiku i meposhtem)

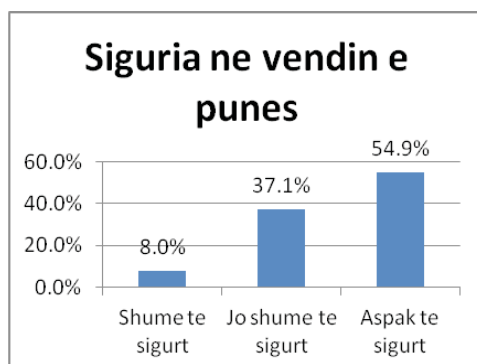

Grafiku nr 7

6) Sa të sigurtë e ndjeni veten në punë?

Grafiku nr 8

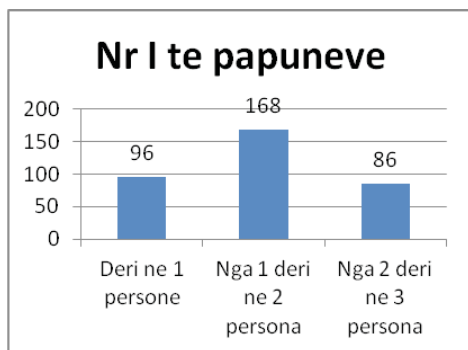

Grafiku nr 9

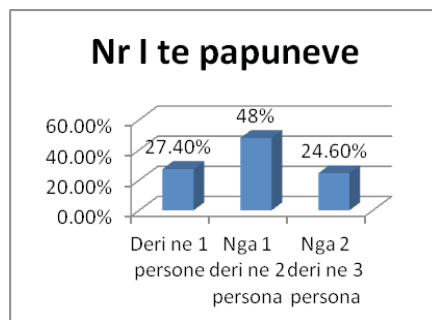
7) Sa të papunë keni në shtëpi?

Tabela 2

Numri i te papuneve ne familje	Te intervistuarit	
	Persona	Ne %
Deri ne 1 person	96	27.4%
Nga 1 - 2 persona	168	48%
Nga 2 - 3 persona	86	24.6%

Grafiku nr 10

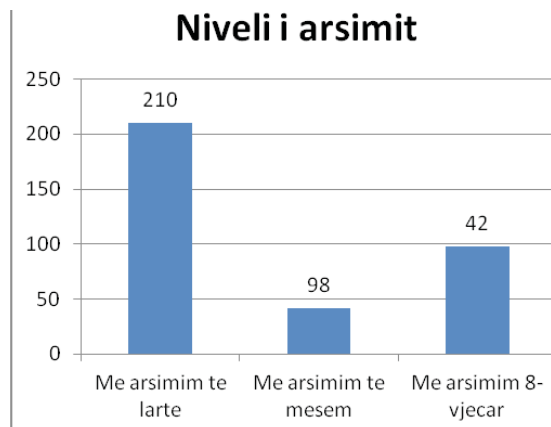

Grafiku nr 11

8) Ndarja sipas nivelit arsimor të të intervistuarve.

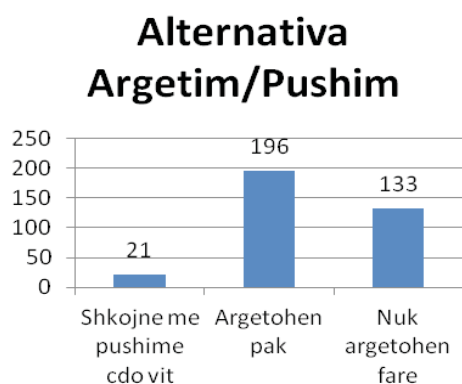
Tabela 3

Niveli i arsimit	Te intervistuarit	
	Persona	Ne %
Me arsim të lartë	210	60%
Me arsim të mesëm	42	28%
Me arsim 8-vjecar	98	12%

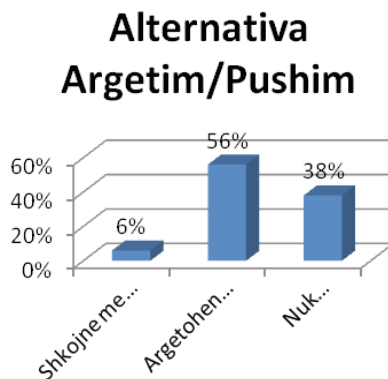

Grafiku nr 12

9) A argëtohen apo shkojnë me pushime?

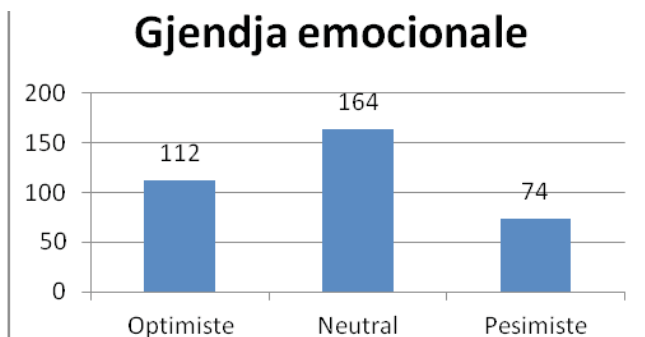

Grafiku nr 13

Grafiku nr 14

10) Cila është gjendja emocionale?

Grafiku nr 15

5. Konkluzione dhe rekomandime

Efektet e krizes ekonomike - financiare globale ndihen kudo dhe kjo eshte evidente.

Sipas perfundimeve te nje studimi te kryer ne rrethin e Gjirokastres, rezulton se ekziston nje pasiguri ne lidhje me te ardhmen, ku 55% e te anketuarve ndjejne pasiguri ne lidhje me vendine tyre te punes, qofte ne administraten publike, qofte ne bizneset private. Ne kerkim te permiresimit te situates ekonomike ku 12% e te anketuarve jane pergjigjur se gjendja e tyre eshte perkeqesuar, 36% mendojne te emigrojne .

Ne lidhje me niveline e papunesise, ajo paraqitet me e larte tek personat me arsim te larte si dhe tek grupmosha 50-60 vjec.

Per sa I perket argetimit, vetem 6% e te intervistuarve shkojne me pushime çdo vit, nderkohe qe 21% e tyre jane pesimiste per te ardhmen.

Po cilat do te ishin disa nga masat qe duhen ndermarre per te perballuar kete situatë te krijuar e tashme te pashmangshme?

Per te perballuar nje situatë te tille, Banka Boterore ka sugjeruar disa menyra nderhyrjeje:

Se pari: duhet te rritet ndihma sociale per te ndihmuar drejtperdrejt grupet me te prekura nga kriza.

Se dyti: masa afatshkurtra administrative (ketu perfshihen masa te tilla si ulja e tarifave dhe e taksave doganore mbi produktet baze bujqesore). Keto masa rekomandohen te jene te perkohshme sepse kane kosto te larta fiskale. Sipas BB-se ato, duke u shoqeruar dhe me rritjen e ndihmes sociale mund te kerkojne nje rialokim te fondeve te buxhetit. Nga ana tjeter, ekspertet nuk mbeshtesin marrjen e masave te tilla si rritja e tarifave te eksportit te vendeve me te medha prodhuese te produkteve baze ushqimore, te cilat jo vetem nuk ndikojne ne uljen e cmimeve vendase, por demtojne se tepermi prodhimin bujqesor te atij vendi.

Se treti: Ekspertet e BB-se rekomandojne marrjen e masave per te nxitur rritjen e ofertes se produkteve ushqimore ne periudhen afatmesme. Cmimet e larta te ketij viti mund te ndihmojne ne kthimin e tendences ne renie te

investimeve si qeveritare ashtu dhe private ne bujqesi.

Sipas Bankes Boterore, eshte e rendesishme te rriten investimet ne sistemin ujites dhe infrastructure, duke lehtesuar mundesine e shfrytezimit te lendeve te para, per te rritur produktivitetin ne kete sektor.

Të gjitha këto masa nëse do të merren në kohën e duhur, mendoj se do ta japin efektin e tyre pozitiv, duke ruajtur në këtë mënyrë ritmet e rritjes së kënaqshme të ekonomisë shqiptare e duke na integruar në këtë mënyrë drejt ekonomisë globale.

Bibliografia

1. Prof. BUNDO. Sh. "Kriza ekonomike dhe financiare në Rajon dhe në Shqipëri. Peshë e krizës dhe bizneset shqiptare
2. Intervista direkte
3. [www. Medlook.net](http://www.Medlook.net) e adresa te ndryshme ne internet.
4. Artikuj te botuar ne gazeta e revista te ndryshme
5. Te dhena nga OECD
6. Kombet e Bashkuara UNCTAD, 2010, te dhenat e FMN
7. Tsiantos . B. Oi koinonikes epiptwseis tis oikonomikis krisis
8. Gazeta Podiaki, Oi koinonikes epiptwseis tis krisis
9. Houtart. F, Pasojat e tashme dhe te ardhshme te krizes, Ney York, qershor 2009

KAPITALI SOCIAL DHE NDIKIMI NE ZHVILLIMI EKONOMIK

Evis Pano

Universiteti i Tiranës

Petrit Dollani

Universiteti i Tiranës

pdollani@yahoo.com

Sllavka Kurti

Universiteti i Tiranës

Arjan Qefalia

Universiteti i Tiranës

arjan_qefalia@yahoo.com

ABSTRACT

The concept of social capital works in the social sciences relatively for a short time. For the first time, this term were used by Lyda J. Hanifa in 1916 in the context of rural communities (Hanifa, 1916). In her work drew attention to the fact that the cooperation of neighbors in rural areas reduces costs, facilitates production and increase the incomes. A similar dependence, but in other situations noted later in urban communities. However, the wide spread, the term "social capital" was won in 1980, which owes sociologist J. Coleman, R. political scientist Putnam and later on P. Bourdieu and F. Fukuyama. In recent decades have been created many concepts of the meaning of social capital. This term has created a special interest among sociologists and economists today. Most of the publications on this topic currently is in sociology, but is increasing the number of works by authors of management and economics. At the lasts, efforts are focused on identifying the impact that social capital can have on economic

development. The main difficulty in the use of the concept of social capital is related to the existence of many definitions and the possibility of measuring this phenomenon. In this paper, we discuss some chosen definitions and respective ways, the proposed measure.

Keywords: social capital, economic development

Koncepti

Një nga përkufizimet themelore të kapitalit social ka qenë i propozuar në mes të viteve '90. Ai thekson se "Kapitali social konsiston në karakteristikat e organizatave shoqërore, të tilla si rrjete të individëve apo ekonomive familjare, duke ju shtuar atyre normat dhe vlerat, të cilat krijojnë efekte të jashtme për të gjithë komunitetin" (Putman, 1995).

Ky autor ka qenë shumë i interesuar, mbi të gjitha, në komunitet e mëdha, pavarësisht nga fakti se marrëdhëniet në strukturat e nivelit të lartë janë më të dobëta, por ai argumentoi se ato kanë ndikim më të madh në rritjen ekonomike sesa marrëdhëniet e forta që ekzistojnë në mes të komuniteteve të vogla. Putnam e konsideroi besimin dhe vlerat e përbashkëta si tipare të rëndësishme të kapitalit shoqëror, të ndara mes anëtarëve të komunitetit. Por kjo nuk është e mjaftueshme për formimin e kapitalit social. Rritja e kapitalit social ofron një formë rritjeje të vetë-organizimit të njerëzve dhe përfshirjen në angazhimin e tyre qytetar. Kështu, kur individët me virtyte të ngjashme qytetare takohen dhe të krijojnë marrëdhënie, vërehet një cilësi shtesë në përfitimet e zakonshme për të gjithë anëtarët e komunitetit. Kapitali social është e mira e përbashkët e vetë komunitetit. Ai i vë rëndësi besimit dhe vlerave të përbashkëta në ngritjen e kapitalit social nga çdo anëtar i komunitetit, duke besuar në përfitimin e "të mirës publike" dhe "të mirës private", si të mira të përbashkëta, duke rritur investimin nga jashtë komunitetit." (Putnam, 2008, fq 36).

Francis Fukuyama e përkufizon kapitalin social si një atribut ekskluziv i bashkësive të qëndrueshme, ku është krijuar një sistem i qëndrueshëm politik dhe ligjor. Ai dha përkufizimin e mëposhtëm të kapitalit social: "...mund të përkufizohet thjesht si një grup i vlerave dhe standardeve etike, informale, të përbashkëta të anëtarëve të një grupi të caktuar, që i mundëson atyre të bashkëveprojnë në mënyrë efektive" (Fukuyama, 2003, fq 169). Aderimi me normat dhe vlerat e përbashkëta krijon hapësirë për besim dhe "besimi vepron si një lubrifikant, i cili rrit efikasitetin e funksionimit të çdo grupi apo institucioni" (Fukuyama, 2003).

Sipas tij, standardet e bashkëpunimit, të tilla si drejtësia apo reciprocitetit në marrëdhëniet, mund të ndahet vetëm me një grup të kufizuar të njerëzve dhe nuk përfshijnë anëtarët të tjerë të së njëjtës shoqëri. Familja është burimi i parë dhe shumë i rëndësishëm i kapitalit social në mbarë botën. Ndonjëherë besimi brenda familjes dhe jashtë saj janë në proporcion të kundërt: kur një element është i fortë, tjetri është në përgjithësi në rënie “(Fukuyama, 2003, fq 170).

Pierre Bourdieu vuri në dukje ekzistencën e kapitalit të ashtuquajjt “individual shoqëror”. Ai e ka përcaktuar atë si vijon: “kapitali social është një grup i burimeve aktuale dhe potenciale, të cilat janë të lidhura me një rrjet të qëndrueshëm të marrëdhënieve shumë ose më pak të institucionalizuara, mbështetur nga njohuri të ndërsjellë dhe njohja - ose me fjalë të tjera, për anëtarët e një grupi - i siguron secilit prej anëtarëve të saj mbështje të kapitalit të krijuar nga besueshmëria kolektive, duke i dhënë atyre qasje në kredi në kuptimin e gjerë të fjalës” (Bourdieu, 1986). Sipas Bourdieu, kapitali social është thjesht numri i miqve, interesat e të cilëve konvergojnë. Për këtë autor është gjithashtu i rëndësishëm parimi: “nuk ka rëndësi se çfarë dini, është e rëndësishme që ju e dini”!

Midis kaq shumë përkufizimesh të mundshme, përpjekje për të shpjeguar kete koncept janë bërë gjithashtu edhe nga studiues të ndryshëm që bashkëpunojnë me Bankën Botërore, duke e përcaktuar kapitalin social si “institucionet, marrëdhëniet, qëndrimet dhe vlerat që rregullojnë marrëdhëniet ndërmjet njerëzve dhe që kontribuojnë në rritjen ekonomike dhe zhvillimin social” (Banka Botërore, 2002, f 2). Karakteristikë e këtij përkufizimi është përfshirja e institucioneve (në kuptimin e gjerë, formal dhe joformal) si komponent i rëndësishëm i kapitalit social që ndikojnë në rritjen social-ekonomike në nivel të lartë (Putnam, Fukuyama), nivel të mesëm (Coleman) dhe në shkallë të vogël (Bourdieu).

Matja e kapitalit social

Francis Fukuyama beson se “matja e totalit(...) nuk është e lehtë”, dhe shumë studiues të tjerë bashkohen me këtë mendim. Arsyeja kryesore është se ka shumë përkufizime dhe është vështirë për të matur tregues të tillë si, besimi, vlerat etj. Megjithatë, do të shqyrtojmë këta faktorë indirekt, sipas disa propozimeve konkrete për matje, që shkencëtarët kanë krijuar për këtë çështje.

Në punimet e hershme, Robert Putnam sugjeroi matjen e kapitalit social me statistikën e mëposhtme: anëtarësimi në grupe vullnetare, pjesëmarrja e votuesve apo dhe atyre që shfletonin shtypin. Këta tregues janë përcaktuar për

të treguar atë që e karakterizon qëndrimin e njerëzve, si prezenca e kapitalit lartë apo të ulët shoqëror. Kapitali shoqëror i lartë do të thotë se shumë njerëz janë të lidhur në grupe, për një shumëllojshmëri të qëllimeve të përbashkëta dhe individuale, do të jenë ata që marrin pjesë aktive në jetën publike, në fushata elektorale, votime, apo shfletimin e shtypit.

Fukuyama e përcakton kapitalin shoqëror ndryshe nga Putnam, megjithatë, ai u pajtua me të në drejtim të matjes. Treguesve të propozuar nga Putnam, ai u shtoi sugjerimet e tij, psh. numri i anëtarëve të grupeve vullnetare, në krahasim me numrin e përgjithshëm të të gjithë shoqërisë. Propozim interesant i Fukuyamës është përpjekja për të matur “mungesën e” kapitalit social, që konsiston në lloje të ndryshme të mosfunksionimit shoqëror, duke përdorur tregues të tilla si shkalla e kriminalitetit, shkalla e divorcit, numri i barnave të përdorura, numri i proceseve gjyqësore, treguesit e vetëvrasjeve etj. Kjo metodë e matjes ekonomike është e justifikuar pasi: “mund të supozojmë se në qoftë se ekzistenca e kapitalit shoqëror pasqyron normat e bashkepunimit, devijimet e tij tregojnë *ipso facto* një mungesë të këtij kapitali.” (Fukuyama, 2003, fq 175). Një argument i rëndësishëm për përdorimin e këtij lloj trajtimi mund të jetë disponueshmëria më e mirë e të dhënave, veçanërisht për vendet në zhvillim.

Banka Botërore e shqyrton kapitalin social duke matur anëtarësimin në shoqata dhe rrjete lokale (duke përfshirë dendësinë e anëtarësimit dhe gamës së lidhjeve me grupe të tjera). Përveç kësaj, ajo ka marrë në konsideratë besimin (ndaj të huajve, ndaj institucioneve qeveritare etj.), të komunikimit shoqëror (bashkëpunimi, konfliktet dhe zgjidhja e konflikteve), si dhe aktivitetet grupore (psh. madhësia e bizneseve dhe gatishmërinë për të marrë pjesë).

Kërkimi në këtë fushë është kryer edhe nëpërmjet anketave. Ai është zhvilluar me dy mjete: Mjeti i Vlerësimit të Kapitalit Social Tool (SOCATA) dhe Pyetësi Integruar për Matjen e Kapitalit Social (SOCAP IQ). Bazuar në hulumtimet e kryera me anë të pyetësorëve, BB ka prodhuar raporte që tregojnë madhësinë dhe drejtimin e zhvillimit të kapitalit social në disa vende.

Shumë prej këtyre treguesve bëjnë të mundur përshkrimin e disa karakteristikave të kapitalit social. Një propozim i arsyeshëm mund të jetë gjithashtu përdorimi i një numri indikatorësh që përbëjnë Treguesit Sintetike (SI), sipas “Anketës së Vlerave Botërore”, organizatë që është duke përdorur vëzhgime për të studiuar vlerat dhe sjelljet ndërmjet bashkësive në rreth 60 vende të botës. Këto kërkime tregojnë gjithashtu ngjashmëri me anketime apo sondazhe të realizuara nga *General Social Survey, the Current Population Survey, the Social Capital Community Benchmark Survey (për SHB) dhe the General Household Survey and the Home Office Citizenship (për Mbretërinë e Bashkuar)*. Zgjedhja e një

metode matjeje të përshtatshme për qëllime të veçanta do të duhet të analizojë me kujdes treguesit, sepse secili prej tyre e tregon ndryshe të njëjtin fenomen.

Kapitali Social dhe zhvillimi i tij

Kapitali shoqëror ka karakteristikat e një kapitali në terma ekonomikë. Pra, ne mund të presim që një nga funksionet e tij është përfitimi edhe në drejtim të rritjes ekonomike dhe sociale.

Një nivel i ulët i kapitalit social konsiston në një numër të vogël të lidhjeve mes njerëzve (dmth., shumë njerëz nuk e njohin njëri-tjetrin), ose njerëzit e njohin njëri-tjetrin, por nuk kanë besim reciprok. Rezultati është mospjesëmarrja në aktivitete të përbashkëta dhe individuale të konceptuara për të përmirësuar jetën e publikut të gjerë. Kjo mund të përkthehet në sferën ekonomike, për shembull me kostot e larta të transaksioneve, pra shteti duhet të luajë një rol më të madh në krijimin e sipërmarrjeve të biznesit në një shkallë të gjerë (Fukuyama, 1997).

Niveli i lartë i kapitalit social ndodh kur njerëzit janë në marrëdhënie të mira me anëtarët e tjerë të komunitetit, kanë besim të ndërsjelltë dhe punojnë së bashku ose individualisht me qëllim për të përmirësuar kushtet e jetesës. Në sferën ekonomike kjo gjë rezulton në një kosto më të ulët të transaksioneve, numër më të madh të organizatave bamirëse dhe ndihmëse, nga poshtë-lart (që vijnë nga baza e shoqërisë), krijimin e ndërmarrjeve të mëdha etj. (Fukuyama, 1997).

Interesante është se niveli i lartë i kapitalit social mund të mos ketë doemos një efekt pozitiv në rritjen ekonomike. Kjo mund të krijojë një pengesë për zhvillimin e standardeve të krijuara nga vlera të komunitetit (psh., standarde të lidhura me mungesën e angazhimit për të zhvilluar novacione, ose përqëndrimin në aktivitete që shkaktojnë efekt të shpejtë, jetëshkurtër).

Në varësi të llojit të detyrimeve që dominojnë komunitetin, kapitali social pengon ose përshpejton zhvillimin shoqëror dhe ekonomik. Shumë studiues sugjerojnë se kapitali shoqëror gjithëpërfshirës mund të pengojë zhvillimin ekonomik, ndërsa kapitalit social i llojit të veçantë e përshpejton zhvillimin e një ekonomie.

Konkluzione

Koncepti i kapitalit social ofron disa shpjegime të realitetit social dhe ekonomik, duke kërkuar shkakun e zhvillimit të pabarabartë të shoqërive. Koncepti i kërimit nuk është ende mjaft i sofistikuar dhe plotësisht i qartë, veçanërisht në fushën e metodologjisë. Diversiteti duket në të gjitha

përkufizimet. Shumica e kuptimeve të konceptit të kapitalit social, ndoshta, tregojnë se janë vërejtur fenomene të ndryshme sociale, apo variacione të të njëjtit fenomen. Identifikimi i llojeve të kapitalit social implikon në një farë mase kuptime të ndryshme të saj dhe ka për qëllim që të paktën të rregullojë pjesërisht mangësitë që rrjedhin prej tyre.

Përpyekja për metodat e matjeve sa më sakta në terren është penguar jo vetëm nga mungesa e të dhënave statistikore, por nga kostoja e lartë e marrjes së tyre. Zgjedhja e treguesve mund të ndryshojnë në varësi të karakteristikave të grupit të komunitetit. Qasja e personalizuar mund të jetë veçanërisht e vlefshme për të matur dy lloje të kapitalit social: ekskluzive dhe përfshirëse, dhe një vendim për zgjedhjen e treguesve do të lehtësonte identifikimin e vlerave kryesore, normave dhe institucioneve (formale dhe joformale). Mund të jetë interesante për të shqyrtuar elementet që përbëjnë inputet dhe outputet e kapitalit social, të cilat përcaktojnë kushtet e formimit apo pengojnë zhvillimin e tij, si dhe për të përcaktuar pasojat e veçanta ekonomike, të cilat mbartin me vete praninë ose mungesën e këtij fenomeni. Analiza e saktë e këtyre çështjeve e bën kapitalin shoqëror një koncept të vlefshëm që lejon për të studiuar realitetin socio-ekonomik, duke përdorur metoda të tjera kërkimore.

Bibliografia

1. Bourdieu P. (1986), *The Forms of Capital*, w: *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, J. Richardson (ed.), New York.
2. Fukuyama F. (2000), *Social Capital and Civic Society*, IMF Working Paper.
3. Hanifan L.J. (1916), *The Rural School Community Center*, "Annals of the American Academy of Political and Social Science" No. 67.
4. Putnam R.D. (2001), *Social Capital: Measurement and Consequences*, "Canadian Journal of Policy Research", No. 2(1) (<http://www.oecd.org/dataoecd/25/6/1825848.pdf>)
5. Sabatini F. (2006), *Does Social Capital Improve Labour Productivity in Small and Medium Enterprises?* La Sapienza, Roma.
6. Woolcock M. (1998), *The Place of Social Capital in Understanding Social and Economic Outcomes* (<http://www.oecd.org/dataoecd/5/13/1824913.pdf>).
7. World Bank (2002), *Understanding and Measuring Social Capital: a Multidisciplinary Tool for Practitioners*, t. I.

REMITANCAT NE SHQIPERI: KANALET E DERGIMIT DHE LUHATJA E FLUKSIT TE TYRE NE KOHET E SOTME TE KRIZES FINANZIARE

Sonila Celoaliaj
sceloaliaj@yahoo.it
Universiteti i Tiranes

ABSTRACT

Remittances, although in recent years have suffered a slight decrease, they have been and continue to be one of the most important factors in terms of growth of the Albanian economy, by achieving, according to World Bank data, in their peak 2008 to 1,495 million Euro. They cover about 11% of GDP and contribute financing the importation, investment in real estate sector and in opening small businesses. Remittance flows in Albania, as in most of the developing countries, exceed the monetary digits accorded humanitarian assistance governments and also significantly higher than foreign direct investment. For this reason, governments are focusing more and more towards development strategies, that belong to remittances, considering it an important financial resource for encouraging the economic development of the country, especially in the poorest areas, where economic difficulties area powerful catalyst on sending of the population to emigration. Remittances that Albanians send in Albania consist in large amounts of money, but what results from formal assessments are only a small part of total remittances, because of their unoffical way of sending Although financial institutions (banks, post offices) request in every way to facilitate the process of sending money, only a small part of them pass through these institutions.

Keywords: Remittances, economic development, financial resource, economic investment, migration, financial crisis, strategy development, financial institutions

Hyrje

Nëse në artikullin tonë do të kishim një *leitmotiv*, ai do të ishte kriza finansiare; me këtë fenomen janë të lidhura mbarëvajtja ekonomike e vendit, volumi i PBB, flukset e remitancave, investimet e huaja direkte, borxhi i jashtëm e mbi të gjitha niveli i mirëqënies së qytetarëve shqiptarë. Kjo krizë e thellë ekonomike që ka prekur mbarë botën e pasojat e saj pa dyshim do të ndjehen ndjeshëm në një vend si ky i yni, me një situatë finansiare delikate, me një zhvillim të brishtë e me një të perspektivë për të ardhmen jo fort të qartë.

Në këtë artikull do të analizohet fenomeni i remitancave, rëndësia e roli i tyre në situatën ekonomiko-finansiare të Shqipërisë së sotme. Do të merren në shqyrtim kanalet dhe mënyrat e transferimit, që emigrantët shqiptar me banim në vendet e zhvilluara kanë zgjedhur për dërgimin e kursimeve të tyre në familjet e origjinës. Kanalet e dërgimit të remitancave janë nga më të ndryshmet por do t'i ndanim në dy kategori: kanalet zyrtare dhe ato jo zyrtare; nga kanalet zyrtare spikasin si institucionet bankare ose postale ashtu edhe sistemet e transferimit të parave, të ashtuquajturat *Money Transfer Organisations* (MTOs). Do të perpiqemi të sjellim ndryshimet kryesore midis tyre, ndryshime që influencojnë emigrantët në zgjedhjen e tyre e do të kërkohet të identifikohen motivet e arsyet e ketyre zgjedhjeve, çfarë i shtyn emigrantët të bejnë një zgjedhje apo një tjetër përse i përket kanaleve të transferimit. Gjithashtu do të mundohemi të shqyrtojmë nëse vetë këto institucione janë duke u përpjekur për të lehtësuar procedurat e dërgimit të parave, për të bërë të mundur në të njëjtën kohë që volumi i fluksit të remitancave të jetë sa më i kontrollueshëm nga ana e organeve përkatëse.

Por si kanë ndryshuar në kohë këto flukse, a kanë pasur luhatje e si parashikohet rrjedha e tyre në vitet në vijim? Është për tu theksuar fakti që cdo statistikë, cdo informacion, cdo e dhënë e parashikim mbështetet në shifra që e kanë burimin nga studimet e kryera prej institucioneve të ndryshme publike ose jo, shqiptare ose të huaja. Këto të dhëna janë të vështira për tu

mbledhur, sic e thamë me sipër, kryesisht për shkak të kanaleve të përdorura nga emigrantët. Këto kanale ashtu si do të shohim edhe më tej janë në më shumtën e rasteve informale, e si rrjedhim informacionet e marra prej tyre nuk mund të kontrollohen plotësisht, janë shpesh të pa bazuara në dokumenta zyrtare, por në pjesën më të madhe të rasteve merren nëpërmjet studimeve empirike. Është pikërisht për këtë arsye që edhe pse raportet zyrtare përdorin të dhëna e statistika të marra prej burimeve zyrtare, për arsyet që thamë më sipër, shpesh herë të dhënat, shifrat dhe statistikën që gjenden nëpër studime e kërkime të ndryshme nuk përkojnë totalisht me njëra tjetrën. Megjithatë ajo që do të analizojmë në këtë kërkim është trendi kryesor i ecurisë së fluksit të remitancave, si ka ndryshuar volumi i tyre në vitet e fundit si edhe raporti i tyre në lidhje me PBB e vendit tonë etj.

1. Remitancat dhe kanalet e dërgimit në territorin shqiptar

Përdorimi konvencional i termit “remitanca”, sipas përkufizimit ekonomik nënkupton transferimin e parave të kursyera nga emigrantët në familjen e origjinës.

Remitancat, duke filluar që nga kolapsi i regjimit komunist, kanë qenë e janë një nga faktorët më të rëndësishëm për rritjen ekonomike të shtetit shqiptar⁵¹. Flukset e tyre kontribuojnë në financimin e importeve, në investimet e sektorit imobiliar e në hapjen e bizneseve të vogla, ashtu si në pjesën më të madhe të vendeve në zhvillim, remitancat i tejkalojnë shifrat monetare të ndihmave humanitare që u akordohen qeverive e gjithashtu tejkalojnë ndjeshëm investimet e huaja direkte⁵². Sipas Bankës Botërore, remitancat në Shqipëri arritën kulmin e tyre në vitin 2008 me 1,495 milion euro, për të pësuar në vitin 2009 një rënie që vazhdon deri në ditët e sotme. Në 2009 remitancat përbënin 11% të Prodhimit të Brendshëm Bruto (1,3 miliard USD, gati 10,9% e PBB). Sipas statistikave të Bankës Botërore, në vitin 2010 Shqipëria renditej në *Top Ten Countries* me numrin më të lartë të emigrantëve në raport me përqindjen e popullsisë (në vendin e 9° me 45,4% të popullsisë)⁵³, një numër mjaft domethënës e i lidhur drejtëpërdrejtë me fluksin e remitancave.

51 King R., Mai N., *Out of Albania: From crisis migration to social inclusion in Italy*, Berghahn Books, Oxford, 2011, p.45-46;

52 Fullani A., *Remittances: An opportunity for growth - the Albanian migration to Italy as a case study*, Conferenza sulle rimesse a Bari, 4 marzo 2006;

53 The World Bank, *Migration and Remittances Factbook 2011*, 2nd ed. The World Bank, Washington, 2011, p.4;

Tab.1. Remitancat përgjatë viteve në Shqipëri sipas Bankës Botërore

\$ milion	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Flukset hyrëse te remitancave	889	1.161	1.290	1.359	1.468	1.495	1.317	1.285

Burimi: World Bank Migration and Remittances 2011⁵⁴

Kriza ekonomike globale ka bërë që edhe Shqipëria të ndjejë rënie në shumë aspekte financiare. Edhe pse fillimisht kjo krizë u përballua më së miri, duke qenë i vetmi vend në rajon me një rritje pozitive të PBB prej 3 përqind⁵⁵, ajo vazhdon të konsiderohet akoma si vendi më i varfër në Evropë⁵⁶. Kjo rritje edhe pse e ngadaltë përsëri vazhdon, sic është konfirmuar edhe nga rezultatet e raporteve finale të Fondit Monetar Internacional⁵⁷:

"In the face of strong headwinds, the Albanian economy has weathered the global crisis fairly well so far. Despite severe economic downturns and confidence shocks in much of Europe and other advanced economies, and associated drops in Albanian exports and remittances, Albanian GDP is estimated to have registered some 3 percent growth in 2009. Moreover, confidence in the financial sector has returned, as evidenced by the resumption of deposit growth. Meanwhile inflation expectations have remained well-contained and both remittances and exports begun to recover".

Italia dhe Greqia janë dy shtetet kryesore nga ku dalin remitancat drej vendit tonë. Sipas raportit më të fundit të Zyrës Evropiane të Statistikave, gjatë vitit 2010, thuhet se një nga korridoret më të rëndësishme të qarkullimit të remitancave është nga Greqi - Shqipëri. Frika dhe falimentimi i bankave greke bëri që në Shqipëri të hyjnë gati 514 milionë euro. Sipas statistikave të Eurostat, gjatë dyvjeçarit të mëparshëm, 2008-2009, dërgesat e shqiptarëve nga Greqia drejt Shqipërisë ishin më të ulëta, respektivisht 390 milionë euro dhe 314 milionë euro. Përsa i përket Italisë, Shqipëria rezulton ndër dhjetë vendet e para, nga ku hyjnë remitanca të cilat e kanë origjinën nga shteti italian, i cili përvec Shqipërisë furnizon dërgesa kundrejt Kinës, Filipineve e Marokut etj⁵⁸.

⁵⁴ Ivi., p.76;

⁵⁵ Bugajski J., Western Balcans Policy review 2010, Washington, 2010, p.50.

⁵⁶ Biberaj E., Albania, the challenges of transition in Wolchik S. L., Curry J. L., Central and East European Politics: from Communism to democracy, Rowman & Littlefield Publishers, Plymouth, 2011, p.369;

⁵⁷ International Monetary Fund IMF, Albania-2010 Article IV Consultation, Preliminary Conclusions of the Mission, March 10, 2010

⁵⁸ Hernandez-Coss R., De Luna Martinez J., Amatuzio A., Borowik K., Lagi F., The Italy

Remitancat e dërguara nëpërmjet kanaleve formale janë vetëm “*the tip of the iceberg*”, pjesa tjetër e fshehur, gati dy-tre herë më e madhe, është e përbërë nga dërgesat e pa rregjistruara. Është e vështirë të vlerësosh në çfarë sasive konsiston volumi global i remitancave të dërguara nga emigrantët, pasi kuota që dërgohet në rrugë zyrtare dhe e monitoruar është një pjesë minimale e asaj efektive. Për këtë arsye statistikët zyrtarë na japin të dhëna parciaisë e të përafërta, por jo të plota⁵⁹.

Në sasinë e dërgesave influencojnë faktorë të ndryshëm si për shembull:

- Karakteristikat individuale të emigrantëve;
- Situata e tyre ekonomike;
- Motivet që shtyjnë në emigracion;
- Investimet personale në shtetin mikpritës;
- Obligimet familjare në shtetin e origjinës e në atë të emigrimit;

Por elementë të tjerë të rëndësishëm janë: niveli i pagës dhe sjellja e emigrantëve kundrejt remitancave, lehtësia e shpejtësia e transferimit monetar, niveli i shkollimit dhe i kualifikimit, niveli i integritetit social e kultural në shoqërinë e vendit pritës⁶⁰.

I rëndësishëm në këtë kuadër është statusi familjar por edhe modeli i emigrimit: sepse është vënë re ky *trend* emigrimi: nëse kemi të bëjmë me një emigracion afatshkurtër, emigrantët kanë tendencën të marrin me vete kursimet e tyre në momentin që mbaron cikli i emigrimit, në të kundërt kush emigron me një term të mesëm apo afatgjatë dërgon në Shqipëri vetëm një pjesë të dërgesave⁶¹.

Remitancat që emigrantët shqiptarë u dërgojnë familjarëve konsistojnë në shumica të mëdha lekësh, edhe pse në të vërtetë, sic thamë më sipër, ajo që rezultojnë nga vlerësimet zyrtare është vetëm një pjesë e dërgesave të përgjithshme. Është e ditur tashmë që shqiptarët preferojnë kanalet jozyrtare për dërgimin e remitancave në shtëpitë tyre⁶²; të ndihmuar nga afërsia gjeografike

- Albania remittance corridor, Conference on Remittances: An opportunity for growth, Bari, 3-4 marzo, 2006, p. 3;

59 Calì M., Dell’Erba S., The global financial crisis and remittances. What past evidence suggests, ODI Working paper, 2009;

60 Barsotti O., Toigo M., Le determinanti delle rimesse in Barsotti O., Moretti E., (a cura di), Rimesse e cooperazione allo sviluppo, Franco Angeli, Milano, 2004, p.114;

61 Gedeshi I., The role of remittances from Albanian emigrants and their influence in the country’s economy in Kotios A., Petrakos G., Restructuring and Development in Southeastern Europe, University of Thessaly Press, SEED, 2002;

62 Piperno F., Remittances enhancement for the local development in Albania: constraints and opportunities, CeSPI, 2003, p.20;

(destinacionet kryesore të emigrimit shqiptar janë Italia dhe Greqia) emigrantët i sjellin kursimet me vete kur kthehen në shtëpi ose i dergojnë ato me anë të familjarëve ose të njohurve⁶³.

Nga kanalet e përdorura për transferimin e remitancave prej emigrantëve shqiptarë mund të dallojmë katër kategori kryesore: sistemi bankar, zyrat postare, *Money Transfer Organisations* (MTOs) dhe mjetet informale ose transferimi “manual”.

Transferimi i parave nëpërmjet kanaleve informale mbetet i preferuar nga emigrantët për dy arsye kryesore⁶⁴:

- Shërbimet e ofruara nga zyrat bankare e postare janë të një cilësie të ulët, me kosto të lartë e për më tepër shpërndarja e filialeve të tyre është e pamjaftueshme, sidomos në zonat rurale. Për tu theksuar është mungesa e besimit që shqiptarët kanë ndaj institucioneve bankare⁶⁵.

- Arsyeja e dytë konsiston në pamundësinë e përdorimit të kanaleve zyrtare nga ana e atyre emigrantëve që nuk kanë një status legal (emigrantët klandestinë) e atyre që për motive të ndryshme nuk dëshirojnë të identifikohen (Në këtë kategori hyn kryesisht ata emigrantë që kryejnë aktivitete të paligjshme si: trafik substancash ilegale, prostitucion etj.).

Edhe pse institucionet financiare (bankat, postat) kërkojnë me cdo mënyrë të fitojnë një klientelë sa më të gjerë duke lehtësuar e duke bërë të disponueshëm për të gjithë dërgimin e parave në vend; edhe pse politikat monetare të vendeve të zhvilluara janë gjithmonë e më shumë të orientuara drejt një rregullimi të dërgimit të remitancave (sic është rasti i qeverisë italiane që midis të tjerave, ka një normativë antiriciklimi, sipas të cilës është e ndaluar të transferosh jashtë Italisë shuma më të mëdha se 12.500 Euro, ose projekti inter-rajonat Italia-Albania “*Handle with care*”⁶⁶), ky dërgim kryhet nëpërmjet kanaleve informale. Në fakt,

63 Uruci E., Gedeshi I., Role of Remittances in the Social Economic Development of the Country, p.10, http://www.bankofalbania.org/web/pub/Gedeshi_Uruci_819_1.pdf;

64 Uruci E., Gedeshi I., Remittances management in Albania, CeSPI, 2003, p.7;

65 PIPERNO F., ed. cit. p.30, “As a matter of fact, after the crisis of the pyramidal schemes in 1997 the trust in the national banking institutes dropped down”.

66 Handle with Care, 2008, “*Rassegna Stampa, Roadshow*”:

“Il progetto Interreg IIIA, Italia-Albania “*Handle with care*”, dell’associazione Microfinanza, presentato a Bari, nell’aprile 2008, sulle comunità albanesi nella regione Puglia e sul loro comportamento per l’invio di rimesse in Albania su basi di interviste, rivela che il 40% degli intervistati invia rimesse periodicamente, e che oltre il 90% degli immigrati porta le rimesse personalmente o le affida a parenti e amici; il 47% spiega questa scelta dicendo che è più facile spedire denaro in questo modo, il 25% afferma che è più economico ed il 22% che è più sicuro rispetto alle banche.” http://www.handledwithcare.it/rassegna_stampa/RS%20roadshowBA%201604.pdf

sipas të dhënave, në 2006 rezultonte se nga gjithë totali i dërgesave gati 60% kalonte nëpër kanale informale, e vetëm rreth 40% e tyre dërgohej me anë të kompanive *money transfer* (MTOs) e një pjesë fare minimale transferohej nëpërmjet bankave⁶⁷. Por edhe me kalimin e viteve kjo situatë nuk ka ndryshuar: sipas një studimi në 2011 rezulton se 44.3% të remitançave hyjnë në Shqipëri me anë të kanaleve jozyrtare, 36.1% kalon nëpërmjet kompanive të transferimit të parave dhe gati 10.5% e dërgesave vjen në vend me anë të transferimeve bankare⁶⁸. Përveç arsyeve të thëna më sipër, si pengesë e përdorimit të institucioneve publike financiare për dërgimin e kursimeve, mund të shtojmë edhe kostot e transaksioneve relativisht të larta e sistemin kompleks të plotësimit të dokumenteve burokratike në këto institucione etj.⁶⁹. Në të kundërt, sistemet e transferimit të parave, sic janë *Western Union* e *Money Gram*, edhe pse kanë kosto të lartë preferohen për shërbimin e shpejtë, të sigurt, pa procedura të komplikuar e agjencitë e tyre janë lehtësisht të aksesueshme, sepse janë të përhapura në të tërë vendin⁷⁰.

Tab. 2 – Kostot e dërgimit për 150 Euro nga Italia në Shqipëri në datën 23-10-2012 nga Milano e Roma⁷¹

Operatori	Produkti	Fee/ Komisioni	Përqindja	Shpejtësia
Western Union	Cash - Cash	€€ 10,00	6,67%	< 1 orë
Poste Italiane - MoneyGram	Cash - Cash	€€ 7,50	10,79%	< 1 orë
Intesa San Paolo - Westernunion	Cash - Cash	€€ 11,90	7,93%	< 1 orë
Banca Popolare di Sondrio	Cash - Cash	€€ 12,00	8%	Ditën tjetër
Banca Monte dei Paschi di Siena	Ll. Bankare - Ll. Bankare	€€ 21,00	–	2/4 ditë

67 Hernandez-Coss R., De Luna Martinez J., Amatuzio A., Borowik K., Lagi F., op. cit., p. 12;

68 Agenda Institute, Efektet e Rënies së Remitançave në Shqipëri, Korrik, 2011, p.3;

69 PIPERNO F., op., cit. p.30;

70 Ibid.

71 <http://REMITTANCES/Inviare%20soldi%20all'estero%20-%20Mandasoldiacasa.it.htm>

Banca Monte dei Paschi di Siena - Conto Italiano Senza Frontiere	Ll. Bankare - Ll. Bankare	€€ 0,00	0,00%	2/4 ditë
Poste Italiane Eurogiro	Cash - Cash	€€ 4,00	2,67%	3/5 ditë

Sidoqoftë duhet thënë se besimi ndaj sektorit bankar është duke u rritur, kjo edhe për faktin se vetë bankat po kërkojnë t'u afrohen emigrantëve në mënyra të ndryshme, p.sh duke hapur filiale edhe në zona rurale, duke ofruar shërbime më të gjera, duke reduktuar kohën e duke ulur kostot e transfertave, edhe pse kryesisht këto shërbime janë krijuar *ad hoc* e nuk janë pjesë e një fushate më të gjerë⁷².

Për të ndihmuar mbledhjen e të dhënave mbi remitancat, për të lehtësuar transaksionin e tyre e për të limituar kanalet informale, IOM me mbështetjen e Bankës së Shqipërisë e të INSTAT në 14 qershor 2007, ka aprovuar një projekt me titullin: *“Albanian National Action Plan on Remittances; Enhancing the development impact of remittances”*⁷³.

Ndërsa në 2011, Banka e Shqipërisë rregjistroi 530 filiale e agjenci bankare në të tërë trritorin e mbi 284 zyra kembimi, megjithatë duhet thënë ka nevojë akoma për një bashkëpunim sinergjik midis sektorit bankar e atij publik për të tërhequr fluksin e remitancave.

2. LUHATJET E FLUKSIT TË REMITANCAVE GJATË VITEVE TË FUNDIT

Qeveritë dhe analistët financiarë në mbare botën, në vitet e fundit janë duke u përpjekur për të limituar shtrirjen e e krizës financiare në vendet e tyre. Kjo krizë financiare mund të shndërrohet lehtësisht në një krizë humanitare për shkak të një kërcënimi – potencialisht të rrezikshëm – që po u shpaloset si vendeve të zhvilluara ashtu edhe atyre në zhvillim: ulja e fluksit të remitancave, një fluks që pas shume dhjetëvjeçaresh, vitet e fundit po precipiton⁷⁴.

Në botë ka me shumë se 215 milion (ose 3,2% e popullsisë globale)

72 Kring T., Enhancing the impact of migrant remittances in Albania, IOM/ILO working paper, Geneva, 2007, p. 14

73 IOM, Draft National Action Plan on Remittances, June, 2007

74 Chami R., Hakura D., Montiel P., Remittances: an automatic output stabilizer? Ed. 2009-2091, International Money Fund, 2009, p.3;

emigrantë dhe totali i shumës së remitançave që hyn në vendet në zhvillim, sipas llogaritjeve të regjistruara në 2011, është përafërsisht 372 miliard dollarë, një shifër që përbën gati 10% të Produktit të Brendshëm Bruto (PBB) të pjesës më të madhe të këtyre vendeve⁷⁵.

Sipas raporteve vjetore të World Bank⁷⁶, ritmi i fluksit i remitançave drejt vendeve në zhvillim filloi të ngadalësohej nga gjysma e dytë e vitit 2008 e në këtë vit shuma e dërgesave që hyri në këto vende kapi shifrën e 305 miliard USD, vetëm 8,8% më shumë se viti i mëparshëm 2007, në një kohë kur raporti i rritjes së fluksit të këtyre remitançave nga 2006 në 2007 ishte 16%⁷⁷. Ndërsa dërgesat e transferuara drejt këtyre shteteve në 2009, pësuan një ulje të mëtejshme nga viti 2008, prej gati 5 - 8%⁷⁸.

Gjatë periudhave të krizave të mëparshme ekonomike është vënë re se fluksi i remitançave ka ngelur i pandryshuar madje në disa raste ai është rritur, tendencë e shpjegueshme me faktin se në kohë krize kush jeton jashtë vendit të tij mundohet të dërgojë më shume të ardhura në shtëpi për të ndihmuar familjen e vet në vështirësi financiare. Një shembull në këtë kontekst na vjen nga Meksika gjatë krizës financiare të vendit në 1995, ose nga Filipinet e Tailandës si rrjedhim i krizës së 1997 e gjithashtu nga vendet e Amerikës Qëndrore mbas uraganit Mitch në 1998. Por në ndryshim nga këto episode, kriza aktuale e ka zanafillën pikërisht nga vendet e zhvilluara e po përhapet në të gjithë rajonet e tjera, duke marrë në këtë mënyrë dimensionet e një krize globale; emigrantët e cdo shteti qofshin, në Veri apo Jug të botës janë prekur nga kjo krizë e për herë të parë nga viti 1980 remitancat drejt vendeve në zhvillim janë duke u pakësuar⁷⁹.

Kjo rënie e pati kulmin e saj në katërmujorin e parë të 2010 duke filluar një rritje graduale deri në ditët e sotme, me përqindje të variueshme në vendet e ndryshme të botës⁸⁰.

75 The World Bank, Migration and Remittances Factbook 2011, 2nd ed. cit., p.vii.
<http://econ.worldbank.org>

76 OECD-Organization for Economic Cooperation and Development, International Migration Outlook, SOPEMI 2009, p.59;

77 The World Bank, World Development Report, 2009, <http://siteresources.worldbank.org/INTWDR2009/>

78 Mohapatra S., Ratha D., The impact of the global financial crisis on Migration and remittances in Canuto O., Giugale M., The day after Tomorrow: a handbook on the future of the economic policy in the developing world, The World Bank, Washington , 2010, p. 297;

79 http://siteresources.worldbank.org/INTPROSPECTS/Resources/334934-1110315015165/MD_Brief8.pdf

80 The World Bank, Migration and Remittances Factbook 2011, 2nd ed., cit., p.39

Tab.3. Flukset e remitançave drejt vendeve në zhvillim

\$ billions	1995	2000	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
FDI	95	149	208	276	346	514	593	359	-
Remittances	55	81	159	192	227	278	325	307	325
ODA	57	49	79	108	106	107	128	120	-
Private debt and portfolio equity	83	27	93	165	211	434	157	85	-

Burimi: World Development Indicators database and World Bank Migration and Remittances Unit⁸¹

Shenim: Private debt includes only medium - and long-term debt. FDI = foreign direct investment; ODA = official development assistance; — = not available.

Përsa i përket remitançave që dalin nga vendet e Evropës perëndimore, kjo rritje ka qenë më e ulët në krahasim me dërgesat prej vendeve të tjera të zhvilluara, kjo edhe për vetë situatën ekonomike e nivelin e lartë të papunësisë në keto vende:

“... the growth of remittance outflows from Western European countries have increased from the levels seen at the height of the global financial crisis in 2008-09, but there has not been a sustained recovery because of the weak economic and employment situation in these countries..... Outward flows from UK, Italy and Spain are still well below the levels prior to the crisis, while outflows from France have been declining consistently since the last quarter of 2008.”⁸²

81 Mohapatra S., Ratha D., Silwal A., Outlook for Remittance Flows 2012-14 in Migration and Development Brief, The World Bank, December 1, 2011, p. 11-12.

82 The World Bank, Migration and Development Brief, November 20, 2012, p.1 <http://siteresources.worldbank.org/INTPROSPECTS/Resources/3349341288990760745/MigrationDevelopmentBrief19.pdf>

Fluksi i remitançave të rregjistruara në mënyrë zyrtare në vendet në zhvillim mendohet të arrijë në vitin 2012 një shifër prej 406 miliardë dollarë, që do të thotë një rritje prej 6,5 % nga viti i kaluar, këto flukse pritet të rriten me 8% në 2013, me 10% në 2014 e të arrijnë shifrën e 534 miliardë dollarësh në 2015⁸³.

Edhe pse gjatë vitit 2011 situata ekonomike ka qenë e qëndrueshme, me një rritje të PBB prej 3%⁸⁴, dinamikat e luhatjeve të fluksit të remitançave përsa i përket Shqipërisë ndryshojnë nga ky *trend*, që sapo u tha më sipër, duke shënuar një rënie të fluksit të remitançave⁸⁵. Kjo është e shpjegueshme me krizën e thellë që vendet mikpritëse kryesore të emigracionit shqiptar janë duke kaluar:

*"Albania continued to grow faster than other countries in the region in 2011 but it experienced a slowdown in economic activity in the second half of 2011 and early 2012 largely due to the weak performance of its key EU markets, Greece and Italy. Albania's strong trade, investment and remittance ties to these countries are likely to continue to hold back growth in the coming year, while public debt is close to the statutory limit of 60 per cent of GDP, limiting the room for fiscal manoeuvre."*⁸⁶

Dhe janë pikërisht vendet e zonës së Bashkimit Europian dërguesit kryesorë të remitançave me 90.7% të tyre. Italia dhe Greqia, dy vendet fqinje, pa dyshim janë "remittance corridors" më të rëndësishëm për Shqipërinë, duke furnizuar përkatësisht 38.6 dhe 41.9% të dërgesave totale. Shtetet e Bashkuara të Amerikës kontribuojnë vetëm me 8.1% të tyre⁸⁷.

Sipas Bankës së Shqipërisë, në raportin vjetor të 2011, kemi një diferencë

83 The World Bank, *South East Europe Regular Economic Report of the Poverty Reduction and Economic Management Unit, Europe and Central Asia Region* (Washington, D.C.: The World Bank, 15 November, 2011), p.1, http://siteresources.worldbank.org/ECAEXT/Resources/publications/4547631321298251856/11411_01_fullreport.pdf1321298251856/11411_01_fullreport.pdf

84 The World Bank, *Migration and Development Brief*, November 20, 2012, p.5 "Remittances to Armenia, Georgia, Kyrgyz Republic, Moldova, and Tajikistan are estimated to have grown in 2012. This is a contrast to Eastern European countries such as Serbia, Albania, Kosovo, and Romania that have seen up to double-digit decline in remittance flows in 2012"; <http://www.ebrd.com/downloads/research/REP/regional-economic-prospects1205.pdf>

85 EBRD Office of the Chief Economist, *Regional Economic Prospects in EBRD Countries of Operations*: May 2012, p.8

86 Agenda Institute, *Efektet e Rënies së Remitançave në Shqipëri*, Korrik, 2011, p.3

87 Banka e Shqipërisë, *Kapitulli III. Zhvillimet makroekonomike në Raporti vjetor 2011*, f. 70;

negative vjetore, midis flukseve hyrëse të remitançave gjatë nëntë muajve të parë të vitit 2011, edhe pse kjo normë rënëse në muajt e fundit të 2011 ka ardhur duke u zvogëluar. Në gjashtëmujorin e parë të vitit 2011 flukset hyrëse të remitançave ranë me 10.7%, ndërsa në tremujorin e tretë kjo rënie ishte vetëm 2%. Ky ndryshim shpjegohet pikërisht me përkeqësimin e situatës ekonomike në Greqi e Itali, shtetet kryesore nga ku dalin remitancat me destinacion Shqipërinë. Duke pasur parasysh se kjo situatë e vështirë nuk është duke ndryshuar, parashikohet se edhe remitancat, si një nënprodukt i kësaj ekonomisë, do të vazhdojnë në rënie⁸⁸.

Po ashtu sipas parashikimeve të Komunitetit Europian në një raport mbi situatën ekonomike në vend, rënia e remitançave përgjatë pesë viteve të fundit është kompesuar nga një dinamizëm i Investimit të Huaj Direkt. Por duke konsideruar një përkeqësim të kushteve financiare globale, një dëshirë për investime të rrezikshme, një volum të Investimit të Huaj Direkt të pamjaftueshëm e një vazhdimësi në rënien e remitançave, mund të kemi një përmirësim të menjëhershëm të kërkesës apo rezervave vendase. Kjo për arsye se këto pengesa strukturale, përfshirë edhe një periudhë investimesh jo solide, kanë cënuar rëndë konkurrencën duke penguar në këtë mënyrë tërheqjen e investimeve të huaja të vlefshme për vendin⁸⁹.

Edhe në gjysmën e parë të 2012, sipas Bankës së Shqipërise, remitancat kanë rregjistruar një rënie të lehtë. Në këto gjashtë muaj shifra totale e dërgesave arrin në 348 milion euro, ose 2% më pak sesa e njëjta periudhë e vitit 2011. Sidomos gjatë tremujorit të dytë të 2012 është shënuar një rënie prej 11 milionësh krahasuar me të njëjtën periudhë të vitit 2011, kur fluksi i remitançave kapi shifrën prej 179 milion eurosh.

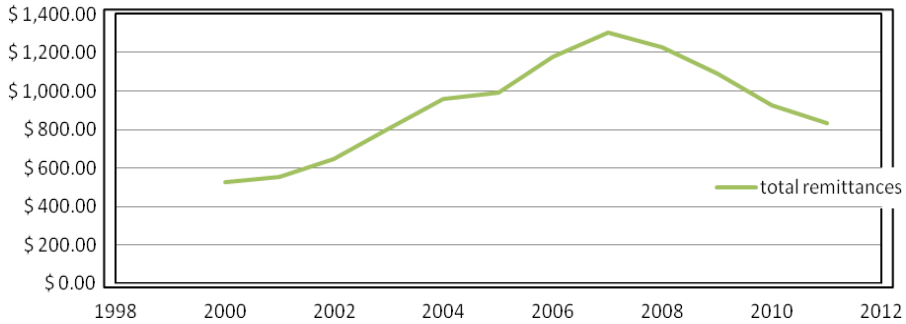
Nëse marrim për bazë të dhënat e organizatës financiare “*Financing Facility for Remittances*”, fluksi i remitançave arriti kulmin në vitin 2007, me një total prej 1,305 milion eurosh, duke pësuar një rënie të dukshme e progresive nga viti 2008 deri në 2011. Në vitin 2011 totali i remitançave arriti shifrën e 833 milion eurosh, 94 milion më pak sesa një vit më parë, në 2010. Përsa i përket volumit të Produktit të Brendshëm Bruto (PBB), në 2011, volumi i dërgesave zbriti në 7.4% të PBB nga 7.8% që ishte në 2010⁹⁰.

88 European Commission, 2012 Economic and Fiscal Programmes of Albania, Bosnia and Herzegovina: EU Commission's overview and country assessments in EUROPEAN ECONOMY, Occasional Papers 97 | June 2012, p.

89 <http://www.remittancesgateway.org/index.php/index.php/country-information/70-europe/539-albania>

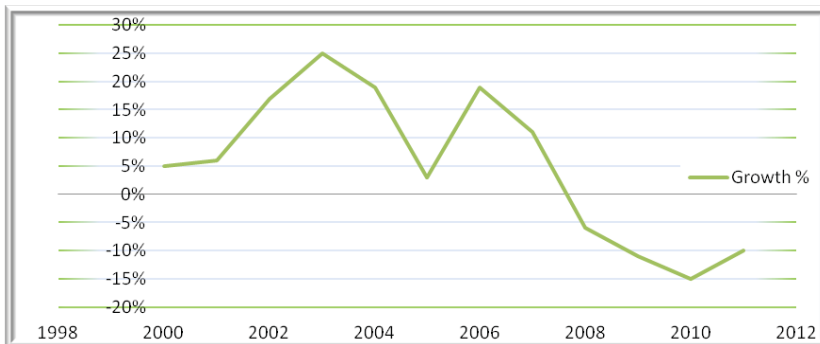
90 Ibid.

Tab.4 Flukset e remitancave nëpër vite
(Milionë \$)

Burimi: "Financing Facility for Remittances"⁹¹

Tab.5 Luhatjet e flukseve të remitancave në %

Tab.6 Remitancat si % të PBB

Burimi: World Bank (2012b)⁹²

91 Petersen L., Remittances and Inequality; a Case Study of Albania, Lund University, 2012, p.6.

92 Programi Ekonomik e Fiskal 2010-2012, Janar 2010, p.17

Sipas parashikimeve të Ministrisë së Financave, në vitin 2013 pritet që remitancat të arrijnë në gati 7,2 përqind të PBB⁹³.

Nëse nga njëra anë, Banka Botërore paralajmëroi në muajt në vazhdim një rënie të thellë ekonomike, që do ti interesojë vendeve të Ballkanit Perëndimor (Shqipëri, Serbi, Mali i Zi), si pasojë e faktorëve të mëposhtëm :

- Borxhi i jashtëm i këtyre vendeve, i cili ka arritur nivele alarmante (në disa raste duke tejkaluar 50% të PBB vendase).
- Flukset e dobëta të remitancave, si shkak i thellimit të krizës ekonomike në vendet pritëse.
- Pasiguria e përzgjatuar në kohë në eurozone
- Rënia e eksportit

Sic u shpreh edhe koordinatori për Ballkanin Perëndimor, Jane Armitage, në një intervistë për agjencinë ekonomike të lajmeve Reuters:

"I would say that debt in Montenegro, Serbia and Albania is at very dangerous levels, particularly in Albania at 60 percent (of GDP) but it's increasing very rapidly in Serbia and Montenegro,"; "... This prolonged uncertainty in the euro zone means that we are facing the dreaded double-dip recession..." ; "... For this year at this point, we would predict the Western Balkans is in recession." Remittances from citizens overseas are down, and the harsh winter and long, hot summer hit the agricultural sector and hydro-electric production...⁹⁴

Nga ana tjetër, guvenatori i Bankës së Shqipërisë, Fullani është më optimist duke pranuar rënien e lehtë të ekonomisë shqiptare, por shprehet se:

"Banka Qendrore mendon se pavarësisht situatës ciklike të ekonomisë, perspektiva e mesme dhe afatgjatë e zhvillimit mbetet pozitive⁹⁵".

Përfundime

Shqipëria është një vend me potencial të lartë zhvillimi, që vitet e fundit ka bërë hapa gjigandë e ka pasur një progres të dukshëm drejt një ekonomie tregu bashkëkohore. Edhe pse duke filluar nga viti 2009, Shqipëria, ashtu si vendet e tjera të rajonit ka pësuar efektet e krizës financiare e ka ndjerë prishjen e ekuilibrave ekonomikë, ka ndërmarrë me rezultate pozitive shumë procese

93 Sito-Sucic D., Interview - World Bank warns about debt levels, slump in W. Balkans, in Reuters, November 9, 2012, <http://www.reuters.com/article/2012/11/09/balkans-economy-recession-idUSL5E8M9EDR20121109>

94 <http://www.kohajone.com/zarticle.php?id=64031>

95 Eshhtëgjithashtuinteresante të kthehetprozhektoridhenganumri i stermdh i licencave për hidrocentrale në njekohekur 50% e energjiseelektrike të prodhuarnukarrin tek konsumatori.

reformative të brendshme. Rritja e PBB, mbas një ngadalësimi të dukshëm në 2009, ka arritur sidoqoftë të jetë pozitive në krahasim me vendet e tjera të rajonit.

Midis të tjerave, një ndihmë e madhe në këtë drejtim është dhënë dhe vazhdon të jepet nga remitancat, që mbi një milion emigrantë të shpërndarë nëpër botë (kryesisht në vendet e Evropës Perëndimore, si Italia e Greqia) vazhdojnë të dërgojnë në familjet e tyre të origjinës. Këto remitanca ndihmojnë në mënyrë të konsiderueshme në plotësimin e një pjese të mirë të këtij *gap*-i ekonomik që kriza financiare gjithmonë e më shumë po lë mbas. Dërgesat nuk hyjnë më në të njëjtin volum si para vitit 2009; kemi një ulje të konsiderueshme fluksesh hyrëse, të cilat gjatë viteve të fundit kanë pësuar rënie në krahasim me vitet paraardhëse me gati 10-15% të volumit të tyre. Po ashtu nëse në vitet 2008-2009 remitancat përbënin gati 11-12% të PBB, në dy vitet e fundit kjo përqindje është ulur; tani dërgesat konsistojnë në gati 7-8 të PBB aktuale. Por sidoqoftë, edhe pse në një volum më të reduktuar, dërgesat që emigrantët dërgojnë në familjet e tyre kanë një rëndësi të madhe si në një nivel mikroekonomik ashtu edhe në një nivel makroekonomik. Në aspektin mikroekonomik këto burime monetare kontribuojnë në uljen e varfërisë duke dhënë një ndihmë të cmuar në përmirësimin e kushteve socialo - ekonomike të familjes së origjinës. Në të njëjtën kohë remitancat marrin një dimension makroekonomik; janë të një vlere të madhe përse i përket mbarëvajtjes së ekonomisë së vendit, duke garantuar një stabilitet ekonomik - financiar e duke plotësuar një *deficit* komercial të pashmangshëm.

Shifrat e dhëna më sipër sidoqoftë janë vetëm një pjesë e totalit të përgjithshëm të remitancave. Është e vështirë të kesh të dhëna të sakta e statistika reale përse i përket flukseve hyrëse, pasi mënyrat e dërgimit të remitancave, në pjesën më të madhe të rasteve, nuk janë të rregjistruara zyrtarisht; këto dërgesa kalojnë nëpërmjet kanaleve joformale, "dorazi", të mbartura nga vetë emigrantët gjatë kthimit të tyre në familje apo nëpërmjet të njohurve e familjarëve të tyre. Pjesa që dërgohet me anë të kanaleve zyrtare transferohet kryesisht nëpërmjet sistemeve të transferimit të parave ose sic quhen ndryshe MTOs (*Money Transfer Organisations*), të cilat edhe pse kanë një kosto relativisht të lartë preferohen për komoditetin, shpejtësinë e mungesën e procedurave burokratike. Ajo që rezulton deri tani është se transferimi i parave nëpërmjet institucioneve bankare apo postale është një procedurë tejet marxhinale dhe e përdorur minimalisht nga emigrantët jashtë Shqipërisë.

Megjithatë ajo që rezulton nga iniciativat e marra është se institucionet financiare shtetërore në bashkëpunim me organizatat e kompanitë

ndërkombëtare po punojnë për një lehtësim të procedurave të dërgimit të remitancave nëpërmjet sistemeve bankare e postale.

Bibliografia

1. Barsotti O, Moretti E., (a cura di), *Rimesse e cooperazione allo sviluppo*, Franco Angeli, Milano, 2004;
2. Biberaj E., *Albania, the challenges of transition* in Wolchik S. L., Curry J. L., *Central and East European Politics: from Communism to democracy*, Rowman & Littlefield Publishers, Plymouth, 2011;
3. Bugajski J., *Western Balkans Policy review 2010*, Washington, 2010;
4. Cali M., Dell'Erba S., *The global financial crisis and remittances. What past evidence suggests*, ODI Working paper, 2009;
5. Ceschi S, Pastore F., *Rimesse degli emigrati e finanza per lo sviluppo*, Commissioni II e III della Conferenza di Bari su "Partenariato interregionale e politiche migratorie", 23-24 ottobre 2003;
6. Chami R., Hakura D., Montiel P., *Remittances: an automatic output stabilizer? Ed. 2009-2091*, International Money Fund, 2009;
7. Colombo A., Sciortino G., *Gli immigrati in Italia*, Mulino, Bologna, 2004;
8. Colombo Svevo M., *Le politiche sociali dell'Unione Europea*, Franco Angeli, s.r.l., Milano, 2005;
9. Devole R., Pittau F., Ricci A., Urso G., (a cura di), *Gli albanesi in Italia: Conseguenze economiche e sociali dell'immigrazione*, IDOS, Roma, 2008;
10. De Zwager N., Gedeshi I., Germenji E., Nikas C., *Competing for remittances*, IOM Tirana, 2005;
11. EBRD Office of the Chief Economist, *Regional Economic Prospects in EBRD Countries of Operations*: May 2012;
12. European Commission, *2012 Economic and Fiscal Programmes of Albania, Bosnia and Herzegovina: EU Commission's overview and country assessments in EUROPEAN ECONOMY*, Occasional Papers 97, June 2012;
13. Fullani A., *Remittances: An opportunity for growth - the Albanian migration to Italy as a case study*, Bari, 2006;
14. Gedeshi I., *The role of remittances from Albanian emigrants and their influence in the country's economy* in Kotios A. Petrakos G., *Restructuring and Development in Southeastern Europe*, University of Thessaly Press, SEED, 2002;
15. Hernandez-Coss R., De Luna Martinez J., Amatuzio A., Borowik K., Lagi F., *The Italy - Albania remittance corridor*, Conference on Remittances: An opportunity for growth, Bari, 3-4 marzo, 2006;

16. International Monetary Fund, *Albania-2010 Article IV Consultation, Preliminary Conclusions of the Mission*, March 10, 2010;
17. IOM, *Draft National Action Plan on Remittances*, June, 2007;
18. King R., Mai N., *Out of Albania: From crisis migration to social inclusion in Italy*, Berghahn Books, Oxford, 2011;
19. Kring T., *Enhancing the impact of migrant remittances in Albania*, IOM/ILO working paper, Geneva, 2007;
20. Massa I., Te Velde D. W., *The global Financial Crisis: will successful African countries be affected?*, ODI-Overseas Development Institute, 8 december 2008;
21. Mohapatra S., Ratha D., Silwal A., *Outlook for Remittance flows 2009-2011*, The World Bank, Washington, 2011;
22. Mohapatra S., Ratha D., Silwal A., *Outlook for Remittance flows 2011-2013*, The World Bank, Washington, 2011;
23. Mohapatra S., Ratha D., *The impact of the global financial crisis on Migration and remittances in Canuto O. Giugale M., The day after Tomorrow: a handbook on the future of the economic policy in the developing world*, The World Bank, Washington, 2010;
24. OECD-Organization for Economic Cooperation and Development, *International Migration Outlook*, SOPEMI 2009;
25. OECD, *Trends in international migration: annual report*, Sopemi, Paris, 2004;
26. Petersen L., *Remittances and Inequality; a Case Study of Albania*, Lund University, 2012;
27. Piperno F., *Remittances enhancement for the local development in Albania: constraints and opportunities*, CeSPI, 2003;
28. Programi Ekonomik e Fiskal 2010-2012, Janar 2010;
29. Sito-Sucic D., *Interview – World Bank warns about debt levels, slump in W. Balcans*, in Reuters, November 9, 2012;
30. The World Bank, *Migration and Remittances Factbook 2011*, 2nd ed., The World Bank, Washington, 2011;
31. The World Bank, *World Development Report*, 2009
32. The World Bank, *Migration and Development Brief*, November 20, 2012;
33. The World Bank, *South East Europe Regular Economic Report of the Poverty Reduction and Economic Management Unit, Europe and Central Asia Region* (Washington, D.C, 15 November, 2011;
34. Uruci E., Gedeshi I., *Remittances management in Albania*, CeSPI, 2003;
35. Uruci E., Gedeshi I., *Role of Remittances in the Social Economic Development of the Country*

MIGRIMI NDËRKOMBËTAR SI PROCES: NJË ANALIZË KRITIKE

Brikena Balli

Universiteti Mesdhetar i Shqipërisë

ballibrikena@yahoo.com

ABSTRACT

This paper provides a critical assessment of the strength and weakness of viewing migration as a social process. Drawing upon the existing extensive theoretical and empirical literature, I argue that migration is a development social process consisting of several major stages: Initiation; Perpetuation; Settlement, Return and the State posited as regulatory mechanism. Migration may begin for various reasons (i.e. individuals' response to wage differentials; maximization of households' incomes or improvement of relative deprivation; structural demands of advanced economies which in turn lead to recruitment of foreign workers; penetration of markets to nonmarket societies, and so on). Once established, however, international migration tends to take a life of its own, regardless of the forces that originally caused it. This process is realized through the operation of migrant and institutional networks, which facilitate and perpetuate international migration. As migration continues, a number of people settle and form the nucleus of the first settlement. Often, settlement takes the form of "daughter communities", wherein migrants from specific areas in the country of origin settle in specific areas in the town or city of the host society. One major factor in migration process is the role of the state. The state and its policies are of paramount importance in migration process, in that the state controls the volume and character of migration. Unfortunately, however, the role

of the state and state policies have received little attention in the theories of international migration, which, I argue, as others have done, constitutes one of the major flaws in theoretical undertaking of migration.

Keywords: migration, international migration, migration policy

Hyrje

Emigracioni ndërkombetar “nuk është një veprim i individit nëpërmjet të cilës personi vendos të lëvizë në kërkim të oportuniteteve më të mira për jetën, heq rrënjët e tij apo te saj nga vendi i origjinës dhe shpejt asimilohet në vendin e ri” (Castles and Miller 1998: 19). Në fakt, emigracioni ndërkombetar është “një process social zhvillimi që zhvillohet në sajë të një llogjike të brendeshme, me vrullin e tij” (Massey 1986: 670). Procesi i emigracionit konsiston nga një sërë etapash komplimentare, të integruara që i korrespondon ngjarjeve kryesore që ka ndeshur emigranti dhe familja e tij/saj gjatë karrierës si emigrant (Massey et al. 1987). Hapat e emigracionit janë: Fillimi (shkaqet e emigracionit); Vazhdimësia e emigracionit; Regullimi i emigracionit (roli i shtetit); Vendosija në vendin prites; dhe Kthimi në vendin e origjinës. Më poshte po shpjelloj dhe shpjegoj secilën nga keto hapa të procesit të emigracionit:

Fillimi i Emigracionit ndërkombetar

Disa modele teorike janë perpjekur të shpjegojnë shkaqet dhe origjinën e emigracionit, dhe megjithëse secila nga ato përpiqet të shpjegojë të njëjtën gjë, ato përdorin koncepte të ndryshme, dhe kuadër reference të ndryshme (Massey et al. 1993; 1994). Ato janë Modeli i ekonomisë neoklasike, ekonomia e re e emigracionit, dhe teoria e sistemit botëror të ekonomisë. Keto teori, megjithëse e konceptualizojnë shkaqet e emigracionit në nivele të ndryshme, japin një shpjegim të origjinës së emigracionit.

Modeli i ekonomisë neoklasike

Në sajë të kësaj teorie, emigracioni është përgjigje ndaj ndryshimeve në të ardhurat që “pritën” (paga) midis vendit të origjinës dhe vendit të destinacionit. Paga që pritët konsiston nga dy variabla: e ardhura reale dhe probabiliteti i gjetjes së punës. Emigracioni, është një përgjigje ndaj diferencave në të ardhura e peshtatatur për probabilitetin e gjetjes së punës (Sjaastad 1962; Todaro 1969; 1976; Harris and Todaro 1970). Përveç kësaj, në kushtet e emigracionit të padokumentuar, të ardhurat që pritën në vendin e destinacionit varen nga probabiliteti i të kapurit dhe deportimit (Todaro and

Maruszko 1987). Me një fjalë, akti i emigracionit është “bazuar kryesisht mbi kalkulimet racionale ekonomike të emigrantit individual” (Todaro 1976:28 i cituar në Pryor 1981). Është një ndërmarje individuale për të optimizuar të ardhurat që priten të merren.

Modeli i ekonomise neoklasike është kritikuar. Kritikët thonë se transformimet e thella të institucioneve ekonomike dhe sociale mobilizojnë fuqinë punëtore për arsye më të mëdha se makzimizimi utilitar individual (Massey 1990b). Vendimet e emigracionit bëhen nga aktorë, të cilët, peshojnë kostot dhe përfitimet, “por vendimet e tyre bëhen brenda kontekstit social dhe ekonomik që përcaktohet nga marrëdhënie strukturore në kontekstin e ekonomisë politike” (Massey 1990b: 7). Pranda, problemi i ekonomise neoklasike është se nuk inkorporon aspekte të tjerat të emigracionit.

Analiza (Massey et al. 1998) e studimeve neoklasike e bërë në mbarë botën jep mbështetje empirike për shume nga tezat e saj, megjithatë kjo është në nënryrë të ngushtë. Emigracioni ndërkombëtar ishte pozitivisht i lidhur me ndryshimet në page midis vendeve të origjinës dhe destinacionit. Megjithatë, hendeuku i pagave, vetëm nuk mund të shpjegojë dot në mënyrë të plotë origjinën e emigracionit. Nëqoftëse studiuesit shikojnë vetëm në ndryshimet e pagave, atëherë vendet me pagat më të ulëta do të ishin dërguesit më të mëdhenj të emigrantëve. Evidenca empirike nuk e mbështet këtë nocion (Massey et al 1998).

Ekonomia e Re e Emigracionit

Kjo teori kritikoi tezat e teorisë neoklasike që individi është vendimarrësi i vetëm në procesin e emigracionit. Ajo e zgjeroi njësini e vendimarrjes nga individi në atë të familjes. Kjo perspektivë argumenton se vendimet për të emigruar janë marre bashkë nga familja, në të cilin individi është një anëtar. Kostot dhe përfitimet ndahen në mënyrë kolektive dhe familjë hyjnë në marrëdhënie kontraktuale me njëra tjetrën. (Stark and Blum 1985). Familjet marrin këto vendime në mënyrë kolektive jo vetëm për të maksimizuar të ardhurat, por dhe të evitojë reziqet e lidhura me dështimet në tregje të ndryshme, përvex tregjeve të tregut të punës, për shembull, tregjet e sigurimeve, kreditit, kapitalit (Stark and Levhari 1982; Stark 1984; Stark 1991).

Sjellja e familjes për të dërguar fuqinë punëtore në aktivitete të ndryshme produktive, mund të shikohet si një seri strategjish fleksible, dinamike që ndryshojnë me ndryshimin e nevojave dhe të kushteve ekonomike (Mullan et al. 1998). Meqënëse kushtet ekonomike në vendet në zhvillim janë të paqëndrueshme, dhe për arsye se familjet në sektorin informal agrar dhe urban jetojnë pothuajse në nivelin e jetesës, familjet e varfëra ndeshen me rreziqet për jetën e tyre. Përveç kësaj reziqet e shkaktuara nga shkaqe natyrore, familjet

gjithashtu ndeshen edhe me rreziqe te shoqeruara nga transformimet sociale ekonomike gjate periudhave zhvilluese dhe modernizuese. Në mungese të mënyrave të tjera per te siguruar kunder këtyre rreziqeve, emigracioni i anëtarëve të familjes në tregun e punes shërben ër të reduktuar rrezikun e përgjithshëm që i kanoset familjes (Massey 1990b: 9-10).

Përvec kësaj, ekonomia e re e emigracionit thotë që emigracioni merret gjithashtu edhe për të permirësuar deprivimin relativ dhe jo absolut (Stark 1983; Stark and Taylor 1989). Kur emigrojnë individë të vecantë, deprivimi relativ i perceptuar nga jo-emigrantë mund të ndryshojë, duke krijuar një stimulus të dytë për emigracionin e individëve të tjerë” (Stark and Bloom 1985: 173-174). Pra, emigracioni përbën një rrugë mjaft tërheqëse për të kapërxyër deprivimin relativ kur mundësitë për të ardhura brenda komunitetit janë të kufizuara, kur të ardhurat e emigrantit jashte komunitetit janë të shumë të pakta dhe kur lidhjet e emigrantit e bëjnë gjetjen e punës jashtë mjaft të lehtë (Massey 1990b).

Evidenca e mbledhur jep një farë mbështetjeje për tezën qe “emigracioni ndërkombëtar redukton rreziqet qe ndesh familja, dhe ofron një mënyrë për të zbutur ndjenjat e deprivimit relativ.” Duke u bazuar mbi evidencën e mbledhur, të dyja modelet teorike duket se plotësojnë njëra tjetren në shpjegimin e emigracionit ndërkombëtar. Të dyja modelet janë “korekte,” por asnjëra nga këto jep një shpjegim të plotë për emigracionin ndërkombëtar (Massey et al. 1998).

Teoria e Tregut Dual te Punes

Sipas kesaj teorie (Piore 1979), emigracioni nuk shkaktohet nga diferenca ne paga, por nga nevojat strukturalet ekonomise kapitaliste ne shoqerite e industrializuara. Emigrantet, pasi rekrutohen nga organizata dhe agjensi te specializuara per te permbushur nevojat e puneve ne vendet e industrializuara, perqendrohen ne sektorin e dyte te punes, sektor qe karakterizohet nga punet me pagese te ulet, te paqendrueshme, te pasigurt dhe pa perspektive mobiliteti, pra dhe pa movitim per te punuar. Emigracioni ne Evrope Perendimore pas luftes se dyte boterore (Castle dhe Miller 1998) dhe Programi Bracero ne SHBA (Massey et al. 1987; Hondagneu-Sotelo 1994) japin evidence ne mbeshetje te kesaj teze. Megjithate, kjo teori nuk mund te shpjegoje ne menyre te plote fillimet e emigracionit. Rekrutimi i emigranteve per pune eshte vetem nje nga llojet e nisjes se emigrimit.

Teoria e Sistemit Botëror te Ekonomisë

Duke filluar me vepren e rëndësishme të Wallerstein (1974), studiuesit e kesaj shkolle argumentojnë se valët e emigracionit kontemporar janë rezultat i transformimeve socioekonomike, politike, dhe kulturore që shoqërojnë

penetrimin e tregjeve të kapitalit në shoqërite jo kapitaliste apo para kapitaliste dhe incorporimi i këtyre shoqërive në ekonominë globale kapitaliste. Në kontekstin e globalizimit, penetrimi i tregjeve dhe teknologjive të mbështetura në prodhimin intensiv kapital në shoqëritë jokapitaliste cojnë në prishjen e strukturave egzistuese ekonomike, sociale dhe institucionale. Si rezultat i kësaj, kjo çon në cvendosjen masive të njerëzve nga mënyrat tradicionale të jetës (Portes and Ealton 1981, Portes and Borocz 1989; Petras 1981, Sassen, 1981, 1988; Moraëska 1990). “Këta njerëz përbëjnë një burim për lëvizjen masive të njerëzve që shoqërojnë lëvizjet. Shumica e këtyre njerëzve bëhen emigrantë të brendshëm. Ndërsa disa ndërmarrin emigracionin ndërkombëtar,” duke kërkuar më shumë mundësi në ekonomitë më dinamike jashtë shtetit (Massey 1988: 384). Në këtë mënyre, emigracioni ndërkombëtar nuk lind nga mungesa e zhvillimit, por nga zhvillimi vetë (Massey 1988).

Globalizimi i aktivitetit ekonomik manaxhohet nga një numur i vogël i qyteteve globale, si New York, Chicago, dhe Los Angeles. Në këto qytete, rritja në pune profesionale me pagesa të larta ka çuar në krijimin e kërkesës për punë shërbimi, punë të paguara pak, si mirëmbajtje shtëpish, dhe mirëmbajtje banesash. Në përgjithësi, punëtorët vendas i refuzojnë këto punë, duke lënë një kerkese që këto punë të mbushen. Këto janë vende pune që mbushen nga emigrantët (Sassen, 1990).

Në përmbledhje, mund të themi se teoria e sistemit botëror fokusohet në forcat historike-strukturale që shkaktojnë emigracionin ndërkombëtar. Ekzaminimi nga Massey et al. (1998) i studimeve ekzistuese mbështet idenë se emigracioni ndërkombëtar e ka origjinën në transformimet sociale, ekonomike dhe politike që shoqërojnë penetrimin e tregjeve kapitaliste në shoqërite me tregje jo kapitaliste apo para kapitaliste. Megjithatë, kjo teori nuk mund ta shpjegojë origjinën e emigracionit ndërkombëtar, sepse nuk merr parasysh elementin individual që është i përfshirë në lindjen e emigracionit. Një shpjegim i plotë i forcave që cojnë në lindjen e emigracionit duket të integrojnë analizën e forcave në nivel individual, familjen dhe në nivel kombëtar dhe global.

Vazhdimësia e Emigracionit Ndërkombëtar

Ndërsa emigracioni mund të fillojë për arsye të ndryshme, forcat që e nisën emigracionin janë të ndryshme nga ato që e vazhdojnë ekzistencën e emigracionit (Massey et al., 1993; Massey and Espagna 1987; Massey et al. 1998). Literatura empirike dhe teorike tregon tre forca kryesore që operojnë të sigurojnë vazhdimësinë e emigracionit: lidhjet, procesi shkallëzues kumulativ, dhe formacioni institucional.

Lidhjet sociale

Vendosja e lidhjeve shoqërore është një nga mekanizmat më të rëndësishëm të vazhdimësinë e emigracionit ndërkombëtar. Studiuesit e kanë njohur dhe kanë hedhur dritë mbi ekzistencën dhe rëndësinë e lidhjeve sociale në ndihmën që ju japin ato njerëzve për të emigruar, vendosen në shoqëritë ku emigrojnë, gjetjen e punës, dhe mbajtjen e lidhjeve me komunitetin nga ata vijnë (Choldin 1973; MacDonald and Macdonald 1974; Lomnitz 1977; Tilly 1978; Hugo 1981; Boyd 1989). Përveç kësaj, vendosja dhe operimi i këtyre lidhjeve rrit probabilitetin e emigrimit sepse ato ulin kostot e emigracionit (kostot e transportit, të ardhurat e kaluara gjatë lëvizjes, dhe kostot psikologjike të emigrimit në një vend të huaj dhe adaptimit në një shoqëri të huaj) (Massey 1990b; Massey 1988; Massey and Espana 1987: 734; Massey et al. 1987).

Procesi Shkakor Kumulativ

Përveç të sipërpërmendurave, lidhjet shoqërore i japin një “vrull të fuqishëm” procesit të emigracionit. Në fillimet e tij, emigracioni ndërkombëtar është mjaft i kushtueshëm dhe me rreziqe, dhe, si rezultat i kësaj, vetëm disa “individë aventurierë” e ndërmarrin atë, ata që vijnë nga shtresat e ulëta ekonomike (Portes and Rumbaut 1996; Massey 1987).

Çdo emigrant është i lidhur me një grup miq dhe të afërm në komunitetin e origjinës. Në momentin që ai/ajo largohet, kostot dhe rreziqet e emigracionit ndërkombëtar reduktohen në mënyrë sinjifikative për miqtë dhe shokët e tij/saj. Duke ditur natyrën e strukturës së lidhjeve shoqërore dhe familjare, cdo emigrant i ri krijon një grup njerëzish me lidhje shoqërore në vendin e destinacionit. Emigrantët janë të lidhur me emigrantët e tjerë përmes lidhjeve dhe obligimeve reciproke. Këta të fundit përdorin këto obligime për të gjetur një punë në vendin ku emigrojnë.

Kur numri i lidhjeve në komunitetin e origjinës arin një nivel kritik, emigracioni bëhet vetë-vazhdues sepse krijon strukturën sociale që siguron vazhdimësinë për ta mbajtur. Cdo emigrant i ri redukton kostot dhe rreziqet për cdo emigracion të ardhshëm për miqtë dhe të afermit e tij/saj. Në këtë mënyrë ai/ajo inkurajon më shumë njerëz për të emigruar. Dukë u bazuar mbi veprën e Gundar Myrdal, Massey e quajti këtë procesin shkakor kumulativ (Massey 1988; Massey 1990a; Massey 1990b; Massey et al., 1993; Massey et al. 1998).

Lidhjet Institucionale

Me fillimin e emigracionit ndërkombëtar, një grup institucionesh, organizatash dhe sipërmarrës zhvillohen të lehtësojnë hyrjen e emigrantëve,

në mënyre legale apo ilegale. Në këtë mënyrë ata përmbushin një kërkesë të krijuar nga një mungesë balance midis numrit të madh të njerëzve që duan të hyjnë në ekonominë e industrializuara dhe numrin e kufizuar të vizave që japin këto vende. (Massey et al. 1993; Massey et al. 1998). Kështu që, emigracioni mund të fillojë për arsye të ndryshme: një dëshirë për te fituar të ardhura, një përpjekje për të diversifikuar rreziqet, apo përmirësimin e privimit relativ, dhe dëshirën për të përmbushur kërkesat e tregut të punës për paga të vogla në vendet e industrializuara, apo si një përgjigje ndaj zhvendosjes ekonomike. Por, sapo fillon, lidhjet shoqërore dhe institucionale operojnë për ta mbajtur dhe për ta vazhduar atë. Këto forca e vazhdojnë emigracionin sepse ato ulin rreziqet dhe kostot e lëvizjes dhe rrisin të ardhurat në këto lëvizje Massey et al. (1987).

VENDOSJA E EMIGRANTIT NË VENDIN PRITËS

Vendosja është faza e tretë në procesin e emigracionit. Sipas Piores (1979), shumica e emigracioneve në fillojnë si emigracione të perkohshme. Gjatë kësaj faze, emigranti është një “njeri ekonomik, ndoshta më afër asaj që quhet *Homo economicus* të teorisë ekonomike,” objektivi kryesor i të cilit është të fitosh të ardhura dhe ti dërgosh ata në shtëpi në formën e remitancave dhe kursimeve (Piore 1979: 54). Emigrantët punojnë orë të gjata në punë jo të qëndrueshme, dhe bëjnë jetë me shumë kurseme.

Me kalimin e kohës, emigranti sjell në vendin ku ka emigruar dhe familjen e tij dhe gjërat fillojnë të ndryshojnë. Ata fillojnë të punojnë më pak, të fitojnë më pak, dhe të konsumojnë më shumë në vendin e destinacionit, dhe të dërgojnë më pak të ardhura në vendin e tyre. Gradualisht, ata fillojnë të zhvillojnë atashim më të përhershëm me vendin ku vendoshen dhe fillojnë të shqetësohen për mungesën e stabilitetit të punës, dhe statusin social në shoqërinë ku ata jetojnë. Kështu që “valët emigratore që fillojnë si të perkohshme duken të transformohen me kalimin e kohës në residentë pak a shumë të përhershëm.” Vendosja ndodh me kalimin e kohës si dhe me faktin që emigrantët akumulojnë eksperiencë në vendin ku jetojnë (Piore 1979:54-65). Massey et al (1987) gjeti evidencë empirike të këtij fenomeni në studimin e tyre të emigracionit Meksikan.

Megjithatë, Massey (1987), vërehu se “vendosja” është një koncept mjaft problematik përse i përket emigracionit Mexican për faktin se emigrantët kurre nuk vendosin një “qëndrim të përhershëm” në shoqëritë ku kanë vajtura Kjo është në saj të afërsisë gjeografike midis vendeve dërguese dhe vendeve marrëse.

KTHIMI

Kthimi është faza e katërt në procesin e emigracionit. Ndërsa mund të jetë e vertetë se sa më shumë kohë emigranti dhe familja e tij e kalojnë në emigracion, aq më e mundëshme është procesi i vendosjes permanent, vendosja në vendin e destinacionit nuk do të thotë që emigranti t'i shkëpusë komplet lidhjet sociale me vendin e tij/saj të origjinës. Edhe pas shumë vitesh në vendin pritës, emigrantët mund të shësin pronat që kanë në vendin ku kanë emigruar, dhe të kthehen në komunitetet ku ato u lindën. Përshembull, Massey dhe kolegët e tij (1987) gjetën se variablet kycë në procesin e kthimit janë prona që posedojnë njerezit, mosha dhe statusi martesor. Nga këto, prona kishte impaktin më të largë në kthimin e emigrantëve mes emigrantëve Meksikanë në SHBA. Përvec kësaj, periudhat e gjata të rezidencës në SHBA e reduktojnë në mënyrë sinjifikative shanset e kthimit, edhe për ata njerëz që vërtet tuan të kthehen. Përvec kësaj, statusi legal është shumë i rëndësishëm në përcaktimin e asaj që kush kthehet dhe kush nuk kthehet. Emigrantët pa dokumenta kishin më shumë shanse për tu kthyer sesa të tjerët, ndërsa posedimi i dokumenteve legale i dekurajonte kthimin në Meksikë. Massey et al. (1987: 284) konkludoi që “cështja e vendosjes kundër kthimit nuk zgjidhet asnjëherë brenda gjeneratës së emigrantëve, dhe shumë emigrantë të cilët “vendosen” në SHBA, më në fund kthehen.”

Studimet e emigrantëve nga Republika e Dominikës në New York (Grassmuck and Pessar 1991), dhe, emigrantëve ilegalë Meksikanë në Kaliforni (Hondagneu-Sotelo 1994), gjetën se cështja e vendosjes kundrejt kthimit ishte karakterizuar nga dinamika gjinore. Gratë ishin shumë më të predispozuar të zgjasnin qëndrimin e tyre sesa burrat. Arsyeja për këtë ishin se gratë nuk donin të humbnin përfitimet që kishin nga emigracioni dhe puna që ju kishte sjellë këto përfitime, si përshembull më shumë të drejta politike dhe legale (Grassmuck and Pessar 1991). Hondagneu-Sotelo (1994) pa se në SHBA, patriarkaliteti dobësohet, dhe ka një tendencë drejt marrëdhënieve me egalitariane midis burrave dhe grave. Gratë emigrantë fitojnë më shumë autonomi personale dhe pamvarësi ndërsa ato marrin më rol më aktiv social dhe publik dhe fitojnë akses në burime ekonomike dhe sociale që kishin qënë të pamundura para emigracionit. Si rezultat i kësaj, gratë favorizonin vendosjen me afat të gjatë në SHBA më shumë se sa burrat.

ROLI I SHTETIT NË EMIGRACIONIN NDËRKOMBËTAR

Shteti është një mekanizëm regullues në procesin e emigracionit. Shteti është shumë i rëndësishëm në emigracionin ndërkombëtar për arsye se “politikat e tij përcaktojnë nëse një rrymë e konsiderueshme emigratore mund të fillojë,

dhe, sapo fillon, shteti përcakton formën që do të marrë. Megjithëse grupe të vogla njerësisht mund të emigrojnë, lëvizjet e rregullta emigratore që kanë një masë dhe një drejtim të përcaktuar fillojnë vetëm më konsentin e qeverive” (Portes and Rumbaut 1996: 84).

Shume pak vemendje i është kushtuar rolit të shtetit në politikën emigratore. Megjithëse studiuesit kanë bërë anketime për politikën emigratore, kanë kryer studime për agjensi shtetërore dhe politika të tyre të emigracionit, dhe kanë mbledhur historitë legjislative të ligjeve të emigracionit në vende të vecanta, këto raste, me përjashtime të vogla, nuk janë përpjekur të teorizojnë sjelljen e aktorëve politikë në emigracionin ndërkombëtar. Shteti, në përgjithësi, nuk është parë si aktor i pavarur, i aftë për t’i dhënë formë emigracionit për interesat e tyre (Massey et al. 1998: 286).

Kjo mungesë e vëmendjes teorike ndaj rolit të shtetit në rregullimin e emigracionit përbën një nga problemet më të mëdha në stuimin teorik të emigracionit ndërkombëtar (Hammar 1992; Massey 1999c; Zolberg 1999; Massey et al. 1988). Diskutimet mbi rolin e shtetit në emigracion janë kryer vetëm në kontekstet e vendeve pritëse emigratore. Shumë pak është diskutuar për rolin e shtetit në vendet dërguese të emigrantëve. Për më shumë, edhe brenda vendeve pritëse, vëmendja ka qënë e fokusuar në vendet e demokracive industriale (Massey 1999).

Hammar (1988: 252-253) thotë se qeveritë e vendeve pritëse mund të rregullojnë emigracionin në katër mënyra: kontroll të jashtëm të ushtruar nga ambasadat jashtë dhe autoritetet e emigracionit në kufi; kontroll të brendshëm ndaj emigrantëve të ushtruar nga autoritetet e emigracionit apo të punës të cilat japin leje pune apo qëndrimi apo shikojnë validitetin e tyre; kalimin nga e drejta rezidentë e perkohshme në të drejtë perenante në vendin pritës; dhe natyralizimin, ku emigrantët bëhen qytetarë të vendit pritës. Këto mekanizma kontrolli, përdoren nga të gjitha shtetet në një fare mase (Mullan 1998: 28).

Për disa dekada, qeverië në vendet e demokracive industriale janë përpjekur të rregullojnë emigracionin në vendet e tyre, si pëershembull kontrollin e natyrës dhe volumit të tyre. Pamvarësisht nga keto përpjekje, numri i emigrantëve mbetet i lartë. Si rezultat i kësaj, këto masa janë parë si simbolike. Për më tepër, ka një konsensus të gjerë që ka një hendek midis qëllimeve të politikave kontrolluese të emigracionit dhe realitetit të emigracionit në vendet pritëse. (Calavita 1994, 1998; Cornelius, Martin dhe Hollifield 1994; Martin 1994; Castles dhe Miller 1998; Mullan 1998; Massey 1999c). Cornelius, Martin, and Hollifield (1994) argumentojnë se kjo ka të bëjë me ardhjen e një politike e bazuar mbi të drejtat e njeriut në Evropën pas lufte, dhe që i ndihmon emigrantët jo vetëm të hyjnë në këto vende, por edhe të qëndrojnë në këto vende. Miller (1994), nga ana tjetër, mendon se në SHBA, hendeku është rezultat i “neglizhimi dashamirës” drejt emigracionit. Castle dhe Miller

(1998) sugjerojnë se dështimi i politikave janë rezultat i rritjes së industrisë së emigracionit që konsiston nga njerëz si rekrutë të punës, agjentë udhëtues, përkthyes, agjentë të gjetjes së shtëpive. Këta njerëz e fitojnë jetesën e tyre duke organizuar lëvizjet emigratore. Për Calavitën (1994, 1998), hendeku midis qëllimit të politikave emigratore dhe rezultatit është konsekuencë e konfliktit midis interesave ekonomike, nga njëra anë, dhe të drejtave të njeriut nga ana tjetër. Ekonomia ka një kërkese të madhe për punë të papaguar, sa që është pothuajse e pamundur të ndjekësh një politikë emigratore shumë strikte.

Nga ana tjetër, Aristide Zolberg (1999:75) thekson se kontrolli i emigracionit ka qënë efektiv. Sipas tij, shembulli më i fuqishëm është rasti i SHBAse në vitin 1920. Amerika i tha botes që nuk dëshironte të ishte më “vendi i emigrantëve: dhe arriti ti kundërviheshë dinamikës së sistemit ndërkombëtar të popullsisë, duke përfshirë këtu dhe efektin e lidhjeve shoqërore që ishte zhvilluar gjatë lëvizjeve emigratore në dekadën e kaluar. Si rezultat i kësaj, në vitin 1965, proporcioni i njerëzve që kishin lindur jashtë amerikës ishte rreth 5 percent, niveli ky më i ulët që në kohën që Tokqueville erdhi në America in 1830 dhe e pa atë si vendin e vendosur nga ‘Anglo-Amerikanët.

Sic e përmenda dhe më sipër, më pak kujdes i është kushtuar rolit të shtetit në vendet që dërgojnë emigrantë. Megjithatë, studimet ekzistuese të paraqitura nga Massey (1999c) mbi shtetin dhe politikën e tij në krijimin, vazhdimësinë, dhe ndalimin e emigracionit tregojnë rëndësinë e shtetit dhe politikave shtetërore në këto vende. Për shembull, regjimet represive në ish vendet komuniste gjatë Luftës së Ftohtë shpjegojnë ritmet e ulëta të emigracionit nga ish vendet komuniste. Gjithashtu dhe rënia e këtyre vendeve coi në lindjen dhe zhvillimin dramatik të emigracionit nga këto vende pas mbarimit të Luftës së Ftohtë.

Nga të gjitha vendet komuniste, Shqipëria është një demonstrim i fuqishëm i aftësisë të shtetit për të rregulluar emigracionin. Gjatë dyzet vjetëve të regjimit komunist pas luftës së dytë botërore, asnjëri nuk kishte të drejtën për të ikur (me përjashtim të një numri të kufizuar të zyrtarëve qeveritarë dhe një numur shumë të vogël të studentëve) nga vendi. Cdo përpjekje për të bërë këtë pa autorizimi nga shteti, i cili ishte e pamundur ta merrje, dënoseshe me burk, punë të detyruar, dhe në disa raste dhe me dënim me vdekje (Hein 1998: 224). Në sajë të këtyre masave drakoniane, emigracioni ndërkombëtar pothuajse mbaroi për gati katër dekada (Misja 1996; Hein 1998). Gjithashtu dhe rënia e këtij regjimi në 1990tën krijoi kushtet për rifillimin e emigracionit. Kështu që nga një vend pa asnjë lloj emigracioni para 1990, brenda gati dy dekadash, rreth 20 perqind e popullsisë kishte lënë Shqipërinë dhe tani jeton në perëndim, kryesisht në Greqi dhe Itali (Mullan 1999).

KONKLUZIONET

Duke u mbështetur në letërsinë ekzistuese, ky punim parashtron argumentin se emigracioni është një proces social që konsiston nga pesë faza kryesore: Fillimi; Vazhdimi” Vendosja: Kthimi dhe Roli i Shtetit si mekanizëm rregullues. Emigracioni mund të fillojë për arsye të ndryshme: individët mund ti përgjigjen diferencave në paga midis vendeve të origjinës dhe destinacionit; familjet duan të rrisin të ardhurat apo përmirësojnë deprivimin relativ dhe të dërgojnë një person nga familja të tregun e huaj të punës; kërkesat strukturale të ekonomive të avancuara cojnë punonjësit në rekrutimin e punonjësve të huaj; penetrimi i tregjeve në shoqëritë jo të tregut apo ato tradicionale zhvendosin njerëzit nga jetesa e tyre, duke krijuar një grup emigrantësh potencialë, disa nga të cilët bëhen emigrantë ndërkombëtarë.

Me vendosjen e tij, emigracioni ndërkombëtar ka tendencë të marrë jetë më vete, pamvarësisht nga forcat që e nisen atë. Ky proces realizohet nëpërmjet operimit të lidhjeve mes emigrantëve dhe lidhjeve institucionale. Lidhjet shoqërore të bazuara në familjen, miqësinë, dhe komunitetin midis aktorëve individualë dhe forcave strukturaore. Ato lehtësojnë dhe sigurojnë vazhdimësinë e emigracionit ndërkombëtar sepse ato ulin koston dhe rreziket e lëvizjeve dhe rritin të ardhurat në këto lëvizje.

Me vazhdimin e emigracionit, një numër njerëzish vendosen në vendet pritëse. Megjithatë emigrantët vendosen në vendet pritëse dhe formojnë komunitete, ato nuk i thyjnë lidhjet shoqërore me shoqëritë e tyre. Edhe pas shume vitesh vendosjeje, emigrantët mund të kthehen në komunitetet e tyre të origjinës. Studime të ndryshme kanë konfirmuar këtë proces.

Një faktor kryesor në procesin e emigracionit është roli i shtetit. Shteti dhe politikat e tij janë të një rëndësie të vecantë në procesin e emigracionit, për faktin se shteti kontrollon volumin dhe karakterin e emigracionit. Mund të thuhet se roli i shtetit ka marrë pak vëmendje në teoritë e emigracionit ndërkombëtar. Kjo përbën dhe një nga hendeqet më të mëdha në analizën teorike të emigracionit.

Bibliografia

Castles, Stephen, & Mark Miller. 1998. *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*. NeW York: The Guilford Press.

Cornelius, Wayne A., Philip L. Martin and James F. Hollifield. 1994. "Introduction: The Ambivalent Quest for Immigration Control." Pp. 3-41. In *Controlling Immigration: A Global Perspective*, edited by Wayne A. Cornelius, Philip L. Martin and James F. Hollifield

Boyd, Monica 1989. "Family and personal netWorks in international migration; recent developments and neW agendas" *International Migration Review* 23 : 638-670

Calavita, Kitty. 1994. "U.S. Immigration and Policy Responses: The Limits of Legislation." Pp. 55-83, in *Controlling Immigration: A Global Perspective*, edited by Wayne A. Cornelius, Philip L. Martin and James F. Hollifield.

Calavita, Kitty. 1998. "U.S. Immigration Policy Making: Contradictions, Myths and Backlash." Pp. 139-158, in *Regulation of Migration: International Experiences*, edited by Anita Bocker, Kees Groenendijk, Tetty Havinga, and Paul Minderhood Amsterdam: Het Spinhuis Publishers.

Choldin, Harvey M. 1973. "Kinship NetWork in Migration Press." *International Migration Review* 7: 163-176

Grassmuck, Sherri and Patricia R. Pessar. 1991. *Between Two Islands: Dominican International Migration*. University of California Press.

Hammar, Tomas. 1992. "LaWs and Policies Regulating Population Movements: A European Perspective." Pp. 245-263, in *International Migration Systems: A Global Approach*, edited by Mary M. Kritz, Lin Lean Lim and Hania Zlotnik. Oxford: Clarendon Press

Harbison, Sara F. 1981. "Family Structure and Family Strategy in Migration Decision Making." Pp. 225-251. In *Migration Decision Making: Multidisciplinary Approaches to Microlevel Studies in Developed and Developing Countries*, edited by Gordon F. DeJong and Rober W. Gardner NeW York: Pergamon Press Inc.

Harris, J.R., and Michael P. Todaro. 1970. "Migration, Unemployment and Development: A Two-Sector Analysis," *American Economic Review* 60: 139-149

Hein, Christopher. 1998. "Migration of Albanians to Italy." Pp. 221-234, in *Regulation of Migration: International Experiences*, edited by Anita Bocker, Kees Groenendijk, Tetty Havinga, and Paul Minderhood Amsterdam: Het Spinhuis Publishers.

Hugo, Graeme J. 1981. "Village-Community Ties, Village Norms and Ethnic and Social NetWorks: A Review of Evidence from the Third World." Pp. 186-224. In *Migration Decision Making: Multidisciplinary Approaches to Microlevel Studies in Developed and Developing Countries*, edited by Gordon F. DeJong and Rober W. Gardner. NeW York: Pergamon Press Inc

Hondagneu-Sotelo, Pierrette. 1994. *Gendered Transitions: Mexican Experiences of Migration*. University of California Press

Kanaiaupuni, ShaWn Malia. 2000. "Reframing the Migration Question: An Analysis of Men, Women, and Gender in Mexico." *Social Forces* 78: 1311-1348.

Keely, Charles B. 1996. "HoW Nation-States Create and Respond to Refugee FloWs." *International Migration Review* 30:1046-1066)

Lomnitz, Larrissa. 1977. *NetWorks and Marginality*. NeW York: Academic Press.

MacDonald, John S., and Beatrice D. MacDonald. 1974. "Chain Migration, Ethnic Neighborhood Formation, and Social NetWorks." Pp. 226-235. In *An Urban World*, edited by Charles Tilly Boston, MA: Little ,BroWn

Martin, Philip. L. 1994. "The United States: Benign Neglect toWard Immigration." Pp. 83-99, in *Controlling Immigration: A Global Perspective*, edited by Wayne A. Cornelius, Philip L. Martin and James F. Hollifield.

- Massey, Douglas. S. 1986. "The Settlement Process among the Mexican Migrants to the United States." *American Sociological Review* 51: 670-684
- Massey, Douglas. S. 1988. "Economic Development and International Migration in Comparative Perspective." *Population and Development Review* 14: 383-413
- Massey, Douglas S. 1990a. "The Social and Economic Origins of Immigration." *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 510: 60-72 Newbury Park: Sage Publication
- Massey, Douglas S. 1990b. "Social Structure, Household Strategies, and the Cumulative Causation of Migration." *Population Index* 56: 3-26
- Massey Douglas, S. 1999c. "International Migration at the Dawn of the Twenty-first Century: The Role of the State." *Population and Development Review*. 25: 303-322.
- Massey, Douglas. S. 1999d. "Why does Immigration Occur? A Theoretical Synthesis." Pp. 34-50, in *The Handbook of International Migration: The American Experience*, edited by Charles Hirschman, Philip Kasinitz, Josh DeWind. Russell Sage Foundation, New York
- Massey, Douglas. S., Rafael Alarcon, Jorge Durand, and Humberto Gonzales. 1987. *Return to Aztlan: The Social Processes of International Migration from Western Mexico*. Berkeley, California: University of California Press.
- Massey Douglas S., and Felipe Garcia Espana. 1987. "The Social Processes of International Migration." *Science*. 237: 733-738
- Massey Douglas, S. Joaquin Arango, Graeme Hugo, Ali Kouaouci, Adela Pellegrino, J. Edward Taylor. 1994. "An Evaluation of International Migration Theory: The North American Case." *Population and Development Review* 20: 699- 751.
- Massey, Douglas, S., Joaquin Arango, Graeme Hugo, Ali Kouaouci, Adela Pellegrino, J. Edward Taylor. 1993. "Theories of International Migration: A Review Appraisal." *Population and Development Review* 19: 431-466
- Massey, Douglas, S., Luin Goldring, Jorge Durand. 1994. "Continuities in Transnational Migration: An Analysis of 19 Mexican Communities." *American Journal of Sociology* 99: 1492-1533
- Massey Douglas, S. et al. 1998. *Worlds in Motion: Understanding International Migration at the End of the Millennium*. Clarendon Press, Oxford.
- Minderhoud, Paul. 1998. "Regulation of Migration: Introduction." Pp. 7-26, in *Regulation of Migration: International Experiences*, edited by Anita Bocker, Kees Groenendijk, Tetty Havinga, and Paul Minderhoud Amsterdam: Het Spinhuis Publishers.
- Missja, Vladimir. 1996. "Albania." In *International Migration in Central and Eastern Europe and the Commonwealth of Independent States*, United Nations Economic Commission for Europe, Economic Studies No.8, United Nations: New York and Geneva, edited by Thomas Frejka
- Morawska, Ewa. 1990. "The Sociology and Historiography of Immigration." In *Immigration Reconsidered: History, Sociology and Politics*, Virginia Yans-McLaughlin (ED), New York: Oxford University Press.

Mullan, Brendan. P. 1998. "The Regulation of International Migration: The U.S. and Western Europe in Historical, Comparative Perspective." Pp. 27-44, in *Regulation of Migration: International Experiences*, edited by Anita Bocker, Kees Groenendijk, Tetty Havinga, and Paul Minderhood Amsterdam: Het Spinhuis Publishers.

Mullan, Brendan. P. 1999. "International Migration and Transition to a Market Economy in Eastern Europe: The Case of Albania." Proposal Submitted to NSF

Mullan, Brendan P, Berni Gallin, Rita Gallin. 1998. "Family and Internal Migration in TaiWan." *Asian and Pacific Migration Journal* 7: 43-66.

Pessar, Patricia P. 1999. "The Role of Gender, Households, and Social Networks in the Migration Process: A Review and Appraisal." Pp. 53-69, in *The Handbook of International Migration: The American Experience*, edited by Charles Hirschman, Philip Kasinitz, Josh DeWind. New York: Russell Sage Foundation.

Pessar, Patricia P. 1995. *A Visa for a Dream: Dominicans in the United States*. Allyn and Bacon

Petras, McLean. E. 1981. "The Global Labor Market in the Modern-World Economy." Pp. 44-63 in *Global Trends In Migration: Theories and Research on International Population Movements*, edited by Kritz, Mary M, Charles B. Keely and Silvano M. Tomasi. Center for Migration Studies of New York

Piore, Michael J. 1979. *Birds of Passage: Migrant Labor and Industrial Societies*. London: Cambridge University Press

Portes, Alejandro. 1981. "Modes of Structural Incorporation and Present Theories of Labor Migration." Pp. 279-297 in *Global Trends In Migration: Theories and Research on International Population Movements*, edited by Kritz, Mary M, Charles B. Keely and Silvano M. Tomasi. Center for Migration Studies of New York

Portes, Alejandro. 1996. "Transnational Communities: Their Emergence and Significance in the Contemporary World-System." In *Latin America in the World-Economy*, edited by Roberto Patricio Korzeniewicz and William Smith

Portes, Alejandro & John Walton. 1981. *"Labor, Class, and the International System"* Academic Press, Inc.

Portes, Alejandro and Jozsef Borocs. 1989. "Contemporary Immigration: Theoretical Perspectives on Its Determinants and Modes of Incorporation." *International Migration Review* 23:606-630

Portes, Alejandro, and Ruben G. Rumbaut. 1996. *Immigrant America: A Portrait*. Berkeley and Los Angeles, California: University of California Press.

Pryor, Robin. J. 1981. "Integrating International and Internal Migration Theories." Pp. 110-129, in *Global Trends In Migration: Theories and Research on International Population Movements*, edited by Kritz, Mary M, Charles B. Keely and Silvano M. Tomasi. Center for Migration Studies of New York.

Rumbaut, Ruben G. 1991. "Passages to America: Perspectives on the New Immigration." Pp. 208-244, in *America at Century's End*, edited by Alan Wolfe. University of California Press.

Rumbaut, Ruben G. 1997. "Ties that bind: Immigration and Immigrant Families in the United States." Pp. 3-46 in *Immigration and the Family: Research and Policy on US Immigrants*, edited by A. Booth, Ann C. Crouter, and Nancy Landale. MahWah, NeW Jersey: LaWrence Erlbaum Association

Sassen-Koob, Saskia. 1981. "ToWards a Conceptualization of Immigrant Labor." *Social Problems* 29: 65-85

Sassen, Saskia. 1988. *The Mobility of Labor and Capital: A Study in International Investment and Labor FloW*. NeW York: Cambridge University Press.

Sassen, Saskia. 1990. *The Global City*. Princeton, NeW Jersey: Princeton University Press.

Sjaastad, Larry A. 1962. "The Costs and Returns of Human Migration." *The Journal of Political Economy* 70: 80-93.

Stark, Oded. 1983. "A Note on Modeling Labor Migration in LSCs." *The Journal of Development Studies* 19: 539-543

Stark, Oded, J. EdWard Taylor, and Shlomo Yitzhaki. 1986. "Remittances and Inequality." *The Economic Journal* 86 : 722-740.

Stark, Oded & Levhari, David. 1982 "On Migration and Risk in LDC." *Economic Development and Cultural Change* 31: 191-196

Stark, Oded and David E. Bloom. 1985. "The NeW Economics of Labor Migration." *The American Economic RevieW* 75(2): 173-178.

Stark, Oded. 1991. *The Migration of Labor*. Basil BlackWell, Inc.

Tilly, Charles. 1978. "Migration in Modern European History." Pp. 48-72, in *Human Migration: Patterns and Policies*, edited by William S. McNeill and Ruth Adams. Bloomington: Indiana University Press.

Todaro, Michael P. 1969. "A Model of Labor Migration an Urban Unemployment in Less Developed Countries." *The American Economic RevieW* 59: 138-148

Todaro, Michael P. 1976. "Urban Job Expansion, Induced Migration and Rising Unemployment." *Journal of Development Economics* 3: 211-225

Todaro, Michael P., and Lydia and Maruszko 1987. "Illegal Migration and U.S. Immigration Reform: Conceptual FrameWork." *Population and development RevieW* 13: 101-114

Zolberg, Aristide. 1999. "Matters of State: Theorizing Immigration Policy." Pp. 71-93, in

The Handbook of International Migration: The American Experience, edited by Charles Hirschman, Philip Kasinitz, Josh Dewind. Russell Sage Foundation, NeW York

Zolberg, Aristide. 1981. "International Migrations in Political Perspective." Pp. 3-27, in *Global Trends In Migration: Theories and Research on International Population Movements*, edited by Kritz, Mary M, Charles B. Keely and Silvano M. Tomasi. Center for Migration Studies of NeW York.

KENDVESHTRIME SOCIALPSIKOLOGJIKE TË FAMILJEVE SHQIPTARE SOT QË LIDHEN ME VARFËRINË

Skënder Demaliaj

Universiteti Mesdhetar i Shqipërisë
skenderdemaliaj@yahoo.com

ABSTRACT

Defining poverty, defining Albanian poverty. Poverty-the main cause of the homeless and uneducated children, drug problems, alcohol problems, criminality, prostitution, trafficking etc. The number of children from poor families who abandon school is 10 times higher in comparison to children coming from middle class or rich families. Where there is poverty there is no real freedom. The stress, the depression, the suicides are caused by poverty. The number of divorces and family violence are increasing due to the economic crisis. Poverty causes isolation from community life and increases the level of individualism and aggression. More employment - less poverty - less violence, crime, stress, suicide, trafficking and prostitution.

Keywords: poverty, depression, suicide, alcohol, violence, narcotics, criminality, divorce, family

Koncepti “varfëri”.

Sipas fjalorit sociologjik të Oksfordit “varfëria” [poverty] është “gjendje në të cilën të mirat materiale, si rregull mungojnë, por ndonjëherë, edhe ato kulturore mungojnë. Është diçka e përhapur që të bëhet dallimi ndërmjet përcaktimit

absolut dhe atij relativ të varfërisë. Varfëria e përcaktuar në mënyrë absolute i referohet një gjendjeje, ku individit i mungojnë mjetet e domosdoshme të jetesës. Përcaktimet relative, shpeshherë të parapëlqyera nga sociologët (veçanërisht kur studiojnë varfërinë në shoqëritë industriale të përparuara) i referohen mungesës së mjeteve të individëve ose grupeve, krahasuar me pjesëtarë të tjerë të shoqërisë - me fjalë të tjera, standardit të tyre relativ - të jetesës" (Marshall, 2009:477). Sipas Charles Booth "Varfëria ka të bëjë me mungesën e kërkesave bazë për ruajtjen e një ekzistence fizike e të shëndetshme - ushqim e strehim i mjaftueshëm për të bërë të mundur funksionimin e efektshëm fizik të trupit (Gazeta "Ekspres", 15 maj 2012).

Përkufizimi shqiptar i "varfërisë".

1. Mungesë shprese - 45%.
2. Mundësi e pakët për të ushqyer, veshur, mbathur ose edhe strehuar veten dhe familjen- 44,5%.
3. Të ndjerit i përjashtuar nga jeta shoqërore apo ekonomike - 40,4%.
4. Të ndjerit i pambrojtur.
5. Pamundësia për të vazhduar tradita të tilla si pagëzime, martesat, funeralet etj - 23,9%.
6. Vështirësitë e mëdha për të siguruar informata të vërteta - 15,2%.
7. Të tjera - 5,8%.

("Poverty in Albania", De Soto et al. 2002, Washigton DC, The World Bank, pp.7-12)

Sipas Nelson Mandelës: "Varfëria, sikurse skllavëria dhe aparteidi, nuk është natyrore. Ajo është njerëzore, është produkt njerëzor. Ajo mund të kapërcehet dhe të zhduket vetëm përmes veprimit të qenieve njerëzore. Dhe kapërcimi i varfërisë nuk është çështje bamirësie. Ajo përfaqëson një çështje drejtësie. Në darët e varfërisë nuk mund të ketë kurrë liri të vërtetë" (Sokoli, Tërshana, 2009: 44).

Përcaktimi i ndryshimit të shkaqeve të drejtpërdrejta të varfërisë tregon se më të rëndësishmet janë faktorët ekonomike dhe strukturore e jo të metat individuale në trajtën e përtacisë apo të shkujdesjes. Madje, që të mund të kuptojmë plotësisht varfërinë, është e domosdoshme të shqyrtojmë shpërndarjen e përgjithëshme të pasurisë dhe "pabarazinë sociale" në shoqëri. Pra niveli i varfërisë është në funksion të natyrës së organizimit ekonomik dhe të proceseve që kanë të bëjnë me shpërndarjen e pasurisë dhe të përfitimeve asistenciale. 5% e depozituesve kanë 58% të totalit të kursimeve në sistemin bankar në Shqipëri (Gazeta "Shekulli", 15.05.2012). Ndjenja e padrejtësisë mund të ushqejë pakënaqësinë gjatë një periudhe të gjatë.... Kujtimi i skamjes dhe i shkatërrimit ka prirje të zgjatë dhe mund të përdoret me zgjuarësi për të nxitur drejt dhunës dhe revoltës... Do të ishte e gabuar të supozohej se nuk ekziston as lidhje ndërmjet varfërisë dhe

dhunës (Sen, 2012: 153). Vazhdon nga viti në vit thellimi i pabarazisë sociale në vendin tonë. Nuk do të thotë se varfëria është e domosdoshme për mbarëvajtjen e ekonomisë, por mund të jetë e favorshme politikisht dhe ekonomikisht për ata që kanë pushtet të ndjekin politika që e rrisin dhe nuk e pakësojnë pabarazinë dhe varfërinë (Marshall, 2009:478).

Sipas raportit të CIA-s, Shqipëria për vitin 2011 ka pasur një rritje të GDP-së vetëm 2%. Kjo e bën të renditet e 150-ta në botë. Pra Shqipëria sipas kriterit të rritjes ekonomike ndodhet pas shteteve të tjera të Europës e të Rajonit (Kosova ka patur një rritje 5% të GDP-së, në vendin e 70-të, Maqedonia në vendin e 122-të, Mali i Zi në vendin e 135-të). Banka Botërore në raportin e saj për Ballkanin Perëndimor tërheq vëmendjen për rritjen e borxhit në Shqipëri, Mal të Zi dhe Serbi, veçanërisht për Shqipërinë i cili realisht arrin në më shumë se 60% PBB-së (Gazeta "Shqip", 13.11.2012). Qeveria e detyruar nga gjendja e rëndë financiare po e heq limitin deri në 60%, duke pranuar kështu dështimin e saj. Në 5 vjet PBB-ja në vendin tonë u rrit nga 9,18 miliardë dollarë në 11,7 miliardë dollarë. Ndërsa për të njëjtën periudhë numri i të punësuarve ra nga 931 mijë në 899 mijë. Një tregues ky që mund të dëshmojë se jo të gjithë po përfitojnë nga rritja ekonomike (FMN, CIA, The World Factbook, 2010). Sipas INSTAT, në vitin 2009 niveli i papunësisë ishte rreth 13%. Sipas ekspertëve të ekonomisë deri në fund të vitit 2012 pritet që shifra e papunësisë të arrijë deri në 24,8%. Vetë INSTAT pranon se ka rritje të papunësisë për vitin 2012. Rritja e çmimeve dhe pasiguria për punën ka diktuar uljen e konsumit dhe rritjen e kursimeve, tregues që sipas Bankës së Shqipërisë do të ndjekin të njëjtin trend edhe për tremujorin e fundit të vitit. Shqiptarët parashikojnë të rrisin kursimet edhe me 1% gjatë vitit të ardhshëm, fakt që do të reflektohet në uljen e konsumit me të njëjtën masë. Ndërkohë, konsumatorët do të heqin dorë nga blerjet e mëdha, ky tregues do të pësojë një rënie prej 47,9% (Gazeta "Shekulli", 11.10.2012). Kreditë me probleme kanë arritur në shifrën 1,3 miliardë dollarë. Në vitin 2005 ato ishin 2-3% të protofolit të kredive. Në fund të shtatorit 2012 ato arritën në shifrën 22,74% të profilit të kredive. Është edhe ky një tregues i përkeqësimit të gjendjes ekonomike të familjeve shqiptare.

Në Shqipëri sot ka më shumë të papunë se më 2005, se më 2009, se më 2011. Për rrjedhojë ka më shumë të varfër. Kjo shpjegohet edhe me atë se 57% e të anketuarve shprehen se burimi kryesor i të ardhurave të tyre është punësimi (Sokoli, Tërshana, 2009:80). Shqiptarët janë më të varfër se sa shprehen vetë ata kur bisedohet me ta. Duket se e kanë të vështirë të thonë se janë të varfër apo shumë të varfër... Sikur u cënohet krenaria. Në një farë mase krenaria shkon në një përpjestim të drejtë me varfërinë. Sipas sociologëve midis papunësisë dhe varfërisë ekziston një lidhje e drejtpërdrejtë. Sa më i lartë të jetë niveli i papunësisë, aq më i lartë është si rregull niveli i varfërisë. Gjatë

punës njerëzit ndëtojnë marrëdhënie me shokët dhe kolegët e tyre, të cilat i kalojnë caqet e marrëdhënies të përditëshme të punës. Humbja e punës i rrallon dhe i zbeh lidhjet shoqërore dhe njeriu nuk e ndien veten entuziast dhe aktiv si më parë. Kjo shkakton ankth dhe çrregullime për personin dhe familjen e tij. Kostot sociale të papunësisë marrin formën e uljes së dinjitetit personal dhe përkeqësimit të shëndetit të të papunëve, të cilat bëhen shkak për gjendje depresive dhe e sëmundjeve nervore. Varfëri do të thotë rritje e stresit, e depresionit dhe e numrit të vetëvrasjeve. Nuk është e lehtë të kesh detyrime ekonomike në familje dhe të mos mundesh dot t'i plotësosh. Kriza financiare e viteve të fundit nuk është një gjë e thjeshtë për ata që e kanë barrën të mbajnë shtëpinë. Është kjo arsyeja, vërejnë psikologët që brënda këtij faktori të krizës ekonomike përfshihen edhe shumë mikrofaktorë të tjerë që i acarojnë njerëzit në vetvete (Zëri i Amerikës, 14.08.2012). Çdo vit në vendin tonë ka mbi 200 vetëvrasje dhe shumica e tyre janë burra e në moshën mbi 30 vjeç, çka nënkupton se janë pikërisht kryefamiljarët ata që nuk po e përballojnë dot situatën e rëndë ekonomike në familjet e tyre. Edhe në Greqi në vitin e parë të krizës ekonomike u shtua me 20% numri i vetëvrasjeve dhe vazhdon të rritet nga dita në ditë. Një 27 vjeçar shpjegon se duhej të flijohej sepse ishte e pamundur të gjente punë për shkak të krizës ekonomike. Vetëvrasja shpërthen nga një ndjenjë zbrazëtie, nga pakënaqësia për jetën, nga humbja e shpresës për të ardhmen. Në Shqipëri vetëvrasja konsiderohet si shkak i dytë për vdekjet. Në top listën e faktorëve kryesorë që ndikojnë në kryerjen e vetëvrasjes, sipas psikologëve, janë struktura psikologjike e personit, faktori social që ka të bëjë me ndryshimin e funksionimit të familjes apo ndryshimet e të jetuarit, me ballafaqimin me situata të papritura dhe me pamundësinë për t'i përballuar ato, duke përfshirë këtu edhe situatat e reja ekonomiko-financiare të pafavorsahme për të (albanian.tribuna.com/analiza/artikuj). Papunësia shkakton edhe zhvlerësimin e kapacitetit human - shkalla e arsimimit e fituar dhe aftësitë për punë e humbasin vlerën e tyre kur nuk përdoren për një kohë të gjatë. Papunësia dhe varfëria ka rritur edhe numrin e fëmijëve që lenë shkollën dhe dalin për të shitur diçka për të fituar bukën e gojës. Numri i fëmijëve që vijnë nga familje të varfëra që kanë braktisur shkollën është 7-10 herë më i lartë se numri i fëmijëve që kanë braktisur shkollën që vijnë nga familje që konsiderohen të pasura ose të mesme. Papunësia ndikon edhe në rritjen e numrit të atyre që përdorin alkool dhe drogë, në rritjen e krimeve. Janë shtuar vrasjet, rrëmbimet, kërcënimet ndaj biznesmenëve, vjedhjet dhe prostitucioni. Sipas raportit të Prokurores së Përgjithëshme në Kuvendin e Shqipërisë, më 26 qershor 2012 - 41% e veprave kriminale i përkasin pikërisht vjedhjes. Shoqëritë e zhvilluara në pikëpamje sociale, si Suedia dhe Norvegjia nuk kanë probleme

për arsimin, edukimin dhe kriminalitetin. Rritja e varfërisë rrit edhe numrin e divorceve. Për vitin 2012 (janar-tetor) në gjykata ka patur 1600 raste për divorc. Çdo ditë mbi 5 familje i drejtohen gjykatës për ndarje. Psikologët e përcaktojnë divorcin si një nga ngjarjet jetësore më stresante, lidhur me gratë që vuajnë nga depresioni nervor (Gazeta "Shqiptarja.com", 10.11.2012). Sipas një sondazhi në Tiranë rreth 22,8% e fëmijëve me prindër të divorcuar rrinë me babain, kurse 77,2% me mamanë. Vajzat e ndjejnë më shumë mungesën e babait sepse tradicionalisht ato janë më shumë të lidhura me të. Kur u mungon dashuria dhe kujdesi i tyre, janë të prira të kenë fëmijë jashtë martese ose të bien pre e prostitucionit. Sipas Prof. Brus Elis, nga Zelanda e Re "Vajzave pa baballarë ose me baballarë që sillen ashpër dhe ftohtë me to, pjekuria seksuale u vjen më shpejt. Është vërtetuar se kur babai kujdeset për vajzën e tij kur kjo është e vogël ndodh një fenomen i çuditshëm: vajza pasi martohet bëhet shumë shpejt me bebe" (Gazeta "Intervista", nr.377:9).

Varfëria ka shtuar edhe agresivitetin dhe dhunën në shoqërinë shqiptare veçanërisht ndaj gruas, fëmijëve dhe shtresave të pambrojtura. Teoria e të mësuarit social e vlerëson agresivitetin si një formë të sjelljes së mësuar sociale. Agresiviteti mësohet nëpërmjet vëzhgimit dhe imitimit të njerëzve të tjerë dhe ruhet nëpërmjet përforcimit pozitiv. Dhuna çon në izolim social, në sjellje sociale, krijon vështirësi ekonomike. Pra dhuna e shton përkeqësimin e financave, të cilat kanë pësuar një rënie në masën 11,9%, krahasuar me vitin e kaluar. Rritja e dhunës dhe varfëria janë ndër shkaqet kryesore që familja shqiptare çdo ditë e më shumë po e humb qetësinë. Vendi i preferuar i të papunit është në lokal ose në shtëpi. Pra duke bërë sherr në familje ose dukeë parë televizor. Sipas Straus "Shtëpia është vendi më i dhunshëm në Amerikë. Në vitin 1995 FBI raportoi se 27% e të gjitha krimeve lidhen me familjen, nga të cilat 48% lidhen me dhunën që prek familjen (Straus, 2004: 349). Televizori, interneti, lojërat, filmat apo edhe muzika janë bërë gjithnjë edhe më të dhunshëm dhe kjo ndikon në rritjen e dhunës. Llogaritet se një 18 vjeçar gjatë jetës së tij mund të ketë parë rreth 200 mijë akte dhune në televizor (Huston, 2004:349). Edhe nëse mjedisi familjar apo ai i komunitetit na ofron mbështetje të shëndetshme emocionale, modele sjelljesh të përshtatshme dhe vlera sociale të qendrueshme, ky fluks masiv dhune në televizor arrin të shtojë agresivitetin dhe sjelljen antisociale (Myers, 2004: 349).

Nëse je i ekspozuar ndaj dhunës përdor një reagim kryesisht të variantit të alarmit. Dëmtimi i homeotazës do të prekë sisteme të tjera neurokimike dhe personi i dëmtuar do të jetë i prirur të zhvillojë simptoma dhe çrregullime që lidhen me këtë formë reagimi si Çrregullimi i Stresit pas Traumës, Çrregullimi i Vëmendjes së Pamjaftueshme me Hiperaktivitet, Çrregullimi i Menaxhimit të Sjelljes (Pery, 2004:357). Studimet psikologjike tregojnë se fëmijët e keqtrajtuar

nga prindërit e tyre bëhen më vonë prindër keqtrajtues për fëmijët e tyre. Në një analizë brilante Hellie përshkruan një periudhë të errët në Rusi (vitet 1600-1700), e karakterizuar prej brutalitetit të egër prej dhunës dhe frikës së vazhdueshme, e cila për gjenerata të tëra frenoi kreativitetin, abstraksionin dhe elementë të tjerë të civilizimit (Hellie, 2004:359). Apeli i BE-së “Shqipëria duhet të bëjë përpjekje të mëtijshme për të nxitur zhvillimin e shoqërisë dhe ndërkimikimin e dhunës në familje dhe dhunës ndaj gruas” duhet marrë seriozisht, duke përcaktuar programe konkrete dhe të efektshme.

Qeveria mashtron me nivelin e papunësisë dhe varfërinë. Në qoftë se turizmi ka hapur 190 mijë vende pune, siç thotë Kryeministri përse rritet ushtria e të papunëve?!... Në qoftë se ekonomia shqiptare është 4 herë më e lartë se në Europë, përse jemi të fundit për konsum dhe të parafundit për të ardhurat për frymë?!... Në qoftë se kemi arritje të madhe në fushën e lirisë ekonomike përse kemi investime private më pak?!... Përse 40% e biznesit korruptojnë administratën dhe 37% e tyre më mirë japin rryshfet se sa paguajnë taksat?!... Në qoftë se rrogat dhe pensionet janë rritur pa marrë asnjë lekë borxh, përse është rritur borxhi dhe rrezikon falimentimin?!... Në qoftë se janë rritur disa herë të ardhurat për frymë, përse ka varfëri të madhe?!... Kriza ekonomike përballohet me program të shpejtë e të mençur antikrizë. Zgjidhja, përballimi i saj nuk është të folurit me eufori, shantazhi ndaj opozitës, por reflektimi.

Zgjidhja nuk është bllokimi i informacionit ekonomik, rritja e çmimit të energjisë elektrike, të ujit e karburanteve dhe shërbimeve të tjera ndaj qytetarëve. Zgjidhja janë reformat standarte që kërkojnë krijimin para së gjithash të një kulture të bashkëjetesë politike dhe qytetare, që kërkojnë krijimin e një kuadri ligjor e institucional sipas modelit europian, një administratë jo të politizuar dhe të mbushur me militantë, të paaftë e të papërgjegjshëm për të realizuar detyrat. Çështja e vendosjes së një standardi me tregues të matshëm për vlerësimin e nivelit të varfërisë (minimumi jetik, niveli zyrtar i varfërisë, pragu i varfërisë, kufiri i eksitencës) - duhet të jenë në rend të ditës për organizmat shtetërore që merren me këtë çështje. Në vendet e Europës për shembull minimumi jetik merret sa 1/2 PBB për frymë. Në ShBA qysh në vitin 1963-1964 është krijuar i ashtuquajti “niveli i varfërisë” (poverty line). Familjet apo individët që jetojnë nën nivelin e varfërisë konsiderohen të varfëra. Ndërsa familjet dhe individët që jetojnë me të ardhura që shkojnë nga niveli i varfërisë deri në dyfishin e tij vlerësohen “me të ardhura të ulëta”. Minimumi jetik është një kategori ekonomike dhe sociale. Ai ka karakter historik dhe kombëtar. Pra është një madhësi e ndryshueshme.

Zhvillimi ekonomik përbën bërthamën e zhvillimit social. Zhvillimi dhe rritja ekonomike nuk janë veçse në funksion të zhvillimit social. Shifrat e

rritjes ekonomike nuk janë një qëllim në vetvete, por tregues në funksion të mirëqënies, e cila përbën bërthamën e zhvillimit social dhe rrit utilitetin dhe aksesin e qytetarëve në shoqërinë demokratike (Barjaba, 2010: 124).

Dhuna është një problem i mprehtë social. Një problem social përfaqëson një gjendje që përfshin një numër të konsiderueshëm personash, në një mënyrë që pranohet si e pa dëshiruar, kundrejt së cilës mund të reagohet përmes një veprimi social kolektiv e të organizuar. Rritja e dhunës përcjell rrezikshmërisë shoqërore, cënimit të të drejtave të njeriut, të jetës së njeriut, çon edhe në rritjen e kostos ekonomike, rrit shpenzimet nëpërmjet shërbimeve që shoqëria duhet të krijojë për t'u ardhur në ndihmë viktimave, për trajtimin mjekësor, për policinë, gjykatat, shërbimet e sigurimeve shoqërore etj.

Dhuna fillon në mendjet e njerëzve, prandaj shteti, familja, shoqëria duhet të edukojë individë që ideojnë "mbrojtjen e paqes" në mendjet e tyre. Prandaj duhet të ketë më shumë programe kundër dhunës, rritje dhe përsosje të aftësive komunikuese, demokratizim të marrëdhënieve shoqërore e familjare me qëllim që të zgjidhen paqësisht konfliktet e mosmarrëveshjet. Kërkohej rritje dhe efikasitet në shërbimet këshillimore psikologjike dhe sociale. Ndëshkime të ashpra për njerëzit e dhunshëm (rritja e dënimeve në Kodin Penal). Projekte të përbashkëta shkollë-familje-shoqëri me temë "Edukimi dhe toleranca". Inkurajimi dhe stimulimi i grupeve dhe individëve që nuk e përdorin dhunën.

Familja shqiptare nga një familje e mbyllur po shkon drejt një familjeje të hapur. Brënda familjes ky ndryshim i marrëdhënieve ka prodhuar keqkuptime, mosmarrëveshje, prishje të ekuilibrave, dhunë fizike dhe psikike. Kjo ka çuar në divorce. Ta kuptojmë e ta trajtojmë me kujdes dhe në mënyrë të kualifikuar këtë dukuri që po shfaqet dekadat e fundit. Në këto 20 vitet e fundit në ShBA dhe Britaninë e Madhe, shqetësimi për rritjen e koeficientit të divorcit shpeshherë ka arritur deri në gjendjen e një paniku moral dhe thuhet se po të vazhdohet me të tilla rritme 1 në çdo 3 martesë të lidhura do të përfundojë në divorc... Një statistikë tjetër në Britaninë e Madhe tregon se 1 në çdo 5 fëmijë e ka përjetuar deri në moshën 16 vjeçare divorcin ose ndarjen e prindërve (Marshall, 2009: 65). Ne nuk jemi në gjendjen e një paniku social, por divorci është bërë një shqetësim i madh për familjen shqiptare, me pasojë të mëdha psikologjike, pedagogjike dhe me kosto të lartë sociale e rrezikshmëri të madhe për vepra kriminale.

Ne duhet të studiojmë dhe të praktikojmë në kushtet tona konkrete modelin suedez, i cili ka si objektiv themelor punësimin e plotë dhe barazi në shpërndarjen e të ardhurave. Në këtë vend me standard shumë të lartë mirëqënie, harxhohet mbi 4% të PBB-së për kërkim-zhvillimin në universitete ndërkohë që mesatarja e BE-së është vetëm 2,4%. Në Shqipëri është më pak se 0,5-0,6%. Çelësi i suksesit në Suedi është te formula "më shumë shtet dhe më

shumë treg”, “shtet i vogël, por efikas” dhe “treg i gjerë , por i mirëorientuar” (Civici, 2009:180-182).

Si përfundim mund të themi se çështja e varfërisë kërkon, siç thekson Akademik Anastas Angjeli në studimin e tij për modelin ekonomik “reforma radikale në fushën e sigurimeve shoqërore, pensioneve dhe sigurimeve shëndetësore, zbatim të politikave dhe programeve që mbështesin kalimin nga reduktimi i varfërisë drejt parandalimit të saj. Pra model të ri ekonomik e social, status të ri social dhe rrjet të institucioneve dhe instrumenteve për t’i mbështetur” (Angjeli, 2010:43).

Jeffrey D. Sachs në librin e tij “Fundi i varfërisë” jep mesazhin tepër domethënës: “Sfida e brezit tonë është të ndihmojmë më të varfërit e më të varfërve për t’i shpëtuar mjerimit të varfërisë ekstreme, në mënyrë që pas kësaj të fillojnë të ngjitin vetë shkallën e zhvillimit ekonomik. Fundi i varfërisë, në këtë kuptim, nuk është vetëm fundi i vuajtjeve ekstreme, por gjithashtu edhe fillimi i progresit ekonomik dhe i shpresës për siguri që shoqëron zhvillimin ekonomik” (Sachs, 2008: 27).

Bibliografia

1. Angjeli Anastas “Shqipëria drejt një modeli të ri të zhvillimit ekonomik postranzicion”, revista “Euromediterranean” Nr.1, dhjetor 2010, UMSH Press.
2. Barjaba Kosta “ Shqipëria ekonomike dhe Shqipëria sociale”, revista “Euromediterranean” Nr.1, dhjetor 2010, UMSH Press.
3. Civici Adrian “Globalizmi”, 2009 UET Press.
4. Gazeta “Ekspres”, 15.05.2012.
5. Gazeta “Intervista”, Nr. 377, 2001.
6. Gazeta “Shekulli”, 15.05.2012, 11.10.2012.
7. Gazeta “Shqip”, 13.11.2012.
8. Gazeta “Shqiptarja.com”, 10.11.2012.
9. Koha.net, 26.06.2012.
10. Marshall Gordon “Fjalori sociologjik i Oksfordit”, 2009.
11. Psikologjia mjekësore, Tiranë, 2004.
12. Sachs D. Jeffrey, “Fundi i varfërisë”, ShB “Papirus”, Tiranë, 2008.
13. Sen Amartya “Identiteti dhe dhuna”, Instituti Shqiptar i Medias, Tiranë, 2012.
14. Sokoli Lekë, Tërshana Elma “Varfëria dhe fëmijët në Shqipëri”, Instituti i Sociologjisë, Tiranë 2009.
15. Zëri i Amerikës, 14.08.2012.

ROLI I SHTETIT NE KEQ-SHPERNDARJEN TE FAKTOREVE TE RRITJES EKONOMIKE NE SHQIPERINE POST-KOMUNISTE

Ardian Hackaj

Cooperation & Development Institute, Tiranë

ardian.hackaj@gmail.com

ABSTRACT

The amount of capital and labour the Communist Party decided to spend in the construction of 176,000 useless bunkers, equals the combined amount of money that free Albanian citizens and businessmen threw in pyramidal schemes, un-sold apartments and un-efficient gas stations since 1990. How a market economy and a democratic state let this happen ? How can it be corrected ?

In this paper we argue that markets need fair and responsible state actors to avoid economic, ecological and social chaos. But the state can contribute to an optimal allocation of Capital, Labour and Total Factor Productivity only when its citizens are properly informed and actively participate in the evaluation, control and correction of the public action. An efficient economy needs an effective democracy.

Keywords: Post communist Albania, state, economic growth, democracy

Hyrje

Shpërdorimi me përmasa katastrofike i burimeve të disponueshme financiare e njerezore për ndërtimin e bunkerëve është një nga paradokset ekonomike të Republikës Popullore Socialiste të Shqipërisë (RPSSH). Por ne

baze te nje llogaritjeje shume te thjeshte, per periudhen post-komuniste kapitali privat shqiptar i ngurtesuar ne produkte te pashitura dhe/ose ne investime qe nuk kane asnje gjase per te shlyer vleren e kapitalit te investuar, per momentin eshte e barabarte me vleren qe Partia e Punes (PPSH) e gjykoi te arsyeshme t'a investoje ne bunkere ne vitet '70 - '80.

Nqs pranojme qe jane ndertuar vetem 176,000 bunkere, dhe qe nje bunker ka kosto te njejte me nje appartement dy-dhomesh (ose rreth 50m² te epokes komuniste), i bie qe PPSH "ndertoi" ekuivalentin e 8.8 milion m² apartamente qe nuk u shiten asnjehere. Sot apartamentet e ndertuara dhe te pashitura llogariten ndermjet 4,500 dhe 50,000. Sipas bisedave me ndertues dhe perfaqesues te sektorit te ndertimit dhe nje inspektim pamor ne Unazen e Madhe te Tiranës, Golem, Vlore, Sarande, Pogradec dhe Velipoje e llogarisim numrin e banesave te paperdorura e te pashitura ne 30,000. Me nje mesatare prej 70m² per appartement, i bie qe sektori privat te kete betonizuar pasivin e bilancit te tij, me 2.1 milion m², ose me 42,000 bunkere!

Nje veshtrim i shkurter mbi historine ekonomike te demokracise shqiptare nuk mund te mos kaloje ne heshtje skemat piramidale te 1997s. Meghithese terri i te dhenave statistikore mbi kete ngjarje madhore te verbon, duke mos llogaritur demet ekonomike nga konflikti qe pasoi, mund te biem dakord mbi shifren e 0.9 miliard dollareve te keq-investuara nga qytetaret shqiptare. E pershtatur me shkallen e inflacionit dhe me koston aktuale mesatare te ndertimeve (afersisht tek EUR 270/m²), ne 2012 kjo shume korrespondon me minimum 5.5 milion m², ose me 110,000 bunkere.

Vazhdojme llogaritjen e keq-investimeve. Per nje vend sa ky i yni 400 pompa karburantesh do te dilnin dhe mjaftonin (aq ka dhe Sllovenia). Ne Shqiperi llogariten minimum rreth 1,200 pika shitjeje karburantesh. Dmth 800 prej tyre jane te panevojshme. Duke llogaritur nje investim mesatar prej EUR 250,000 per pike shitjeje i bie qe sipermarresit shqiptare te kene bllokuar ne mjete themelore jo-rentabel EUR 200 milion, ose barazvleren e 15,000 bunkereve !

I. Shperdorimi i faktoreve te prodhimit ne RPS te Shqiperise: 1944 - 1991

Rrymat e ndryshme te shkences ekonomike e shpjegojne keq-shperndarjen e faktoreve te prodhimit si pasoje e nderhyrjes se gabuar te shtetit ne funksionimin e tregut. Nderhyrja e shtetit eshte maksimale ne ekonomite e

centralizuar. Eshte shteti ai qe vendoste qe cfare, ku e sa do te investohej per te prodhuar cfare vleresohej ishte e nevojshme per ekonomie dhe popullaten. Ne Shqiperi ne periudhen e socializmit te gjitha vendimet merreshin ne menyre te centralizuar. Renia e sistemit komunist shenoi deshtimin e ekonomise se centralizuar ne shperndarjen e faktoreve te prodhimit. Shteti u tregua i pa-afte te mire-vendoste cfare te prodhohej, ne cilen menyre dhe per cilin konsumator.

Kapitali financiar. Si pasoje edhe pse nje vend i varfer, Shqiperia (e ndihmuar dhe nga vendet mike si BRSS dhe RPK) investoi shuma marramendese ne, a) asete komplet jo-produktive shembulli me i mire i te cileve jane bunkeret, dhe ne b) aktivitetet ekonomike me prodhimtari te ulet, me eksternalitete negative te larta ku me e spikatura ishte ndotja ekologjike (rasti i industrise se naftes ose i Kombinatit Metalurgjik); me, c) kostoja e madhe njerezore dhe sociale (perdorimi i punes “vullnetare”, i punes se te denuarve politike, zhvendosja e qindra familjeve nga ndertimi i pellgjeve ujembledhes te hidrocentraleve, etj). Per me teper, si pasoje e linjes ideologjike per te qene te pavarur e per te prodhuar gjithcka te nevojshme ne vend, u pengua specializimi ne ato sektore aktivitetesh ku vendi kishte mundesi te ndertonte nje avantazh krahasues perkundrejt partnereve te huaj.

Toka. Rendimenti per njesi i perdorimit te tokes perfitoi fillimisht e deri ne vitet 80 nga, a) kooperativizimi dhe shtetezimi i ngastrave te cilat optimizuan koston e punes per njesi toke duke rritur siperfaqen ne shfrytezim; dhe nga b) mekanizimi dhe futja e teknikave bashkekohore perfshire dhe hulumtimet shkencore ne vend, ne rritjen e kulturave te ndryshme. Me pas, kryesisht ndikuar nga ulja drastike e investimeve ne mekanizim dhe ne trajtimin me plehra, rendimentet e kulturave bujqesore (dhe blegtorale) vend-numeruan per pastaj duke u ulur ne kultura dhe zone ta vecanta te vendit.

Rendimenti i *punes* se shqiptareve fillimisht erdhi duke u rritur nqs e llogarisim si raportin e prodhimit te brendshem brut me sasine e punes se bere per prodhimin e tij. Ketu ndikoi ne nje mase te madhe mobilizimi ideologjik per ndertimin e « socializmit deri ne vetemohim », mekanizimi baze, arsimimi i gjere i popullates dhe nxjerrja ne pune e gjysmes se popullates qe deri ate kohe rrinte pasive: grate.

PTF shpesh perdoret ne ekonomi si nje tregues i efieneses se nje vendi. Ne ekonomite ne tranzicion, PTF eshte negative ne vitet e fundit te ekonomise se centralizuar, vazhdon nen zero ne vitet e para te ekonomise se tregut per shkak te ristrukturimit te ekonomise (pershire humbjen e diturive, te mjeshterive dhe te struktures se vjeter te prodhimit) dhe privatizimit, fillon rritjen pas konsolidimit te tregut dhe te institucioneve. Ne Shqiperi, mungesa e investimeve moderne

ne teknologji, mungesa e specializimit te industrive te ndryshme, mungesa e interesit privat per individin dhe ndermarrjen per te inovuar, ndikuan ne nje ulje drastike te produktivitetit te punes dhe te kapitalit. Si pasoje e mungeses se investimeve ne kapital vitet e fundit te periudhes komuniste u karakterizuan nga nje TFP negativ, ku shuma e inputeve te shpenzuara eshte me e madhe se prodhimi qe rezulton. Ana pozitive sidoqofte ishte krijimi i nje shtrese te konsiderueshme kuadrosh te edukuar, kryesisht ne shkenca te sakta dhe ndertimi i nje sistemi shendetesor qe mbulonte te gjithë popullaten.

Si perfundim, megjithë investimet kolosale dhe arritjet e deriatehershme kryesisht ne sistemin energjitik, shendetesi, edukim dhe industri te rende, ekonomia e RPSSH ishte nje shembull i persosur i shperdorimit te faktoreve te prodhimit te pranishem. Kjo rezultoi ne nje kompetitivitet shume te ulet, kryesisht fale krahut te punes shume te lire, shkalles se kembimit te lekut te kontrolluar zyrtarisht nga shteti, dhe eksternaliteteve negative te fshehura, gje qe perkthehej ne prodhime me kosto te larte, jo-kompetitive ne tregjet e huaja, ne te ardhura minimale, akumulim negativ i pasurise se vendit dhe ulje te konsumit e te nivelit te jeteses se qytetarit.

2. Deshtimi i “dores se padukshme” ne Republiken e Rshqiperise: 1991 - 2000

Ne nje ekonomi tregu, kapitali i shpenzuar per bunkere mund te ishin investuar ne infrastrukture prodhuese, ne permiresimin e nivelit te jeteses se qytetareve, ne art, shkence dhe modernizim te teknologjise. Shqiperia do te dilte nga komunizmi pak me e forte, me aftesi prodhuese me te mira, me qytetare me te edukuar dhe teknologji me te perparuar. Pergjegjesite per kete vendimarrje jo-eficiente jane te qarta. Ishte PPSH qe ne nje sistem diktature proletariati dhe ne nje ekonomi te centralizuar, gjykoi te arsyeshme te zhvendoste burimet financiare dhe njerezore te vendit nga sektore produktive per t'i ngurtesuar ne blloqe betoni dhe aktivitete jo-rentabel ekonomike.

Afermendsh nje shperdorim i tille nuk do te ndodhte kurre ne nje sistem demokratik me nje ekonomi tregu. Zgjedhesit do te ndeshkonin me vote politikanet qe do te shperdoronin financat e vendit. Ekonomia e tregut nuk do te mundesonte investime ne produkte e sherbime jo-kompetitive. Bankat nuk do te financonin sipermarrje te tilla, dhe ata sipermarres qe do te shpenzonin kapitalin vetjak per produkte dhe sherbime qe nuk do te gjenin treg, do te bllokoheshin shume shpejt. Ne demokraci shperdorime te ketij lloji, edhe pse

do te ishin te mundshme, nuk do te kishin mundesi te merrnin permase te tilla sa te vinin sistemin ne rrezik. Apo jo ? Ne Shqiperine e ekonomise se tregut, « dora e padukshme » e Adam Smith do te drejtonte shperndarjen e kapitalit, punes dhe PTF ne nje suate optimale, ose Optimum te Paretos.

Shperdorimi i kapitalit, kesaj rrade duke shtuar dhe aktoret e sektorit privat, arriti shifra te krahasueshme me kohen e Partise se Punes. Keq-investimeve te kapitalit privat ne skemat piramidale, ne apartamente me cilesi te dobet dhe mediokre dhe ne pika karburantesh qindramijera eurosh qe mezi nxjerrin rrogen e punonjesve. Ne rastin me te keq kane shkaktuar eksternalitetet negative ne mjedis, ne shoqeri ose ne mjedisin ekonomik.

Toka eshte shperdoruar ne menyre akoma me radikale, duke pasur parasysh qe eshte nje e mire e kufizuar (shqiptaret kane ne dispozicion vetem 28,000 km² nga te cilat vetem nje pjese e vogel mund te shfrytezohet per bujqesi, industri ose sherbime). Kerpurdhezimi i ndertimeve informale ne zonat me potencial me te larte qofte bujqesor, qofte turistik ka parcelizuar fushat e dikurshme, nderprere rruget, kanalet ujtese, dhe c'perfytyruar panoramen kryesisht te bregdetit.

PTF ka pesuar rritje relative per njesi por eshte i kufizuar ne sektoret e aktivitetit ku ka patur investime ne makineri dhe teknologji te re. Kjo dukuri dhe sidomos investimet e huaja direkte kane kontribuar per te rritur prodhimin orar te krahut te punes te punesuar. Duhet shtuar ketu dhe faktori i permiresimit te organizimit te brendshem te ndermarrjeve.

Ilustrimi me i mire i veprimit pozitiv te « dores se padukshme » eshte rishpendraja e faktorit te prodhimit *Pune*. Pas nderrimit te regjimit, Shqiperia u gjet me nje ekonomi te shkaterruar te paafte per te punesuar qytetet e saj. Hapja e kufinjve lejoi shfryrjen e trysnise ne tregun shqiptar te punes duke orientuar puneckerkuesit jashte vendit. Po ashtu, sektore te vecante aktiviteti moren hov te madh ne kete suate. Mjafton te permendim trafiqet e paligjshme te cilet siguruan te ardhura shperpjestimisht te larta krahasuar me vellimin e punes, por normale referuar shkalles se rrezikut te sipermarre.

3. Funksionimi i tregut dhe roli i shtetit

Tipari kryesor qe shpjegon, ndonese pjeserisht, shperdorimin e kapitalit dhe te tokes ne vitet e demokracise, si dhe perdorimin me efikasitet te punes, eshte mungesa e nderhyrjes se shtetit per te rregulluar keq-funksionim e tregut (ose mos-egzistence e tij). Ky pohim eshte heterodoks pasi normalisht eshte nderhyrja e shtetit ajo qe crregullon tregun.

Shperdorimi i faktoreve te prodhimit nga sektori privat (dhe / ose nga ai publik), rezulton nga keqfunksionimi i tregut. Me poshte do te arsyetojme qe shkalla e shperdorimit te faktoreve rritet ne menyre te ndjeshme kur mungon kontrolli demokratik dhe presionit perkates mbi politikat publike te nevojshme per te rregulluar tregun; kur organizmat shtetore si burokratet, agjencite, departamentet e ndryshme, nuk e kryejne si duhet punen e tyre; dhe mbi te gjitha, kur mungon informacioni i duhur per te marre vendime si analizat, hulumtimet, vleresimet kosto/perfitim te politikave te ndryshme.

Shqiperia si proto-treg. Ne Shqiperine demokratike disa faktore kontribuan ne mos-funksionim e mekanizmeve te tregut ne shperndarjen e faktoreve te prodhimit si: mungesa e institucioneve te tregut; mungesa e kultures se tregut; mungesa e dijes se sipermarrjes kapitaliste; mungesa e mjedisit ligjor dhe zbatimit te tij gjate nderveprimeve te aktoreve; mungesa e informacioneve; numri i vogel i aktoreve ekonomike ne treg, etj. Me keto parametra tregu shqiptar proto-demokratik e kishte te pamundur te ndertonte nje mekanizem efikas te vendosjes se cmimeve te faktoreve, gje qe do ti jepte sinjalet e duhura vendimmarresve ekonomike.

Shqiperia si proto-shtet. Ne mungese te nje tregu funksional, nderhyrja e shtetit kapitalist behet e domosdoshme per te rregulluar aktivitetin ekonomik te vendit duke synuar nje optimum te Pareto. Ne kushtet e nje shteti te ri, me institucione te reja, pa pervoje ne marrdheniet me tregun, megjithe ndihmen e pakursyer dhe keshillimin nga konsulentet e huaj, nuk mund te pritej shume. Ne fakt, penduli kishte kaluar ne anen tjetër – nga nje ekonomi e centralizuar Shqiperia do te inkurajohej te kalonte ne nje ekonomi ku shteti kishte si synim minimizimin e nderhyrjes te tij. Megjithese ndermarrjet shtetore egzistonin, ishte shkeputur gati cdo lidhje funksionale mes politikave publike ekonomike qeveritare dhe ketyre aktoreve. Si rezultat vendi jo vetem u gjet pa treg, por dhe pa institucionet shtetore te afta per te kontribuar sadopak ne rregullimin e nderveprimet e aktoreve ekonomike, ose per te prodhuar informacionin e nevojshem per vendimmarrje.

Atdhedashuria si avantazh i krahasuar. Nderthurja e mosnderhyrjes se qeverise ne kontrollin e migrimit ekonomik me porozitetin e kufijve (gjeografike, doganore, financiare, te mallrave, etj), e nderthurur me marrjen e nje informacioni te pasur mbi tregun e punes ne vendet e Evropes Perendimore u dha mundesi puneckerkuesve shqiptare te marrin vendime mbi ku dhe si do te « investonin » krahun e tyre te punes. Bazuar ne nje rrezik-marrje maksimale (procesi i investimit kerkonte rrugetim te rrezikshem, pranim kushtesh shume te veshtira jetese, etj) dhe mbi nje kosto te ulet te krahut te punes, hapja e kufijve

te tregut kombetar per puneckerkuesit shqiptare e kombinuar me me politike nderhyrje minimaliste nga qeveria, dha rezultate te shkelqyera. Shqiperia u be vend eksportues i faktorit « pune ». Qershia mbi torte ishte rritja e nivelit te dergesave te emigranteve dhe ndikimi i tyre strategjik ne rezultatin e bilancit te pagesave. Atdhedashuria ose lidhja emocionale shume e forte me strukturen familjare, dyfishoi perfitimin nga emigrimi : shfryrjes se tregut vendor te punes ju shtua si per mrekulli rrjedha hyrese e dergesave financiare. Eshte interesante te theksohet qe ne kete rrast nuk dokumentohet asnje politike thjeshtesuese ose nxitese nga shteti per te mundesuar transferimin nder-kufitar te te hollave dhe mbledhjen, ruajtjen dhe investimin e tyre ne aktivitete rentabel ne Shqiperi.

Marrja e rrezikut te larte si avantazh i krahasuar. Nje kanal tjetër infuzioni financiar ne ekonomine shqiptare me prodhim anemik qe shpjegon nivelin krahasimisht te larte te konsumit dhe te « investimeve » ne vitet 1990 – 2000, eshte dhe sektori ekonomik i aktiviteteve te paligjshme. Ne kete rast « sipermarrjes » shqiptare shfrytezuan poziten gjeografike te vendit, lidhjet familjare me bashkeatdhetaret te vendosur tashme ne Evropën Perendimore, dhe mbi te gjitha pranuan te marrin nje rrezik shume te madh (ne perputhje me profilin e nje aktiviteti te jashteligjshem). Ne kete rast perparësia krahasuese ishte cmimi relativisht i ulet i jetes se ketyre « aktoreve ekonomike » krahasuar me organizata te tjera te jashteligjshme qe ofronin te njejtat sherbime.

Trashegimia nga RPSSh si avantazh i krahasuar. Ndalimi me kushtetute i borxhmarrjes nga RPSSh, u kthye ne nje perparësi krahasuese per Shqiperine demokratike. Shtete te ndryshme dhe institucione financiare nderkombetare ishin me se te lumtura t'i jepnin borxh ketij vendi te ri me raport Borxh mbi PBB te barabarte me zero; me institucione embrionare, dhe me nje proto-treg. Vendimin e tyre per te dhene borxh e bazonin kryesisht mbi pasurite egzistuese se sa mbi gjenerimin e te ardhurave qe vendi do te prodhonte duke investuar kete borxh.

Persa i perket pasurive materiale te trasheguara nga regjimi i meparshem dhe qe kishin vlere tregu, ose vazhdonin te prodhonin te ardhura te rregullta ne devize te huaj (dmth jane kompetitive ne tregjet boterore), me kryesoret ishin, a) kapaciteti prodhues hidro-energjitik i vendit qe dhe sot ofron produktin me te eksportuar shqiptar, dhe b) pasurite minerare te aksesueshme kryesisht kromi dhe nafta.

Si perfundim, ne dhjetevjecarin e fundit te mijevejarit te dyte, Shqiperia ishte bere destinacioni i nje transferimi masiv te kapitaleve financiare. Burimet kryesore ishin private dhe borxhmarrja nga jashte. Nderkohe sistemi i ri ekonomik po perpiqej si Feniksi, te ri-lindte nga hiri. Pa treg kapitalesh, pa

orientime publike, pa sistem bankar te besueshem dhe te konsoliduar, pa tradite ne bashkimin e kapitaleve per te krijuar ndermarrje, pa pervoje e as njohuri ne qeverisjen e ndermarrjeve, pa informacion mbi rentabilitetin e pritshem te investimeve, shuma e stermadhe e kapitaleve ne dispozicion ishte gati per t'u keq-investuar.

4. Keq-investimi si deshtim jo vetem i sipermarresit shqiptar

Flluskat spekulative. Kur nje mase monetare shtese hyn ne sistem, aktoret ekonomike qe e kane ne disponim jane gati te paguajne me teper per te pervetesuar te mirat materiale dhe sherbimet per te cilat ata mund te jene ne konkurrence me aktore ekonomike te tjere. Avantazhi i tyre qendron ne perceptionin e nje kostoje me te ulet ose thene ndryshe, te faktit qe ndjejne nje dhimbjeje me te vogel kur shpenzojne me teper se sa konkurrenti per te njejtin mall ose sherbim. Si pasoje cmimet e te mirave ne fjale rriten dhe bleresit e tjere (ose investuesit) detyrohen te ndjekin tendencen. Ky fenomen kthehet ne flluske spekulative vetem nqs investimi ne fjale kryhet ne produkte apo sherbime me cmime ose te ardhura te pritura aq te larta saqe nuk kane asnje lidhje me realitetin. Si pasoje flluskat spekulative shkaktojne shperdorim te burimeve financiare dhe njerezore duke i orientuar gabimisht ne aktivitete qe nuk japin rezulatin dhe / ose te ardhurat e llogaritura. Duke u fryre ne menyre artificiale me investime te gabuara, flluskat krijojne kapacitete prodhimi shtese, te panevojshme dhe te papershtatura me kerkesen e tregut dhe cmimet reale te produkteve ne fjale. Kur flluska cahet – dhe cdo flluske cahet – cmimet e mjeteve themelore ose prodhimeve ulen, ose ato ngelen thjesht te pashitura ose te pashitshme dhe rezultojne ne dem.

Edhe pse ne nje ekonomi perfekte tregu fenomene te tilla nuk duhej te ndodhnin, nje kusht i domosdoshem per lindjen e nje flluskave spekulative eshte kombinimi i nje mase te madhe monetare ne dispozicion te aktoreve ekonomike, me sinjalet e shtremberuara qe vijne nga tregu. Sinjali baze i tregut – disa ekonomiste thone i vetmi – eshte cmimi i produkteve dhe i sherbimeve.

Mekanizmi i cmimeve dhe keqinvestimi. Ludvig von Mises dhe Friedrich von Hayek e kane percaktuar keq-investimin si “..shperndarjen sistematike te faktoreve te prodhimit drejt prodhimit te mallrave dhe sherbimeve per te cilat nuk ka kerkese te mjaftueshme”. Inflacioni, si tregues i rritjes se mases monetare ne qarkullim, eshte kushti baze i ketij fenomeni pasi ofron burime financiare me kosto te ulet per tu shpenzuar ne te mira dhe sherbime te panevojshme, ose ne investime jo-eficiente.

Aktoret ekonomike keq-investojne pasi marrin sinjalet e gabuara nga tregu, ku kryesori eshte cmimi. Cmimi vendoset nga tregu ne funksion te kerkeses dhe ofertes dhe parashikimeve per evolucionin e tyre ne kohe, dhe ka per funksion te informoje aktoret ekonomike – konsumatoret, investitoret dhe kursyesit – se ku, kur dhe sa duhet te shpenzojne. Ne nje treg jo-funksional, mekanizmi i fiksimit te cmimeve eshte i cregulluar dhe si i tille jep informacione te gabuara mbi koston absolute dhe relative te nje te mire ose nje sherbimi. Ky disfunktionim prek me rende investimet pasi shumezon keq-informimin fillestar me madhesine e harkut kohor te llogaritur per te kthyer investimet fillestare. Si pasoje cmimet e gabuara keq-informojne mbi koston e parase, mbi shkallen e rrezikut te investimeve te parashikuara dhe mbi kohezgjatjen e duhur qe nje investim te ktheje vleren e investuar.

Ne teorine neoklasike tregu eshte mekanizmi i perkryer qe nepermjet puqjes se ofertes dhe kerkeses, prodhon cmimin e sakte. Nderhyrja ne kete sistem « te persosur » u dergon sinjale te gabuara investitoreve, sipermarrjesve, konsumatoreve, borxhmarresve dhe borxhdhenesve gjate vendimmarrjes se tyre. Megjithate keqfunksionime dhe nderhyrje te gabuara kane ndodhur dhe ndodhin rregullisht ne ekonomine e tregut. Nje ilustrim eshte spekulimi me investimet banesore ne Spanje.

Ne proto-tregun shqiptar te viteve post-komuniste nuk mund te flitet per keq-funksionim pasi asokohe nuk kishte as institucione tregu, as mekanizma tregu. Kishte vetem disa ndermarrje shteterore ne dekompozim e siper, dy – tre banka komerciale dhe qytetare me xhepat plot me dollare qe blenin parfume me peshe, cokollata “Hilal” dhe lule plastike. Me sipermarrjesit prej tyre sillnini maune te tera me pajisje hidro-sanitare.

Megjithate konsumi i “shfrenuar” nuk arrinte te kenaqte oferten ekstra te mases monetare ne dispozicion te aktoreve ekonomike vendore. Pasojat direkte u shfaqen ne uljen e cmimit te parase dhe ne uljen e perceptimit te rrezikut te investimeve. Ne rastin me te mire kishte mungese informacioni mbi vleren e aseteve. Ne rastin me te keq kishte keq-informim mbi llojin e produktit apo sherbimit, koston e tij reale dhe rrezikun perkates te blerjes apo investimit. Ilustrimi perfekt i kesaj suate eshte fakti qe investitoret quajten efikase te vendosnin parate me perqindje marramendese tek nje grua gjysem-analfabete, pa asnje lidhje me realitetin.

Pa informacion, pa njohuri mbi ekonomine e tregut, pa mundesi investimi bazuar ne plane biznesi te mirefillta, me nje treg kapitalesh inegzistent, pa treg aksionesh, pa legjislacion mbrojtës te investitoreve, pa institucione mbrojtese te investitoreve, pa kulture dhe tradite te shoqerive me kapital te perbashket,

shqiptaret u gjeten te pambrojtur ne nje shtate te perngjashme me Perendimin e Larget te Xhek London.

5. Deshtimi i mekanizmave te tregut dhe anemia e politikave publike: 2000 - 2012

Mrekullia e tregu shqiptar. Dhjetevjecari i fundit i mijevejcarit te dyte e gjeti Shqiperine me mekanizma tregu ne konsolidim, me nje shtet me funksione ekonomike te reduktuara dhe me nje strukture ekonomike kapitaliste ne hapat e saj te pare. Rritja ekonomike ishte nga me te lartat ne rajon. Bankat e nivelit te dyte dukeshin te konsoliduara dhe aktiviteti ekonomik mbeshstetej nga nje kreditim me rritje vjetore dy-shifrore. Kryesisht dege te memave greke dhe inisiativa te guximshme te disa sipermarresve pioniere nga Italia e Jugut, keto banka perfituan nga hyrja ne fuqi e Euros dhe pasojat e saj ne uljen e shkalles se interesit te financimit ne tregun nderkombetar te kapitaleve, per te shfryre ne Shqiperi masen e madhe monetare ne dispozicion. Faktet tregonin qe ne Shqiperi kishte shume para, shume aktivitet ekonomik, rritje te kenaqeshme ekonomike. Per me teper kredite e dhena ishin disa here te siguruara nga kolaterali i cili ishte vleresuar nga vleresues profesioniste dhe ne rast falimentimi te kredimarresit, mund te egzekutohej ne baze te kontrates.

Por kjo nuk pengoi vazhdimin e keq-investimit ne flluskat spekulative te apartamenteve, stacioneve te benzines, kapaciteteve te blojes se miellit, etj⁹⁶. Por kesaj rradhe, pjesetare te ketij investimi ishin bere dhe bankat. Pasojat direkte verehen sot ne rritjen ekstravagante te kredive te keqija ne bilancin e tyre.

Nje tjetër efekt i padesherueshem i kesaj rritjeje ekonomike ishte dhe lenia menjane e nje pjese te konsiderueshme te popullates. Varferimi i shtresave te paafte per te perfituar nga rritja ekonomike u shoqerua me nje polarizim gjithnje e me ne rritje te pasurise ne shume-te-varfer dhe ne shume-te-pasur. Po ashtu terheqja e shtetit ne funksionet minimale te ekonomise, ndersa i hapi tregun inisiatives private te nderhyje ne sektore te mbuluar nga sherbimi publik, privoi shtresat e varfra te popullates nga sherbime cilesore ne fushen e shendetesise ose te arsimit.

Faktori kapital. Nqs vazhdojme me konceptin e keq-investimit, Censusi 2011 na jep disa rezultate interesante persa i perket numrit te banesavete pabanuara.

96 MA-TTRI- Ky indeks reflekton tarifën ekuivalente të partnerëve tregtar me të cilën përballat vendi eksportues (në rastin konkret Shqipëria), e cila do ti mbante importet e partnereve tregëtar konstant, përfshirë tarifën preferenciale.

Edhe pse keto banesa mund të jene lene të pabanuara me qellim, ose të jene residenca dytesore si psh në bregdet, ose në zona turistike të tjera, ato llogariten në 21.7% të totalit të banesave në Shqipëri. Ose në 218,812 banesa që në rastin më të mirë shfrytëzohen vetëm gjatë muajve të pushimeve. Përveç ngurtesimit jo-eficient të kapitalit dhe punës perkatese, kjo mbi-oferte do të ketë pasoja të saj me të rëndësishme në zhvillimin e sektorit të ndërtimitarise në Shqipëri, që është sektori me kontributin më të madh në PBB.

Në lidhje me zhvillimin e *avantazhit komparativ të faktorit pune*, duam të përmendim dy zhvillime interesante. I pari ka të bëjë me uljen prej 12.3% në gjashtë vitet e fundit të numrit nxënësve që mbarojnë arsimin 9-vjeçar. E dyta ka të bëjë me numrin e habitshëm të të diplomuarve në Sociologji, Sipermarresi, Juridik dhe Mesimdhënie : plot 62%. Ndërsa Studentet e shkencave egzakta (Inxhinjeri, Makineri, Ndërtim, Shkenca, Matematike dhe Teknologji Informacioni) përbejnë vetëm 11.1%.

Nevoja e nderhyrjeve qeveritare në ekonomi. Shpërndarja e faktorëve nuk terhoqi vëmendjen e aktoreve ekonomike dhe të qeverive gjatë periudhës së rritjes dy-shifrore – torta ishte e madhe dhe kishte për të gjithë. Por në situatën e një rritjeje anemike ose recesioni, përdorimi i faktorëve të disponueshëm ka ndikim të drejtperdrejtë në prodhimin e të mirave dhe në rritjen ekonomike.

Një shtet demokratik nderhyn në funksionimin e ekonomisë së tregut kur gjykon që mekanizmi i tregut po keq-orienton faktorët e prodhimit drejt drejt në situatë nën-optimale, si më poshtë :

- Vendosja e monopoleve ose oligopoleve : rastet kur një ose pak kompani duke përfituar nga masa e tyre arrijnë të manipulojnë funksionimin e tregut në favor të tyre ;
- Prodhimi i eksternaliteteve negative : fakti që veprimet e një aktori ekonomik kanë pasoja negative mbi mirëqenien e aktoreve të tjerë ;
- mungesa e prodhimit të të mirave publike : si psh mbrojtja e rendit, drejtësia, ndricimi i rrugëve, etj, dhe informacioni i pamjaftueshëm për aktoret ekonomike.

Konkurrenca mes aktoreve ekonomike e lënë e lirë nuk prodhon një treg optimal por një luftë ekonomike. Vetëm konkurrenca e rregulluar dhe e kontrolluar mundeson funksionim optimal të një tregu. Kjo lloj konkurrence është produkt i një shoqërie në një shkallë të caktuar të zhvillimit ekonomik, social dhe politik. Si e tillë ajo është një institucion shoqëror dhe varet drejtperdrejt nga eficientia e shtetit të së drejtës dhe e aplikimit të drejtësisë në vend. Me pak fjale, konkurrenca e mirë varet nga mirë-funksionimi i shtetit.

Efikasiteti i tregut dhe shteti i se drejtes. Nje treg i rregulluar mundeson nje mekanizem shperndarjeje optimal te faktoreve te prodhimit. Por nqs tregu konsiderohet me eficient se shteti ne prodhimin e te mirave dhe sherbimeve, kjo ndodh pasi mekanizmi i konkurrences llogarit prodhimtarine dhe rentabilitetin ekonomik te faktoreve si kriter absolute te vleresimit te performancave. Cdo vlere tjeter jo-ekonomike eshte dytesore, duke u perfshire ketu dhe paqja, drejtesia, dinjiteti i personave, shendeti, mbrojtja e mjedisit, etj.

Nje sistem ekonomik efikas pervec garancise se mungeses se shperdorimit te faktoreve te prodhimit, duhet te garantoje dhe plotesimin maksimal te mundshem te nevojave njerezore, duke filluar nga nevoja per drejtesi. Optimizimi ekonomik i perdorimit te faktoreve per nje objektiv te caktuar eshte i pandashem nga plotesimi i kriterave te drejtesise. Cdo aksion qe synon te vendose nje perdorim sa me efikas te faktoreve te prodhimit ndikon ne shperndarjen e mireqenies se grupeve te ndryshme te popullates dhe ne menyre te natyrshme prek ceshtjen e ri-shperndarjes. Po ashtu dhe drejtesia si e tille, konsideron ri-shperndarjen efikase te te ardhurave si nje kusht te nevojshem per egzistencen e nje shteti te se drejtes.

Per te zbutur pasojat e crregullimet e tregut, nje qeveri nderhyn ne ekonomi nepermjet:

- pjesemarrjes ne treg ne aktivitate prodhimi apo shperndarje, kryesisht nepermjet kompanive publike, kompanive te se drejtes publike ose kompanive pjeserisht ne pronesi te shtetit;
- Mbikqyrjes dhe rregullimit te tregut : ketu ilustrimi kryesor jane puna e agjencive te ndryshme rregullatore qe ne tregje jo-perfekte ose me tipare te vecanta si psh tregu i energjise, kontribuojne ne funksionimin optimal te tregut.
- Nderhyrja tjeter e shtetit eshte ne tregjet financiare. Ne kete rast nepermjet shitjes se bonove ose te obligacioneve shteti ndikon mbi cmimin e parase dhe ne menyre te terthorte mbi parashikimin dhe llogaritjen e rentabilitetit te investimeve te ndryshme ne aksin kohor,
- Nderhyrja ne ekonomi nepermjet ndihmave per ndermarrjet ose taksave te ndryshme modifikon kushtet e tregut duke levizur artificialisht cmimet, profilin e aktoreve ekonomike dhe numrin e tyre ne nje treg te caktuar,
- Po ashtu, prodhimi i informacionit te nevojshem per te ndertuar parashikimet dhe bazuar vendimmarrjen e aktoreve ekonomike, eshte nje funksion shume i rendesishem. Shteti ka mundesine, detyren dhe kapacitetin organizativ te prodhoje, mbledhe, analizoje dhe publikoje te dhena mbi gjendjen e ekonomise. Keto mund te marrin formen e statistikave te rregullta, hulumtimeve, studimeve, kumtesave, konferencave, Librave te Bardhe, etj.

Ana tjetër e medaljes së nderhyrjes së shtetit në tregje është probabiliteti i lartë i veprimeve të gabuara të perkthyer në dështime. Tipologjia e dështimeve të shtetit gjatë nderhyrjes në ekonomi është kryesisht në katër kategori :

- Dështim institucional: strukturat shtetërore nuk arrijnë të kryejnë rolin e tyre si duhet
- Dështim të funksioneve rregullatore: ligjet, rregulloret, procedurat e ndryshme nuk funksionojnë ose funksionojnë keq
- Dështime kushtetuese: menyra e organizimit të shoqërisë nuk është duke dhënë rezultatet e pritura dhe shoqërohet me humbje efikasiteti në përdorimin e burimeve njerezore dhe financiare të vendit
- Dështim i proceseve: ilustrohet me faktin që qytetaret nuk merren parasysh gjatë politikave dhe vendimmarrjes publike.

Si shembull nderhyrjesh publike me eficiencë të diskutueshme në shpërndarjen e faktoreve mund të përmendim, a) pse segmente të rrugës Durrës – Kukës dhe jo rrugë rurale për të mundësuar afrimin e zonave rurale me tregjet urbane, b) pse investim tek TEC i Vlores dhe jo për përmirësimin e rrjetit të shpërndarjes ku humbet 86% e importeve të energjisë, c) pse hiqet TVSH për makineritë e HPP-ve dhe jo për panelet solare, d) pse 62% e të diplomuarve janë në shkencë shoqërore dhe 11% në shkencë egzakta, etj ? Pa dashur të gjykojmë ex-post nderhyrjen publike, ajo duhet të jetë me transparente gjatë vendimmarrjes, e bazuar në studime të mirëfillta, e prezantuar dhe e debatuar me grupet e interesit, me e strukturuar, me prezente dhe me afatgjatë në ekonomine shqiptare.

6. Eficiencia ekonomike dhe shteti i së drejtës si kushte për një rritje të qëndrueshme: 2013+

Megjithatë falë stoku i aseteve në bilancin e ekonomisë kombëtare sot është shpërfaqshëm i lartë krahasuar me vitin 1991. Duke mos mohuar arritjet e shtetit gjatë periudhës post-komuniste, është e pamundur të mos vesh re se shumica e dermuesve të investimeve janë financuar ose nga remitancat, ose kur kanë qenë publike janë financuar nepermjet borxhit. Psh nqs llogarisim një mesatare të nivelit të dërgesave të emigrantëve rreth EUR 900 milion / vit (duke lënë menjëherë të hyrat nga aktivitetet e jashtëligjshme), masa monetare në dispozicion të investimit dhe konsumit në ekonomine shqiptare pas 1990s është tek 20 MID EUR (www.worldbank.org/prospects/migrationandremittances). Por ka qenë tregu që ka marrë përsipër gati të gjitha funksionet e shpërndarjes

se investimeve ne faktore te prodhimit dhe ne sektoret e ekonomise. Roli i shtetit ne keto 25 vjet eshte kufizuar ne funksione ligj-berese dhe ri-shperndarese kryesisht ne shendetesi, politika sociale dhe infrastrukture.

Shteti i se drejtes dhe eficienca ekonomike. Ne ndryshim nga ekonomia e centralizuar, ne nje ekonomi tregu shteti i se drejtes eshte kushti baze per shperndarjen efikase te burimeve dhe te faktoreve te prodhimit. Vetem shteti i se drejtes mundeson dhe mbeshetet lirine e sipermarresve per te investuar ne aktivitetet e gjykuara me perfitim te larte. Pa shtet te se drejtes nuk ka inisiative private te qendrueshme, nuk ka mekanizma tregu performante, nuk ka eficience ekonomike, nuk ka rritje ekonomike. Eshte pikerisht ky pohim qe eshte ne bazen e korrelacionit ndermjet Indeksit te Korrupsionit dhe rritjes ekonomike.

Nderhyrja e shtetit ne ekonomi, per kaq kohe e anatemuar nga ekonomistet dhe vendimmarresit, eshte kthyer me force ne aktualitetin e politikave ekonomike. Ne 2008 qeveria e SHBA shtetezoi AIG dhe GM. Ne France, jo me larg se para nje muaji Qeveria shpalosi kercenimin e shtetezimit te Uzines Siderurgjike te Arcelor Mittal en Florange.

Sidoqofte nje shtet i se drejtes sado efikas qe te jete ne shperndarjen e faktoreve te prodhimit, duhet te dije ku ti shperndaje keto faktore; cilet sektore dhe aktivitete mbeshtese te cilat do te sigurojne te ardhurat me te larta per nje kohe me te gjate. Ne komunikimin e BE "Nje Industri Evropiane me e forte per rritje dhe rigjallerim ekonomik" ne menyre shume te qarte percaktohen kater shtyllat e politikës industriale te BE-se drejt kompetitivitetit. Mjedisi i duhur per investime ne inovacion, stimulimi i kapitalit njerezor, mobilizimi i burimeve financiare publike dhe private jane disa nga me kryesoret. Po Shqiperia, ku i ka perpaesite krahasuese? Cilat jane burimet e rritjes per 2012+ ku duhet te fokusohen aktoret private te mbeshtetur dhe te inkurajuar nga aktoret publike ?

Ne nje ekonomi super te hapur, kompanite shqiptare, sipermarresit dhe punonjesit duhet dhe jane te detyruar te ndertojne planet e tyre ne funksion te burimeve ne dispozicion, te mjedisit dhe te zhvillimeve te tregjeve nderkombetare. Kjo kerkon kompetenca dhe mjeshteri te reja, te kompletuara me informacion shume me te gjere.

Duke e marre te mireqene mire-funksionimim e shtetit te se drejtes, suksesi ekonomik i ketij vendi te vogel varet nga tiparet fundamentale te vendit: a) shfrytezimi optimal i te mirave me te cilat e ka blatur natura qofshin ne industri, bujqesi apo sherbime, b) teknologjia egzistuese, c) menjanimi i shperdorimeve. Nga ky pikeveshtim i duhet dhene nje rendesi dhe mbeshetje me e madhe

kompanive dhe sektoreve kompetitive qe karakterizojne ne menyre specifike ekonomine e vendit dhe qe jane te pershtatura per nje treg nderkombetar gjithnje e me te rendesishem.

E kufizuar nga kriza e partnereve Evropiane, dhe me peshe specifike vetem 8% ne PBB vendore, *aktiviteti aktual industrial* shqiptar i bazuar ne ndertim, facon dhe prodhim cimentoje, eshte ndertuar mbi nje krah pune te pa-specializuar, ka vlere te shtuar te ulet dhe prodhon eksternalitete negative te larta. Si i tille ai nuk ofron ne kete moment hapesiren e duhur ku do te mbeshtetej rritja e qendrueshme ekonomike e vendit.

Sektoret me premtues rreth te cileve do duhet te ndertohet nje politike industriale qe do te perforconte kompetitivitetin e vendit duhet te bezohen mbi gjeografine, dhe te kene tiparet e meposhteme te krahasuar me vendet fqinje:

- te jene te lidhur me vendndodhjen i.e. nje pjese e vleres se tyre te jete e inkorporuar ne vecorite e koordinatave gjeografike si psh ditet me diell, reliefi, etj; (energjia e gjelber: pervec anes strategjike, energjia e gjelber ve ne pah begatine e Shqiperise ne te tila burime krahasuar me vendet fqinje) ;

- te kene tashme nje sasi kapitali ne prone dhe / ose ne funksionim qofte te investuar ne infrastrukture, pajisje, etj, (turizmi)

- te kene nevojte per sasi relativisht te vogla investimesh dhe kohe kthimi te shkurter (call-centers, aktivitete intensive ne pune);

- te perdorin burime lokale te disponueshme dhe me kosto te ulet : industria nxjerrrese dhe perpunuese ; bujqesia e fokusuar tek kulturat e hershme me vlere te madhe te shtua, etj

Burimet financiare egzistojne ne bankat shqiptare. Sot kapitali i kollajte qe investohej pa plan biznesi te mirefillte, pa pasur kompetencat e duhura, pa marre lejet e percaktuara me ligj, e qe shpesh jepej nga bankat mbi kriteret te papeshuara mire, ka shteruar. Nga ana tjetere depozitat e qytetareve ne bankat shqiptare ne fund te 2012 kane arritur shifra shume te larta. Fakti qe ritmi i rritjes se kredise ka rene nuk tregon thatesiren e depozitave. Bankat nuk japin kredi pasi nuk kane plane biznesi te besueshme, kerkojne kontekst ligjor te aplikueshem dhe largapmesi ne evolucionin e situates makro-ekonomike. Duke lene menjane financat publike, ne afirmojme qe kapitali financiar privat i nevojshem egziston ne nje mase te konsiderueshme ne bankat vendore. Per ta cliruar duhen plane investimi realiste nga aktore ekonomike te besueshem, ne sektore dhe aktivitetet ekonomike kompetitive.

Por sipermarersit pervec kredise, duan informacin te sakte, siguri fizike dhe ligjore, ndihme per te kaluar vitet e para te aktivitet te filluar, per te arritur tregje qe jane larg, per te marre teknologji te avancuar. Vetem nje mjedis biznesi

i favorshem i kompletuar me politikat mbeshtetse perkatese, dhe i bazuar ne nje shtet te se drejtes mund ta cliroje kete energji.

Si perfundim, perpara se te drejtohen syte nga borxhmarrja – jashte ose brenda Shqiperise – duhet te shikohen kushtet qe duhen permbushur per te cliruar masen monetare ne dispozicion ne bankat shqiptare.

Detyrat e shtetit. Por a mjafton roli shperndares i bankave te nivelit te dyte per te vendosur se cilet sektore te ekonomise duhet te marrin perparesi per kreditim ? A mjafton zgjuarsia dhe largpamesia e sipërmarresve tane per te vendosur a te investojne ne energji te gjelber apo ne fabrika prodhimi cimentoje ? Shteti ne funksionet e tij ekonomike eshte dhe mbetet aktori fundor i shperndarjes dhe ri-shperndarjes se mjeteve financiare dhe njerezore qe disponon nje vend.

Autoritetet publike bartin pergjegjesine te madhe ne adoptimin e masave te nevojshme per fortesimin e sektoreve bartes te ekonomise, dhe te kompanive dhe te mjedisit te biznesit ku ato zhvillojne aktivitetin. Masat e meposhteme jane disa nga politikat publike qe kontribuojne ne kete drejtim:

- prodhimi i informacionit cilesor mbi tregun dhe evolucionin e tij;
- orientimi i vendimmarrjes se sektorit privat nepermjet studimeve, hulumtimeve, konferencave, grupeve te punes, etj
- monitorimi i funksionimit dhe rezultateve te enteve rregullatore;
- analiza dhe ri-organizimi i crregullimeve te tregut te brendshem kryesisht nepermjet situates se monopoleve;
- nderhyrja ne ekonomi nepermjet mbeshtetjes financiare per sektoret premtues bartes te avantaxheve krahasuese si industrine nxjerrse dhe perpunuese, bujqesia, energjia e paster,e tj; dhenia e garancive per investime te huaja ne kete fushe; terheqja e investitoreve te huaj si psh Kines nepermjet aplikimit te ketyre garancive;; rregullimi i turizmit me theks ne perberes te vecante te tij;
- promovimi i vendit si terren optimal per investimet e huaja dhe inkurajimi i tyre. Ketu nje rol shume te rendesishem duhet te luajne Ambasadat Shqiptare, etj

Po ashtu shteti ka mundesi te rrise te ardhurat duke kontrolluar dhe zbatuar ne menyre me eficiente shfrytezimin e asetave kombetare dhe strategjike. Nje rivleresim i performancave te koncesioneve tyre dhe te respektimit te kontratave qe kane me shtetin, do te lejonet nje rivleresim te potencialit te tyre ne favor te rritjes se te hyrave publike. Rivleresimi mund te marre formen e ri-negociimit te kontratave te shfrytezimit me shkelje te konstatuara dhe te provuaar deri ne nderprerjen e tyre te plote ne raste shkeljesh dhe rikthimin e asetave ne pronesi te shtetit.

Përfundim

Rritja ekonomike e qendrueshme në një ekonomi të hapur dhe kompetitiviteti i një vendi, kushtezohet nga efienca e përdorimit të faktoreve të prodhimit që një vend posedon. Identifikimi dhe shpërndarja efikase e faktoreve prodhimit të disponueshëm, në sektorët ku Shqipëria ka avantazh komparativ, nuk mund të besohet vetëm mekanizmit të tregut. Tregu ka nevojë për mbikqyrje dhe nderhyrje nga shteti.

Deri tani, mos-nderhyrja ka qenë opsioni i preferuar i shtetit shqiptar e mundësuar kryesisht nga abondanca e burimeve të financimit kryesisht nepermjet remitancave dhe mungesa e llogaridhënies mbi rentabilitetin e investimeve publike. Dështimet kryesore gjatë nderhyrjeve të pakta dhe ad-hoc, kanë qenë kryesisht pasoje e interesave politikanë të castit, presionit elektoral, tendencës për të marrë vendime efikase vetëm në afat të shkurtër kohor, keqfunksionimit të enteve rregullatore, mos-prodhimit të informacionit ose të informacionit të gabuar, etj. Ato janë mundësuar nga mos-ushtrimi i kontrollit qytetar mbi veprimin apo mos-veprimin e organizmave shtetërore gjatë përbushjes së detyrave të tyre.

Kostoja e këtyre gabimeve është llogaritur në shpërdorimin a faktoreve të prodhimit të disponueshëm kapital, tokë dhe punë në aktivitete jo-rentabel, të paqendrueshëm dhe në uljen e vlerës së pasurisë kombëtare të trashëguar. Të gjitha këto përbejnë një barrë të rëndë për popullatën e tanishme dhe për brezat që vijnë. Në kushtet e krizës aktuale dhe të një mungese të mjeteve financiare të gatshme për investim, vazhdimi i një *modus vivendi* të tillë bëhet e pamundur.

Strategjia për rritje të ekonomisë shqiptare duhet të kalojë përmes rritjes së kompetitivitetit të aktoreve ekonomike vendore në veprimtari dhe sektore tipike « shqiptare », për nga gjeografia, stoku aktual i faktoreve të prodhimit në dispozicion dhe vecoritë e tyre. Autoritetet publike bartin përgjegjësinë të madhe në adoptimin e masave të nevojshme për krijimin dhe mbështetjen e një mjedisi përcës të vecorive pozitive të ekonomisë shqiptare, për fortesimin e kompanive dhe të mjedisit të biznesit ku ato zhvillojnë aktivitetin.

Një strategji e qartë ekonomike, koherente, e strukturuar, konstante, e mirë-financuar, e mirë-shpjeguar, e mbështetur në shtet të së drejtës me një sistem ligjor përkates modern dhe mbi të gjitha të aplikueshëm dhe të aplikuar, është kushti i domosdoshëm për të krijuar kontekstin ku sipërmarrësit tanë të kenë informacionin, sigurinë dhe perspektivën kohore të nevojshme për të investuar në sipërmarrje kompetitive.

Politikat publike jane te nevojshme per nje funksionim te drejte dhe efikas te tregut. Qe te jene eficiente keto politika kane nevojte per kontroll nga qytetaret. Eshte detyre e qytetareve qe nepermjet nje pjesemarrje aktive, te percojne interesin e tyre nepermjet zgjedhjes se politikave publike dhe formacioneve qe i thurin dhe i vene ne jete.

Bibliografia

1. "Shqipëria në Shifra 2010", INSTAT
2. "Bilanci i Energjise Elektrike 2010 - 2011" INSTAT
3. "Censusi I Popullsise dhe banesave, 2011 INSTAT
4. L. Veizi ne "Shekulli", 11/07/2012
5. "Bunkeret e Demokracise", A. Hackaj, Gazeta Panorama 15/11/2012
6. « Economie Industrielle », M. Rainelli, Ed. Memetos Dalloz
7. « Introduction a l'Economie du developpement », J. Brasseul, Ed. Armand Collin
8. « Shqipëria:Ruajtja e Rritjes së Qëndrueshme edhe përtej Tranzicionit, Memorandum Ekonomik i Bankës Botërore për Shqipërinë », Raport Nr. 29257-AL, Ed. Banka Boterore
9. « The Austrian Theory of Trade Cycles », R. Ebeling editor
10. "Time and Money: The Macroeconomics of Capital Structure",by R. W. Garrison, Ed. Routledge
11. « Introduction a la Politique Economique - 3eme edition », J. Genereux, Ed. Points economie
12. « Les vraies lois de l'economie », J. Genereux, Ed. Points economie
13. "How the West was lost", D. Moyo, Ed. Allen Lane
14. « Vers un societe d'abondance frugale », S. Latouche, Ed. Mille et Une Nuits
15. « La prosperite du Vice », D. Cohen, Ed. Albin Michel
16. « A new industrial Policy for Europe », by J.M SORIA, Á. S. PEREIRA, C. PASSERA, A. MONTEBOURG AND P. RÖSLER, Wall Street Journal 10 Dec. 2013
17. "A Stronger European Industry for Growth and Economic Recovery," A. Tajani, Ed. EU Commission Communication

**ZGJERIMI I LIRISË EKONOMIKE
PËRMES
REFORMAVE RREGULLATORE**

POLITIKA E BASHKIMIT EVROPIAN PER MJEDISIN DHE ZHVILLIMI I SAJ NE PERIUDHEN E KRIZES GLOBALE.

Merita Malile

Universiteti Mesdhetar i Shqiperisë

meritamalile@umsh.edu.al

Eduard Sulo

Ministria e Jashtme e Shqipërisë

eduardsulo@yahoo.com

ABSTRACT

Efforts to have legislation and policies relating to the environment that started in the 19th century. In the early 20th century due to the development of science and technology societies became more sensitive to environmental issues and environmental policies began to emerge from national level reaching international level. This paper deals with EU policies regarding environmental issues and the impact that the last financial crisis had on these policies.

Keywords: EU, crisis. Environment, environmental policies

Perpjekjet per te pasur legjislacion dhe politika ne lidhje me mjedisin kane filluar qe ne shekullin e 19-te. Ne fillim te shekullit 20-te per shkak edhe te zhvillimeve te shoqerise teknologjise e shkences u be e mendur hartimi i politikave mjedisore duke filluar nga niveli kombetar e duke arritur ne nivel nderkombetar.

Ishin Shtetet e Bashkuara te Amerikes te cilat bene te mundur hartimin e legjislacionit te pare per mjedisin .Keshtu ne vitin 1970 u miratua fillimisht “Akti per Ajrin e Paster”.

Ne 1972 Shtetet e Bashkuara te Amerikes hartuan “Aktin per Ujin e Paster”.Akte te cilat filluan te hedhin bazen e ndertimit te se drejtes mjedisore.

Me pas ne vitin 1970 u themelua ne Rome nje klub ambientalistesh te cilet pas studimeve te shumta ne 1971 hartojne studimin Kufijte e Zhvillimit /Rritjes. Ky studim per here te pare nderthuri te gjithë elementet kryesore te zhvillimit te shoqerise qe jane a) Numri i popullsisë b) Prodhimi industrial c) Produktet ushqimore d) Rezervat e lendes se pare e) Ndotja e mjedisit. Nga ky studim rezultoi se nese vendet e pazhvilluar do fillojne te ndertojne nje industri ateherë zhvillimi i saj do te sillte rritjen e problemeve e ekologjike te tokes.¹

Themelet e se drejtes se mjedisit u hodhen perfundimisht ne Konferencen e Stokholmit ne vitin 1972. Ne kete konference u miratua edhe” Deklarata per Mjedisin”. Kjo deklarate vuri themelet e bashkepunimit e lidhjes midis mjedisit,mbrojtjes se tij dhe te drejtave e lirive themelore te individit. Ne baze te kesaj deklarate gjithkush ka te drejte te jetoje ne nje mjedis te pershtatshem,dhe te kontribojë ne mbrojtjen e tij.

Ne kuadrin e mjedisit jane hartuar akte te ndryshme te rendesishme si psh:

Konventa e Trashegimise Boterore e organizuar ne Paris ne 1972.² Me ane te kesaj konvente u synua te hartohet nje liste me qytetet e ndyshme qe mbartnin kulture te cilat do te benin te mundur rritjen e vlerave te trashegimise boterore

Konferenca e Pare mbi Klimen Globale organizuar ne Gjeneve.³ Kjo konference hartoi nje program per klimen globale

Konferenca e Vjenes⁴ e cila hodhi bazen e bashkepunimit midis vendeve ku eshte demtuar shtresa ozonit.te gjitha vendet pjesmarrese rane dakort te hartonin masat per parandaluese dhe mbrojtese per mjedisin dhe shendetin.

Ne ditet e e sotme baza legjislacionit te Bashkimit Evropian i jep shtyse zhvillimit te shoqerise e ekonomise ne menyre te nderthurur me mjedisin.Keshtu per kete arsye ne 1987 ju be nje shtese Traktatit te Romes ne ndihme te rrijtjes se mbrojtjes se politikave te mjedisit ne komunitet. Me ane te ketij akti synoheshin keto rezultate:

-perdorimi i burimeve ne menyre sa me te mire;

1 Studimi “Ngjarje te shenuara te politikës nderkombetare per mjedisin”autor Ragnar Muler(2006)

2 Konferenca e Parisit ne 1972 (Akte Nderkombetare Mjedisore-MMPAU)

3 Konferenca e Gjeneves 1979(Akte nderkombetare Mjedisore-MMPAU)

4 Konventa e Vjenes ne vitit 1985(Akte Nderkombetare Mjedisore-MMPAU)

-rritja e mbrojtjes e shendetit te popullsise;

-kontributi ne rritjen e cilesise se mjedisit.

Sigurisht qe realizimet i projekteve te mesiperme behet e mundur me gershetimin e te gjithë politikave te BE te lidhura kryesisht me zhvillimin rajonal me politikat bujqesore e ato energjitike. Me ane te gershetimit te ketyre politikave arrihet ne parandalimin e problemit mjedisor qe ne burim,si dhe saksionimin e demtuesve te mjedisit.

Duke kaluar qe nga themelimi i legjislacionit per mjedisin,ndryshimi i konceptit njerezor per te e deri ne ditet tona veme re se situata klimaterike/mjedisore globale ka pesuar nje ndikim edhe nga kriza globale ne te cilen ndodhet bota. Per kete arsye nje vend shume te rendesishem ka zene dhe shkolla e Mendimit te Zhvillimit Ekonomik te Gjelber ⁵. Me zhvillim ekonomik te gjelber kuptojme zhvillimin ku mjedisi dhe cilesia jane bazat e zhvillimit alternativ te ekonomise se nje vendi. Pra “zhvillimi gjelber “konsiderohet si model ekonomik qe bazohet ne ambjent dhe e konsideron ate si burim I zhvillimit. Nder burimet kryesore permendim:

1- Klimen dhe energjine(prodhimi I turbinave te eres dhe teknologjia gjeotermale e mjedisit)

2- Ekonomi dhe kursim ne burimet natyrale dhe infrastrukturen e gjelber ke ekonomia eshte mbeshtetese kryesore e saj.Kjo arrihet nepermjet administrimit te mire burimeve ujore,pyjeve,liqeneve te ambienteve detare.Keto realizohen nepermjet:

- Hartimit te politikave ekonomike qe ndihmojne ne orientimin per te kaluar ne “zhvillimin e gjelber”;

- Inventarizimin e pasurive natyrore te vendit sipas rajoneve gjeografike;

- Politika shteterore lehtesuese ndaj bizneseve qe aplikojne teknologji per ambientin;

- Perparesi kerkimit shkencor ne kete fushe ;

- Ngritja e insitucioneve dhe rritja e angazhimit per pjesmarrje te administrates vendore ne ndertimin e zhvillimit ekonomik te gjelber.

Pra edhe politika e Bashkimit Evropian ne periudhen e grizes globale po kalojne gradualisht ne nderthurjen ne menyre te dukshme te elementeve me potente mjedisore per te zhvilluar ekonomine e saj .

Bibliografia

- Konferenca e Parisit ne 1972 .
- Konferenca e Gjeneves 1979.
- Konventa e Vjenes ne vitit 1985.
- Protokolli i Montrealit ne vitin 1987.
- Ne Ethet e Krizes” , Anastas Angjeli(2012).
- Studimi :”Ngjarje te shenuara te poltikes nderkombetare per mjedisin”autor Ragnar Muler (21.04.2006).
- “Mjedisi Sot” nr 119 i vitit 2007, Daniela Ruci, Edukimi mjedisor nepermjet paketes se gjelber”.
- OSBE –Komiteti per Ekonomine dhe Mjedisin,Bibloteke Elektronike (OSCE – Economic Commission and Enviromental Committee-Electronic library).
- Raporti i Komisionit Ekonomik per Europen,10 Prill 2008 (Report by Economic Commission for Europe (ECE)10 April 2008).

INFRASTRUKTURA SI MJET APO SI QËLLIM PËR TË KALUAR KRIZËN

Ilir Hebovija

Universiteti Mesdhetar i Shqipërisë

ilir@umsh.edu.al

ABSTRACT

A significant change can be noted in the inventory of roads in Albania, and this is an important step towards integration and economic development. This very valuable asset, already established, if not managed well, may lead either to the degradation of the system or to increased travel costs for everyone. Creating a development infrastructure and services will be one of the ways to overcome the crisis. The crisis often comes with advantages and we should use these advantages. Investors from Greece and Italy are trying to find a new market in Albania and the same thing should do Albanian investors too. Because when the crisis will be over there will be less space for the Albanian production. The paper focuses on the important role that infrastructure plays in overcoming the economic crisis.

Keywords: infrastructure, economic crisis, Albania

Dy vite më parë Universiteti Mesdhetar i Shqipërisë inicioi forumin për debat në qarqet akademike për nevojën e një modeli të ri ekonomik në vend. Duke qenë një argument shumë i ndjeshëm, ideja e hedhur i kaloi caqet akademike dhe u bë pjesë e diskutimit dhe në tryeze politike dhe në institucione.

Një nga temat që u prekën në konferencë kishte të bënte me industrinë e ndërtimit dhe me realitetin në të cilin ajo ndodhej. Kriza megjithëse ishte shfaqur nuk ishte pranuar zyrtarisht nga institucionet.

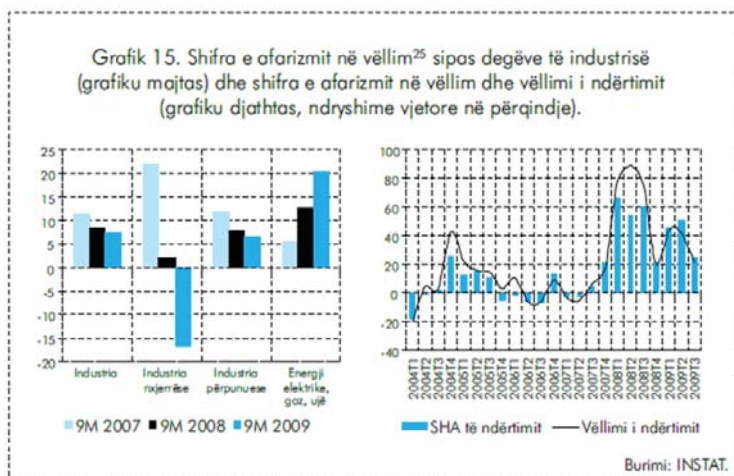
Sot nuk ka më vend për dyshime për deklarata dhe kundërdeklarata kjo industri është në krizë edhe sipas vlerësimeve të Bankës së Shqipërisë dhe të INSTAT.

Rritja e shpejtë e deficiteve buxhetore dhe borxheve publike në mbarë botën ka rritur dyshimet për aftësinë paguese të qeverive të ndryshme. Për shkak të mënyrës së ndërtimit dhe çështjeve të tjera strukturore, Bashkimi Evropian po e ndjen këtë hezitim të investitorëve më tepër se SHBA-të. Situata e vështirë fiskale në disa vende të Eurozonës, kërkon që masat e forta korrigjuese për

uljen e deficitit buxhetor në nivel kombëtar, të shoqërohen me mbështetje të mjaftueshme financiare në nivelin e Bashkimit Evropian, me qëllim që qëndrueshmëria e këtij projekti të përbashkët politik dhe monetar të mos vihet seriozisht në diskutim. Nga ana tjetër, në terma më praktikë kjo ndihmë financiare është e nevojshme për të zbutur rritjen e kostos së borxhit edhe për sektorin privat dhe për të zbutur tkurrjen e ekonomisë si rezultat i rënies së ndjeshme të stimullit fiskal.

Në tremujorin e tretë të vitit, treguesit e shifrës së afarizmit në vëllim, të vëllimit të ndërtimit dhe të konsumit të dukshëm të çimentos sinjalizuan ngadalësim të aktivitetit ndërtues, duke regjistruar norma pozitive vjetore rreth dy herë më të ulëta krahasuar me mesataret përkatëse të ritmeve vjetore gjatë tre tremujorëve të parë. Treguesi i besimit në sektorin e ndërtimit dëshmon për ngadalësimin e aktivitetit në këtë sektor përgjatë vitit 2009. Në tremujorin e katërt të vitit 2009, treguesi i agreguar ra me 13 pikë përqindjeje, duke shënuar vlerën më të ulët historike të tij që nga fillimi i matjes (tremujori i dytë 2002).

Bazuar në të dhënat nga vrojtimet, treguesi i normës së shfrytëzimit të kapaciteteve shfaq tendenca të njëjta në të gjithë sektorët e ekonomisë. Në terma mesatarë për vitin 2009, norma e shfrytëzimit të kapaciteteve në sektorin e industrisë dhe të ndërtimit ka shënuar rënien më të madhe, përkatësisht me 8.5 dhe 6.1 pikë përqindjeje në krahasim me normën mesatare të vitit 2008. Në sektorin e shërbimeve, kjo normë ka rënë me 3.9 pikë përqindjeje. Aktualisht, norma e shfrytëzimit të kapaciteteve në ekonomi qëndron në nivelin 66%, rreth 7 pikë përqindjeje më poshtë se mesatarja afatgjatë, duke sugjeruar për ekzistencën e kapaciteteve të lira në ekonomi.

Por sot bëhen dhe analiza të ndryshme për shkaqe që e çuan këtë industri nga 15-17 % të GDP-së në një nivel tepër të ulët. Ne shpesh jemi përqendruar tek kriza që sigurisht ka peshën e vet të rëndësishme por kemi anashkaluar mungesën e një vizioni si në rang industrie ashtu dhe në rang strategjish. Ne kemi ndërtuar apartamente, shtëpi banimi, rrugë kombëtare dhe rurale por ndërkohë sot jemi në dilemën nëse kemi ndërtuar shumë apo pak, nëse rrugët duhet të ishin të gjitha me katër korsi apo duhet të plotësonin nevojat imediate. Sot vetëm pak vite pasi kemi investuar miliarda euro po bëjmë analizën e shpenzimeve dhe po nxjerrim efektivitetin. Përgjegjësitë janë të dyanshme sepse njëra palë rendi vetëm pas fitimit dhe pala tjetër nuk arriti të menaxhonte boomin e investimeve që po ndodhnin. Fokusi i te gjithëve ishte vetëm tek fitimi i momentit, ne këtë lojë të rrezikshme u përfshinë edhe institucionet financiare, kryesisht bankat. Kreditimi nga një instrument që duhet të zhvillonte sistemin u përdor kryesisht për të shlyer faturat pa llogaritur se çfarë dot të shlyente kredinë, investimi apo produkti. Kjo e futi sistemin në një zinxhir borxhesh të cilat sot rrezikojnë të fusin në kolaps të gjithë, buxhetin e shtetit, bankat dhe sigurisht biznesin. Sot çdo shume që gjenerohet nuk shkon me për riinvestime siç do të ishte logjika normale por për të shlyer detyrimet që palët i kanë palëve. Ky zinxhir në dukje qesharak ku njëra dorë bën sikur shlyen tjetrën ka një impakt shumë negativ jo vetëm në zhvillimin e tanishëm por edhe në iniciativën e lire. Jo vetëm ndërtuesit por të gjithë kompanitë që u gjenden pa u menduar në këtë vorbull borxhesh publike dhe private kanë humbur elementin më të rëndësishëm, sigurinë për të investuar. Ndërsa sot të

gjithë rendin për te ruajtur ekuilibrat e prishura, qeveria për te ruajtur kufirin e borxhit, bankat frenimin e kredive të këqija, bizneset mbijetesën nuk ka një mekanizëm që te orientoje zgjidhjen. Frenimi dhe ekuilibri nuk është zhvillim, por një situatë kalimtare. Strategjia afatgjatë duhet të jetë si këto pasuri kombëtare të krijuara me shume mund, mos të shkojnë dem por të zhvillohen. Një nga shembujt me tipike të këtyre investimeve të dobishme por joefektive është infrastruktura rrugore.

Situata aktuale

1.1. Infrastruktura Rrugore (Rrjeti Rrugor Kombëtar) (sipas Strategjisë sektoriale të transportit 2008-2013, MPTT)

Rrjeti i përgjithshëm rrugor në Shqipëri, duke konsideruar gjithë kategoritë e rrugëve ku qarkullojnë automjete është rreth 18,000 km i gjatë duke përfshirë 3,636 km Rrugë Kryesore Kombëtare, 10,500 deri në 11,000 km Rrugë Rrethesh dhe Komunale dhe pjesa që ngelet me rreth 4,000 km është nën juridiksionin e njërive të ndryshme autonome, ndërmarrjesh ose firmash. Rrjeti rrugor primar është rreth 1,138 km me nëntë lidhje kryesore që formojnë shtyllën kurrizore të rrjetit si dhe një rrjet dytësor me një gjatësi të përgjithshme prej 1,998 km. Kodi rrugor përcakton gjashtë kategori rrugësh përsa i përket ndërtimit të tyre, standardeve teknike të projektit dhe karakteristikave funksionale: Autostrada, Rrugë interurbane kryesore, rrugë interurbane dytësore, rrugë urbane kryesore, rrugë urbane dytësore dhe rrugë lokale. Këto rrugë janë më tej ndarë sipas pronësisë në rrugë shtetërore, rrugë rrethi, rrugë të brendshme (rrugë nën juridiksionin e disa ndërmarrjeve të veçanta si p.sh. minierash apo pyjesh) dhe rrugë Komunale (gjithë rrugët brenda territorit të komunave ose të bashkive).

Infrastruktura ka qenë një pjesë e rëndësishme e programit qeverisës përfshirë atë kombëtare dhe atë rurale. Sot ka një ndryshim të dukshëm pozitiv në inventarin e rrugëve në Shqipëri dhe kjo është një hap i rëndësishëm integruar dhe zhvillues për të gjithë.

Ky aset shumë i vlefshëm i krijuar tashmë ka sjellë me vete dhe një sërë problemesh të cilat nëse nuk menaxhohen do çojnë ose në degradimin e këtij sistemi ose në rritjen e kostove të udhëtimit për të gjithë. Qeveria tashmë ka ndërmarrë hapin e parë për dhënien me koncesion për mirëmbajtjen e rrugës së kombit, pikërisht sepse nuk ka mundësi ta mirëmbajë atë.

Por sigurisht që qeveritë nuk mund të japin me koncesion të gjithë rrugët

e vendit aq më tepër kur nuk siguron dot një sistem sekondar pa pagesë dhe kur ato nuk plotësojnë kushtet për tu dhënë me koncesion.

Ndërkohë që pushteti vendor i cili ka në administrim një pjesë të këtij inventari është në shumicën e rasteve i pafuqishëm të përmbushë nevojat e komunitetit dhe jo të marrë përsipër investime për mirëmbajtjen e rrugëve që kanë nën juridiksion.

Kriza dhe rrudhja e investimeve publike e bën edhe më të vështirë marrjen e masave të tilla që kanë të bëjnë me mirëmbajtjen e fondit të rrugëve.

Dështimi i vetëm nuk është degradimi i sistemit rrugor por shfrytëzimi i këtij sistemi vetëm për qëllime transporti publik.

Strategjitë i janë referuar tregjeve, shkuarjes së produkteve tek konsumatori, hapjen e rrugëve turistike etj, por që deri më sot kanë rezultuar si kushte te paplotësura.

Transporti Rrugor (sipas Strategjise sektoriale të transportit 2008-2013, MPTT)

Ndër objektivat kryesore të sektorit të transportit rrugor janë:

- Krijimi i një rrjeti transporti pa ndërprerje dhe bllokime, që do të sigurojë zhvillimin e, do rriste volumin e trafikut të mallrave, do e vendoste transportin në shërbim të të gjithëve dhe do ndihmonte në bashkëpunimin e brendshëm dhe tregun kombëtar të punës.

- Zvogëlimi i hendekut midis tendencës, gjithmonë në rritje, të mjeteve motorike dhe ritmeve të rrjetit rrugor.

- Zbatimi i parimit të transportit të qëndrueshëm, i cili nënkupton optimizimin e koston, sigurisë së lëvizjes dhe mbrojtjes mjedisore.

- Nxitja e trafikut të mallrave dhe ulja e koston të transportit, që nënkupton uljen e humbjeve jo produktive, pra edhe të ashtuquajturave kosto të jashtme, siç janë aksidentet, bllokimet e trafikut, projektimi joracional i infrastrukturës, cilësia e dobët e punimeve dhe gjendja teknike e ulët e mjeteve të transportit.

- Intensifikimi i kontakteve me shtetet fqinje, institucionet komunitare për heqjen e barrierave që pengojnë ndërkombëtarizimin e shërbimeve të transportit shqiptar (vizat, lejet e transportit, bilaterale dhe multilaterale, taksat diskriminuese, nënshkrimin prioritar të marrëveshjeve që hapin tregun e punës).

- Reduktimi në maksimum i përfshirjes së administratës në veprimtarinë e transportit duke realizuar ndarjen e menaxhimit të transportit në përgjithësi nga biznesi i tij, me qëllim rritjen e efektivitetit të sektorit të transportit, cilësinë e shërbimeve dhe uljen e koston.

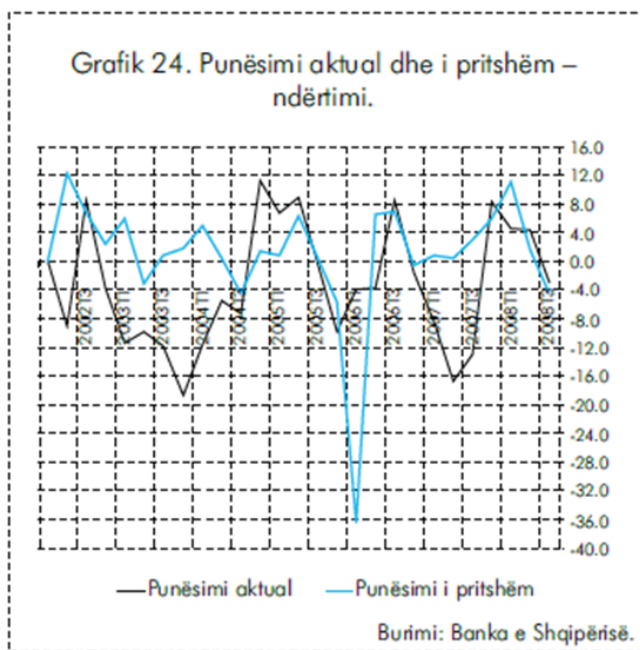
- Eliminimi i barrierave administrative dhe ekonomike të pajustificuara ndaj konkurrencës midis operatorëve të transportit.
- Krijimi i kushteve për një akses jodiskriminues të infrastrukturës së transportit nga përdoruesit e shërbimeve të transportit.
- Komercializimi i shërbimeve të transportit me pjesëmarrjen e operatorëve privatë. Mbështetje e biznesit të vogël e të mesëm në sektorin e transportit.
- Mbrojtja e operatorëve profesionistë nga konkurrenca e pandershme nga kategoritë apo llojet e tjera të transportit.
- Ndarja e tregut të shërbimit të transportit nga veprimtaria komerciale jashtë tregut dhe përdorimi jokomercial i mjeteve.
- Të nxitet zhvillimi i logjistikës dhe teknologjive bashkëkohore inteligjente në sektorin e transportit
- Përpunimi i metodologjive të kontrollit me synim mbrojtjen e tregut nga përqendrimi i shërbimeve dhe zbehja e konkurrencës.
- Përfshirja e gjithë kategorive të operatorëve, përdoruesve dhe shoqatave respektive në hartimin e procedurave dhe kushteve të pjesëmarrjes në tregun e shërbimeve.

Sot megjithë ketë strategji të miredetajuar dhe në përpjekje për ta bërë efikase dhe janë ndërtuar rrugë, prodhimi mbetet përsëri pa u shitur, patatet e Kukësit dhe ullinjë e Vlorës, nuk shkojnë tek konsumatori. Prodhimi dhe konsumatori janë ende shumë larg nga njëri tjetri pavarësisht se infrastruktura u ndërtua. Sot megjithëse ka rrugë nuk ka ndonjë zhvillim të veçantë të zonave turistike, përveç faktit që pushuesit mund të shkojnë më lehtësisht pranë tyre.

A është kjo ajo çfarë të gjithë presim? Vetëm akses? Infrastruktura është e destinuar të sjell zhvillim por ky nuk është objekt i infrastrukturës.

Shtrëngimi i kërkesës agregate gjatë tremujorit të katërt të vitit mbështetet nga treguesi i tendencës ekonomike (TTE), i cili ra në nivelin 83.2, pas një rritjeje në dy tremujorët paraardhës. Në tremujorin e parë të vitit, ky tregues shënoi pikën e tij më të ulët (73.3) që prej vitit 2002. Kontributi kryesor në përqësimin e këtij treguesi ka qenë nga sektori i ndërtimit, ku treguesi i besimit ka shënuar vlerën më të ulët historike. Gjithashtu për sektorët e industrisë dhe të shërbimeve, treguesit e besimit qëndrojnë përkatësisht 127% dhe 126% më poshtë nivelit të tyre në fund të vitit 2008. Treguesi i besimit të konsumatorëve, gjithashtu paraqitet më i ulët se vitin e kaluar. Treguesit e kërkesës aktuale dhe të pritshme në tre sektorët e vërtetuar janë vlerësuar gjithashtu në ulje nga

bizneset gjatë vitit 2009. Kontratat porositëse janë ulur në tremujorin e katërt të vitit dhe shfrytëzimi i kapaciteteve ka rënë duke shënuar normën 65.6% gjatë kësaj periudhe. Pritjet e bizneseve në lidhje me kërkesën po ashtu janë vlerësuar në rënie, ndonëse sipas vërtetimit të konsumatorëve treguesit e blerjeve aktuale dhe të pritshme duken se kanë marrë një pikë kthese që prej kontraktimit të një viti më parë. Si pasojë e një kërkesë të ulët, edhe situata financiare e tre sektorëve të vërtetuar paraqitet e përkeqësuar, sidomos në gjysmën e dytë të vitit. Megjithatë krahasuar me fundin e vitit 2008, me përjashtim të sektorit të ndërtimit, fundi i vitit 2009 ka një përmirësim të dukshëm. Rëndimi i situatës ekonomike gjatë gjysmës së dytë të vitit pasqyrohet edhe në situatën financiare të individëve; treguesi i situatës financiare aktuale të individëve në fundin e vitit 2009 është përkeqësuar ndjeshëm krahasuar me fundin e gjashtëmujorit të parë.

Sistemit i janë krijuar kapilaret por ato nuk kanë likuiditetin e duhur për tu vënë në efience. Është ky likuiditet që do të krijojë fondet e duhura edhe për mirëmbajtjen e rrugëve duke krijuar një sistem që funksionon dhe rentabël. Ndoshta nuk bizneset nuk janë aq në krizë sa duket por strategjitë kanë krijuar një boshllëk të madh në mes të kapaciteteve dhe menaxhimit të tyre. Sot kemi energji të tepërta që nuk shkojnë në destinacionin e duhur. Sot biznesit edhe

për shkak të krizës i duhet të konsumojë energji të tepërta për tu përballur me mbijetesën, zhvillimin dhe me administratën. Një luftë që duhet absolutisht të përfundojë me fitoren e biznesit dhe jo me rritjen e pengesave administrative.

Krijimi i një infrastrukture zhvillimi dhe shërbimesh do të ishte një nga rrugët për të dalë nga kriza dhe për të gjetur shumë shpejt performancën që i mungon modelit në vend. Zinxhirit të ekonomisë së tregut i është krijuar vetëm një hallkë të tjerat ose janë joproductive ose mungojnë. Politikat nxitëse që aplikohen sot janë të shkëputura nga sistemi dhe nuk i vlejné atij sepse mungojnë hallkat lidhëse. Kjo lloj politike nga euforia e momentit e njëres pale apo e tjetres për politika të suksesshme kalon shume shpejt në dëshpërim.

Kriza sjell me vete dhe avantazhet që në duhet të shfrytëzojmë, siç po bëjnë të tjerët me ne. Investitorë nga Greqia dhe Italia po përpiqen të gjejnë një treg të ri në Shqipëri, treg të cilin duhet ta shohim dhe ne. Sepse në kohën që e gjithë Evropa do të zgjohet nga kjo gjendje nuk do të ketë me hapësira të lira për prodhimin shqiptar. Vaji, patatet, turistët dhe çdo gjë tjetër që ne pretendojmë se është konkurruese në treg, etj do të jenë joshur prej operatorëve të tjerë që i kanë të ngritura si infrastrukturën rrugore ashtu edhe atë të shërbimeve dhe struktura të tjera në shërbim të ekonomisë së tyre.

Si përfundim e gjithë kjo përpjekje e mire kombinuar do të shërbejë dhe si një valvulë për krijimin e vendeve të reja të punës si rrjedhojë e masave direkte dhe indirekte që do të merren. Sipas vërtetimeve tremujore të Bankës së Shqipërisë për të tre sektorët e biznesit (industria, ndërtimi dhe shërbimet – grafik 23-25), punëzënia gjatë fundit të vitit 2009 është reduktuar. Pritshmeritë e bizneseve gjithashtu sinjalizojnë një reduktim të mëtejshëm të punëzënisë me përjashtim të sektorit të shërbimeve. Kjo është një periudhë shumë e vështirë në të cilën po kalon sektori vete dhe largimet nga puna janë të ndjeshme dhe sigurisht ripunësimi i këtyre forcave nëpërmjet rimodelimit sektorial do të ishte një zgjidhje afatgjate.

Bibliografia

Banka e Shqipërisë, Raport vjetor 2009, fq 39,40

Banka e Shqipërisë Raporti i Stabilitetit Financiar 2009, fq.10, 34

MPTT, Strategjia Sektoriale e Transportit, fq.1, fq.21

Shoqata e Ndertuesve të Shqipërisë, Raportet vjetore 2009, fq.5-18

Revista Ndertuesi, Nr.78, fq.14, Nr.80, fq7,

REFORMAT RREGULLATORE SI LEHTESUESE DHE NXITESE TE ZHVILLIMIT EKONOMIK

Ilir Aliaj

Universiteti Mesdhetar i Shqipërisë

ilir_aliaj@hotmail.com

ABSTRACT

The paper that I will present in the International Conference organized by the Mediterranean University of Albania, concerns the legal reforms that has been made in Albania from 2005 onwards. These legal reforms will be analyzed in legal terms what they have brought through but in this presentation/thesis will be reflected even what the companies that operate in Albanian market think about these changes. This confrontation will bring for the first time an overview and empirical study as well as the view of the companies their own.

Keywords: legal reforms, economic development, Albania

Hyrje

Ky material është një përmbledhje e raportit të vetë-vlerësimit që autori ka bërë si i kontraktuar nga projekti i Bankës Botërore dhe Ministria e Ekonomisë, Tregtisë dhe Energjisë (METE) për reformën rregullatore që është zhvilluar në Shqipëri nga viti 2005-2011. Materiali që është paraqitur në këtë prezantim është vetëm pjesa e parë që lidhet me studimin e reformave administrative.

Në kuadrin e reformës rregullatore në funksion të përmirësimit të klimës së biznesit, bazuar në studimet lidhur me klimën e biznesit të kryera gjatë

këtyre 7 – 8 viteve të fundit dhe raportit të FIAS, Qeveria Shqiptare në mars të vitit 2006 miratoi Planin e Veprimit ku parashikohen dhe përcaktohen çështjet kryesore për tu reformuar, hapat që duhet të ndiqen për përmirësimin e ambjentit rregullator në funksion të shërbimeve të ofruara ndaj biznesit, si dhe zhvillimin, administrimin dhe monitorimin e reformës rregullatore, me qëllim zbatimin e saj në mënyrë sa më efikase.

Qëllimi i kësaj reforme institucionale dhe procedurale është rritja e transparencës, efektivitetit të institucioneve publike dhe shërbimit të ofruar prej tyre, si dhe rritja e performances institucionale në përputhje me integrimin dhe zhvillimin ekonomik.

Duke konsideruar se që pas vitit 2006 Qeveria Shqiptare ka ndërmarrë dhe miratuar një seri aktesh rregullative në funksion të eliminimit të pengesave administrative burokratike dhe përmirësimit të klimës së biznesit, METE si autoriteti përgjegjës për monitorimin e Planit të Veprimit nën mbështetjen e Bankës Botërore në kuadër të reformës BERIS, është ndërmarrë një raund tjetër të Studimit të Administratës Publike.

Studimi për raportin e vetë-vlerësimit është kryer nga konsulenti Ilir Aliaj, sipas planit të miratuar paraprakisht dhe në bashkëpunim të ngushtë me METE.

Bazuar në studimin e bërë Konsulenti përgatiti një raport ku pasqyrohen dhe reflektohen reformat e zbatuara, ndikimi i tyre në përmirësimin e klimës së biznesit, si dhe çështje të ngritura nga administrata publike për tu përmirësuar më tej dhe sugjerimet apo rekomandimet përkatëse.

Prezantimi i Projektit

Me ndihmën e Bankës Botërore Projektit FIAS, një seri monitorimesh dhe studimesh janë kryer nga viti 2002- 2004 për të ekzaminuar procedurat dhe barrierat administrative lidhur me fillimin, vazhdimin dhe zhvillimin e një biznesit, gjithashtu dhe klimën e investimeve dhe të biznesit në Shqipëri.

Gjetjet dhe konkluzionet e këtyre monitorimeve kanë treguar se:

Biznesi në Shqipëri ndeshet me një risk të lartë rregullator dhe gjithashtu kosto të rënda. Kualiteti i varfër i rregullimeve për biznesin, barrierat administrative dhe vështirësi të tjera kufizonin mundësinë për rritje ekonomike dhe produktivitet të lartë, që mund të përkthehej në një shtysë më shumë për biznesin për të qëndruar në atë që njihet “ekonomia gri” ose joformale, duke qënë kështu një pengesë për tërheqjen e investitorëve në Shqipëri.

Bazuar në të dhënat e mbedhura nga këto monitorime, mbas vitit 2005

Qeveria e Shqipërisë ka nxitur një numër reformash institucionale dhe procedurale, të cilat kanë qenë të dizenuara për të përmirësuar klimën e biznesit, rritjen e investimeve, zhvillimin social dhe ekonomik të vendit dhe për të adoptuar masa që të shpejtojnë procesin e intergimit Europian të vendit.

Që nga viti 2006, qeveria e Shqipërisë ka aprovuar Planin Kombëtarë për Reformën Rregullatore dhe ka ngritur Task Forcë për Reformën Rregullatore që kryesohet nga Kryeministri.

Qëllimi kryesor i reformave institucionale dhe procedurale të përmendura më sipër kanë si qëllim rritjen e transparencës, efektivitetit dhe funksionimit me performancë të lartë të institucioneve publike dhe shërbimeve, në përputhje me zhvillimin ekonomik dhe intergrimin në BE të vendit.

Fushat dhe institucionet që janë përfshirë në këtë reforma, bazuar edhe tek Plani e Veprimit, janë si më poshtë:

-Reforma e Rregjistrimit të Biznesit dhe ngritja e Qendrës Kombëtare të Rregjistrimit (QKR) që në Shtator 2007, e cila funksionon si një one stop shop për rregjistrimin e biznesit dhe që mund të kryhet brenda një dite.

-Sistemi i Liçensimit, reforma konsiston në eliminimin përfundimtar të një numri të madh licensash dhe lejesh. Për një numër të kufizuar licencash dhe lejesh që kanë mbetur u bë thjeshtimi dhe zvoglimi i procedurave. Që nga 9 Qershori 2009, është në funksion Qendra Kombëtare e Liçensave që funksionon si një one stop shop.

-Sistemi i Taksave. Reforma është përqëndruar jo vetëm në uljen e peshës së taksave për bizneset, por gjithashtu edhe në eliminimin dhe thjeshtëzimin e shumë procedurave në pagesën e taksave, në aplikim e pagesës elektronike etj.

-Procedurat Doganore janë thjeshtuar dhe e gjithë sistemi i doganave është kompjuterizuar si dhe përdor sistemin e analizimit të riskut.

Çështjes e Tokës dhe Ndërtimit. Ka pasur një progres të mirë, por vazhdojnë të qëndrojnë problematika.

-Sistemi i Apelit Administrativ. Reforma është përqëndruar tek ndërhyrjet dhe thjeshtëzimet e procedurave të zgjidhjes së çështjeve dhe ngritjen e gjykatës administrative.

Disa nga këto veprime, pjesë e reformës rregullatore janë kryer me sukses, por një numër i konsiderueshëm janë në zbatim e sipër.

Për shkak të zbatimit dhe vazhdimet të reformave, ekonomia Shqiptare ishte një nga të paktat në gjithë globin që arriti të mbaj një performancë pozitive dhe rritje ekonomike përgjatë krizës financiare botërore (2008-2009). Edhe pse rritja ekonomike u ngadalsua në vitin 2009, Shqipëria iu shmang rënies në recesion si shumë vende të tjera. Kjo performancë ekonomike e Shqipërisë

është vlerësuar si shumë pozitive nga institucionet ekonomike dhe financiare botërore, si Fondi Monetar Ndërkombëtar, Banka Europiane për Zhvillim dhe Rindërtim, etj.

Në përpjekje për të përmirësuar biznesin dhe klimen e investimeve, si dhe për të identifikuar pengesat për FDI dhe rritjen për sipërmarrësit vendas, Banka Botërore ka mbështetur Shqipërinë nëpërmjet projektit BERIS, duke ndihmuar në zbatimin e një numri aksionesh të rëndësishme të Reformës Rregullore me qëllim për të arritur këto objektiva:

- Përmirësimin e kornizës rregullore duke ngritur sistemin për Regulatory Impact Assessment (RIA), si dhe zbatimin e një projekti të thjeshtë pilot RIA, ndërsa RIA e plotë do të fillojë zbatimin e saj pas dy vjetësh.

- Reforma e Sistemit të Inspektimit. Një Regjim Inspektimi është aktualisht zgjedhur për të krijuar një sistem që konsiston në një Inspektoriat Qëndror dhe rristrukon të gjithë inspektoriatet duke i përmbledhur ato në 12 të tillë

- Ngritja e një faqeje internet për legjislacionin e biznesit për të krijuar dhe përmirësuar transparencën, thjeshtuar informacionin për biznesin dhe për konsultime është tashmë aktive.

Për të vlerësuar dhe matur Impaktin e Reformës Rregullore dhe Institucionale mbi klimën e biznesit dhe zhvillimin ekonomik në vend, qeveria e Shqipërisë/Ministria e Ekonomisë, Tregtisë dhe Energjisë, mbështetur nga Banka Botërore 'Business Environment and Institutional Strengthening' (BERIS) projekt, propozojnë të kanë një raport vetë-vlerësim të përgjithshëm. Qëllimi kryesor i këtij raporti do të jetë impakti dhe perspektiva e reformave të kryera për përmirësimin e klimës së biznesit, rritjen e incentivave për të investuar në ekonomi, rritjen e efektivitetit të një numri procedurash administrative dhe ligjore. Së fundi, qëllimi është që të nënvizohen ndërhyrjet që duhen bërë në të ardhmen, drejt përmirësimit të kualitetit të administratës publike dhe shërbimeve ndaj biznesit, përmirësimit të legjislacionit dhe sistemit rregulator për një zhvillim të qëndrueshëm ekonomik të Shqipërisë dhe përshpejtimit të procesit të integritit Europian.

Parimet e përgjithshme të reformës rregullore

Pas vitit 2004, Qeveria Shqiptare ka ndërmarrë reforma të qenësishme në fusha të ndryshme duke synuar përmirësimin e infrastrukturës ligjore dhe rregullore me qëllim përcaktimin e dispozitave ligjore të kuptueshme dhe të qarta për rregullimin e aspekteve në ndryshim në ekonominë aktuale në zhvillim të shpejtë të vendit.

Në raportin e FIAS në mars 2003, janë përcaktuar një sërë problemesh të

hasura gjatë anketimit të biznesit dhe administratës publike. Një nga çështjet kryesore që është parashtruar në këtë raport ishte numri i madh i procedurave burokratike me të cilat ndeshej biznesi gjatë veprimtarisë së tij, si rezultat i dispozitave ligjore dhe zbatimit të tyre.

Synimi fillestar i qeverisë shqiptare realizohej me miratimin dhe përcaktimin e qartë të objektivave dhe pikave kryesore në drejtim të përmirësimit të reformës egzistuese rregullatore, me Planin e Veprimit në VKM nr. 157. Ky Plan veprimi, i cili, u miratua bazuar në raportin e FIAS që u përpilua dhe realizua bazuar në anketimin e administratës publike dhe biznesit në vitin 2002, ka përqendruar objektivat e qeverisë shqiptare me qëllim reformimin e kuadrit ligjor dhe rregullativ në disa fusha: si rregjistrimi i biznesit, licencimi i biznesit, procedurat tatimore dhe doganore me ndikim në ecurinë dhe zhvillimin e aktivitetit nga biznesi, etj.

Në këtë kuadër, Qeveria Shqiptare me mbështetjen e Bankës Botërore miratoi dhe ndërmoi hapat e nevojshëm për reduktimin deri në eliminimin e shumë procedurave burokratike të panevojshme siç konstatohej në raportin e FIAS duke miratuar reformën për përmirësimin e klimës së biznesit në Planin e Veprimit të miratuar me VKM nr. 157.

Për të krijuar një panoramë të përgjithshme mbi reformat e miratuara në Planin e Veprimit dhe zbatimin e tyre pas vitit 2006 në fushat objekt i studimit. Nga intervistimi i administratës publike ka rezultuar në vija të përgjithshme disa nga arritjet e mëposhtme, plani i veprimit dhe si pasojë reforma rregullatore ka përcaktuar objektivat më poshtë.

- Reformimi i kuadrit ligjor dhe përafrimi me normat rregulluese të BE-së

Duke filluar nga viti 2006, Qeveria Shqiptare ka miratuar një sërë ligjesh dhe aktesh të tjera ligjore duke ndryshuar dispozitat ligjore ekzistuese ose duke miratuar ligje të reja për rastet kur kjo ka qenë e domosdoshme. Aktet ligjore të ndryshuara apo miratuara nga fillimi kanë sjell një frymë të re në mënyrën e përpilimit, hartimit, strukturimit dhe terminologjisë së shkrimit të akteve ligjore. Këto akte jo vetëm janë hartuar dhe miratuar në konformitet me direktivat evropiane por kanë krijuar dhe zhvilluar një linjë të re më të qartë të shprehuri dhe zbatimi.

Gjithashtu, me qëllim unifikimin e procedurave dhe shmangien e përplasjeve midis ligjeve që aplikoheshin në të njëjtën fushë, këtu mund të sjellim si shembull ligjet në fushën e licencimit dhe ligjet në fushën e inspektimit, të cilat janë unifikuar në një ligj të vetëm kryesor, i cili ka ndryshuar dhe ndikuar në të gjithë ligjet e tjera.

Qëllimi i miratimit të akteve ligjore të reja apo të ndryshimit të akteve

ekzistuese është kryer nën frymën e reformimit dhe përmirësimit të procedurave administrative në ofrimin e shërbimit ndaj biznesit, si përfaqësuesi më i fortë i ekonomisë së lirë shqiptare. Përmirësimi ka konsistuar jo vetëm në përcaktimin e qartë të hapave dhe veprimeve për tu ndjekur si nga biznesi ashtu edhe nga nëpunësit e administratës publike, por deri në eliminimin dhe heqjen e një seri procedurash të tepërta për tu ndërmarrë nga biznesi në momentin e krijimit dhe gjatë aktiviteti të tij.

- Thjeshtimi dhe eliminimi i procedurave administrative

Saktësimi dhe heqja e procedurave të panevojshme burokratike në ofrimin e shërbimit ndaj biznesit është një nga mënyrat dhe mjetet më efektive të realizuara nga Qeveria Shqiptare në përmirësimin e cilësisë dhe redukimin e kostove dhe kohës së nevojshme për zhvillimin e aktivitetit nga biznesi.

Saktësimi i procedurave sjell një kuptim më të qartë nga biznesi për hapat që duhet të ndjekë gjatë aktivitetit të tij në përballje me shërbimet që i ofrohen nga administrata publike. Nga ana tjetër, reduktimi i procedurave të tepërta dhe jo funksionale shkakton reduktimin e kohës dhe uljen e kostove të panevojshme gjatë veprimtarisë së biznesit. Duke thjeshtuar dhe saktësuar procedurat, rritet numri i investitorëve jo vetëm vendas, por edhe të huaj pasi këto procedura bëhen të kuptueshme për të gjithë. Më tej, me uljen e kostove administrative, biznesi arrin të kursej në një drejtim dhe synon të investoj në projekte të tjera duke rritur numrin e investimeve në vend dhe rritjen e ekonomisë.

- Reformimi institucional

Përshtatja dhe ristrukturimi i strukturës organike të administratës publike në sektorë të veçantë me detyra dhe përgjegjësi të përcaktuara qartë dhe në mënyrë transparente për biznesin është një tjetër hap i rëndësishëm i ndërmarrë nga Qeveria Shqiptare në zbatimin e reformës rregullatore në favor të biznesit dhe investitorëve vendas dhe të huaj.

Me zbatimin e reformës pas vitit 2006 janë krijuar dhe organizuar sektorë të veçantë brenda strukturave egzistuese që kanë ndikuar dukshëm në lehtësimin e ofrimit të shërbimit nga administrata publike kundrejt biznesit. Në strukturat e administratës publike që kanë marrëdhënie të drejtpërdrejta me biznesin janë organizuar dhe funksionojnë sektorë të veçantë në ndihmë të biznesit, një rast i tillë janë organet tatimore, në strukturën e të cilave janë ngritur dhe funksionojnë sektorë të veçantë dhe të trajnuar për marrëdhëniet me publikun, me qëllim ofrimin e shërbimit të informimit për veprimet që duhet të kryhen nga biznesi.

- Saktësimi dhe përcaktimi shprehimisht i detyrave dhe përgjegjësive

Më tej, reforma ka përmirësimin e parimeve bazë që duhet të ndiqen jo vetëm nga administrata publike por edhe nga biznesi gjatë ushtrimit të aktivitetit apo funksioneve përkatëse, krijimin e institucioneve të pavarura në dhënien e disa shërbimeve ndaj biznesit, si procedurat e regjistrimit apo aplikimeve të ndryshme në lidhje me të dhënat e regjistrimit, licensimi për ushtrimin e aktivitetit në fusha të ndryshme të ekonomisë, zbatimi i parimit të shërbimit me një ndalesë dhe reforma të tjera.

- Parashikimi në dispozitat ligjore i parimeve të reja administrative

Si pasojë e reformës rregullatore dhe me qëllim rritjen e cilësisë në ofrimin e shërbimit nga administrata publike, në kuadrin ligjor objekt reformimi ligjvënësi ka futur dhe parashikuar parime të reja për tu zbatuar gjatë kryerjes së procedurave. Parashikimi shprehimisht në dispozitat ligjore të disa prej parimeve bazë të renditura më poshtë, ka sjellë njohjen dhe zbatimin e parimeve administrative, jo vetëm nga nëpunësit e administratës publike, por edhe nga biznesi në njohjen e detyrave dhe parimeve të punës që duhet të zbatohen nga nëpunësit e administratës publike. Gjithshtu, zbatimi i këtyre parimeve ka ndikuar në uljen e kostove apo dokumenteve të tepërta gjatë kryerjes së procedurave përkatëse nga administrata publike dhe thjeshtim dhe lehtësi për biznesin.

Më poshtë janë renditur dhe veçuar disa nga parimet e konstatuara gjatë studimit.

Miratimi në heshtje – me zbatimin e këtij parimi nënkuptohet se nëse organi kompetent publik nuk kryen veprimet përkatëse si miratim, pezullim apo revokim të aplikimit përkatës të biznesit brenda afatit ligjor, çështja/aplikimi konsiderohet i miratuar në heshtje.

Rast konkret është ligji “Për licencat, autorizimet dhe lejet në RSH” i cili parashikon se nëse QKL nuk publikon brenda afatit ligjor vendimin e refuzimit apo miratimit, në këtë rast kërkesa e biznesit konsiderohet automatikisht e miratuar në heshtje dhe sistemi elektronik gjeneron dhe publikon në mënyrë automatike vendimin e miratimit.

I njëjti parim parashikohet edhe në ligjin “Për Qendrën Kombëtare të Regjistrimit”, sipas të cilit rezulton se nëse QKR brenda afatit ligjor, prej 1 (një) dite nuk kryen veprimin përkatës, miratimin, pezullimin apo refuzimin e çështjes përkatëse, atëherë aplikimi i biznesit për regjistrim quhet i pranuar menjëherë.

Pra, ligjvënësi nëpërmjet futjes dhe respektimit të parimit të miratimit në heshtje, kërkon të mbrojë biznesin nga mosveprimi i administratës publike si

dhe nga ana tjetër mobilizon administratën publike në kryerjen e detyrave dhe përgjegjësive përkatëse brenda afateve të caktuara ligjore.

Parimi i vetëdeklarimit – Një parim i ri, i cili është parashikuar në një sërë aktesh ligjore si pasojë e reformës rregullatore dhe zbatohet në fusha të tilla si regjistrimi, licensimi, procedurat doganore dhe tatimore. Sipas këtij parimi, licensimi, autorizimi apo përditësimi i të dhënave kryhet nëpërmjet vetëdeklarimit nga biznesi që aplikon për kryerjen e procedurave përkatëse pranë institucioneve të administratës publike. Me vënien në zbatim të këtij parimi, është mundësuar reduktimi kohës, kostos dhe i një sërë dokumentesh të nevojshme në momentin e regjistrimit të biznesit, licensimit, deklarimit të detyrimeve tatimore apo doganore.

Përgjegjësia individuale – nëpërmjet zbatimit të parimit të vetëdeklarimit është futur një koncept i ri në zbatim të dispozitave ligjore siç është ai i përgjegjësisë individuale të biznesit. Për qartësinë e lexuesit mund të sjellim si shembull vetëdeklarimin e xhiros vjetore në momentin e regjistrimit apo të detyrimeve tatimore gjatë ushtrimit të aktivitetit nga biznesi duke shmangur në këtë mënyrë gjykimin e njëanshëm të administratës publike si dhe duke sensibilizuar biznesin në objektivitetin e të dhënave të deklaruara dhe përgjegjësinë individuale për deklarimet e kryera.

Kontrolli aposteriori – me zbatimin e parimit të vetëdeklarimit të të dhënave apo informacionit përkatës nga biznesi në momentin e kryerjes së aplikimeve përkatëse është shmangur dhe eliminuar gjykimi dhe kontrolli nga ana e administratës publike në pranimin e aplikimeve dhe të dhënave të biznesit, duke parashikuar në dispozitat ligjore parimin e kontrollit aposteriori.

Sipas këtij parimi rishikimi i të dhënave të pavërteta apo të dhëna gabim në momentin e vetë deklarimit janë objekt rishqyrtimi dhe kontrolli në një moment të dytë nga nëpunësit e trajnuar për këtë qëllim si dhe duke përmirësuar kriteret e vlerësimit dhe të analizës së riskut si në rastin e procedurave doganore të trajtuar më poshtë në këtë raport.

- Informatizimi dhe përpunimi elektronik

Përdorimi i teknologjisë së informacionit (sistemit IT) si rezultat i reformës rregullatore në fushat objekt i studimit, ka ndikuar në performancën e ofrimit të shërbimit nga administrata publike. Procesimi i praktikave apo aplikimeve përkatëse nga administrata publike nëpërmjet sistemit të informatizuar ka dhënë rezultate në reduktimin e kohës dhe kostos për kryerjen e procedurave, ka rritur shpejtësinë dhe lehtësinë e veprimeve të kryera nga administra publike si dhe ka rritur transparencën në shërbimeve e ofruara kundrejt biznesit.

Gjetje dhe rekomandime për përmirësim

Nga studimi rezulton se të dhënat që përmban Rregjistri Tregtar në formë elektronike për disa nga bizneset e regjistruara dhe që operonin përpara krijimit të QKR janë të pa plota dhe me mangësi, si rezultat i mungesave në dokumentacionin e dorëzuar nga gjykata e rrethit gjyqësor Tiranë, e cila administronte Rregjistrin Tregtar apo humbjes së tij gjatë transportimit nga një institucion në tjetrin. Ky fakt mund të vijë edhe si rezultat i mosdorëzimit të plotë të dokumentave përkatëse nga vetë biznesi përpara krijimit të QKR.

- Bashkëpunimi me biznesin në vetë-deklarimin prej tij si dhe depozitimin e akteve, të cilat nuk rezultojnë të arkivuara pranë QKR.

Sugjerohet që nga ana e QKR për aq sa është e mundur, bizneset me mangësi dokumentacioni dhe njoftimi i tyre nëpërmjet një zëri të veçantë në faqen e QKR në internet ku të publikohet lista e biznesve me mangësi dokumentacioni. Gjithshtu, QKR duhet të angazhojë një sportel të veçantë për pranimin e praktikave për plotësim të mangësive dhe depozitimit të dokumentacionit përkatës nga biznesi.

Kushtet fizike të punës në institucion janë shumë të mira. Megjithatë, me rritjen e numrit të aplikimeve të ndryshme nga biznesi rritet edhe kapaciteti i arkivës së mbajtur pranë QKR. Për këtë arsye, aktualisht dhe duke parë perspektivën e zhvillimi të veprimtarisë së QKR, ekziston nevoja për hapësira më të mëdha për mbajtjen dhe ruajtjen e arkivës.

- Financimi i QKR në Tiranë mbi zgjerimin e ambienteve të nevojshme për mbajtjen e arkivës

Nga studimi rezulton se në sportelet në rrethe shpesh herë shkaktohet radhë dhe konfuzion, për arsye se shërbimi i informacionit është i bashkuar me shërbimin e sportelit dhe për mungesë të ambienteve ku mund të presin personat e interesuar.

- Shtimi i sporteleve në disa rrethe si psh Elbasan dhe profilizimi apo ndarja e tyre në sportel për aplikime dhe sportel për informacion

Nga studimi rezulton se shpeshherë ndodh që bizneset të mos paraqesin brenda afateve të duhura kohore ndryshimet dhe dokumentet përkatëse siç parashikohet në ligjet që përfshijnë pasqyrimin e ndryshimeve në statusin apo veprimtarinë e bizneseve në Regjistrin Tregtar, duke shkaktuar në momentet e fundit të skadimit të afatit ligjor fluks të aplikimeve për tu kryer pranë sporteleve të QKR.

- Sensibilizimi mediatik i biznesit në ndërmarrjen e veprimeve përkatëse brenda një afati të arsyeshëm kohor, me qëllim shmangien e konfuzionit dhe rradhëve në ditët e fundit të afatit ligjor për kryerjen e aplikimeve përkatëse.

Një rast i tillë është depozitimi i vendimit të shoqërisë tregtare mbi miratimin e pasqyrave financiare në Regjistrin Tregtar brenda datës 31 korrik.

Sistemi elektronik i QKR funksionon mbi bazën e një strukture të emëruar desktop application. Objektivi kryesor i të ardhmes për këtë institucion është që të kalojë në formën e shërbimit të njohur si web application, në të cilën përdoruesit i jepet mundësi për aplikim online, pra pa qenë nevojë e prezencës fizike në një nga sportelet e shërbimit. Aktualisht, përdoruesit mundën që të kontrollojnë online vetëm statusin e aplikimit të tyre të kryer në një nga sportelet e shërbimit.

Gjetje dhe rekomandime për përmirësim

Liçensimi pranë QKL

-Trajnimi i mëtejshëm i institucioneve qendrore dhe të pavarura që operojnë në fushën e liçensimit në lidhje me liçencat dhe lejet që trajtohen me ose pa përfshirjen e QKL.

Nga studimi rezulton se çdo institucion i pavarur dhe çdo institucion qëndror është përgjegjës për administrimin dhe plotësimin në Regjistrin Kombëtar të Lejeve dhe Liçensave informacionin dhe të dhënat e kërkuara lidhur me pjesën e liçensave/autorizimeve/lejeve në kompetencë të këtyre institucioneve. Jo të gjitha institucionet qendrore dhe të pavarura kanë marrë trajnimin e nevojshëm për të bërë përditësimin e të dhënave në Regjistrin Kombëtar të Lejeve dhe Liçensave.

Trajnimi i mëtejshëm i nëpunësve në institucionet kompetente qendrore (përveç QKL) përsa i përket cilësisë dhe shpejtësisë së shqyrtimit të dokumentacionit në formë elektronike, apo lidhur me shërbimin që duhet të kryejnë lidhur me përditësimin në Regjistrin Kombëtar të Lejeve dhe Liçensave të informacionit të kërkuar në fushën përkatëse të liçensimit.

Liçensimi jashtë QKL

Nga studimi rezulton se për liçensimin pranë Autoritetit Kontrollit Shtetëror të Eksportit (AKSHE), biznesi duhet të paraqesë mesatarisht 20 dokumente, ndër të cilat janë identifikuar edhe dokumente lidhur me regjistrimin e biznesit apo vërtetimet nga gjyqësori dhe organet e prokurorisë.

-Reduktimi i mëtejshëm i dokumenteve të kërkuara në fushën e liçensimit pranë AKSHE

Sugjerojmë (i) zbatimi i parimit të vetëdeklarimit nga biznesi. Nga studimi konstatohet se AKSHE në listën e dokumenteve të kërkuara për tu paraqitur

nga biznesi për liçensim pranë këtij institucioni parashikohen edhe vërtetimet nga gjykata, prokuroria apo përmbarimi.

- Informacioni i paraqitur nga këtë dokumente si edhe në rastin e MPPT apo QKL, të përfshihet në formën e vetëdeklarimit nga biznesi në formularin e aplikimit, duke ndërgjegjësuar në këtë mënyrë biznesin në deklarin e të dhënave të sakta si dhe duke kryer kontrollin aposteriori në saktësinë e të dhënave të deklaruara; (ii) të eliminohet kërkesa e paraqitjes nga biznesi të dokumenteve në origjinal që vërtetojnë regjistrimin e biznesit. Rregjistri Tregtar tashmë është i aksesueshëm në çdo kohë online dhe përditësohet çdo ditë. Web ekstrakti i gjeneruar nga Rregjistri Tregtar pasqyron gjendjen reale të biznesit në datën kur kërkohen të dhëna mbi regjistrimin e biznesit ashtu sikurse edhe ekstrakti i lëshuar në origjinal nga vetë QKR.

-Përshtatja dhe unifikimi i mëtejshëm i aplikimeve për liçensim që kryhen jashtë QKL, në mënyrë që të gjitha liçencat dhe lejet të procesohen nëpërmjet QKL, sistemi i liçensimit të kryhet në një shërbim “one stop shop” të plotë.

Nga studimi rezulton se procesi i liçensimit kryhet nga ose me pjesëmarrjen e QKL, dhe jashtë QKL, nga institucione të tjera qëndrore. Për vazhdimin e reduktimit të procedurave burokratike duke shpërndarë sistemin e liçensimit në disa institucione, sugjerojmë njësimin e shërbimit të ofruar duke kryer çdo aplikim nga biznesi në të gjitha fushat e liçensimit pranë QKL dhe më pas procesimi apo shqyrtimi i aplikimeve të kryhet nga institucionet kompetente sipas fushës së liçensimit.

Vlen të përmendet se me njësimin dhe unifikimin e aplikimeve në fushën e liçensimit nëpërmjet QKL, të gjitha aplikimet nga biznesi do të kryhen nëpërmjet sistemit të informatizuar të QKL duke reduktuar procesimin e aplikimeve në formë shkresore.

Gjetje dhe rekomandime për përmirësim

-Bashkëpunimi i mëtejshëm midis QKR dhe organeve tatimore në shkëmbimin e informacionit gjatë ushtrimit të aktivitetit nga biznesi.

Nga studimi rezultoi se QKR dhe organet tatimore bashkëpunojnë vetëm përsa i përket të dhënave të biznesit të deklaruara dhe regjistruara në Regjistrin Tregtar në momentin e regjistrimit të biznesit. Për ndryshimin e të dhënave të detyrueshme për tu regjistruar si pranë Regjistrin Tregtar ashtu edhe pranë organeve tatimore gjatë ushtrimit të aktivitetit nga biznesi, të tilla si ndryshimi i adresës së selisë së biznesit, ndryshimi i administratorit, biznesi duhet të aplikojë si pranë QKR ashtu edhe pranë organeve tatimore për regjistrimin e

këtyre të dhënave të ndryshuara.

Sugjerojmë bashkëpunimin e QKR dhe organeve tatimore në lidhje me të dhënat që duhet të pasqyrohen nga biznesi si më sipër në Regjistrin Tregtar dhe sistemin tatimor, nëpërmjet harmonizimit të teknologjive të informacionit të përdorura nga QKR dhe organet tatimore.

-Reduktimi i kohës së pajisjes së biznesit me vërtetim nga organet tatimore për detyrimet përkatëse tatimore deri në një ditë

Nga studimi rezultoi se për lëshimin e vërtetimit nga organet tatimore mbi gjendjen e

detyrimeve tatimore të biznesit kërkues duhet mesatarisht 2 – 3 ditë.

Sugjerojmë reduktimin e kësaj kohe deri në një ditë pune. Reduktimi i kohës është i mundur të realizohet edhe duke konsideruar që të dhënat në sistemin tatimor përpunohen në mënyrë elektronike.

Gjithashtu, sugjerojmë ndarjen e formës dhe procedurave për lëshimin e vërtetimeve mbi gjendjen tatimore të biznesit, me qëllim përshpejtimin e procedurave për bizneset të cilat nuk kanë detyrime tatimore. Në varësi të gjendjes tatimore, pra biznese me detyrime tatimore dhe biznese pa detyrime tatimore të rishikohet proceduara dhe përmbatja e vërtetimeve, në (i) vërtetime që pasqyrojnë vetëm faktin nëse ka apo jo detyrime biznesi dhe (ii) vërtetime të cilat pasqyrojnë gjendjen dhe shumën e detyrimeve tatimore të biznesit.

-Përmirësimi i mëtejshëm i sistemit elektronik tatimor dhe trajnimi i stafit në mënyrë të tillë që të shmangen aplikimet në letër pranë shërbimit me tatimpaguesin dhe shqyrtimi i tyre në të gjitha hallkat brenda institucionit nëpërmjet sistemit elektronik tatimor

Nga studimi rezultoi se për kryerjen e aplikimeve të ndryshme pranë organeve tatimore (shërbimit me tatimpaguesin), biznesit i duhet të paraqesë një sërë dokumentesh qoftë edhe për pajisjen me vërtetim, të cilat kalohen më pas në formë shkresore brenda institucionit për shqyrtim dhe miratim apo refuzim, sipas rastit.

Sugjerojmë shqyrtimin në mënyrë elektronike për aplikimet e paraqitura nga biznesi pranë sektorit -Shërbimi me tatimpaguesin, nga hallkat e tjera brenda institucionit në funksion të përshpejtimin të procedurave, si dhe shmangies së formës shkresore të shqyrtimit të aplikimeve nga nëpunësit e administratës tatimore për rastet kur është e mundur.

-Përcaktimi i një metodologjie për krijimin e një fondi të veçantë të rimbursimit të biznesit në mënyrë të decentralizuar

Sugjerojmë krijimin e një fondi të veçantë dhe të decentralizuar mbi rimbursimin e biznesit. Ngritja e një zëri të veçantë në buxhetin e çdo drejtorie rajonale tatimore mbi fondin e rimbursimit. Në varësi të detyrimeve tatimore të

realizuara nga drejtoria rajonale tatimore të kryhet edhe rimbursimi i biznesit për atë zonë territoriale.

Zbatimi i parimit të decentralizimit do të sillte lehtësi në procedurat e financimit të tepricës kreditore si dhe do të krijonte besimin e biznesit ndaj një sistemi tatimor të ndërtuar në baza të forta dhe të drejta.

Gjetje dhe rekomandime për përmirësim

-Profilizimi i stafit të punësuar pranë pikave hyrëse tokësore doganore që nuk ndodhen aftër Tiranës, me qëllim ofrimin e shërbimit ndaj biznesit në mënyrë të shpejtë dhe efikase.

Nga studimi rezultoi se në pikat hyrëse tokësore doganore, verifikimi i shtetasve dhe kalimi i mallrave nga bizneset kryhet nga të njëjtët persona. Ky fakt shkakton vonesa në ofrimin e shërbimit ndaj biznesit, si dhe përbën një pengesë administrative në ushtrimin e aktivitetit.

Sugjerojmë, me qëllim eliminimin dhe shmangien e vonesave në pikat tokësore doganore si psh Qafë Thanë apo Hani i Hotit, trajnimin e stafit dhe profilizimin e tij në ofrimin e shërbimit ndaj biznesit dhe ndaj shtetasve në sportele apo sektorë të veçantë.

-Krijimi i metodikave dhe bashkëpunimit ndërinstytucional duke praktikuar teknologjinë e informacionit midis drejtorisë së patentave dhe markave si dhe sistemit doganor.

Nga studimi rezultoi se DPD nuk disponon aktualisht një sistem informimi për të provuar vërtetësinë e markës së mallrave, me qëllim që të evitohen mallra të falsifikuara të cilat nuk janë prodhuar nga shoqëria që pretendohet, qoftë në formë apo përmbajtje. Sistemi elektronik nuk ka të përfshirë elementë apo indikatorë që të pasqyrojnë një nivel identifikimi të markës.

Sot mbrojtja e markave realizohet vetëm nëpërmjet procesit të vetëdeklarimit nga biznesi. Sugjerojmë përmirësimin e mëtejshëm të sistemit elektronik, si dhe përcaktimin e metodikave dhe mekanizmave të bashkëpunimit midis organeve doganore dhe drejtorisë së patenave dhe markave për të patur akses në databazën e Drejtorisë së Përgjithshme të Patentave dhe Markave dhe për të mundësuar identifikimin e mallrave që hyjnë në Shqipëri nën markat e falsifikuara nga organet doganore.

Gjetje dhe rekomandime për përmirësim

- Zhvillimi i teknologjisë së informacionit në të gjitha zyrat e ZRPP në shkallë vendi.

Sistemi IT është ende në faza embrionale dhe i paaksesueshëm për të gjithë

përdoruesit e interesuar. Përmirësimi i mëtejshëm i këtij sistemi do të sillte shpejtësi dhe lehtësi në kryerjen e veprimeve dhe shqyrtimin e aplikimeve pranë zyrave të ZRPP.

-Përmirësimi i sistemit të regjistrimit të pasurive të paluajtshme

Nga studimi rezultoi se sistemi aktual i regjistrimit të pasurive të paluajtshme nuk garanton më tej azhornimin e informacionit dhe të dhënave të rregjistruara në momentin e regjistrimit fillestar, si dhe nuk siguron ndonjë informacion lidhur me vlerën e tokës në kuptimin e potencialit për të krijuar të ardhura.

Sugjerojmë përmirësimin e sistemit të rregjistrimit të pasurive të paluajtshme me qëllim (i) azhornimin e informacionit të pasqyruar në të në momentin e regjistrimit fillestar të pasurisë në mënyrë elektronike, duke lënë gjurmë së ndryshimeve të kryera për një afat të caktuar kohor, (ii) krijimin e zërave në këtë sistem për të gjeneruar informacion mbi vlerën e tokës si potencial për të krijuar të ardhur, dhe (iii) përshtatja e rregullave të brendshme dhe rregullat të informatizimit për përjashtimin e suksesshme të zhvillimeve të rëndësishme legislative, që kanë të bëjnë me ligjin “Për Noterinë”, kryesisht në çështjet e regjistrimit të transferimit të pronësisë.

- Informatizimi i mëtejshëm i sistemit të rregjistrimit të pasurive të paluajtshme në shkallë vendi dhe përfundimi i regjistrimit fillestar të rregjistrimit të pasurive të paluajtshme për të krijuar Rregjistrin Kombëtar të Pasurive të Paluajtshme në format elektronik publik. Informatizimi i regjistrimit të pasurive të paluajtshme do të sjellë aksesin e çdo personi të interesuar në zgjidhjen e çështjes së pronësisë së tij dhe shmangien e konflikteve të shumta pronësore. Kjo do të krijonte edhe mundësinë e sigurimit të titujve të pronësisë, sikurse edhe në shumë vende të tjera të zhvilluara. Meqenëse sistemi i rregjistrimit në mënyrë të informatizuar nuk ka përfunduar ende, sugjerojmë që në rregjistrin elektronik të regjistrimit të pasurive të paluajtshme të shtohet

(i) përshkrimi nëse prona i përket individit apo biznesit. Në këtë mënyrë do të krijohet aftësia për të gjeneruar statistika të ndryshme. Këto statistika do të ndihmojnë në analiza që lidhen me klimën e biznesit dhe potencialin e tyre.

(ii) parashikimi i një opsioni të veçantë në regjistrin kombëtar ku të gjithë të interesuarit të kenë akses dhe mundësi të paraqitjes së zgjidhjes përkatëse mbi pronësinë e pasurisë së shqyrtim.

Pjesë e rëndësishme e përmirësimit të dhënies së shërbimit të ZRPP-së është edhe kryerja e procesit të përmirësimit dhe përditësimit të të dhënave bazuar mbi gjendjen e të dhënave të ZQRPP-ja duke përfshirë këtu edhe sistemin GIS.

-Krijimi i faqes web të zyrave rajonale të ZRPP në rrethe

Nga studimi rezulton se në disa rrethe objekt i studimi (si Lezhë, Elbasan) ende nuk ka filluar informatizimi i sistemit të rregjistrimit të pasurive të paluajtshme. Gjithashtu, në disa rrethe ZRPP nuk është e pajisur me një faqe web në internet ku të publikohet informacioni i nevojshëm për veprimtarinë e këtij institucioni.

Publikimi i informacionit në faqen web në internet do të përmirësonte shpejtësinë e informacionit të publikuar dhe aksesin e tij në kohë reale nga publiku, si dhe komunikimin institucional.

-Trajnimi i stafit në ZRPP rajonale në rrethe

Nga studimi rezulton se në ZRPP në rrethe stafi nuk është trajnuar pothuajse asnjë herë, duke sjellë në këtë mënyrë vonesa në shqyrtimin aplikimeve pranë këtyre zyrave.

Gjetjet dhe rekomandimet për përmirësim

Theksojmë se reforma e inspektimit është në proces zhvillimi dhe çështjet e shqyrtuara më poshtë janë në perspektivë për tu zgjidhur me përfundimin e kësaj reforme. Përmirësimi i teknologjisë së informacionit pranë inspektorateve ekzistuese dhe përpunimi i të dhënave në mënyrë elektronike.

Nga studimi rezulton se inspektoratet ekzistuese të tilla si ISHP, AKU, ARM, mbajnë procesverbalet përkatëse dhe vazhdojnë të kryejnë përpunimin e të dhënave në formë shkresore.

Sugjerojmë përshpejtimin e përfundimit të reformës së inspektimit në drejtim të krijimit të portalit unik të inspektimit nga Inspektorati Qendror, me qëllim integrimin në këtë portal të të dhënave për tu deklaruar dhe përpunuar nga inspektoratet e tjera operuese.

Shtimi i kapacitetit të inspektorëve pranë ISHP për të rritur numrin e inspektimeve

Nga studimi rezulton se kapaciteti i inspektorëve të punësuar në zyrat rajonale të punës së ISHP nuk është i mjaftueshëm për ushtrimin e inspektimeve në terren, ky fakt vihet re edhe nga numri i inspektorëve në krahasim me numrin e bizneseve të rregjistruar.

Sugjerohet rritja e kapacitetit të inspektorëve me qëllim rritjen e performancës dhe eficiencës në fushën e inspektimit, rritjen e investimeve në zyrat rajonale të ISHP, për përmirësimin e mjeteve të nevojshme me qëllim ushtrimin e inspektimit pranë bizneseve që ndodhen larg rrugëve nacionale

ose rajonale, për arritjen e të cilave nevojiten mjete motorike lëvizëse.

Gjetje dhe rekomandime për përmirësim

-Përsheptimi dhe krijimi i mekanizmave nxitës për krijimin e gjykatës administrative që është në proces zhvillimi. Sipas project ligjit, Këshilli i Ministrave duhet të marrë vendim për krijimin e gjykatës administrative brenda 3 muajve nga data publikimit të ligjit në Fletoren Zyrtare.

-Krijimin e një strukture të pavarur në vendimmarrje pranë DPD

Nga studimi rezulton se organi vendimmarrës për ankimet doganore është Drejtori i Përgjithshëm i Doganave. Për lehtësi procedurale dhe rritje te besueshmërisë së nga biznesi në shqyrtimin sa më objektiv të praktikave të ankimit, sugjerojmë krijimin e një strukture të pavarur në vendimmarrje në strukturën qendrore të organeve doganore, si në rastin e ankimit tatimor.

LIRIA EKONOMIKE DHE KULTURA SI NXITËS TË ZHVILLIMIT EKONOMIK

Rudina Ramaj

Universiteti Kristal

lipi.rudina@gmail.com

Ilirjan Lipi

Universiteti i Vlorës "Ismail Qemali"

lipi.ilirjan@gmail.com

Etleva Leskaj

Universiteti i Tiranës

etlevaleskaj@gmail.com

ABSTRACT

In "The Wealth of Nations", Adam Smith mentions that if the institutions protect the individual's freedom there will be more prosperity for the society. This theory is applied and tested by the Index of Economic Freedom, which for more than a decade applies Smith's theories of prosperity and economic freedom. However, economic development considers not only the role of formal institutions such as property rights and legal regulations, but also considers the influence of social norms and rules under the framework of which are based economic activities such as exchange, investment, savings, and activities of individuals, organizations and institutions. Although the role of formal and informal institutions does not reflect very often in economic development models, it is important for the development of the Albanian economy, an unconventional perspective development, perhaps until well established institutions and other stakeholders begin being effective.

Keywords: Economic development, Index of Economic Freedom, Cultural Index,

1.Hyrje

“If we learn anything from the history of economic development, it is that culture makes all the difference.”

David Landes, the Wealth and Poverty of Nations

“To build a better world, we must have the courage to make a new start. We must clear away the obstacles with which human folly has recently encumbered our path and release the creative energy of individuals. We must create conditions favourable to progress rather than “planning progress.”... The guiding principle in any attempt to create a world of free men must be this: a policy of freedom for the individual is the only truly progressive policy.”

Friedrich A. Hayek

Megjithëse përgjithsisht gjykohet se shoqëritë e lira zakonisht janë më të pasura se shoqëritë e tjera, këtë aspekt më mirë mund ta dëshmoj lidhja dhe efekti i lirisë ekonomike në normat e rritjes së ekonomisë së një vendi. Shumë studiues janë të mendimit se shkalla e lirisë ekonomike ndikon rritjen, megjithatë të tjerë e zbusin këtë gjykim, duke e standartizuar këtë fenomen dhe duke u përqendruar tek lidhja ose marrëdhënia që mund të ekzistoj mes përmirësimit të shkallës së lirisë ekonomike dhe rritjes ekonomike. Institucionet ekonomike të tilla si pronësia private, rregullimet ligjore dhe zbatimi i kontratave janë shumë të rëndësishme për rritjen dhe zhvillimin ekonomik të një vendi. Siç është përkufizuar nga North (1990; 1991), institucionet mund të perceptohen si “rregullat e lojës”, formale ose informale, të cilat e drejtojnë dhe udhëheqin veprimin përmes stimuljeve. Institucionet formale janë struktura të kodifikuara ose rregulla të shkruara, ndërsa institucionet jo-formale përfshijnë kulturën, normat, dhe traditat e imponuara përmes zakoneve sociale (Boettke & Coyne 2009). Kështu nën këtë këndvështrim duke iu referuar dhe problemeve, vështirësive që po kalon sistemi ekonomik shqiptar gjatë fazave të tij të zhvillimit, është e rëndësishme të studiohet dhe përshkruhet lidhja mes institucioneve formale dhe informale me rritjen ekonomike, si dhe efekti i tyre në të. Për shpjegimin e efektivitetit të institucioneve ekonomike, në zhvillimin ekonomik të një vendi do të përshkruajmë Indeks Botëror të Lirisë Ekonomike të Heritage Foundation. Ndërsa për të shpjeguar kulturën dhe vlerat, do të përshkruajmë pikërisht karakteristikat që janë të rëndësishme për shkëmbimin ekonomik, dhe dy dimensionet kryesore të indeksit të përgjithshëm (të matur sipas Inglehart) për vëzhgimin e vlerave botërore, i cili konvergjon me vlerat kryesore të matur edhe prej Hofstede dhe Triandis, si Schwartz duke prezantuar

në mënyrë të përgjithshme shkallën e besimit, respektit, vendosmërisë dhe bindshmërisë së popullatës së një vendi. Qëllimi i këtij artikulli është të paraqes dhe të përshkruaj efektin që kanë institucionet ekonomike pra ato formale dhe institucionet informale pra kultura ekonomike në zhvillimin ekonomik. Në këtë mënyrë ky studim do të pasuroj literaturën rreth rëndësisë që kanë institucionet në zhvillimin ekonomik, duke i bashkëngjitur këtij këndvështrimi edhe faktorin kulturor. Pra studimi synon që krahas një variabli me hard si efektshmëria e institucioneve, të sensibilizoj marrjen në konsideratë edhe të një variabli më soft ose më cilësor, por që mund të jetë vendimtar në varësi të karakteristikave kulturore gjatë fazave të ndryshme të zhvillimit ekonomik. Kjo çështje u zgjodh për studim duke u mbështetur edhe në shumë studime të mëparshme rreth lidhjes së lirisë ekonomike dhe rritjes ekonomike (Dawson 1998, 2003; Gwartney, Lawson, & Holcombe, 1999; Heckelman 2000; Gwartney, Holcombe, Lawson, 2004), si dhe studimeve rreth lidhjes së kulturës me rritjen ekonomike (Guiso, Sapienza, & Zingales, 2006; Licht, Chanan, & Schwartz, 2007; Tabellini 2008, 2009).

2. Çështjet kryesore të studimit

2.1 Kultura

Para se të mund të përshkruajmë lidhjen e kulturës me rritjen ekonomike, duhet të kujtojmë edhe një herë se çfarë është kultura. Kështu Guiso, etj. (2006: 23), e përkufizojnë kulturen “. . . si besimet zakonore dhe vlerat e pandryshuara që grupet etnike, fetare, dhe sociale trashëgojnë nga një brez në tjetrin”. Ndërsa kultura ekonomike është një tërësi karakteristikash kulturore që janë të rëndësishme për bashkëveprimin dhe shkëmbimin ekonomik. Nën këtë këndvështrim Porter (2000) e përcakton kulturën ekonomike si “ besimet, qëndrimet dhe vlerat që mbështesin aktivitetet ekonomike të individëve, organizatave, dhe të institucioneve” (fq. 14). Duke u mbështetur në këtë përkufizim konceptin e kulturës mund gjithashtu ta ngushtojmë duke u përqëndruar dhe përshkruar vetëm disa prej aspekteve ekonomike të kulturës dhe lidhjes së tyre me zhvillimin ekonomik. Variablat ekonomik kulturor mund të përfaqsohen prej katër kategorive të veçanta të kulturës të cilat ndikojnë sjelljen në lidhje me ndërveprimin social dhe ekonomik dhe si rezultat ndikojnë edhe në zhvillimin ekonomik të një vendi. Kryesisht këto variabla janë besimi, respekti, vet-vendosja dhe bindja, të cilat do të shërbejnë si rregulla që drejojnë ndër-veprimin mes individëve, tregut dhe sipërmarrjes. Variabli i besimit, respektit, dhe vet-vendosjes mendohet se e ndikojnë pozitivisht ndër-veprimin

ekonomik dhe social, kurse bindja konsiderohet si një faktor që e kufizon ndërveprimin dhe zhvillimin ekonomik, përmes dekurajimit të marrjes së riskut e cila është karakteristika kryesore e sipërmarrjes.

- Nese i referohemi variablit të parë pra, besimit, ai mund të influencoj zhvillimin ekonomik përmes ndikimit që ka tek kosto e transaksioneve. Kur njerëzit i besojnë më tepër njëri-tjetrit kosto e transaksioneve dhe kostot e kontrollit janë më të vogla, dhe të drejtat e pronësisë janë më të sigurta (Williamson & Kerekes 2008). Sipas këtij këndvështrimi theksohet se nivele më të mëdha besimi përqasen me zhvillim dhe rritje më të madhe ekonomike (Fukuyama 1996; Knack & Keefer 1997). Ndërsa një nivel i ulët besimi zhvillon network të vegjël tregtar mes individëve për shkak të kostove të larta të transaksioneve dhe monitorimit të tyre dhe si pasojë, tregjet janë më të vogla në krahasim me rastet kur këto nivele transaksionesh do të ishin më të mëdha.

- Variabli i dytë kulturor, ai i zgjedhjes individuale është një tregues sasi i madhësisë së kontrollit që individët ndiejnë se kanë në zgjedhjet dhe veprimet e tyre. Pra me pak fjalë nëse individët kanë kontroll mbi zgjedhjet e tyre pavarësisht rezultateve të veprimeve të tyre, individët do të kenë më shumë motivim në punë, do të jenë më novator dhe do të kenë më shumë gjasa të investojnë në të ardhmen (Tabellini 2009; Coyne dhe Williamson 2009). E thënë ndryshe, nëse individët e perceptojnë suksesin apo dështimin e tyre ekonomik si pasojë e përpjekjeve të tyre (në këtë rast psh. ata kanë vet-vendosje të lartë), atëherë ata do të përpiqen më shumë të jenë eficientë për tu paguar më shumë dhe për të përmirësuar kështu mirëqënien e tyre. Kështu sa më i madh vet-kontrolli individual i një populli, aq më i madh do të jetë zhvillimi ekonomik i vendit të tyre (Banfield 1958).

- Treguesi i tretë i kulturës ekonomike i zgjedhur për tu përshkruar në këtë studim, pra respekti, është i rëndësishëm për faktin se një nivel më i madh respekti sjell një nivel më të madh tolerance për të tjerët. Sa më e madhe toleranca aq më i pranishëm është qëndrimi pro-tregtisë me të tjerët, duke zgjeruar kështu tregun dhe ndikuar rritjen dhe zhvillimin ekonomik. Coyne dhe Williamson (2009: 13) kanë arsyetuar se, “në shoqëritë me nivele të ulta të kapitalit social, dhe nivele të ulta të respektit, shtrirja e tregut të transaksioneve kufizohet tek network-et farefisnor dhe miqësor.” Sipas kësaj llogjike, nivelet e larta të respektit sjellin nivele të larta zhvillimi ekonomik.

- Dhe treguesi i fundit kulturor që do të përshkruhet, është bindja, e cila gjykohet se ka një lidhje negative me rritjen ekonomike. Nëse fëmijët në një shoqëri edukohen të jenë rrëptësisht të bindur dhe individualizmi nuk mirëpritet, fëmijët mund të gëzojnë nivele të ulta vet-kontrolli dhe autonomie

dhe si pasojë do të kenë më pak inisiativë nëse i referohemi kryesisht sipërmarrjes (Tabellini 2009). Sipas studimeve dëshmohet se për shkak të ndikimit negativ të niveleve të larta të bindjes në autonominë e individit dhe si pasojë në inisiativën e ulët ndaj marrjes së riskut, bindja do të ndikoj negativisht zhvillimin ekonomik sepse do të ketë më pak ndërveprim ekonomik sesa në shoqëritë ku autonomia dhe individualizmi vlerësohen më shumë sesa bindja.

Kështu nivele të larta të besimit, vet-vendosjes dhe respektit do të mbështesin rritjen ekonomike, ndërsa bindja dekurajon zhvillimin e ekonomisë. Megjithatë në modelet ose teoritë e zhvillimit ekonomik kultura shpesh neglizhohet ose konceptohet si një faktor konstant, ekzistojnë gjithashtu studime ku janë zbuluar lidhje mes kulturës dhe zhvillimit ekonomik (si përmes ndikimit direkt ose indirekt në sjelljen ekonomike). Kështu Banfield (1958) dhe Putnam (1993) kanë arritur në konkluzionin se aspektet kulturore dhe besimet duhen marrë në konsideratë, sidomos gjatë hartimit të strategjive të zhvillimit ekonomik në mënyrë që këto politika të jenë të sukseshme dhe të qëndrueshme.

Ekonomistët modernë neoklasike tentojnë të minimizojnë rëndësinë dhe lidhjen e kulturës me zhvillimin ekonomik të vendit. Kryesisht economistët i peshojnë supozimeve të thjeshta se qëniet njerëzore janë individë racionale dobi-maksimizues, dhe se kjo sjellje dobi-maksimizuese është kryesisht e pandikueshme prej shoqërive të ndryshme njerëzore. Modeli standart i rritjes ekonomike i inicuar fillimisht prej Robert Solow i cili fokusohet veç tek inputet ose kryesisht tek kapitali dhe puna, i quajtur në vazhdim si modeli "endogjen" i rritjes thekson gjithashtu rolin e teknologjisë në zhvillim. Kështu në këtë këndvështrim, kultura dhe impakti i saj në zhvillimin ekonomik duhen marrë në konsideratë për tu studiuar kur impakti i faktorëve të tjerë të ketë dështuar. Sociologët, nga ana tjetër, kanë tentuar të besojnë se normat kulturore pushtojnë jetën ekonomike, por këto të fundit nuk mund të kuptohen vecmas tyre. Sociologët kanë argumentuar se tregjet e përshkruara prej ekonomistëve në vetvete nënkuptojnë norma të përbashkëta (psh., njerëzit shkëmbejnë të mirat në vend që të vjedhin apo të vrasin njëri-tjetrin), dhe pastaj sociologjia e vëzhgon shkakësinë më thellë sesa economistët. Max Weber (1930) tregoi se supozimi i ekonomistëve që rritja e pagës fikse për njësi pune do të rrisë outputin ka efekte të kundërta në shoqëritë rurale sepse, duke qenë se punonjësit vlerësojnë më tepër kohën e lirë sesa punën, mund të punojnë edhe me pak gjatë një dite. Ai u përqendrua të tregonte sesi shfaqja e një bote moderne ekonomike varej nga ndryshimi paraparak i vlerave kulturore që kanë të bëjnë me protestantizmin. Sot, ndikimi i kulturës në zhvillim është më tepër fushe studimi e socio-ekonomistëve sesa e ekonomistëve. Një përjashtim i rëndësishëm në gjithë

këtë përgjithsim janë ekonomistët e zhvillimit, të cilët janë ekonomistët që specializohen në problemet e rritjes në shoqëritë më pak të zhvilluara, para-moderne, ose jo-Perëndimore. Ata kanë studiuar se shumë sjellje që mund të jenë të mirëqena në SHBA ose në vendet e Europës Perëndimore, si mungesa e korrupsionit tek zyrtarët e administratës publike ose mungesa e paaftësise, nuk është domosdoshmerisht prezente edhe në shoqëri të tjera. Natyrisht impakti i kulturës nuk mund të krahasohet me një faktor ekonomik zhvillimi siç mund të jetë kursimi ose investimi. Pra kultura nuk mund të shpjegoj e vetme diferencat që ekzistojnë mes zhvillimit ekonomik të vendeve të ndryshme, pasi çdo vend pëson luhatjet e veta në zhvillim si pasoj e luhatjeve të inputeve ose dhe rrethanave të paparashikuara. Gjithashtu edhe efektiviteti i institucioneve ekonomike dhe politike shkakton diferenca në zhvillimin ekonomik të vendeve. Psh qysh para vitit 1945 Koreja e Jugut dhe Koreja e Veriut kanë pasur kulturë të njëjtë, por zhvillimi ekonomik i Koresë së Jugut ka qënë më mirë, pikërisht për shkak të diferencave të institucioneve ekonomike dhe politike. Gjithsesi ka fakte se edhe diferencat kulturore kanë një impakt të rëndësishëm në zhvillimin ekonomik të vendeve, psh. para disa dekadave të shkuara vendet konfuciane të Azisë Lindore kapërcyen shumë vende të tjera të botës përsa i përket normave të zhvillimit ekonomik (pavarësisht edhe diferencave që ekzistojnë në llojin e institucioneve ekonomike apo politike të tyre). Ndërsa gjatë të njëjtës periudhë ekonomite e shumicës së vendeve afrikane përjetuan norma të ulta rritje. Kështu psh. në mbështetje edhe të argumentave më sipër përsa i përket kulturës, shoqëritë e vendeve para-industriale nuk e përkrahin mobilitetin social apo akumulimin ekonomik të individit. Weber gjithashtu ka argumentuar se një version protestant i Krishtëritimit ka luajtur një rol kyç në kapitalizëm, dhe po kështu më vonë një version modern i Konfucianizmit përmes suportit të edukimit dhe arritjeve promovuan rritje ekonomike. Kështu pra, të gjitha kulturat kanë disa karakteristika të cilat mund ta nxisin ose ta ndalojnë aktivitetin ekonomik dhe si pasojë zhvillimin ekonomik të një vendi.

Vëzhgimet rreth vlerave botërore janë hartuar për të matur të gjitha fushat kryesore të problemeve njerëzore, prej politikës tek ekonomia dhe jeta sociale. Megjithatë rezulton se dy janë dimensionet që dominojnë këtë tablo vlerash kulturore të vendeve të botës:

- Vlerat tradicionale të besimit kundrejt atyre laike/racionale, si dhe vlerat e mbijetesës kundrejt atyre të vet-realizimit. Këto dy dimensionet shpjegojnë më tepër se 70 përqind të diferencave ndër-kulturore të vendeve të ndryshme. Vlerat laike-racionale reflektojnë diferencat mes shoqërive në të cilën feja është më shumë e rëndësishme dhe mes atyre në të cilat nuk është. Një tërësi

orientimesh të tjera janë të lidhura gjithashtu me këtë dimension. Shoqëritë të cilat në hartën kulturore rezultojnë më pranë polit tradicional i kushtojnë tepër rëndësi dhe janë më të tepër të orientuara në lidhjen prind-fëmijë dhe respektin ndaj autoritetit, të cilat krahas standartave absolute dhe vlerave tradicionale familjare, refuzojnë divorcin, abortin, eutanasinë, etj. Këto shoqëri kanë nivele të larta krenarie kombëtare si dhe qëndrime dhe sjellje nacionaliste. Shoqëritë me preference laike-rationale kanë qëndrime dhe orientime të tjera përsa i përket të gjitha çështjeve të mësipërme.

- Dimensi i tjetër i dytë i madhi diferencave kulturore mes vendeve lidhet me tranzicionin prej shoqërive industriale tek ato post-industriale, të cilat rezultojnë me një polarizim rreth vlerave të mbijetesës ose atyre të vet-realizimit të individit. Pasuria e akumuluar në shoqëritë e avancuara gjatë brezave të mëparshëm nënkupton se një pjesë e popullatës është rritur duke e pasur mbijetesën të garantuar. Ndaj dhe prioritetet e këtyre shoqërive janë zhvendosur prej sigurimit të nevojave fizike dhe ekonomike drejt atyre që përqendrohen tek rritja dhe përmirësimi i mirëqënies subjektive të individit, vet-realizimit dhe cilësisë së jetës.

2.2 Përfitimet e Kulturës

Teorit rreth motivimit e theksojnë rolin e kulturës në performancën ekonomike, përmendur edhe prej Weber (1904-1905) në studimin e etikës protestante. Ky mendim i dha rrugë kërkimeve historike të Tawney (1926, 1955), rasteve studimore të Harrison (1992), dhe punës empirike të McClelland etj. (1953), si dhe të tjera studimeve rreth motivimit për arritje. Inglehart (1971, 1977, 1990) e zgjeroi këtë studim duke vëzhguar zhvendosjen prej vlerave prioritare materialiste tek ato post-materialiste. Megjithatë studimet e mëparshme përqendroheshin tek pasojat politike të këtyre vlerave, studimet e mëvonshme u zhvendosën tek roli i vlerave në rritjen ekonomike. Këto vlera të reja mund të konceptohen si erosion i etikës protestante mes popullatave që përjetojnë nivele të larta të sigurisë ekonomike. Statusi social është më tepër i trashëguar sesa i arritur, dhe normat sociale e inkurajojnë kështu individin ta pranojë pozicionin e vet social në jetë. Aspiratat drejt mobilitetit social janë ashpërsisht të shtypura. Këto sisteme vlerash ndihmojnë të mbahet solidariteti social por dekurajojnë akumulimin ekonomik. Harta kulturore e vlerave botërore reflekton se një numër i madh vlerash bazë janë ngushtësisht të korreluara, dhe ato mund të përshkruhen prej variancave të dy dimensioneve kryesore ndërkulturore “vlerave tradicionale/rationale” dhe

dimensionit “mbijetesë/vet-realizim”, siç prezantohen edhe në hartë. Çdo vend në hartë është pasqyruar dhe vendosur sipas vlerave të njerëzve të vet dhe jo sipas lokacionit gjeografik. Në një pjesë të madhe këto dy pozicionime qëndrojnë pra rastisin të njëjta, por gjithësesi kjo hartë prezanton afërsinë kulturore të vendeve dhe jo atë gjeografike. Kështu psh., Australia, Kanadaja, U.S.A dhe Britania e Madhe rezultojnë fqinjë kulturore, pavarësisht shtrirjes së tyre gjeografike. Zhvendosja prej vlerave të mbijetesës drejt vlerave të vet-realizimit përfshin gjithashtu edhe vlerat e rritjes dhe edukimit të fëmijëve, dhe zhvendosjes së fokusit prej të punuarit fortë drejt zhvillimit të imagjinatës dhe tolerancës si vlera të rëndësishme për edukimin e një femije. Dhe kjo lidhet me rritjen e ndjenjës të mirëqënies subjektive që mund të arrihet në një mjedis tolerance, besimi dhe moderimi politik, duke prodhuar kështu një kulturë në të cilën njerëzit i kushtojnë një rëndësi të veçantë lirisë individuale dhe vet-shprehjes si dhe pasjes së orientimeve aktive politike. Këto janë gjithashtu edhe karakteristika thelbësore të cilat literatura mbi kulturën politike i përcakton si thelbësore për demokracinë.

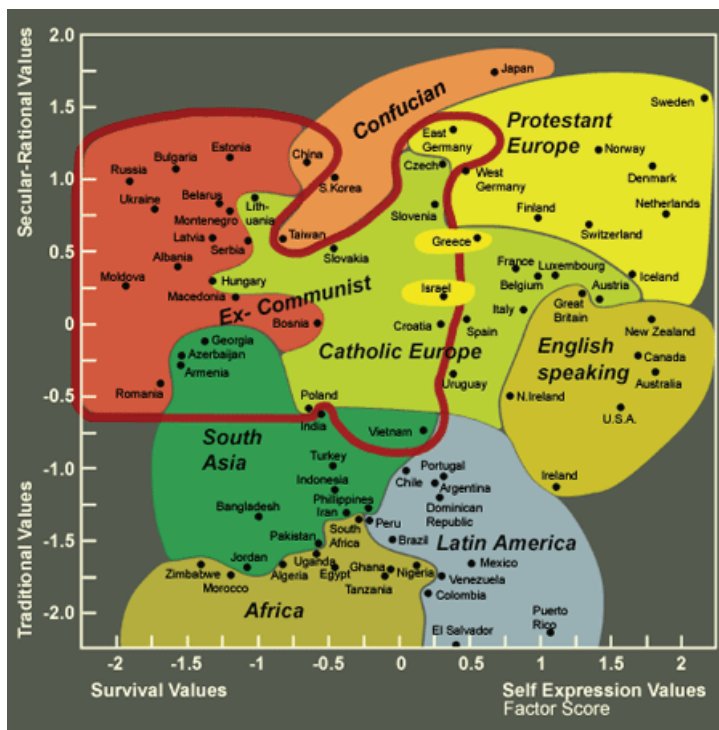

Figura 1. Harta e vlerave kulturore botërore (vëzhgimi 1999-2004)

2.3 Liria Ekonomike

Një tjetër variabël i zgjedhur në këtë studim si faktor impakti në rritjen ekonomike është edhe liria ekonomike. Liria ekonomike, në përkufizimin bazë të vet, i referohet mbrojtjes së të drejtave të pronësisë private dhe lirisë vullnetare për kryerjen e transaksioneve (Gwartney, Lawson, & Block, 1996). Kështu për shembull një qeveri që nuk nxit zbatimin e kontratave, por uzurpon pronat e qytetareve të vet pa iu dhënë kompesimin e duhur, si dhe vendos kufizime në shkëmbimin vullnetar shkel parimet ekonomike. Pra në këtë mënyrë dekurajohet sipërmarrja dhe produktiviteti dhe individët nuk kanë besim se përpjekjet e tyre do të shpërblehen, sepse është pikërisht pritshmëria për fitim përtej aktiviteteve produktive dhe ideve të reja që e bën të mundur sipërmarrjen dhe si rezultat edhe rritjen ekonomike. Shumë studime janë përpjekur të vëzhgojnë lidhjen mes lirisë ekonomike dhe rritjes ekonomike, psh. Gwartney, Lawson, dhe Block (1996), krijuesit e Fraser Institute të treguesit të lirisë ekonomike, vunë re se vendet me lirinë më të lartë ekonomike kanë pasur një normë rritje vjetore të GDP-së reale për frymë prej 2.4 përqind, ndërsa ato me nivelin më të ulët të lirisë ekonomike kanë normë mesatare rritje me 1.3 përqind (gjatë periudhës 1980–1994). Kështu me të drejtë mund të gjykojmë se nëse vendet përmirësojnë ose rrisin nivelin e lirisë ekonomike mund të përmirësojnë edhe rritjen ekonomike.

2.4 Indeksi i Lirise Ekonomike

Indeksi i Lirise Ekonomike (sipas Heritage Foundation) përfshin një tablo të madhe dhe gjithë përfshirëse, që mat performancën e këtij vendi nën këndvështrimin e lirisë ekonomike, duke matur 10 fusha të veçanta të lirisë ekonomike. Disa prej indekseve të matura nën fokusin e lirisë ekonomike lidhen me ndërveprimet e një vendi me vendet e tjera të botës, si për shembull hapja e ekonomisë së një vendi ndaj investimeve ose tregtisë botërore. Kështu shumica e këtyre aspekteve orientohen dhe vlerësojnë në mënyrë sasiore politikat e një vendi, duke vlerësuar kështu lirinë e individëve të një vendi për të përdorur punën ose financat e tyre pa kufizime dhe pa ndërhyrje të tepëra shtetërore. Të gjitha aspektet e lirisë ekonomike luajnë një rol vital në zhvillimin dhe mbështetjen personale si dhe për progresin kombëtar gjithashtu. Ato nuk janë reciprokisht përjashtuese, madje progresi në një aspekt shpesh ndihmon dhe nxit progresin edhe në një aspekt tjetër, psh nëse të drejtat e pronësisë nuk respektohen sa duhet, më i vështirë do të jetë gjithashtu progresi në shumë aspekte të tjera të lirisë ekonomike.

Kështu sipas Heritage Foundation për të rritur nivelin e analizës dhe qartësin e indeksit, për vitin 2012, janë vëzhguar 10 aspekte të lirisë ekonomike, të cilat janë grupuar në katër kategori ose shtylla kryesore të indikatorëve që masin dhe vlerësojnë lirinë ekonomike të një vendi.

5. **Mbizoterimi i Ligjit** (të drejtat e pronësisë, lira prej korrupsionit)
6. **Kufizimi i Qeverisë** (liria fiskale, shpenzimet qeveritare)
7. **Eficiensa Rregulluese** (liria e biznesit, liria e punës, liria monetare)
8. **Hapja e Tregjeve** (liria tregtare, liria e investimit, liria financiare)

Secila prej këtyre katër shtyllave kryesore vlerësohet prej 0-100 pike secila, dhe indeksi i përgjithshëm i lirisë ekonomike të një vendi do të jetë një mesatare e thjeshtë e pikëve të këtyre 10 treguesve të lirisë ekonomike të përdorur në studim.

Përfitimet prej Lirisë Ekonomike

1. Mbrojta e të drejtave të pronësisë. Një nga aspektet kryesore të mbrojtjes së të drejtave të pronës është zbatimi i kontratave. Sipërmarrja vullnetare e detyrimeve kontraktuale është baza e një sistemi tregu dhe gjithashtu baza për specializimin e ekonomive, prej fitimit tej shkëmbimit tregtar, si dhe këmbimit apo tregtisë mes kombeve. Megjithatë edhe përfshirja e qeverisë për zbatimin e kontratave private është e rëndësishme për të garantuar barazinë dhe intergritetin në tregje të ndryshme.

2. Korrupsioni. Korrupsioni mund të shtrihet gjithandej në ekonomi; dhe ka një lidhje direkte mes shtrirjes së rregullimeve qeveritare ose ndërhyrjeve shtetërore në aktivitetin ekonomik dhe madhësisë së korrupsionit. Transparenca është një nga armet më të mira në luftën kundër korrupsionit, ndaj transparenca e procedurave dhe proceseve rregulluese mund të promovoj trajtimin e barabartë si dhe një eficense dhe efikasitet më të madh rregullator.

3. Niveli i përgjithshëm i taksave. Në Indeksin e Lirisë Ekonomike, barra e taksave prezantohet prej matjes së barrës së përgjithshme të taksës prej të gjitha formave të taksimit si përqindje totale e GDP-se. Norma marxhinale e taksës që has një individ është, realisht një pjesë që qeveria i pret fitimit të njësisë pasuese të punës ose angazhimit në një sipërmarrje risku, dhe vetëm ajo çfarë mbetet pas taksës është shpërblimi aktual për përpjekjen e individit. Të gjitha shpenzimet qeveritare të cilat do të financohen vetëm prej taksimit më të lartë, shoqërohen me një kosto oportune të barabartë me vlerën e konsumit privat ose të investimit që do të ishte bërë nëse këto burime monetare do të lireshin sektorit privat dhe nuk do të akumuloheshin buxhetit të shtetit.

4.Liria e Biznesit. Liria e biznesit i referohet të drejtës së një individi për të ngritur dhe drejtuar një biznes pa ndërhyrjen e shtetit. Rregullimet e rënda dhe të tepërta janë barrierat më të zakonshme për sjelljen e lirë të aktivitetit sipërmarrës. Mundësia e një individi të punoj aq sa ai dëshiron dhe kurdo që dëshiron është komponenti kyç i lirisë ekonomike. Rregullimet qeveritare përfshijnë një sërë formash, duke iu referuar kontrollit të pagës, kufizimeve në punësim dhe pushimit nga puna, si dhe të tjera kufizimeve. Kështu sa më e madhe shkalla e lirisë së punës aq më e vogël norma e papunësisë në një ekonomi.

5.Liria Monetare. Liria monetare, që reflektohet në një monedhe të qëndrueshme dhe cmimeve të përcaktuara nga tregu, është për një ekonomi një tjetër komponent kyç i lirisë apo demokracisë ekonomike. Njerëzit e lirë kanë nevojë për monedhe të qëndrueshme dhe të besueshme si një mjet kembimi, njësi llogaritje apo rezervë vlere. Pa lirinë monetare, është e vështirë që një ekonomi të arrijë vlerë afat-gjatë ose akumulimin e kapitalit. Liria tregtare reflekton hapjen e ekonomisë në importin e të mirave dhe shërbimeve nga vendet e tjera të botës dhe mundësinë e qytetarëve për të ndërvepruar lirshëm si blerës ose shitës në tregun ndërkombëtar. Kufizimet tregtare shfaqen në formën e tarifave, taksave të eksportit, kuotave tregtare ose të drejtave të tregtisë. Gjithsesi, kufizimet e tregtisë shfaqen edhe në forma më të fshehta, veçanërisht në formën e barrierave rregullatore. Masa në të cilën qeveria pengon lëvizjen e lirë të tregtisë së jashtme ka një ndikim të drejtëpërdrejtë në aftësinë e individëve për ndjekjen dhe arritjen e qëllimeve ekonomike dhe maksimizimin e produktivitetin dhe mirëqënies së tyre.

6.Liria e Investimit. Një mjedis i lirë dhe i hapur siguron oportunitete sipërmarrëse maksimale dhe nxitje për zgjerimin e aktivitetit ekonomik, rritjen e produktivitetit, dhe krijimin e punës. Prej përfitimeve të një mjedisi të tillë përfitojnë jo vetëm kompanitë që marrin riskun sipërmarrës në pritje të një kthimi më të madh, por edhe shoqëria në përgjithësi. Një strukturë efektive investimi do të karakterizohet prej transparencës dhe barazisë, duke ndihmuar të gjitha tipet e firmave dhe jo thjeshtë firmat e mëdha ose kompanitë me rëndësi strategjike, duke inkurajuar kështu novacionin dhe konkurrencën.

7.Liria Financiare. Një sistem financiar transparent dhe i hapur garanton drejtësi në aksesin e financimit dhe promovon sipërmarrjen. Një mjedis i hapur bankar inkurajon konkurrencën për të siguruar ndërmjetësimin eficient financiar mes familjeve, firmave, investitorëve dhe sipërmarrësve. Nëse rregullimet bankare dhe financiare shtetërore do të shkojnë përtej garantimit

të transparencës dhe ndershmërisë në tregjet financiare mund të pengojnë eficiencën, të rrisin kostot e financimit të aktivitetit sipërmarrës, duke kufizuar zhvillimin ekonomik.

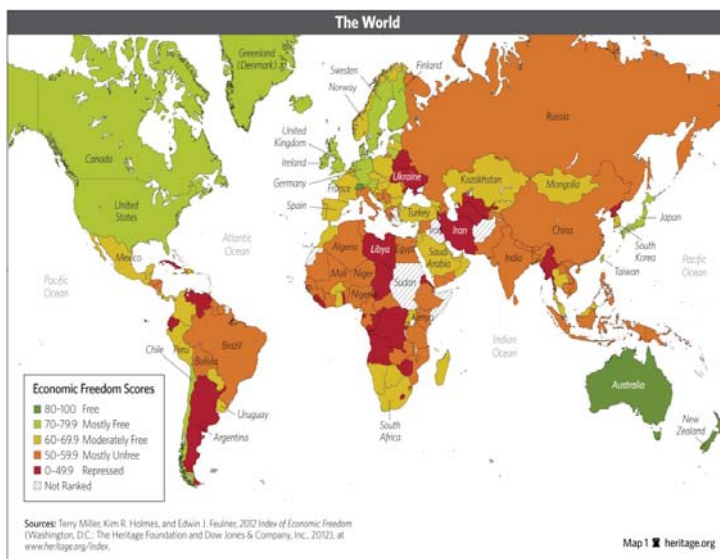

Figura 2. Harta e lirisë ekonomike botërore (Heritage Foundation)

Berggren (2003) ka përmbledhur studimet e mëparshme rreth lidhjes së lirisë ekonomike me rritjen ekonomike dhe ka arritur në konkluzion se pavarësisht studimeve të shumta të kryera rreth kësaj çështje nevojiten ende studime të tjera për ta zbuluar më tepër këtë lidhje. Wu dhe Davis (1999) kanë vëzhguar korelacionin mes lirisë ekonomike, lirisë politike dhe rritjes, dhe kanë gjetur se liria ekonomike ka rëndësinë e vet dhe të veçantë për qëllimin e rritjes ekonomike. Studiuesit kanë zbuluar se disa aspekte të lirisë ekonomike kanë lidhje më të fortë pozitive me rritjen ekonomike në krahasim me disa karakteristika të tjera. Carlsson dhe Lundstrom (2002) kanë investiguar katër prej shtatë fushave të indeksit të lirisë ekonomike (si struktura ekonomike dhe përdorimi i tregjeve, liria për të përdorur monedha të tjera, struktura ligjore dhe siguria e pronësisë, dhe liria e shkëmbimit në tregjet e kapitalit) të cilat kanë rezultuar të lidhura pozitivisht me rritjen dhe zhvillimin ekonomik. Dy prej komponenteve të indeksit të lirisë ekonomike (si madhësia e qeverisë dhe shkëmbimi ndërkombëtar, dhe liria për të tregtuar me të huajt) kanë lidhje të rëndësishme negative me rritjen ekonomike. Ndërsa komponenti

i fundit (politika monetare dhe stabiliteti i çmimit) ka rezultuar me lidhje të parëndësishme me rritjen ekonomike.

3.Përfundime

Ky studim ka synuar të përshkruaj rëndësinë e indeksit të lirisë ekonomike dhe të vlerave kulturore si dy komponente ose ingrediente të zhvillimit ekonomik. Sepse të dy këto treguesa agregate përbëjnë një pjesë të rëndësishme të mjedisit ekonomik formal dhe jo- formal ku agjentet ekonomik në një vend apo shoqëri të caktuar ndërveprojnë.

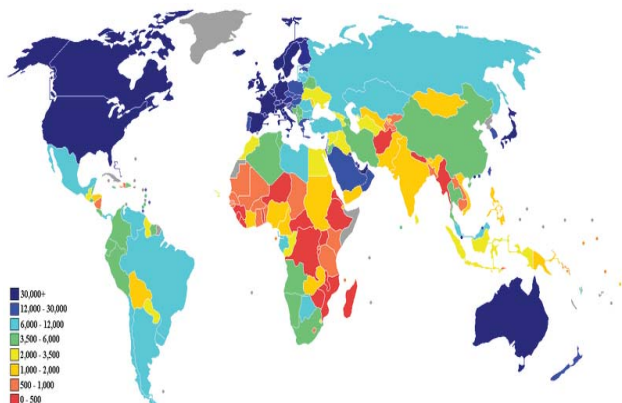

Figura 3. Harta e GDP nominal për frymë, 2009 (sipas FMN)

Pra duke synuar kështu të përshkruaj dhe të përmbledhi këto tregues ose faktorë të zhvillimit ekonomik të cilët duhen marrë në konsideratë për rëndësin që kanë gjatë hartimit të politikave ekonomike dhe sociale të një vendi do të prezantoj edhe një mini-panel të dhënash dytësore të aksesuara prej databazave të ndryshme të indekseve globale rreth çështjeve në fjalë, rreth indeksit kulturor të vendeve, indeksit të lirisë ekonomike si dhe të indekseve të zhvillimit ekonomik të vendeve (pikërisht të GDP-së për frymë). Në përpjekje për të prezantuar një përmbledhje të sintetizuar përsa i përket vlerave dhe lirisë ekonomike, për ta bërë më aktuale studimin është ndërtuar një panel prej disa vendeve të botës si dhe indekseve të vlerave, lirisë ekonomike dhe GDP-së për frymë, për të ditur aktualisht sesi vende të ndryshme po përformojnë.

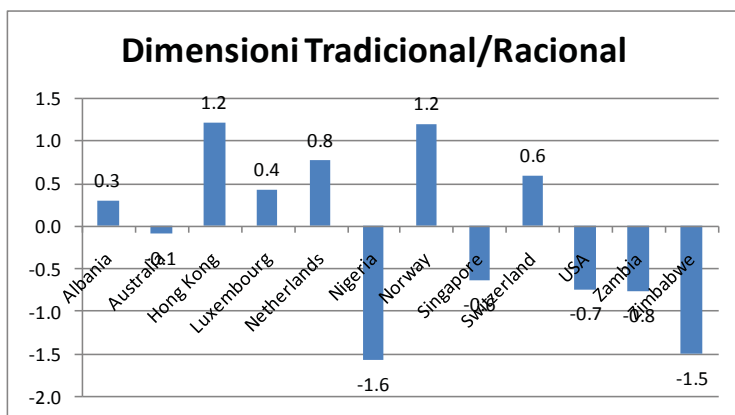
Tabela 1. Renditja e vendeve të panelit të studimit sipas GDP-së për fryme (Heritage Foundation, 2012)

Nr	Vendet më të varfra	Renditja sipas GDP frymë	GDP frymë (PPP)
1	Togo	10 Vendet me te Varfra	\$858.0
2	Malawi	10 Vendet me te Varfra	\$827.1
3	Sierra Leone	10 Vendet me te Varfra	\$807.1
4	Niger	10 Vendet me te Varfra	\$755.3
5	Central African Republic	10 Vendet me te Varfra	\$744.7
6	Eritrea	10 Vendet me te Varfra	\$681.0
7	Zimbabwe	10 Vendet me te Varfra	\$433.9
8	Burundi	10 Vendet me te Varfra	\$410.8
9	Liberia	10 Vendet me te Varfra	\$392.3
10	Congo, Dem. Rep.	10 Vendet me te Varfra	\$328.1
11	Shqipëria	Renditet ne vend te 86-te	\$7,453.5
12	Qatar	10 Vendet me te Pasura	\$88,558.8
13	Luxembourg	10 Vendet me te Pasura	\$81,383.3
14	Singapore	10 Vendet me te Pasura	\$56,521.7
15	Norway	10 Vendet me te Pasura	\$52,012.5
16	United Arab Emirates	10 Vendet me te Pasura	\$48,820.9
17	United States	10 Vendet me te Pasura	\$47,283.6
18	Hong Kong	10 Vendet me te Pasura	\$45,736.3
19	Switzerland	10 Vendet me te Pasura	\$41,663.0
20	Netherlands	10 Vendet me te Pasura	\$40,764.5
21	Australia	10 Vendet me te Pasura	\$39,699.4

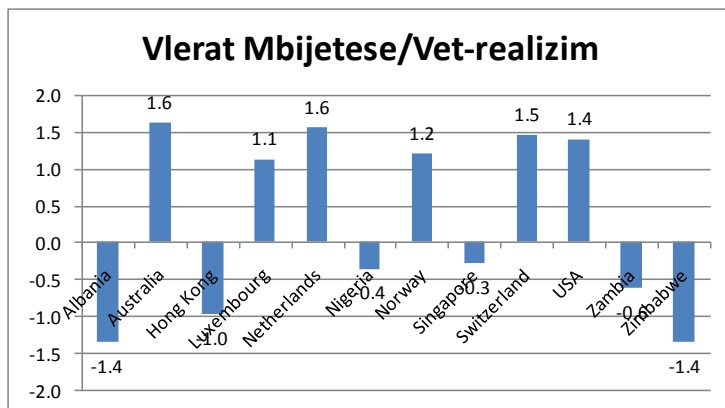
Paneli me sipër ofron një tablo të të dhënave të panelit të zgjedhur për studim rreth njërit prej indekseve të zhvillimit ekonomik, dhe pikërisht të GDP-së për frymë, ku Shqipëria renditet në vendin e 86 (2012), me rreth \$7,453.5 për frymë, ndërsa vendi me GDP-në për frymë më të lartë në botë rezulton Katari me \$88,558.8 për frymë, dhe ai me GDP për frymë më të vogël rezulton Togo, në rajonin e Afrikës me vlerë \$858.0 për frymë. Këto ekstreme mirëqenie, varfërie apo pasurie sigurisht nuk shpjegohen vetëm prej diferencave kulturore apo shkallës së lirisë ekonomike por sigurisht dhe prej variablave të tjerë ekonomike ose jo të papërfshirë në këtë studim. Gjithsesi për ekonomistët e

zhvillimit si dhe për vendimarrësit publike është e rëndësishme të tentojnë të kuptojnë edhe modele zhvillimi mbështetur në rolin e kulturës dhe lirisë ekonomike për të përfituar ndoshta edhe një këndvështrim më të plotë dhe më të domosdoshëm, sidomos për shoqëritë e mbijetesës.

Nëse do ti referoheshim të dhënave të panelit të ndërtuar për këtë studim përsa i përket treguesve të dy dimensioneve kulturore, të dhënat do të renditen si më poshtë. Rendin më të ulët racional e zënë vendet afrikane të panelit të cilat ndërkohë përbëjnë edhe vendet më të varfra në botë, ndërsa ky dimension rezulton më i lartë në Hong Kong dhe Norvegji, ndërsa mirëqenia gjithsesi rezulton më e lartë në Norvegji.

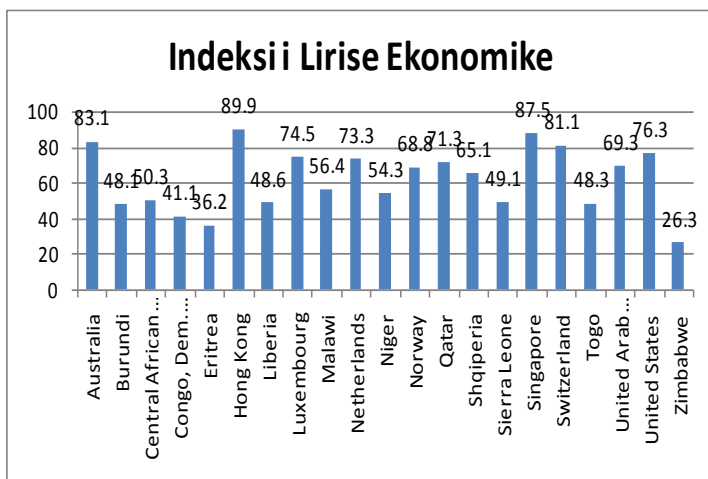

Grafiku 1. Indeksi i vlerave tradicionale/racionale
(për vendet e panelit të studimit)

Grafiku 2. Indeksi i vlerave mbijetese/vet-realizim
(për vendet e panelit të studimit)

Ndërsa përsa i përket dimensionit të dytë, atij të vlerave mbijetese/vet-realizim, vlerën më të ulët të tij prej vendeve të panelit e zënë Zimbabve dhe pastaj Shqipëria, ndërsa GDP-për frymë e Zimbabve është \$433.926 dhe e Shqipërisë \$7453.474. Pra vihet re një diferencë e madhe në nivelin e mirëqënies, diferencë e cila shprehet edhe përmes faktorëve të tjerë të zhvillimit (duke përmendur se kultura nuk është i vetmi faktor që ndikon zhvillimin e ekonomisë, por në fazat e para të zhvillimit mund të jetë i rëndësishëm). Ndërkohë që vendet me indeks më të lartë të këtij dimensionit rezultojnë Australia dhe Holanda, ndërsa indekset e GDP-së për frymë për këto vende rezultojnë \$40764.5 për frymë për Holanden dhe \$39699.4 për Australinë.

Grafiku 3. Indeksi i Lirise Ekonomike (2012, për vendet e panelit të studimit)

Gjithashtu siç duket në grafikun e indeksit të lirisë ekonomike vendi me indeksin më të ulët të lirisë ekonomike rezulton Zimbabve dhe ai e indeksin më të lartë Hong-Kong, ndërsa Shqipëria renditet në vendin e 57-të me një indeks prej 65 pikësh. Duket qarte se ka polarizime përsa i përket indeksit kulturor dhe atij të lirisë ekonomike në lidhje me GDP-për frymë të vendeve, por madhësia, rëndësia si dhe marrëdhënia e lidhjes së këtyre faktorëve me zhvillimin ekonomik kërkon një panel më të plotë të dhënash duke iu referuar madje disa periudhave zhvillimi dhe një paneli më të gjerë vendesh, si edhe duke konsideruar edhe tregues të tjerë zhvillimi si psh. normën e rritjes së GDP-se, duke krijuar kështu klustera dhe duke nxjerrë saktë në pah këtë efekt, për të gjeneruar rezultate dhe konkluzione objektive për hartuesit e politikave dhe studiuesit e kësaj fushe. Gjithësesi përderisa tabloja e zhvillimit

është shumëfaktoriale atëherë, duhet patjetër ti kushtojmë rëndësi çdo faktori, referuar kryesisht kështu vlerave dhe lirisë sidomos në vendet ku këto indekse kanë vlerë të ulta (ose jo fortë të kënaqshme), për të furnizuar me këndvështrime të reja literaturën e ekonomiksit të zhvillimit të këtyre vendeve.

Bibliografia

48. North, D. C. (1990) *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge:Cambridge University Press.
49. North, D. C. (1991). 'Institutions'. *Journal of Economic Perspectives*, 5(1): 97-112.
50. Boettke, Peter, and Christopher Coyne. 2009. "Context Matters: Institutions and Entrepreneurship," *Foundations and Trends in Entrepreneurship Monograph Series*.
51. Inglehart, Ronald (1997). *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic and Political Change in 43 Societies*. Princeton: Princeton University Press, 1997.
52. Hofstede, G. (1980). *Culture's consequences: International differences in work-related values*.Beverly Hills CA: Sage.
53. Triandis, Harry C. (1995). *Individualism and collectivism*. Boulder, CO: Westview.
54. Schwartz, Shalom H. (1992). *Universals in the content and structure of values: Theory and empirical tests in 20 countries*. In M. Zanna (Ed.), *Advances in experimental social psychology* (Vol. 25) (pp. 1-65). New York: Academic Press.
55. Dawson, J.W. (1998). "Institutions, Investment, and Growth: New Cross-Country and Panel Data Evidence," *Economic Inquiry*, 36: 603– 619.
56. Dawson, J.W. (2003). "Causality in the Freedom-Growth Relationship," *European Journal of Political Economy*, 19(3): 479-495.
57. Gwartney, J.D., R.A. Lawson, R.G. Holcombe. (1999). "Economic Freedom and the Environment for Economic Growth," *Journal of Institutional and Theoretical Economics*, 155: 643– 663.
58. Gwartney, J.D., R.A. Holcombe, and R.G. Lawson. (2004). *Economic Freedom, Institutional Quality, and Cross-Country Differences in Income and Growth*," *Cato Journal*, 24(3): 205-233.
59. Guiso, L., P. Sapienza and L. Zingales. (2006). "Does Culture Affect Economic

Outcomes?" *Journal of Economic Perspectives*, 20(2): 23-48.

60. Licht, A.N., G. Chanan, and S.H. Schwartz. (2007). "Culture Rules: The Foundations of the Rule of Law and Other Norms of Governance," *Journal of Comparative Economics*, 35: 659-688.

61. Tabellini, G. (2008). "Presidential Address: Institutions and Culture," *Journal of the European Economic Association*, 6 (2-3): 255-294.

62. Tabellini, G. (2009). "Culture and Institutions: Economic Development in the Regions of Europe," *Journal of the European Economic Association*, forthcoming.

63. Porter, Michael E. (2000). "Attitudes, Values, and Beliefs, and the Microeconomics of Prosperity," in ed. Lawrence Harrison and Samuel Huntington *Culture Matters*:

64. How Values Shape Human Progress. New York: Basic Books, 202-218.

65. Williamson, C.R. and C.B. Kerekes. (2008). "Securing Private Property: Formal versus 36 Informal Institutions," Mimeo.

66. Fukuyama, F. (1996). *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*. New York: Simon and Schuster.

67. Knack, S. and P. Keefer. (1997). "Does Social Capital Have an Economic Payoff?" *The Quarterly Journal of Economics*, 112(4): 1251-1288.

68. Coyne, C.J. and C. Williamson. (2009). "Trade Openness and Culture," Mimeo.

69. Banfield, E.C. (1958). *The Moral Basis of a Backward Society*. New York: The Free Press.

70. Putnam, R.D. (1993). *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

71. Gwartney, J.D., R.A. Lawson, and W. Block. (1996). *Economic Freedom of the World: 1975-1995*. The Fraser Institute, Vancouver.

72. Weber, M. (1930) 'Author's Introduction', in *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism* (trans. T. Parsons; London: George Allen & Unwin).

73. Berggren, N. (2003). The benefits of economic freedom: A survey. *The Independent Review*, 8(2), 193-211.

74. Wu, W. and Davis, O. A. (1999). "The Two Freedoms, Economic Growth, and Development: An Empirical Study." *Public Choice*, 100: 39-64.

75. Carlsson, F., Lundström, S., 2002. Economic freedom and growth: decomposing the effects. *Public Choice* 112, 335 - 344.

76. Working paper Economic Free dom, Culture, and Growth By Claudia R. Williamson and Rachel L. Mathers

77. Altman, Morris (2001), Culture, human agency, and economic theory: Culture as a determinant of material welfare, *Journal of Socio-Economics* 30, 379-391.

78. Banfield, E.C. (1958). *The Moral Basis of a Backward Society*. New York: The Free Press.

79. Casson, Mark C. (1993), Cultural determinants of economic performance, *Journal of Comparative Economics* 17,418-442.

80. Cole, Harold, George Malaith, and Andrew Postlewaite. (1992), "Social Norms,

Savings Behavior, and Growth." *Journal of Political Economy* 100:1092-125.

81. Ali A. and W.M.Crain (2001), "Political Regimes, Economic Freedom, Institutions, and Growth", *Journal of Public Finance and Public Choice* 19, no.1, pp.3-22.

82. Berggren N. (2003), "The Benefits of Economic Freedom: A Survey" *The Independent Review*, v .VIII, n.2 fall 2003, pp.193-211.

83. De Haan J. and Siermann C.L. J. (1998), "Further Evidence on the Relationship Between Economic Freedom and Economic Growth" *Public Choice* 95, no.3-4, pp.363-80.

84. Wu Wenbo, and Otto A. Davis (1999), "The Two Freedoms, Economic Growth and Development: An Empirical Study", *Public Choice* 100, nos, 1-2, pp.39-64.

85. Harrison L E 1992 *Who Prospers? How Cultural Values Shape Economic and Political Success*. Basic Books, New York.

86. Smelser NJ, Swedberg R 1994 *The Handbook of Economic Sociology*. Princeton University Press, Princeton, NJ.

87. Esposto, Alfredo G. (1999) "Economic Freedom and the quality of life: an Empirical Analysis", *Constitutional Political Economy* 10,185-197.

88. Johnson, B.T., Holmes, K.R. and Kirkpatrick, M. (1998) "Index of Economic Freedom", Heritage Foundation, Washington and Wall Street Journal.

89. Johnson, B. and Sheehy, T. (1998) "Economic Development and Economic Freedom", *Revolution in Development Economics*, Cato Institute 1998,289-299.

90. O'Driscoll, G. and Holmes, K. (2001) "Explaining the Factors of the Index of Economic Freedom", 2002 Index of Economic Freedom: Heritage Institute.

91. Ali, Abdiweli. 1997. *Economic Freedom, Democracy, and Growth*. *Journal of Private Enterprise* 13 (fall): 1-20.

92. Ayal, Eliezer B., and Georgios Karras. 1998. *Components of Economic Freedom and Growth*:

93. *An Empirical Study*. *Journal of Developing Areas* 32, no. 3: 327-38.

94. Easton, Steven T., and Michael A. Walker. 1997. *Income, Growth, and Economic Freedom*.

American Economic Review 87, no. 2: 328-32.

Burime ne internet

4. <http://www.heritage.org/index/download>

5. <http://www.heritage.org/index/download>

6. http://www.worldvaluessurvey.org/wvs/articles/folder_published/article_base_54

SHQIPËRIA: LIBERALIZIMI I TREGUT NË KON- TEKSTIN REGJIONALANALIZË KRAHASUESE ME VENDET E EVROPES JUGLINDORE

Arjola Mitaj

Universiteti "Eqrem Cabej"

a_mitaj@yahoo.com

Ariana Konomi

Universiteti, "Eqrem Cabej"

arianakonomi@yahoo.com

Anila Klimi

Agjencia Kombëtare e Punësimit

klimianila@yahoo.com

Artan Lila

Universiteti i Elbasanit

tani_lila@yahoo.com

ABSTRACT

The process of trade liberalization in Albania, in early nineties, from transition towards a market economy, was encouraged even more by Albania's membership in the World Trade Organization (2000). Despite all the efforts to benefit from this regional, European or even global integration, Albanian economy has still a restrictive trade regime being considered a relatively closed economy. Based on Tariff Trade Restrictiveness Index (TTRI), Albania ranks 79th out of 123 countries with low and middle incomes, (Lower-Middle Income Countries) with a restrictive index of 7.4%, which is high compared with that of other transition countries or European average of 4.43%. The paper will be focused on the analysis of the main indicators of trade policy in Albania, to define the actual size of trade liberalization and the problems associated. Data related to the performance, products and main trading partners will include the period 1996-2011 and will serve as a base

to define which of the economic theories of trade liberalization best describes trade Albanian model. Analysis of the above indicators in SEE countries will compare the position of Albania in the regional context in relation to trade performance.

Key words: trade, liberalization, economic theory.

1. Prezantim i përgjithshëm i dinamikës tregtare në Shqipëri

Gjatë regjimit komunist Shqipëria ishte një vend ekonomisht i mbyllur. Të dhënat mbi tregtinë, tregojnë që Shqipëria mbetet një vend relativisht i vogël dhe 'i mbyllur' në terma të performanceës tregtare.

Pavarësisht mjedisit favorizues në lidhje me eksportet, Shqipëria ka një fluks neto tregtar modest në kontrast me vendet me të cilat e krahasojmë. Ajo ka një indeks të aksesit në treg, MA-TTRI⁹⁷, prej 0.62 % përballë 2.58% që është mesatarja europiane. Por megjithë shifrave premtuese të mësipërme, Shqipëria renditet e 82-ta midis 183 vendeve, përse i takon lehtësisë së bërjes biznes (Ease of Doing Business), ku ndër faktorët më problematikë për këtë renditje mund të përmendim: aksesin në financim, korrupsioni dhe rregullimi i taksave të ndjekur nga një nivel inefficent burokracie dhe destabilitet politik.

Ndërsa sipas disa tregueseve të tjerë performanca e saj është e kënaqshme. Shqipëria ka një tarifë maksimale të aplikuar, sipas parimit të Kombit më të Favorizuar (MFN- përjashtuar duhanin dhe alkoolin) prej vetëm 15% (tabela 1.1), e cila është dukshëm shumë më e vogël krahasuar me mesataren e vendeve të Europës dhe Azisë Qëndrore (185%), apo me vendet e tjera në tranzicion- 228.8% , Bullgaria, Polonia dhe Rumania.

Tabela 1.1 : Tregues të Politikës Tregtare në Shqipëri

Country	Briefs and TAAGs	MA-TTRI (applied tariff incl. prefs.) - All Goods	Ease of Doing Business - Rank	MFN applied tariff (AV+AVE) - Maximum excluding alcohol and tobacco - All Goods (%)
Year		2006-09 Latest	2006-09 Latest	2006-09 Latest
Bulgaria		4.37	44	228.8
Poland		4.37	72	228.8
Romania		4.37	55	228.8
Europe and Central Asia income (GDP) weighted average		2.58	91.87	185
Albania		0.62	82	15
Macedonia, FYR		..	32	63.29

Burimi: Banka Boterore, Indikatoreë Botëror të Tregtisë 2009/10, Country omparison.

Gjatë kësaj periudhe tranzicioni, Shqipëria ka nënshkruar disa marrëveshje të tregtisë së lirë të cilat e kanë ndihmuar atë të hedhë hapa të rëndësishëm në fushën e integritimit dhe liberalizimit ekonomik. Në vitin 2000 Shqipëria bëhet pjesë e Organizatës Botërore të Tregtisë. Me 22 Dhjetor 2006, midis Shqipërisë dhe Turqisë u nënshkrua Marrëveshja e Tregtisë së Lirë (FTA), e cila hyri në fuqi në 1 maj 2008. Kjo marrëveshje siguron mundësi më të mëdha për zhvillimin ekonomik të Shqipërisë, një mundësi për rritjen e shkëmbimeve tregtare ndërmjet të dy vendeve, mundësi për rritjen e investimeve të huaja, veçanërisht të atij turk në Shqipëri dhe rritje të eksporteve shqiptare drejt Turqisë. Shqipëria është gjithashtu pjesë e CEFTA e cila është një marrëveshje e tregtisë së lirë në të cilën marrin pjesë tetë vende të rajonit të Ballkanit Perëndimor jo-pjesëmarrëse në Bashkimin Europian: Kosova, Shqipëria, Maqedonia, Mali i Zi, Serbia, Bosnja dhe Hercegovina, Kroacia dhe Moldavia. Në 19 Dhjetor 2009, marrëveshja midis 4 vendeve të EFTA, (Zvicër, Norvegji, Islandë dhe Liktenshtejn) dhe Shqipërisë nxiti shkëmbimet tregtare, veçanërisht eksportet midis dy paleve. Ndërkohë që viti 2009 shënon një tjetër marrëveshje të rëndësishme midis Shqipërisë dhe vendeve antare të BE. Bëhet fjalë për Marrëveshjen e Stabilizim Asocimit (MSA) ratifikuar me ligjin nr.10 të datës 12/02/2009. Më 29 qershor të po këtij viti, Shqipëria ka filluar një marrëveshje të tregtisë së lirë me Asosacionin Europian të Tregtisë së Lirë (EFTA)

Nisur nga progresi i mësipërm në kuadër të integritimit jo vetëm rajonal, por edhe botëror të Shqipërisë mund të themi që ajo përfiton në 2 mënyra kryesore nga tregtia. Mënyra e parë është prej specializimit ndërkombëtar, (sipas avantazhit krahasues), që con në rialokim të burimeve. Zhvendosja e burimeve në drejtim të industrive apo sektorëve, ku prodhimi i një vendi është më eficient, përfundimisht rrit PBB e atij vendi. Mënyra e dytë është përfitimi përmes shkëmbimit ndërkombëtar të mallrave që rrit konsumin për cmime më të ulta.

Pavarësisht progresit në drejtim të ndërmarrjes dhe zbatimit të politikave liberalizuese ekziston një listë faktorësh të cilët janë përgjegjës për performancë të dobët të eksporteve shqiptare. **Ndër keta faktorë mund të përmendim⁹⁸:**

Identifikimi i tregjeve dhe blerësve potencial (23.1%⁹⁹)

Aksesi në financën tregtare (18.6%)

Akses për inputet e importuara me cmime konkurruese (13.9%)

Teknologji prodhimi dhe aftësi të papërshtatshme (9.8%)

98 Shënim: vlera e përqindjes që shoqëron secilin faktor, tregon masën e përgjegjshmërisë të secilit faktor në performancën e eksporteve/importeve

99 Bureau of European and Eurasian Affairs and World Trade Indicators 09/10

Vështirësi në plotësimin e kërkesave për cilësi/sasi të blerësve (9.6%)

Kushtet dhe standartet teknike të jashtme (7.8%)

Procedurat penguese dhe korrupsioni në kufijtë e jashtëm (5.7%)

Rregullat e kërkesave të origjinës jashtë (5.5%)

Kosto e lartë ose vonesa të shkaktuara nga transportimi vendas (4.3%)

Kosto e lartë ose vonesa të shkaktuara nga transportimi ndërkombëtar (1.8%)

Ndër faktorët që konsiderohen më problematikë për importet mund të vecojmë:

Procedura të ndërlikuara importi (21.5%)

Barrierat tarifore dhe jotarifore (21.5%)

Korrupsioni në kufij (14.3%)

Kërkesat dhe standartet teknike vendase (12.1%)

Kosto të larta dhe vonesa të shkaktuara nga transportimi ndërkombëtar (11.7%)

Kosto të larta dhe vonesa të shkaktuara nga transportimi vendas (7.7 %)

Infrastrukturë e papërshtatshme në telekomunikacion (6.3%)

Kriminaliteti dhe vjedhja (5.1%)

Të dhëna në lidhje me ecurinë e balancës tregtare për periudhën 1999-2011 jepen në tabelën e mëposhtme. Të dhënat tregojnë se baza eksportuese e Shqipërisë është e ulët dhe vendi është shumë i varur nga importet. Sic vihet re përgjatë kësaj periudhe vendi ka pasur dhe vazhdon të ketë një bilanc tregtar negativ, me një negativitet që duket se ka ardhur në rritje duke u thelluar edhe me shumë vitet e fundit.

Tabela 1.2: Performanca kombëtare tregtare e Shqipërisë, 1999-2011

Vendi	Years	1999	2000	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Shqipëria													
Eksportet		0.24	0.31	0.34	0.34	0.43	0.55	0.65	0.76	1.35	1.05	1.55	1.95
Importet		0.93	1	1.5	1.5	1.76	2.08	2.47	2.9	4.9	4.26	4.59	5.08
Balanca tregtare		-0.69	-0.69	-1.16	-1.16	-1.33	-1.53	-1.82	-2.14	-3.55	-3.21	-3.04	-3.13

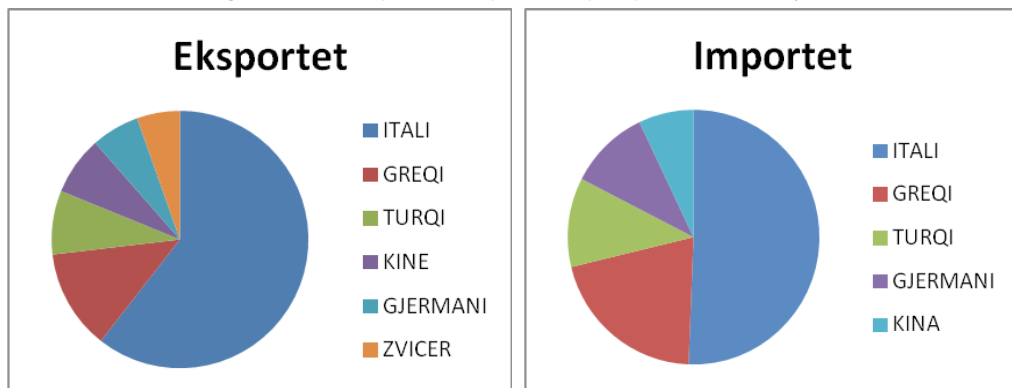
Burimi: CIA World Fact book, Shtetet- Shqipëria dhe llogaritjet tona

2. Modelet e tregtisë

2.1. Shpërndarja gjeografike e tregtisë sipas partnerëve kryesorë tregtarë

BE mbetet partneri kryesor tregtar i Shqipërisë, duke siguruar 64.1% të importeve shqiptare dhe duke pritur 72.5% të eksporteve të saj. Tregtia me Italinë dhe Greqinë vazhdon të përfaqësojë pjesën më të madhe në tregtinë me BE, me një kombinim të 41.1% të importeve dhe 58.3% të eksporteve¹⁰⁰. Destinacionet të tjera kryesore të eksporteve shqiptare janë: Kina, Turqia, Gjermania, dhe Hollanda. Përsa i përket importeve, Italia (32.2%) dhe Greqia (13.1%) vazhdojnë të jenë partnerët kryesorë prej nga Shqipëria siguron produktet. Përveç këtyre, vende të tjera janë Turqia (7.2%), Gjermania (6.6%), Kina (4.5%), dhe Zvicra (5%).

Figura 2.1: Eksportet/importet sipas partnerëve kryesorë

Burimi: Byroja e Ceshtjeve Europiane dhe Euroaziatike dhe Indikatorët Botëror të Tregtisë 09/10

2.2. Shpërndarja e tregtisë sipas produkteve kryesore

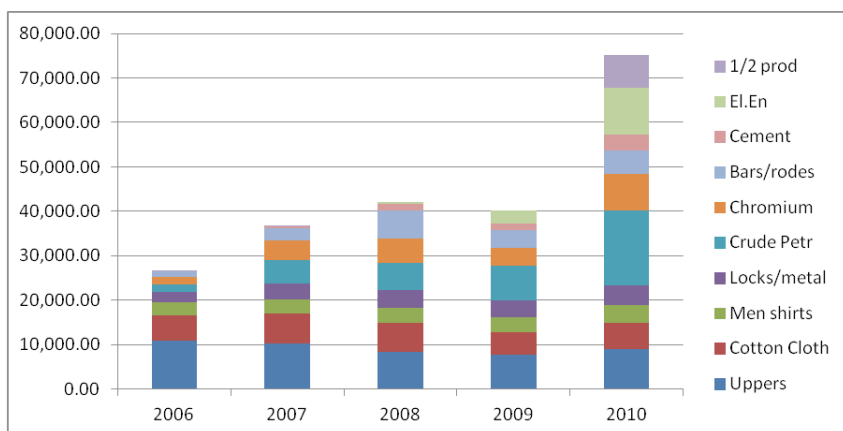
Vendi ynë eksporton kryesisht tekstile dhe këpucë, asfalt, metale dhe minerale metalike, naftë të papërpunuar, perime, fruta dhe duhan. Seksioni me pjesën më të madhe në totalin e eksporteve janë produktet minerale,

100 Qendra Shqiptare për Tregtinë Ndërkombëtare, Raporti Tregtar i Shqipërisë 2010.

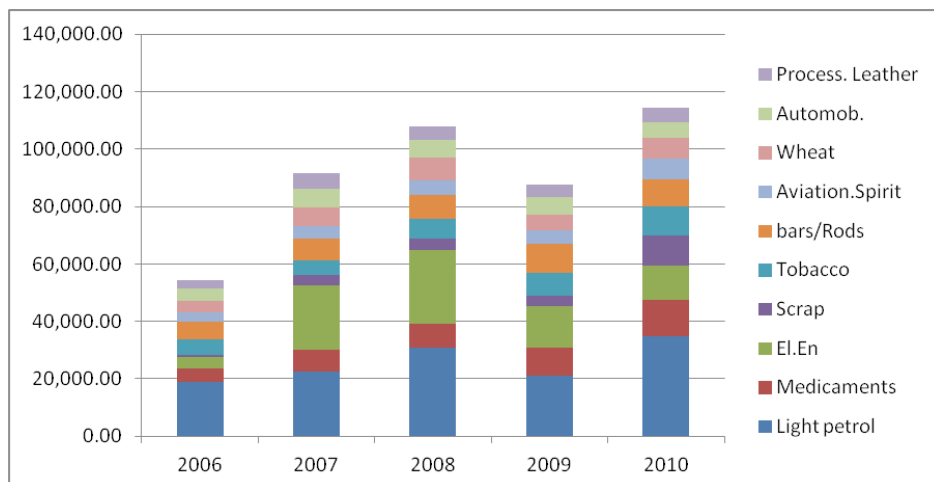
pothuajse 28%¹⁰¹ (përfshirë naftën dhe energjinë elektrike). Produktet tekstile zënë 18.8% të totalit të eksporteve në 2010. Këpucët zënë 15.8% të totalit të eksporteve, me një rënie prej 4 % nga viti 2009. Këto dy kategori produktesh, pavarësisht rëndësisë dhe trendit pozitiv të eksporteve për 2010, vazhdojnë të tregojnë një trend rënës në pjesën që mbulojnë në eksportet totale. Pjesa e produkteve minerale arrin në 27.8% duke rezultuar me një rritje në krahasim me 2009. Pothuajse të gjitha produktet bujqësore e kanë rritur trendin e tyre në krahasim me vitet e mëparshëm. Gjatë 2010, vlera e eksporteve të gjësë së gjallë, produkteve me origjinë shtazore, dhe ushqimit janë rritur krahasimisht me 2009, por pjesa që ato zënë në totalin e eksporteve mbetet ende e ulët.

Importet kryesore të saj përbëhen nga: makineri dhe pajisje, tekstile, ushqime, kimikate dhe medikamente. Në krye të klasifikimit të produkteve më të importuara qëndrojnë nafta e lehtë e pasuar nga medikamentet dhe energjia elektrike. Hekuri dhe celiku, duke qënë se shërbejnë si inpute për industrinë e ndërtimit zënë një pjesë të konsiderueshme në totalin e importeve, produkte të tilla që i përkasin kategorisë së mësipërme si: hekurishte, skrap, tela dhe shufra hekuri janë produktet më të importuara. Grafikët e mëposhtëm japin një tablo më të qartë të 10 produkteve më të eksportuara/importuara p*r periudhën 2006-2010.

Figura 2.2: 10 produktet më të eksportuara/importuara (në milion lekë)

101 Sipas teorisë së Heckscher-Ohlin, një vend specializohet në prodhimin e atij malli që mund ta prodhojë më mirë. Vendet në të cilat kapitali është me tepriçë, dhe fuqia puntore është e pakët specializohen në prodhimin e atij malli që kërkon me shumë kapital. Sipas kësaj teorie, specializimi në prodhim dhe tregtia midis vendeve gjeneron një standart më të lartë jetese për vendet e përfshira.

Burimi: Qendra Shqiptare për Tregtinë Ndërkombëtare, Raporti i Tregtisë për Shqipërinë 2010 dhe llogaritjet tona

2.3. Cili model i tregtisë ndërkombëtare përshkruan më mirë tregtinë e Shqipërisë?

Velde (2004) bën dallimin ndërmjet efekteve globale dhe rajonale të tregtisë. Efektet globale derivojnë kryesisht nga literatura klasike e tregtisë, e cila parashikon se liberalizimi tregtar rrit të ardhurat e një vendi duke qënë se con në specializimin e prodhimit dhe të tregtisë sipas avantazheve krahasuese. Kjo përfshin një rishpërndarje të burimeve drejt një strukture më eficiente, e cila rrit mirëqënien e përgjithshme. Megjithatë, tregtia nuk sjell rritje në të gjitha kategoritë e të ardhurave apo në të gjithë sektorët e një ekonomie. Me rritjen dhe hapjen e ekonomisë, sektorët dikur të mbyllur, të cilët operonin në mënyrë inefficente nën rregjimin tregtar të vjetër, do të humbasin për sa kohë që konkurrenca e rritur zvogëlon cmimet si dhe tkurr përfitimet shtesë. Të ardhurat rrjedhimisht do të rezultojnë të rritura për ata faktorë prodhimi që zotërohen me shumicë në ekonominë në fjalë. Kështu, për një vend në zhvillim si Shqipëria ku puna e pakualifikuar zotërohet me shumicë, liberalizimi normalisht duhet të çojë në specializimin e aktiviteteve punë-intensive, gjë që do të ketë një impakt pozitiv në të ardhurat e shtresës së varfër të popullsisë.

Ka disa teori mbi tregtinë ndërkombëtare dhe liberalizimin. Një prej tyre është modeli i Heckscher-Ohlin¹⁰² i cili parashikon që heqja e barrierave

102 CEFTA- Marrveshja e Tregtisë Se Lire për Europen Qendrore, 19 Dhjetor, 2006.

tregtare i specializon vendet dhe rrit eksportet e atij vendi në produktet që përdorin intensivisht faktorin e zotëruar me shumicë. Rritja e eksporteve padyshim që kontribuon pozitivisht në një rritje të përgjithshme të ekonomisë, duke gjeneruar punësim, konkurrueshmëri dhe rritje të mirqënies. Gjithashtu liberalizimi i tregtisë, e bën një vend më tërheqës për tregun e investimeve të huaja direkte dhe indirekte të cilat nga ana e tyre sjellin shtim të kapitalit, praktika të reja menaxhimi dhe ndryshime teknologjike të konsiderueshme për vendet pritëse. Ajo që do përbënte interes në rastin e Shqipërisë është një analizë se si liberalizimi i tregtisë, ndikon në specializimin e modelit të tregtisë, sic parashikohet në teorinë e sipërpërmendur, pra nëse sjell rritje të eksporteve të atyre mallrave që përdorin me shumicë faktorin punë. Në këtë rast modeli parashikon që të dhënat lidhur me importet e vendeve partnere, do të tregojnë që Shqipëria do të jetë gjerësisht e përfaqësuar nga ato industri, produktet e të cilave kërkojnë intensivisht faktorin punë. Kështu, Shqipëria do të tentojë të specializohet në prodhimin e atyre mallrave që përdorin intensivisht faktorin punë (në krahasim me kapitalin) dhe kjo pritet të jetë kryesisht punë e pakualifikuar.

Duke u nisur nga shpërndarja e produkteve më të eksportuara/importuara vihet re që vendi ynë eksporton produkte të cilat për tu prodhuar angazhojnë më shumë fuqi puntore sesa kapital. Produkte të tilla si tekstile, veshje pambuku, këpucë, produkte gjysëm të gatshme, etj, shfrytëzojnë fuqinë puntore shpesh herë të pakualifikuar të Shqipërisë, për tu prodhuar dhe eksportuar më pas. Ndërkohë që në zërin e importeve gjejmë produkte të cilat janë kapital-intensive të tilla si automobila, medikamente, energji elektrike. Teoria e specializimit sipas avantazhit krahasues e Heckscher-Ohlin, bëhet edhe më e qartë për të shpjeguar orientimin e eksporteve shqiptare drejt produkteve punë-intensive, nëse do të krahasonim raportin punë/tokë bujqësore të Shqipërisë me atë të vendeve me të cilat ajo hyn në marrëdhënie tregtare më të shpeshta, pra partnerët kryesorë të saj si Italia, Greqia, Gjermania, Turqia dhe krahasimi i këtij raporti me vendet e tjera në tranzicion si Bullgaria, Kroacia, Serbia, apo Maqedonia. Nisur nga tabela 2.3 shikohet që midis vendeve me të cilat e krahasojmë Shqipëria ka raportin më të lartë punë/tokë prej 0.778 shifër e cila është dukshëm më e lartë se ajo e vendeve të tjera që thekson edhe njëherë që Shqipëria është një vend punë intensiv, pra ajo zotëron një avantazh krahasues në zotërimin me shumicë të faktorit punë dhe e përdor këtë avantazh për tu specializuar në prodhimin dhe tregtimin e atyre produkteve që janë punë intensiv. Si përfundim mund të themi që modeli H-O i liberalizimit të tregtisë përshkruan në masë të madhe tregtinë e jashtme të vendit tonë.

Një tjetër model që ka premisa për të përshkruar tregtinë e jashtme të Shqipërisë është dhe Modeli i Gravitetit. Modeli i Gravitetit është një model matematikor basuar në analogjinë me ligjin e gravitetit të Njuton-it: cdo objekt në univers tërheq cdo objekt tjetër me një forcë që varet nga masa e produkteve dhe distanca midis tyre.

Tabela 2.3: Raporti punë/tokë i Shqipërisë dhe partnerëve kryesorë tregtar, 2008

Vendet	Tokë e punueshme dhe prodhim i përhershëm	Punësimi në Bujqësi, Gjueti dhe Pylltari	Raporti punë/ tokë
	000/ hektarë	000/njerëz	
Shqiperia	697	542	0.778
Bullgaria	3272	251	0.077
Kroacia	946	216	0.228
Gjermania	12133	866	0.071
Greqia	3709.1	519	0.140
Italia	10042	860	0.086
Serbia	3602	707	0.196
Maqedonia	460	119	0.259
Turqia	24505	5016	0.205

Burimi: Organizata e Ushqimit dhe Bujqesise dhe Organizata Nderkombetare e Punes, 2012, dhe llogaritjet tona

Linder (1961) dhe Linnemann (1966) njihen si themeluesit/krijuesit e modeleve të gravitetit për tregtinë. Ashtu si teoria origjinale e gravitetit, edhe modelet e gravitetit për tregtinë shprehin flukset e tregtisë dypalëshe ndërmjet dy shteteve si funksion të dy variablave kryesorë: si pozitivisht të lidhura (në përpjesëtim të drejtë/të tërhequra) me masën ekonomike (madhësinë/përmasat e ekonomisë) të dy vendeve që tregtojnë ndërmjet tyre dhe negativisht të lidhura (në përpjesëtim të zhdrejtë) me distancën ndërmjet kryeqyteteve (kryeqendrës ekonomike) të këtyre dy shteteve.

Studime të kohëve të fundit i shtojnë modelit të gravitetit katër variabla të tjerë (Cheng and Wall 2004). Arsyetimi/supozimi i parë është: shtetet që flasin të njëjtën gjuhë janë të predispozuar të tregtojnë më shumë ndërmjet tyre sesa në rastin e kundërt. Së dyti, nëse vendet ndahen nga kufiri i përbashkët (shtete

fqinje) ato tregtojnë më shumë ndërmjet tyre, kryesisht kostot e shitblerjeve midis tyre mund të reduktohen për shkak të afërsisë fizike. Së treti, nëse shtetet kanë qënë pjesë e të njëjtit territor politiko-administrativ (si për shembull ish-Çekosllovakia apo ish-Jugosllavia) ka gjasa që përgjatë historisë së tyre të përbashkët këto vende të kenë ndërtuar lidhje tregtare, të cilat stimulojnë flukse të larta tregtare ndërmjet tyre. Modelet e gravitetit marrin parasysh gjithashtu edhe mundësinë e stimulimit të flukseve tregtare ndërmjet një shteti që bëhet pjesë e një zone të tregtisë së lirë dhe shteteve të tjera përbërëse të kësaj zone.

Nga të dhënat e paraqitura dhe të analizuara në çështjet e mësipërme, figura 2.1, vihet re që flukset tregtare të Shqipërisë janë më të shpeshta me vende të tilla si Italia, Greqia, Gjermania, Turqia por një përqindje të konsiderueshme përbën dhe partneri Kinë i cili nuk ka afërsi gjeografike me Shqipërinë. Tregtia e shpeshtë me këto vende mund të shpjegohet në kuadër të Modelit të Gravitetit edhe po të konsiderohen variablat e sipërpërmendur. Pra përvec afërsisë gjeografike tregtia e Shqipërisë me vende të tilla si BE (Italia, Greqia) dhe Turqia p.sh mund të shpjegohet edhe në sajë të marrveshjeve të tregtisë së lirë të nënshkruara ndërmjet këtyre palëve. Për ta thelluar edhe më tej analizën e Modelit të Gravitetit, do të ndalemi tek flukset tregtare të vendit tonë me vendet e rajonit, pra me vende që së pari janë edhe më afër gjeografikisht si: Kosova, Maqedonia, Serbia, Mali i Zi, Kroacia, Bosnje-Hercegovina, së dyti: në disa prej tyre flitet e njëjta gjuhë si në Shqipëri dhe së treti: vendet e rajonit janë gjithashtu pjesë e marrveshjeve të tregtisë së lirë me Shqipërinë¹⁰³.

Eksportet e Shqipërisë drejt vendeve të rajonit kapin shifrën 16,407 mln ALL ndërsa importet nga këto vende janë në nivelin 47,819 mln ALL për vitin 2010¹⁰⁴. Kosova mbetet partneri jonë eksportues kryesor ndër vendet e tjera të rajonit, me një pjesë prej 59% në totalin e eksporteve. Maqedonia është vendi i dytë më i rëndësishëm në terma të eksporteve me një përqindje 16%. Serbia dhe Mali i Zi kapin gjithashtu një pjesë të konsiderueshme të eksporteve të Shqipërisë konkretisht 12% dhe 9% dhe gjatë vitit 2010 është vënë re një rritje e eksporteve të vendit jonë drejt tyre. Përsa i takon importeve nga rajoni ato kryesisht janë të përfaguesuara nga Serbia me një përqindje 37% nga totali i importeve të rajonit. Në vend të dytë qëndrojnë Maqedonia dhe Kroacia prej të cilave Shqipëria importon 20% nga totali i importeve të vendeve të rajonit. Eksportet drejt rajonit përbëhen kryesisht nga mineralet dhe lëndë djegëse që zënë 37% të totalit të eksportit drejt rajonit. Vlera e tyre është 6,026 milion lekë

103 ACIT: Trade Report 2010.

104 ALBANIA'S FOREIGN TRADE THROUGH A GRAVITY APPROACH- Selami Xhepa and Mimoza Agolli

për 2010. Sektori i dytë përfaqësues i eksporteve me rajonin është ai i metaleve kryesore me një vlerë për 2010 prej 5,810 milion lekë. Gjithashtu materiale të tjera që Shqipëria eksporton drejt vendeve të rajonit janë, tela dhe shufra hekuri, cemento, energji elektrike, produkte bujqësore dhe pije.

Struktura e importeve nga rajoni përfaqësohet kryesisht nga importi i metaleve të cilat përbëjnë 25% të totalit të importeve me një vlerë në lekë prej 12,064 million. Në vend të dytë janë karburantet dhe mineralet sektor ky që zë 20% të importeve nga rajoni. Produktet bujqësore, si ushqimore dhe pije, vlerësohen në masën 12,791 milion lekë duke zënë 11% të totalit të importeve dhe zarzavatet 10%.

Nga analiza e mësipërme mund të konkludojmë në shpjegimin e pjesës më të madhe të tregtisë të Shqipërisë sipas Modelit të Gravititetit duke u bazuar në 2 drejtime.

1. Distanca gjeografike si faktor shpjegues i tregtisë së Shqipërisë (distance administrative, gjuhësore, kulturore, politike)

2. Marrëveshjet e tregtisë së lirë dhe madhësia ekonomike e vendeve.

Të dhënat (figura 2.1) dhe analiza e tregtisë së Shqipërisë me vendet e rajonit tregon qartë se Shqipëria tregon më së shumti me Italinë, Greqinë (me të cilat shkëmben rreth 2/3 e eksporteve dhe 1/2 e importeve), si vende me të cilat ndan një kufi të përbashkët territorial por jo vetëm; në këto vende janë pozicionuar pjesa më e madhe e emigrantëve të Shqipërisë. Ndër vendet e rajonit, shkëmbimet më të mëdha tregtare mbizotërohen nga Kosova si pjesë e të njëjtit komb, si vend në kufi me Shqipërinë, si vend ku flitet e njëjta gjuhë dhe Maqedonia dhe Mali i Zi si vende kufitare. Distancat e vogla në këtë rast mundësojnë ulje të kostove gjë që mundëson rritje sinjifikative të volumit tregtar brenda një kohe më të shkurtër. 'Distancat' e reduktuara nuk presupozojnë vetëm përmirësime në infrastrukturën fizike. Aksesit i hyrjes në treg, procedurat kufitare, lëvizja e njerëzve, zhvillimi dhe përhapja e informacionit janë gjithashtu dimensione të rëndësishme janë dimensione të kostove të distancës që kërkojnë përmirësime të nevojshme¹⁰⁵. Infrastruktura tregtare e Shqipërisë është përmirësuar në mënyrë të dukshme, njerëzit lëvizin lirshëm ndërmjet kufijve, aksesit në treg është përmirësuar, procedurat kufitare janë lehtësuar dhe rrjedhja e informacionit është shumë më e mirë se vite më parë.

Gjithashtu Serbia, Maqedonia, Kroacia dhe Bosnje-Hercegovina dhe Mali

105 10 vendet më të mëdha eksportuese: Germania, Kina, SHBA, Japonia, Franca, Italia, Holanda, Rusia, Anglia, Kanadaja.

i Zi janë pesë shtete që pak vjet më parë i përkisnin Republikës Federale të Jugosllavisë duke nënvizuar edhe njëherë që vendet që i përkasin të njëjtit territor politiko-administrativ, nxitin edhe më shumë shkëmbime tregtare midis tyre.

Ndërkohë që në lidhje me marrëveshjet e tregtisë së lirë dhe madhësisë ekonomike mund të themi që BE, si partneri kryesor tregtar i Shqipërisë aplikon një rregjim preferencial tregtar në sajë të marrëveshjeve të liberalizimit të tregtisë ndërmjet këtyre vendeve cka shpjegon në masë flukset tregtare ndërmjet Shqipërisë dhe vendeve të BE-27.

Përsa i takon madhësisë ekonomike si faktor që operon në kuadër të teorisë së Gravitetit, supozohet që madhësia ekonomike, e matur nga të ardhurat kombëtare, është një faktor i rëndësishëm që shpjegon tregtinë ndërmjet vendeve. Një vend i dhënë- Shqipëria psh- pritët të eksportojë më shumë drejt një vendi të madh, të fuqishëm ekonomikisht sepse ky vend ka fuqi blerëse të lartë. Rrjedhimisht, vendi në fjalë do të blejë më shumë nga një vend me ekonomi të lartë sepse vendi i madh ka më shumë për të ofruar. Nga 10 vendet me eksportet më të larta¹⁰⁶ në botë, vetëm 3 prej tyre përputhen me vendet në të cilat Shqipëria eksporton më së shumti. Këto vende janë Gjermania, Italia dhe Kina. Vendet nga të cilat Shqipëria importon të cilat bëjnë pjesë në 10 importuesit¹⁰⁷ më të mëdhenj në botë janë po të njëjtat. Lidhur me sa më sipër mund të themi se 'faktor i madhësi' e shpjegon deri diku tregtinë e jashtme të Shqipërisë, edhe për vetë faktin se Shqipëria nuk është pjesë e 'superfuqive' eksportuese/importuese përsa i takon fuqisë së saj ekonomike, duke qënë se është pjesë vetëm e vendeve me të ardhura të ulta dhe të mesme (Lower-Middle Income Countries) dhe është ende pjesë e kategorisë së vendeve në zhvillim (duke lënë mënjanë vendet më pak të zhvilluara- Least Developed Countries).

3. Konkluzione dhe rekomandime

Tregtia është një mekanizëm i rëndësishëm për gjenerimin e rritjes kombëtare dhe prosperitetit. Ajo është veçanërisht e rëndësishme sepse i jep akses ndërmarrjeve vendase në tregun botëror si dhe konsumatorëve shumëllojshmëri në zgjedhjen e produkteve me çmime konkurruese.

Vendet e rajonit janë mirëintegruar në sistemin global të marrëveshjeve tregtare. Pothuaj të gjitha vendet janë anëtare të OBT-së dhe pothuaj të gjitha përfitojnë nga akses i pakufizuar në tregun europian përmes Masave

106 10 vendet më të mëdha eksportuese: Gjermania, Kina, SHBA, Japonia, Franca, Italia, Holanda, Rusia, Anglia, Kanadaja.

107 10 vendet më të mëdha importuese: SHBA, Kina, Gjermania, Japonia, Franca, Anglia, Italia, Korja e Jugut, Holanda, Hong Kong.

Tregtare Autonome, Marrëveshjeve të Stabilizim Asociimit dhe Marrëveshjeve Europiane. Në nivel rajonal kemi një rrjet Marrëveshjesh të Tregtisë së Lirë* bilaterale. Pengesat kryesore tregtare për rajonin janë barrierat jotarifore, veçanërisht ato standardet teknike, sanitare- fitosanitare si dhe procedura të ngarkuara doganore.

Gjatë kësaj periudhe tranzicioni, sidomos pas vitit 2000 Shqipëria ka nënshkruar disa marrëveshje të tregtisë së lirë të cilat e kanë ndihmuar atë të hedhë hapa të rëndësishëm në fushën e integritimit dhe liberalizimit ekonomik. BE mbetet partneri kryesor tregtar i Shqipërisë, duke siguruar 64.1% të importeve shqiptare dhe duke pritur 72.5% të eksporteve të saj. Ndër vendet e rajonit Kosova mbetet partneri i dytë eksportues kryesor, me një pjesë prej 59% në totalin e eksporteve. Nisur nga progresi i mësipërm në kuadër të integritimit jo vetëm rajonal, por edhe botëror të Shqipërisë mund të themi që ajo përfiton në 2 mënyra kryesore nga tregtia.

Mënyra e parë është prej specializimit ndërkombëtar, (sipas avantazhit krahasues), që kon në rialokim të burimeve. Shqipëria është një vend punë intensiv, pra ajo zotëron një avantazh krahasues në zotërimin me shumicë të faktorit punë dhe e përdor këtë avantazh për të specializuar në prodhimin dhe tregtimin e atyre produkteve që janë punë intensive. Duke u bazuar edhe te raporti punë/toke i Shqipërisë dhe vendeve partnere tregtare mund të themi që modeli H-O i liberalizimit të tregtisë përshkruan në masë të madhe tregtinë e jashtme të vendit tonë. Teoria e modeleve të Gravitetit e përshkruan më së miri tregtinë e jashtme të Shqipërisë me përjashtim të faktorit madhësi ekonomike i cili nuk gjen zbatim të plotë përse kohë që nuk është pjesë e 'superfuqive' eksportuese/importuese përse i takon fuqisë së saj ekonomike, duke qënë se është pjesë vetëm e vendeve me të ardhura të ulta dhe të mesme dhe është ende pjesë e kategorisë së vendeve në zhvillim.

Mënyra e dytë është përfitimi përmes shkëmbimit ndërkombëtar të mallrave që rrit konsumin për cmime më të ulta.

Liberalizimi tregtar rrit të ardhurat e një vendi duke qënë se kon në specializimin e prodhimit dhe të tregtisë sipas avantazheve krahasuese. Kjo përfshin një rishpërndarje të burimeve drejt një strukture më eficiente, e cila rrit mirëqënien e përgjithshme.

Pavarësisht progresit në drejtim të ndërmarrjes dhe zbatimit të politikave liberalizuese, të dhënat mbi tregtinë, tregojnë që Shqipëria mbetet një vend relativisht i vogël dhe 'i mbyllur' në terma të performancës tregtare, treguesit e hapjes së ekonomisë dhe tregtisë së Shqipërisë janë të ulët dhe deficit aktual tregtar, i lartë, krahasuar me vendet e tjera të rajonit.

Të dhëna në lidhje me ecurinë e balancës tregtare për periudhën 1999-2011

tregojnë se baza eksportuese e Shqipërisë është e ulët dhe vendi është shumë i varur nga importet. Sic vihet re përgjatë kësaj periudhe vendi ka pasur dhe vazhdon të ketë një bilanc tregtar negativ, me një negativitet që duket se ka ardhur në rritje duke u thelluar edhe më shumë vitet e fundit. Konkurrueshmëria e ekonomisë shqiptare mbetet e ulët krahasuar me vendet e rajonit.

Shqipëria renditet e 82-ta midis 183 vendeve, përsa i takon lehtësisë së bërjes biznes (Ease of Doing Business), ku ndër faktorët më problematikë për këtë renditje mund të përmendim: aksesin në financim, korrupsioni dhe rregullimi i taksave të ndjekur nga një nivel inefficent burokracie dhe destabilitet politik.

Duke pasur parasysh deficitin e lartë të bilancit tregtar përgjatë viteve mund të themi se rruga kryesore për përmirësimin e bilancit tregtar është rruga e nxitjes së eksporteve, bazuar në rritjen e aftësisë konkurruese të ekonomisë së vendit. Cdo përpjekje që do të rezultonte në zëvendësimin e importeve me prodhimin vendas do të ishte efektive. Nga ana tjetër një *zëvendësim i qëndrueshëm i importeve* mund të arrihet vetëm në rrugën e ristrukturimit të ekonomisë dhe të krijimit të një klime të përshtatshme investimesh private. Gjithashtu nxitja e eksporteve mund të konsiderohet, në një vështrim afatgjatë, si rruga kryesore për përmirësimin e bilancit tregtar.

Rritja e eksporteve bëhet e mundur vetëm në rrugën e rritjes së aftësisë konkurruese të ekonomisë përmes firmave të vecanta.

Aftësia konkurruese e firmave mbështetet si në faktorë makroekonomikë, që përcaktojnë mjedisin e përgjithshëm të aktivitetit të tyre ekonomik dhe vlerën e produktit të tyre në termat e valutave të huaja, ashtu edhe në faktorë mikroekonomikë, që lidhen me mjedisin e afërt të firmës dhe me kushtet e brendshme të saj. Ndër çështjet që kompanitë duhet të adresojnë vetë dhe që i përkasin mjedisit dhe politikave të tyre të brendshme rekomandojmë;

- Informacioni mbi tregjet e eksportit
- Këshillim mbi marketingun
- Trainim në marketim
- Përmirësim në standartet e cilësisë
- Certifikimi i cilësisë
- Mundësitë për të kontaktuar blerësit ndërkombëtarë

Faktorë të tjerë shumë të rëndësishëm për rritjen e aftësisë konkurruese të ekonomisë, pra dhe të firmave të veçanta, janë zbutja dhe eliminimi i barrierave administrative, plotësimi i kushteve dhe standarteve teknike të kërkuara dhe përmirësimi i klimës së përgjithshme të investimeve.

Bibliografia

1. ACIT, Albania trade Report 2010. Albania trade brief.
2. Ahmet Mancellari, Selami Xhepa: "Perballueshmeria e Bilancit te Llogarive Korrente"
3. Banka Boterore, Indikatoret Boteror te Tregtise 2009/10.
4. Bureau of European and Eurasian Affairs and World Trade Indicators 09/10
5. CIA World Fact book, Countries- Albania
6. European Free Trade Association (EFTA). June 29, 2009. "EFTA and Albania finalize free trade negotiations." EFTA. July 27, 2009.
7. International Labour Organization and Food and Agriculture Organization statistics
8. The Global Enabling Report 2012 -Albania Country/Economy Profiles
9. Selami Xhepa and Mimoza Agolli-ALBANIA'S FOREIGN TRADE THROUGH A GRAVITY APPROACH
10. <http://www.nobelprize.org/educational/economics/trade/ohlin.html>

PËRMIRËSIMI I INFRASTRUKTURES LIGJORE DHE RREGULLATORE NE FUNKSION TE PRONESISE SE PERFITUESIT

Roland Subashi
rolandsubashi@gmail.com
Banka Veneto

ABSTRACT

One of the main challenges facing today Albanian financial institutions like banks in the course of preventing money laundering AML is the Identification of beneficial ownership for their clients, which are legal persons. There is a gap between the legal requirements of the organic law on Prevention of Money Laundering and the law on the organization of National Registration Center NCR for Legal Persons. Disturbing for bank's compliance officers is the identification of the beneficial owners for offshore and non-residents clients due to the complicated shareholding structure and lack of obtaining the identification data from the international registers. This paper emphasizes the importance of harmonizing the legal framework in national level. It emphasizes also the urgent need for having international registers, which should be accessible by all financial institutions and other subjects of the law worldwide in order to facilitate their operational work smoothly.

Keywords: Beneficiary owner, Money Laundering, Offshore centres

Përmirësimet ligjore dhe rregullative të domosdoshme për Pronarin Përfitues.

Pastrimi i parave është konsideruar nga disa autorë si “thembra e Akilit” e sistemit kapitalist (Baker, 2005). Në sfidën për parandalimit e pastrimit të parave, një nga çështjet më të rëndësishme që institucionet financiare ballafaqohen sot është, identifikimin e klientit dhe burimi i tyre i të ardhurave. Në këtë drejtim, është shumë e rëndësishme identifikimi i pronarit përfitues, i cili është pjesë përbërëse e identifikimit të klientit. Në fakt, ekziston një hendek në legjislacionin vendas dhe të huaj me të cilin përballen institucionet financiare, veçanërisht bankat, në përbushjen e obligimeve të tyre në lidhje me identifikimin e pronësisë përfituese të klientëve të tyre.

Ka shumë zëra që janë kundër deklarimit të pronësisë përfituese e cila në fund të fundit dëmton privacinë dhe arsyet mund të jenë të ndryshme. Në disa vende është thjesht e rrezikshme për të zbuluar pronësinë dhe ruajtja e privatësisë është shumë e vlerësuar. Institucionet e mbrojtjes së të dhënave personale nga ana e tyre dekurajojnë nxjerrjen e të dhënave për palët e treta. Fshehja e identitetit mund të ketë edhe arsye të ndershme tregtare: në qoftë se të gjithë e dinë se një kompani e madhe e naftës është ofruar për një copë toke, çmimi do të rritet menjëherë. Qeveritë po perpiqen të shkurtojnë rregullat e të bërit biznes dhe jo ti komplikojnë ato.

Megjithë argumentat e mësipërme, në shumë raste të tjera, kompanitë offshore mund të kontrollohen nga organizata kriminale apo individë shkelës të ligjit. Një transparencë më e madhe në këtë drejtim është në anën e demokracisë dhe lirisë.

Në bazë të paragrafit 12 të ligjit nr.9917, datë 19.5.2008 “Për parandalimin e pastrimit të parave dhe financimit të terrorizmit PPP/FT”, i ndryshuar, “Pronar përfitues” është:

Personi fizik, që zotëron ose kontrollon i fundit një klient dhe/ose personi, për llogari të të cilit kryhet një transaksion. Këtu përfshihen edhe ata persona, të cilët ushtrojnë kontrollin e fundit efektiv ndaj një personi juridik. Kontrolli i fundit efektiv është marrëdhënia, në të cilën një person:

- a) zotëron në mënyrë të drejtpërdrejtë ose të tërthortë të paktën 25 për qind të aksioneve ose të votave të një personi juridik;
- b) i vetëm zotëron të paktën 25 për qind të votave të një personi juridik në bazë të një marrëveshjeje me ortakët ose me aksionarët e tjerë;
- c) përcakton de facto vendimet e marra nga personi juridik;
- ç) kontrollon në çdo lloj mënyre zgjedhjen, emërimin dhe largimin e shumicës së administratorëve të personit juridik.

Ky nen është në përputhje me rekomandimet e FATF, organizëm që merret me Standardet Ndërkombëtare të Luftës kundër Pastrimit të Parave dhe Financimit të Terrorizmit, si dhe me direktivën e tretë 2005/60/EC të Parlamentit dhe e Këshillit Europian, e cila ka për qëllim parandalimin e përdorimit të sistemit financiar për qëllime të Pastrimit të Parave dhe Financimit të Terrorizmit. Kjo direktive në nenin 3 pika 6 ndër të tjera citon:

“Pronari përfitues” nënkupton personin fizik i cili i fundit zotëron ose kontrollon klientin dhe/ose Personi në emër të të cilit një transaksion ose aktivitet është duke u kryer. Pronari përfitues duhet së paku të përfshijë:

(a) në rastin e subjekteve korporata:

(i) personi fizik, i cili i fundit zotëron ose kontrollon një person juridik në menyre të drejtpërdrejtë apo të tërthortë, ose kontrollon një përqindje të mjaftueshme të aksioneve ose të të drejtave të votimit në atë entitet juridik, përfshirë edhe “bearer share holdings”. Një përqindje prej 25 për qind plus një kuotë do të konsiderohet kusht i mjaftueshëm për tu përmbushur ky kriter;

(ii) personi fizik, i cili ushtron kontrollin mbi menaxhimin e një personi juridik:

E thene ndryshe, bankat apo subjektet e tjera ligjore, përpara se ta kryejnë një marrëdhënie biznesi me klientet e tyre, duhet të jenë në gjendje që nepermjet dokumentacionit dhe mjetit të identifikimit, të verifikojnë identitetin e personit fizik i cili zotëron të paktën 25% të aksioneve të një kompanie. Kuadri ligjor organik i parandalimit të pastrimit të parave mund të konsiderohet i plotë por kjo është njëra anë e medaljes.

Struktura aksionere e pronësive mund të jetë e përbërë nga shumë shtresa që do të thotë, një kompani e caktuar mund të jetë në pronësi të disa kompanive apo personave fizike të tjere. Mund të ndodhë që për të arritur deri tek verifikimi i pronarit të fundit përfitues duhet të identifikojmë shumë kompani apo individë që zotërojnë njëra tjetren. Në rastin e vendit tone është e lehtë të identifikohet struktura e pronësive së një kompanie vendase por situata nuk është e njëjte për kompanitë e huaja ose me pronësi me aksione të mbajtesit “bear shares”. Certifikatat “bear shares” i japin kontrollin e një kompanie kujtdo që e ka në duar këto certifikate në një moment të veçantë, pa u identifikuar se kush i posedon ato. Kompanitë lokale, për vetë natyrën e tyre duke qenë se edhe ekonomia jonë e tregut është në hapat e para, nuk e kanë shumë të ndërlikuar strukturën e pronësive. Mungesa e bursës dhe e transaksioneve të koklavitura të aksioneve të mbajtesit, e bëjnë gjithashtu me të lehtë identifikimin e plotë të strukture së pronësive.

Për “Personat Juridikë”, struktura e pronësive aktualisht përcaktohet nga

dokumenti i Qendrës Kombëtare të Regjistrimit (QKR) që paraqet në bankë përfaqësuesi ligjor i klientit.

Nese do ti hedhim nje veshtrim te dhenave te regjistruara në QKR, ndodh që shpesh herë në të të jenë te regjistruar vetem perfaqesuesit ligjore te personave juridike dhe jo aksionerët e kompanisë. Të dhënat e detyrueshme për shoqëritë tregtare te percaktura ne nenin 32 te ligjit nr. 9723, datë 3.5.2007 “Për Qendrën Kombëtare të Regjistrimit”, nuk jane te mjaftueshme per te identifikuar pronarin perfitues te shoqerive sipas kerkesave te ligjit organik te 9917 date 19.05.2008 mbi PPP/FT.

Për regjistrimin fillestar të shoqërive tregtare janë të detyrueshme këto të dhëna:

a) emri; b) forma;c) data e themelimit;ç) të dhënat e identifikimit të themeluesve; d) selia; dh) objekti, në qoftë se është i përcaktuar; e) kohëzgjatja, në qoftë se është e përcaktuar; ë) të dhënat e identifikimit të personave përgjegjës për administrimin dhe përfaqësimin e shoqërisë në marrëdhënie me të tretët, kompetencat e përfaqësimit, si dhe afatet e emërimit të tyre; f) specimenet e nënshkrimit (firmave) të personave që përfaqësojnë shoqërinë përpara të tretëve.

Neni 35 te ligjit nr. 9723, datë 3.5.2007, të dhënat shtesë për shoqëritë me përgjegjësi të kufizuar citon si me poshte:

Për regjistrimin fillestar të shoqërisë me përgjegjësi të kufizuar, përveç sa parashikohet në nenin 32 të këtij ligji, është i detyrueshëm edhe njoftimi i vlerës së kapitalit themeltar të nënshkruar, numri i pjesëve të kapitalit, vlera nominale e secilës pjesë, pjesëmarrja në kapital, vlera dhe lloji i kontributeve të secilit ortak, si dhe informacioni nëse kapitali fillestar i nënshkruar është paguar ose jo.

Neni 36 i ligjit nr. 9723, datë 3.5.2007, “të dhënat shtesë të shoqërive anonime” ndër te tjera per regjistrimin fillestar të shoqërisë anonime, përveç sa parashikohet në nenin 32 të këtij ligji, janë të detyrueshme edhe këto të dhëna:

ç) numri i aksioneve të nënshkruara nga secili aksionar; d) vlera dhe lloji i kontributit të secilit aksionar, si dhe pjesa e paguar prej secilit; gj) të dhënat e identifikimit të anëtarëve të këshillit mbikëqyrës dhe ekspertit kontabël të autorizuar, si dhe afati i emërimit të tyre;

i) procedurat e emërimit të anëtarëve të organeve drejtuese, nëse ndryshojnë nga parashikimet ligjore .Shoqëritë anonime me ofertë publike, përpara regjistrimit fillestar, duhet të regjistrojnë edhe të dhënat e identifikimit të themeluesve, projektstatutin, si dhe të kryejnë njoftimet e mëpasshme, sipas dispozitave përkatëse ligjore.

Të dhënat shtesë për personat juridike të parashikuar si me sipër jo domosdoshmerisht cojne ne identifikimin e pronarit perfitues i cili eshte personi fizik- individi qe ushtron kontrollin e fundit efektiv mbi kompanine. Identifikimi shkon deri ne shtresen e pare te ortakeve perfitues por ky ligj nuk eshte detyrues per te identifikuar pronarin e fundit perfitues. Nenet e mesiperme parashikojne identifikimin e numrit te aksioneve të nënshkruara nga secili aksionar, por keto aksionere mund te mos ushtrojne kontrollin e fundit efektiv te shoqerise ne rastin e nje strukture pronesie shume shtresore dhe sidomos kur aksioneret e shtreses se pare jane shoqeri te tjera. Subjektet ligjore financiare dhe vecanarisht bankat e kane te veshtire te identifikojne pronesine perfituese nepermjet QKR-se ne rastin e nje kompanie me shume aksionere te terthorte. Si rezultat mbetet vetem ti kerkohet klienteve vetedeklarimi i dokumentacionit perkates, pasi nga burimet e hapura (si p.sh. google), informacione kaq specifike jane mjaft te limituara ose pothuajse te pamundura. Nese pronesia perfituese nuk eshte e identifikuar ne regjistrat tregtare, me siguri nuk mund te gjendet ne ndonje dokument tjeter zyrtar shteteror apo privat.

Niveli i veshtiresise rritet per klientet jorezidente me pronesi te terthorte apo me aksione te mbajtesit dhe sidomos per klientet "offshore".

Qendrat offshore ofrojnë shërbime te tilla si; taksa të ulëta ose zero, kërkesa rregullative të moderuara apo lehtësuese financiare, sekret bankar dhe anonimat.

Sipas një studimi të rendesishem nga James Henry, ish shefi i Konsulencës McKinsey, për Rrjetin e Drejtësisë Tatimore: " Një elite globale super të pasurish kishte të paktën 21 trilion USD te fshehur në qendrat offshore deri në fund të vitit 2010. Kjo shifër është e barabartë me madhësinë e ekonomive amerikane dhe japoneze te marra së bashku." Z. Henry gjithashtu vuri ne dukje se shifra 21 trilion është në fakt një figurë konservative dhe shkalla e vërtetë mund të jetë \$ 32trilion. (Tax havens: Super-rich 'hiding' at least \$21tn BBC 22 July 2012).

Juridiksionet offshore, shquhen për sekretin e tepërt në lidhje me pronësinë perfituese të kompanive te regjistruara ne keto vende, si dhe të llogarive bankare të tyre. Pra, çdokush pavarësisht nga përkatësia e tij mund të regjistrojë një kompani në një qendër offshore dhe më pas të krijojë një marrëdhënie biznesi me një bankë, e cila nuk ushtron standardet ndërkombëtare per parandalimin e pastrimit dhe të financimit te terrorizmit.

Më vonë këto kompani mund të kryejnë maredhenie biznesi në shkallë globale, duke shfrytëzuar infrastrukturën Ndërkombëtare Bankare (çeqe bankare, transferta etj) dhe pastruar shumën të konsiderueshme parash.

Ne fakt, problemi eshte sa lokal aq dhe ndekombetar. Hendekun e mesiperm

ligjor e hasim jo vetem ne vendin tone, por edhe ne vende shume te zhvilluara dhe qe jane ne pararoje te perpjekjeve per parandalimin e pastrimit te parave.

Per kete arsye, rekomandimet e rishikuara te FATF-se te shkurtit 2012, kane sjelle ndryshime te rendesishme ne lidhje me kete drejtim. Sipas interpretimit te Rekomandimit 24 te FATF (Transparenca dhe Pronësia Përfituese e Personave Juridikë), të gjitha kompanitë e krijuara në një vend duhet të regjistrohen në regjistrin e kompanive. Informacioni minimal themelor për t'u marrë dhe regjistruar nga një kompani, nder te tjera, duhet të jetë:

(b) regjistri i aksionerëve të saj apo anëtarëve që përmban; emrat e aksionerëve dhe anëtarëve dhe numrin e aksioneve të mbajtur nga çdo aksioner dhe kategori të aksioneve (duke përfshirë natyren e të drejtes së votës).

“Regjistri i kompanisë” i referohet regjistrin të kompanive të inkuorporuara ose të licencuara në një vend dhe normalisht mirëmbahet nga një autoritet inkuorporues. Ne rastin e vendit tone ky autoritet eshte QKR. Informacioni i pronarit perfitues duhet te behet per të gjithë personat që zotërojnë një përqindje të caktuar të kompanisë (p.sh. 25%). Rekomandimet e FATF-se duhet te jene te detyrueshme per institucionet e regjistrimit te kompanive si QKR-ja, ne menyre qe tu lehtesohet puna operationale subjekteve te ligjit. Keto regjistra, me tej duhet te jene te aksesueshme nga autoritetet ligjvenses dhe nga subjektet ligjore. Bashkimi Evropian së fundmi, ka filluar punën për direktivën e re të parandalimit te pastrimit të parave, e katërta dhe me e vështira deri më sot, ku mendohet te perfshihen edhe rekomandimet e FATF-se te Shkurtit 2012. Mbetet per tu pare, impakti qe do te kete zbatimi i direktives se katert ne vendet e BE-se dhe me gjere, ne momentin qe do te hyje ne fuqi.

Si konkluzion, harmonizimi i kuadrit ligjor vendas, veçanërisht ligji “Për Parandalimin e Pastrimit të Parave dhe Financimit të Terrorizmit”, dhe ligji “Për Qendrën Kombëtare të Regjistrimit”, mbetet një sfidë shumë e rëndësishme në nivel kombëtar në mënyrë që të eliminohet boshllëku ligjor qe ballafaqohen institucionet financiare në Shqipëri.

Në nivel ndërkombëtar, vendet duhet të bashkëpunojnë në mënyrë konstruktive dhe efektive ndërmjet tyre, për të shkëmbyer informacion bazë rreth pronarit përfitues. Kjo duhet të përfshijë, regjistrimin e plote të të dhënave bazë te pronareve te fundit efektive te kompanive dhe aksesin qe duhet te kenë autoritetet kompetente dhe institucionet financiare te vendeve te tjera në keto te dhena, në mënyrë që, të rritet efikasiteti i parandalimit te pastrimit te parave ne rang global.

